

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SURİYE İÇ SAVAŞININ YAYILMA ETKİSİ: TÜRKİYE VE
LÜBNAN'IN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

OYTUN ORHAN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Kamer Kasım

BOLU, OCAK - 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Oytun ORHAN tarafından hazırlanan “**SURİYE İÇ SAVAŞI’NIN YAYILMA ETKİSİ: TÜRKİYE VE LÜBNAN’IN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 3/01/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Koray TÛTÛNCÛ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Mustafa YETİM
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. İsmail AKDOĞAN
Bursa Teknik Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÛRTÛL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

OYTUN ORHAN

ÖZET

SURİYE İÇ SAVAŞININ YAYILMA ETKİSİ: TÜRKİYE VE LÜBNAN'IN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

OYTUN ORHAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. KAMER KASIM)

BOLU, OCAK - 2024

XI + 161

Bu tez çalışması Suriye iç savaşının Türkiye ve Lübnan'ı nasıl etkilediğini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Söz konusu etki, devlet içi çatışmaların komşu ülke/bölgelere yayılma etkisini inceleyen teorik çalışmalar çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasının dayandığı birkaç temel varsayım söz konusudur. Bunlardan ilki Suriye'de Mart 2011 tarihinde başlayan krizin zaman içinde bir iç savaşa dönüştüğüdür. İkinci olarak Suriye iç savaşının ülke dışına yayılma etkisi gösterdiği ve bu yayılma etkisinin öncelikli olarak iki komşu ülke olan Türkiye ve Lübnan'da ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu kapsamda tez çalışması, iç savaşların yayılması yazınından elde edilen bir teorik çerçeve ile Suriye iç savaşının ulusötesileşmesi ve Türkiye ile Lübnan'a hangi açılardan yayılma gösterdiğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak araştırmada iç savaşlar konusundaki yazın incelenmiş, iç savaşın tanımı, aktörleri ve uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında nasıl ele alındığı incelenmiştir. İkinci olarak iç savaşların yayılma etkisini ele alan yazın incelenmiştir. Bu kısımda iç savaşların yayılmasına neden olan ve yayılma derecesini belirleyen faktörler ortaya konmuştur. Bu kapsamda kaynak ülke, hedef ülke ve kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki etkileşimin boyutundan kaynaklanan faktörlere bağlı olarak iç savaşların yayılma etkisi gösterdiği ve yine bu faktörlere bağlı olarak hedef ülkelerin iç savaştan etkilendiği iddia edilmiştir. İç savaşların ülke dışında yarattığı etkiler; kitlesel göçe bağlı oluşan etkiler, güvenlikle bağlantılı etkiler, ekonomik etkiler olmak üzere üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Tez çalışmasının örnek olay kısmında Suriye İç Savaşı ele alınmıştır. Bu kapsamda Suriye'de krize giden süreci, iç savaşın nedenlerini anlayabilmek açısından Suriye'de toplumsal muhalefetin tarihsel bağlamı incelenmiştir. Bunun ardından Suriye'de İç Savaş'ın ortaya çıkışı, gelişimi ve yayılma etkisi gösterdiği süreçler ele alınmıştır. Bu kısımda Suriye'de yaşanan krizin bir iç savaş olduğu iddiası doğrulanmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümde ise tez çalışmasının ana sorunsalı olan Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Lübnan'a ne gibi yayılma etkileri gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda Suriye iç savaşının, yayılma etkisi çerçevesinde kendisine komşu ülkeler olan Türkiye ve Lübnan'da; kitlesel göçe bağlı etkiler, güvenlikle bağlantılı etkiler ve ekonomik etkiler yarattığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: İç Savaş, İç Savaşların Yayılma Etkisi, Suriye İç Savaşı, Türkiye, Lübnan

ABSTRACT

CONTAGION EFFECT OF THE SYRIAN CIVIL WAR: COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND LEBANON

PHD THESIS

OYTUN ORHAN

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF INTERNATIONAL STUDIES

(SUPERVISOR: PROF. DR. KAMER KASIM)

BOLU, JANUARY 2024

XI + 161

This thesis comparatively analyzes how the Syrian civil war has affected Turkey and Lebanon. This impact is attempted to be determined within the framework of theoretical studies that examine the contagion effect of intra-state conflicts to neighboring countries/regions. The thesis is based on several basic assumptions. The first one is that the crisis in Syria, which started in March 2011, turned into a civil war over time. Secondly, it is claimed that the Syrian civil war has had a contagion effect outside the country and that this contagion effect has emerged primarily in two neighboring countries, Turkey and Lebanon. In this context, this thesis aims to evaluate the transnationalization of the Syrian civil war and the extent to which it has spilled over to Turkey and Lebanon through a theoretical framework derived from the literature on the contagion of civil wars. In this context, the study first examines the literature on civil wars and analyzes the definition of civil war, its actors and how it is handled in the context of international relations theories. Secondly, the literature on the contagion effects of civil wars is analyzed. In this section, the factors that cause the spread of civil wars and determine the degree of spread are presented. In this context, it is argued that civil wars have a contagion effect depending on the factors stemming from the size of the interaction between the source country, the target country and the source and target countries and that the target countries are affected by civil wars depending on these factors. The effects of civil wars outside the country are categorized into three categories: mass migration-related effects, security-related effects and economic effects. In the case study part of the thesis, the Syrian Civil War was analyzed. In this context, the historical context of the social opposition in Syria was analyzed in order to understand the process leading to the crisis in Syria and the causes of the civil war. Following this, the emergence and development of the civil war in Syria and the processes in which it had a contagion effect were analyzed. In this section, the claim that the crisis in Syria is a civil war is tried to be verified. In the next section, the main problematic of this thesis, the contagion effects of the Syrian Civil War on Turkey and Lebanon are analyzed. In this section, it has been tried to reveal that the Syrian civil war has created mass migration-related effects, security-related effects and economic effects in Turkey and Lebanon, which are neighboring countries within the framework of contagion effects.

KEYWORDS: Civil War, Contagion Effect of Civil Wars, Syrian Civil war, Turkey, Lebanon

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1. TEORİK ARKA PLAN: İÇ SAVAŞLAR NASIL YAYILIR?	11
1.1 İç Savaş.....	11
1.1.1 Savaş.....	11
1.1.2 İç Savaşın Tanımı	14
1.1.3 İç Savaşın Çıkış Nedenleri ve Aktörleri	17
1.2 İç Savaşların Yayılma Etkisi	25
1.3 İç Savaşların Yayılma Etkisini Belirleyen Faktörler	32
1.3.1 Hedef Ülke ile İlgili Değişkenler	35
1.3.2 Kaynak ve Hedef Ülke Arasındaki Etkileşimin Boyutu ile Bağlantılı Faktörler.....	50
1.3.3 Kaynak Ülke ile Bağlantılı Değişkenler.....	56
1.4 İç Savaşın Yayılmasına Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Etkiler.....	57
1.4.1 Kitleli Göçe Bağlı Oluşan Etkiler	57
1.4.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler.....	61
1.4.3 Ekonomik Etkiler.....	63
İKİNCİ BÖLÜM	66
2. SURİYE İÇ SAVAŞI: TARİHSEL BAĞLAM, İÇ SAVAŞIN GELİŞİMİ VE KARAKTERİ.....	66
2.1 Suriye’de Toplumsal Muhalefetin Arka Planı	67
2.2 Suriye Krizinin Ortaya Çıkış ve Gelişim Süreci.....	78
2.2.1 Suriye Krizinde İlk Aşama	78
2.2.2 Suriye’de Halk Ayaklanması ve Sivil Savaşa: 2012 ve Sonrası ...	82
2.2.3 Suriye’de Radikal Grupların Yükselişi.....	86
2.2.4 Suriye Krizinde İç ve Dış Aktörler, Aktörler Arası İlişkiler	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	99

3. SURİYE İÇ SAVAŞININ YAYILMA ETKİSİ: TÜRKİYE VE LÜBNAN’IN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	99
3.1 Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’ye Yayılma Etkisi	100
3.1.1 Kitlemel Göçe Bağlı Oluşan Etkiler	101
3.1.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler.....	109
3.1.3 Ekonomik Etkiler.....	125
3.2 Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a Yayılma Etkisi	129
3.2.1 Kitlemel Göçe Bağlı Oluşan Etkiler	130
3.2.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler.....	133
3.2.3 Ekonomik Etkiler.....	139
SONUÇ.....	143
KAYNAKLAR	151

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Kasım 2023 itibarıyla Türkiye’de Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	101
Şekil 3.2. Kasım 2023 itibarıyla Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 ile Göre Dağılımı	102

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM : Birleşmiş Milletler
BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
GİGM : Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
HBDH : Halkların Birleşik Devrim Hareketi
HTŞ : Heyet Tahrir uş-Şam
İŞİD : Irak ve Şam İslam Devleti
MLKP : Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP)
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO : Özgür Suriye Ordusu
PYD : Demokratik Birlik Partisi
SMDK : Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG : Halk Savunma Birlikleri
YTS : Yabancı Terörist Savaşçılar

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının tamamlanması sürecinde akademik rehberliği ve desteği için öncelikle değerli danışmanım Prof. Dr. Kamer Kasım'a şükranlarımı sunuyorum. Geri bildirimleri ve teşvikleri bu tezin şekillenmesinde belirleyici rol oynadı. Bunun yanı sıra tezin bu aşamaya gelmesini sağlayan tez komitemin değerli üyeleri Prof. Dr. Mehmet Dalar ve Prof. Dr. Koray Tütüncü'ye yapıcı eleştirileri ve doktora başlamanın için beni teşvik eden Prof. Dr. Veysel Ayhan'a müteşekkirim. Bu desteklerin her biri tezin kapsamı ve derinliği açısından kritik öneme sahip oldu.

Tez yazma sürecinde gösterdikleri koşulsuz anlayış ve sevgileri için aileme minnettarım. Bu destek tezi tamamlamam için gereken motivasyon açısından çok önemliydi. Bu açıdan; tez yazma sürecinde uygun koşulları sağlayarak ve manevi destek vererek büyük katkı sunan, sevgilerini esirgemeyen değerli eşim ve hayat arkadaşım Çiğdem Orhan ve yaşam kaynağım kızım Defne Orhan'a teşekkür ediyorum. Eğitim hayatımın başından bu yana beni her anlamda destekleyen babam Fahri Orhan ve ağabeyim Anıl Orhan'a, beni her zaman doktor olarak görmek isteyen ve tez yazma sürecinde hayatını kaybeden biricik annem Sebahat Orhan'a minnettarım. Ailemin sabrı, anlayışı, teşvikleri tez çalışmasının tamamlanması sürecinde kritik rol oynadı. Son olarak tez çalışmamın yapısı ve içeriği konusunda akademik öneriler sunan Prof. Dr. Serhat Erkmen'e, çalışmamın özgünlüğü açısından büyük öneme sahip olan saha çalışmaları konusunda destek veren kurumum Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)'ne, saha çalışmalarım sırasında değerli fikirlerini samimi bir şekilde paylaşan Türk, Suriyeli, Lübnanlı ilgililere ve çalışmam sırasında destek veren herkese teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Savaş, Uluslararası İlişkiler Disiplini'nin en temel konularından birisidir. Hatta sadece Uluslararası İlişkiler Disiplini'ni değil onun alt alanlarını da derinlemesine ve çok yönlü olarak etkilemektedir. Disiplinin doğuşundan çok önce dahi devletlerarası ilişkiler üzerine hazırlanan tarihsel metinler, devlet adamlarının değerlendirmeleri, diplomatların anıları, hukuki tartışmalar gibi çalışmaların çoğu doğrudan savaşlarla ilgili olmuştur. Bununla birlikte savaşın biçimlerine odaklanan bilimsel çalışmalar görece olarak yakın dönemlere tarihlendirilebilir. Savaş Çalışmalarına ilişkin literatür gelişirken karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi savaşın en az iki devletin katıldığı bir silahlı çatışma biçimi olması sorununun nasıl aşılabileceği olmuştur. Çünkü yıllar boyunca en az iki devletin tarafı olmadığı çalışmalar genellikle Uluslararası İlişkilerin değil Siyaset Bilimi ve Askerlik Bilimi gibi alanların konusu olarak ele alınmıştır.

Uluslararası İlişkilerde Savaş ve İç Savaş

Uluslararası İlişkiler Disiplini geleneksel olarak devletlerarasında şiddet olgusu ve gücün kullanımı ile ilgilenmektedir. Uluslararası İlişkilerin ilk teorileri olan İdealizm ve Klasik Realizm'de Uluslararası İlişkiler'in yegane aktörü devlet olarak kabul edildiğinden şiddet ve güç olgusunun kesişimi olan savaş kavramı yalnızca devletlerarası savaş olarak incelenmiştir. Bu nedenle devlet içi savaşlar çoğu zaman bu ekoller tarafından göz ardı edilmiştir.

Disiplinin geliştiği 20. Yüzyıl boyunca iç savaşlar yaşanmış olsa da bunlar büyük güçler arasındaki rekabetin dolaylı unsurları olduğu için geri planda kalmıştır. Soğuk Savaş boyunca yaşanan devlet içi savaşlarda sınır değişikliklerinin olmaması uluslararası sistemin istikrarının bir ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Özellikle iki kutuplu sistemin en kritik noktalarından birisi kabul edilen sınır değişikliklerine nadiren neden olduklarından devlet içi savaşların uluslararası sistemde daha az istikrarsızlık yarattığı düşünülmüştür. Bütün bu olgular çerçevesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası Uluslararası İlişkiler Disiplini'ne hakim olan Realist Ekol ve onun türevleri tarafından devlet içi savaşlar büyük ölçüde görmezden gelinmiştir.

Benzer bir biçimde Realizmin Yapısalcı ekolleri de devlet içi savaşları öne çıkaran bir ele alış geliştirmemiştir. Nitekim Neorealizm (diğer adıyla Yapısalcı Realizm) devlet davranışının arkasındaki nedenleri araştırırken birim düzeyinden

ziyade sistem düzeyindeki analize öncelik tanımaktadır. Gücün dağılımı, uluslararası sistemi açıklayan tüm potansiyel kavramlar arasında en fazla öne çıkan kavramdır. Örneğin Walt, devrimler ve savaş arasındaki ilişkiye dair çalışmasında, “Neorealist güç dengesi kavramı gibi sistemik teorilerin uluslararası anarşinin kısıtlayıcı etkisine ve farklı güç dağılımlarının etkilerine odaklandığını” kabul etmektedir. (Walt, 1992, s. 341) Walt buna karşılık iç politika, ideoloji veya birim düzeyindeki diğer faktörlerin etkisini küçümsemektedir.

Realizmin, devletler dünya siyasetinde kilit aktör olduğu; rasyonel hareket ettiği; kendi çıkarları doğrultusunda davrandığı; uluslararası ortamın anarşik olduğu; bu nedenle de güvenlik sağlayacak, anlaşmaları uygulayacak veya şiddet kullanımını önleyecek bir otoritenin olmamasının devletlerin tercihlerini ve eylemlerini şekillendirdiği varsayımları devletlerin içinde meydana gelen savaşlara uzun yıllar boyunca uzak kalmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, Realizmin ister klasik ister yapısalcı versiyonlarının analiz düzeyi olarak sistemi, analiz birimi olarak devleti baz alması, devletlerin içinde yaşanan gelişmelere karşı mesafeli bir tutuma neden olmuştur. Fakat 1991 yılından sonra uluslararası sistemin kendisinin değişmesi gibi Uluslararası İlişkiler Çalışmaları da değiştiğinden savaşların incelenme biçiminde de teorik ve metodolojik farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu değişimin en önemli nedenlerinden birisi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana iç savaşların sayısında kritik oranda bir artış yaşanmasıdır. (Gleditsch, 2007, s. 294). Bu artış kaçınılmaz olarak Uluslararası İlişkiler Disiplini'nin devlet içi savaşlarla daha çok ilgilenmesi zorunluluğunu yaratmıştır. İç savaşların sayısının artmasının yanı sıra bu çatışmaların devletlerin sınırlarını değiştiren bölgesel istikrarsızlıklara yol açması da devlet içi savaflara duyulan ilginin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler araştırmacıları iç savaflara ilişkin daha fazla ilgi göstermiş ve bu noktada devletlerarası çatışmaları/savaşları açıklamak için Neorealist okulun kullandığı “güvenlik ikilemi” kavramını kullanmıştır.

Realizm, uluslararası ortamın anarşik yapısının belirsizlik yarattığı ve belirsizliğin aktörler arasında kaygıya neden olduğunu savunmaktadır. Korku beraberinde güç rekabetini getirmekte ve güç rekabeti de güvenlik ikilemini harekete geçirmektedir. Etkinleştirilmiş güvenlik ikilemi ise bir sarmal etkisiyle savaşa yol açmaktadır. Örneğin Posen, “iç savaş ortamının birbirine yakın insan

gruplarının aniden kendilerini kendi güvenliklerinden sorumlu buldukları özel koşullar yarattığından” ve Realizmin güvenlik ikilemi kavramının bu durumu çok iyi bir şekilde açıkladığından bahsetmektedir. Ona göre “kaotik ortam/anarşi, aynen uluslararası sistemdeki devletler gibi toplumsal grupların da hayatta kalma korkusu yaşadıkları bir durumdur. Bu durumda toplumsal grupların öncelikli çıkarı, grup savunma yeteneklerini geliştirmek olmaktadır.” (Posen, 2008, s. 34)

Realist ekolde güvenlik ikileminin temel kaynağı, uluslararası politikanın anarşik doğasıdır. Anarşi ortamındaki devletlerin niyetleri değişebileceğinden, devletler birbirlerinin mevcut ve gelecekteki niyetlerinden emin olamamaktadır. Bu durum devletlerin birbirlerinden korkma/çekinme eğilimine girmesine yol açmaktadır. Devletlerin niyetlerinin belirsizliği ve korku nedeniyle savunma aracı olarak güç biriktirme çabasının sonucu olarak saldırgan yetenekler geliştirmesi diğer devletlerle ilişkilerinin kötüleşmesine neden olabilmektedir. Bu durum paradoksal olarak bir devletin yeteneklerini artırmasının diğer devletlerin kendisini daha az güvenli hissetmesine yol açtığı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Nihayetinde güvenlik ikileminden kaynaklanan kısır döngü niyetlerden bağımsız olarak trajik sonuçlara yol açmaktadır. (Tang, 2011, s. 522)

Güvenlik ikilemini etnik çatışma ve iç savaş çalışmalarına uyarlayan ilk araştırmacı Barry Posen olmuştur. Posen'in bu ilk girişimi daha sonra Stuart J. Kaufman (Kaufman, 2006) ve Paul Roe (Roe, 1999) tarafından geliştirilmiştir. Bu akademisyenler toplumsal grupların kendi güvenliklerini sağlarken, güç ve kaynaklara erişmek açısından rakiplerine de bir tehdit oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu noktada anarşi ortamında karşılaşılan güvenlik ikilemi ortaya çıkmaktadır: “Kişinin kendi güvenliğini artırmak için yaptığı eylemler, sonunda kişiyi daha az güvenli hale getirebilecek tepkilere neden olur.” Bu güvenlik ikilemi iki koşul tarafından üretilmektedir: 1. Saldırı ve savunma önlemlerinin ayırt edilemezliği. 2. Saldırı avantajı algısı.

Realizm, iç savaşlara yönelik kapsamlı ve bütüncül bir açıklama yapmaya girişmemiştir. Bununla birlikte iç savaşları güvenlik ikilemi üzerinden bir açıklama çabasına olduğu görülmektedir. Realist bakış açısına göre aynen uluslararası sistemde olduğu gibi devlet otoritesi çöktüğü zaman devlet içinde de anarşik bir ortam ortaya çıkmaktadır. Toplumun bazı özgürlüklerinden feragat ederek meşruiyet tanıdıkları üst otoritenin ortadan kalkması ya da zayıflaması durumunda, devletler arasında yaşanan savaşlar ile aynı nedenlere bağlı olarak ülke içindeki

farklı toplumsal kesimler arasında güvenlik, hayatta kalma, güç elde etme konusunda rekabet yaşanmaktadır. Üst otoritenin olmadığı ortamda aynı ideoloji veya değerleri paylaşan kesimler bir araya gelmekte ve böylece etnik, dini veya siyasi farklılıklar üzerinden bölünmüş bir toplum ortaya çıkmaktadır. Bu farklı toplumsal kesimlerin güç elde etmek, hayatta kalmak ve güvenlik arayışının sonunda da iç savaşlar ortaya çıkmaktadır. (Dunne & Schmidt, 2011) Ülke içinde yaşanan bu durum uluslararası sistemin anarşik yapısı ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Realist bakış, iç savaş ortamlarında ülke içindeki farklı toplumsal kesimlerin güvenliklerini sağlamak ve güç elde etmek için rekabet edeceklerini savunmaktadır. Bir diğer deyişle üst otoritenin yokluğunda aynen devletler arası ilişkilerde olduğu üzere toplumsal kesimler arasında bir güvensizlik hissi ve dolayısıyla güvenlik ikilemi oluşmaktadır. (Tang, 2011)

Yapısalcı Realizmin (Neorealizm) önde gelen düşünürlerinden Mearsheimer, etnik çatışmaya kalıcı bir çözümün ancak fiilen bölünmüş devletlerin parçalanması ile getirilebileceğini sonucuna varmaktadır. (Mearsheimer ve Van Evera, 1995) Ona göre farklı toplumsal gruplar tehdit algılarını en aza indirmek ve savunma kapasitelerini en üst düzeye çıkarmak için fiziksel olarak birbirlerinden ayrılmalıdır. Bu durumda etnik, dini veya ideolojik temeller üzerinden iç savaşa giren toplumların bir arada tutulmasının mümkün olmadığını için en iyi çözümün bölünmedir. Kaufmann da benzer bir biçimde toplumsal grupların savunulabilir, homojen bölgelere ayrılmadıkça iç savaşın sona eremeyeceğini; ayrılma durumunun barışı garanti etmese de buna giden yolu açacağını, toplumsal gruplar bir kez ayrıldığında savaşın artık zorunlu olmadığını savunmaktadır. (Kaufman, 2006)

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri, güvenlik ikileminin iç savaşlara uygulandığında kayda değer bir açıklayıcı gücü olduğunu iddia etmektedir. Fakat Uluslararası İlişkiler'deki tüm teorik tartışmalarda olduğu gibi bu konuda da ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin sistem bazında kabul görebilecek bir düzeyde olan bu yaklaşımın analiz birimleri dikkate alındığında aynı derecede güçlü olmadığı söylenmektedir. Realist okulun, devletleri birbirleriyle ilişkilerinde olduğu gibi devletin içindeki farklı etnik/dinsel vb yapıların da birbirine bağlı ve örgütlü olduğunu varsayması gerçekçilikten uzak bir değerlendirme gibi görünmektedir. Dolayısıyla güvenlik ikilemi kısmi bir model olarak işler görünse bile resmin tamamını açıklamadığı söylenebilir. Nitekim bir sonraki bölümde

anlatılacağı gibi hiçbir Uluslararası İlişkiler Teorisi iç savaflara kapsamlı bir açıklama getirecek somut bir yaklaşım geliştirmemiştir. İç savaşın nedenleri, özellikleri ve sonuçları Uluslararası İlişkilerle ilişkili bir başka dal olan Güvenlik Çalışmaları çerçevesinde geliştirilen teorik açıklamalarla incelenmiştir. Bu nedenle bu tez salt bir Uluslararası İlişkiler çalışması olmaktan ziyade Uluslararası İlişkilerin bir alt alanı olan Güvenlik Çalışmaları başlığı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Tezin Konusu

Bu tezin temel konusu Suriye İç Savaşı'nın yayılma etkisidir. Ancak yayılma etkisi salt teorik bir perspektifte sınırlı kalmayacak yayılmanın neden ve nasıl ortaya çıktığı ve kaynak ülkeden hedef ülkeye yayılmasında hangi faktörlerin öncelikli rol oynayarak hedef ülkeleri nasıl etkilediği konusu odak noktası olarak kabul edilecektir. Belirtilen temel konuyu incelemek için seçilen örnek olaylar ise iç savaşın Türkiye ve Lübnan'a yayılması süreci ve bu süreçlerin sonuç/yansımalarıdır.

Literatürde iç savaşın çıkma nedenleri genel olarak siyasal, ekonomik, toplumsal ve coğrafi nedenlere dayandırılmaktadır. Suriye örneğine bakıldığında, Mart 2011'de kitlesel ve büyük ölçüde şiddetten uzak gösteriler olarak başlayıp zaman içinde iç savaşa evrilen bir tarihsel vaka ile karşılaşmaktadır. Krizin başlangıcında mevcut hükümete muhalif kesimlerin siyasal ve ekonomik talepler gündeme getirdiği görülmüştür. Bu taleplerden anlaşılabilir temel olgu Suriye'nin otoriter siyasal yapısı ve refah seviyesinin düşük olması iç savaşın çıkışında en etkili faktörler olarak öne çıktıklarıdır. Bunun yanı sıra her ne kadar otoriter yönetim ve Arap milliyetçiliğini esas alan devlet kimliği çerçevesinde etnik ve dinsel farklılıkların üstü örtülmüş olsa da heterojen bir toplumsal yapıya sahip Suriye'nin farklı toplumsal kesimleri arasında karşılıklı güvensizlik ve tarihsel düşmanlıklar olduğu not edilmelidir. Son olarak coğrafyanın da Suriye'de iç savaş çıkması açısından uygun şartlar yarattığı görülmektedir. Suriye, iç savaş literatüründe dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biri olarak kabul edilen Ortadoğu'da yer almaktadır. Ortadoğu bölgesinin 2010 yılı sonunda Kuzey Afrika'da başlayarak Ortadoğu'ya sıçrayan muhalif toplumsal hareketler nedeniyle özel olarak istikrarsız bir dönem geçtiği unutulmamalıdır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç yayılma etkisi göstererek istikrarsızlığın başta Suriye olmak üzere yakın çevreye sıçramasına neden olmuştur.

İç savaşlar üzerine son dönemde yapılan çalışmalarda devletlerin izole varlıklar olmadığının altı çizilmektedir. 2010 yılının son çeyreğinde Tunus'ta başlayarak Kuzey Afrika ve ardından Ortadoğu'ya yayılan Arap Baharı süreci ve bu çerçevede Suriye krizinin yaşanması aynı bölgesel sistemde yer alan devletlerdeki değişimlerin birbirini ne kadar etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Nitekim Arap Baharı sürecinde Kuzey Afrika'daki kitlesel halk hareketleri Suriye'de hükümete karşı ayaklanmalara ilham vermiştir. Aynı şekilde Libya'da halk ayaklanmasının iç savaşa dönüşmesi, Suriye'de hükümete karşı silahlı mücadele yürüten Özgür Suriye Ordusu'nun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunların yanı sıra Suriye iç savaşında savaşan taraflara dış destek verilmesi, doğrudan dış müdahalelerin gerçekleştirilmesi de Suriye krizinin ulus ötesi sonuçlarını/etkilerini net olarak ortaya koymaktadır. Son olarak, Suriye krizine bağlı olarak ortaya çıkan birçok gelişme bölge ve bölge dışı ülkeler açısından kritik önemde insani ve güvenlik etkilerine yol açmıştır. Bu etkiler arasında komşu ülkeler başta olmak üzere tüm dünyaya yönelik gerçekleşen Suriyeli akını, komşu ülkelerde artan istikrarsızlık, komşu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik etkiler sayılabilir. Uluslararası terörizmin yayılmasına ilişkin endişeler de Suriye krizinin bölge dışındaki ülkeleri de etkilediğini göstermektedir.

Temel Varsayımlar

Bu çalışma iki temel varsayım üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde teorik alt yapısı ve literatürdeki tartışmaların detaylı bir biçimde aktarılmasının göstereceği gibi iki temel varsayım şu şekilde sıralanabilir:

V.1 Varsayım: Suriye'de 2011 yılından sonra baş gösteren kriz bir iç savaştır.

V.2 Varsayım: İç savaşlar yayılma etkisi göstermektedir ve Suriye iç savaşı da Türkiye ve Lübnan'a olmak üzere yayılma etkisi göstermiştir.

V1 ve V2 bu alanda yapılmış olan çalışmalarda uzun süredir detaylı olarak işlenen ve üzerinde önemli bir itiraz bulunmayacak hale gelmiş varsayımlardır. Fakat bu tezin çalışma konusu olan ve karşılaştırmalı siyaset analiziyle incelenecek olan aşağıda belirtilen hipotezler tezin özgün hipotezleri olarak öne sürülmüştür. Bu çalışmanın temel hipotezleri şöyle sıralanabilir:

H.1. Suriye iç savaşı, yayılma etkisi çerçevesinde kendisine komşu ülkeler olan Türkiye ve Lübnan'da kitlesel göçün sonucu olarak güvenlik endişelerine neden olan toplumsal, ekonomik ve güvenlik sorunlarına neden olmuştur.

H2: Suriye iç savaşı Türkiye ve Lübnan üzerinde iç savaştan etkilenme genel çerçevesi bağlamında benzer etkiler yaratırken iki ülkenin özgün toplumsal dinamikleri, ekonomik özellikleri, devlet yapıları ve Suriye ile etkileşimlerinin boyutuna bağlı olarak farklı ölçeklerde etkilenmişlerdir. Bu nedenle Suriye iç savaşı Suriye ile farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bağları olan ülkelerde farklı boyutlarda hissedilmiştir.

Araştırma Soruları

Yukarıdaki kabul edilen varsayımlar üzerine inşa edilerek karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ispatlanmaya çalışılacak olan H1 ve H2 hipotezlerini incelemek için bir temel araştırma sorusu ve bu temel araştırma sorusuna bağlı olarak yanıtlanmaya çalışılacak üç alt soru bulunmaktadır:

Bu çalışmadaki hipotezleri incelemek için sorulan temel araştırma sorusu: “bir ülkede yaşanan iç savaşın yakın çevrede yer alan başka bir ülkeyi hangi faktörlere bağlı olarak nasıl etkileyebileceğidir. Bu çerçevede örnek olay olarak Suriye iç savaşının Türkiye ve Lübnan’a yayılma etkisi ele alınacaktır.”

Çalışmada sorulacak olan üç alt soru ise şöyle formüle edilmiştir:

- Suriye iç savaşı yayılma etkisi göstermiş midir, gösterdiyse ne gibi etkiler ortaya çıkmıştır?

- Suriye iç savaşı Türkiye üzerinde ne gibi yayılma etkileri göstermiştir?

- Suriye iç savaşı Lübnan üzerinde ne gibi yayılma etkileri göstermiştir?

Yukarıda belirtilen araştırma sorularını yanıtlayabilmek için çalışmanın birinci bölümü sadece “iç savaş nedir”, “nasıl ortaya çıkar”, “nasıl yayılır”, “yayıldığı ülkeleri hangi faktörlere göre etkiler” sorularına yanıt arayacak şekilde teorik çerçeve oluşturmak üzere hazırlanmıştır. Giriş bölümünün ilk başında belirtildiği gibi savaş ve iç savaş konuları Uluslararası İlişkiler Disiplini’nin bir konusu olmasına rağmen iç savaşları açıklayan bir makro teori bulunmamaktadır. Bunun yerine iç savaşların ne olduğunu, nedenlerini, tetikleyicilerini, yayılmalarını etkileyen etmenleri ve yayıldıkları ülkeler üzerindeki etkilerini ele alan teorik açıklamalar Uluslararası İlişkilerin çatısı altındaki Güvenlik Bilimleri/Çalışmaları altbaşlığı çerçevesinde Savaş Çalışmaları kapsamında üretilmiş mikro teorilerce üretilmiştir. Bu nedenle bu tezin teorik altyapısı Uluslararası İlişkilerin Büyük Teorileri olan Realizm, Liberalizm, Marksizm veya Eleştirel Teoriler perspektifinde değil Savaş Çalışmaları’ndaki daha mikro düzeyli teorik çalışmalar çerçevesinde incelenecektir.

Yöntem

Sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmaların temel amacı, toplumsal olgu ve olaylara ilişkin geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmaktır. Bu amaca dönük olarak sosyal bilimlerde, bilimsel verilere ulaşmak için hangi araştırma yöntemlerinin izlenmesi gerektiği konusunda farklı görüşler söz konusudur.

Nicel ve nitel araştırmalar arasındaki ilk fark araştırma hedefi ve amacına ilişkindir. Nicel araştırmalarda “ne kadar? Ne sayıda? Ne kadar sık ve yaygın gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılmaktadır. Buna karşın nitel araştırmalarda “Niçin? Nasıl? ve Ne şekilde?” gibi sorulara odaklanılmaktadır. Dolayısıyla nicel araştırmalarda araştırılan konunun sayısallaştırılmasına, nitel araştırmalarda ise bir olayın veya durumun sebepleri ve nasıl gerçekteleştiiğine odaklanılmaktadır. İki yöntem arasındaki ikinci fark akıl yürütme şekline ilişkindir.

Buna göre nicel araştırmalarda belirli bir teori/kavramsal çerçeve üzerinden hareket edilir, yani nicel araştırmalar tümdengelimseidir. Bu nedenle nicel araştırmaların varsayımları geniş ve belirgindir. Nitel araştırmalarda ise teoriler araştırmanın sonunda oluşturulur ve bu nedenle araştırma hipotezleri sınırlı ve ölçülmesi güçtür. Yine bu durumla bağlantılı olarak nicel araştırmaların varsayımları nesnel iken nitel araştırmalarda gerçeklik öznel olabilmektedir. Bir başka deyişle nitel araştırmalarda araştırmacı olaylara dışarıdan nesnel olarak bakabilirken nitel araştırmada olguları yakından takip etmekte ve sürece katılım sağlayabilmektedir. Dolayısıyla bir araştırmacı nicel araştırmalarda, olayların dışında yer alıp yansız ve nesnel olurken nitel araştırmalarda olgulara dahil olmaktadır. Nicel araştırmalarda araştırmacı standart veri toplama teknikleri kullanmaktadır. Yani bir nicel araştırmada anket, soru listesi, veri tabanları vasıtası ile istatistiksel sonuçlar elde edilmeye çalışılır ve bu nedenle yüksek sayıda örneklem belirlenmesi gerekmektedir. Buna karşın nitel araştırmalarda gözlem, mülakat gibi veri toplama teknikleri kullanılmakta ve dolayısıyla da örneklem daha sınırlı olmakta ve veri toplama süresi daha kısa olmaktadır. Ayrıca nitel araştırmalarda araştırmacının kendisi veri toplama aracı olarak işlev görmektedir. Nicel araştırmalarda elde edilen veriler çeşitli istatistiksel programlar aracılığı ile incelenip yorumlanmaktadır. Bu nedenden ötürü nicel araştırmalarda elde edilen sonuçlar genellenebilmektedir. Ancak nitel araştırmalarda olaylar doğal ortamı içinde ele alınmaktadır. Bu süreçte de araştırmacı bireylerin/aktörlerin duyguları, tecrübeleri, algıları gibi öznel veriler elde etmeye çabalar ve buna bağlı olarak da

elde ettiği sonuçları genellemeye tabi tutmak gibi bir amaç taşımamaktadır. (Akarsu, 2019)

Bu çalışmada elde edilen verilerden oluşturulacak olan tablo son dönemde gelişen bilgisayar tabanlı yapay zeka uygulamaları yerine klasik karşılaştırmalı analiz yöntemini izleyecektir. Bunun için aynı parametreler eř zamanlı olarak iki ülkeye uygulanarak karşılaştırmalı vaka analizi incelemesi yapılacaktır. Sonuçta bulguların H1 ve H2'yi destekleyip desteklemeyeceğine karar verilecektir.

rnek Olay Seçimi

Suriye'nin kara komşuları kuzeyden başlayarak Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'dır. Bu komşulardan Irak'a çatışma daha erken sıçramış olsa da Irak'a yoğun bir Suriyeli girişi olmamıştır. Buna karşılık Ürdün ve İsrail zellikle Suriye'deki gelişmelerden uzak kalmak için yoğun tedbirler almıştır. Bu nedenle Suriye'deki iç savaşın yayılma etkisi ve faktörleri Türkiye ve Lübnan'da diğer ülkelere göre daha fazla etkili olmuştur.

Türkiye ve Lübnan sahip oldukları vatandaş sayısı ile Suriyeli göçmenlerin sayısı arasındaki oran, her iki toplumun hakim gruplarının Suriye iç savaşını ele alışları, Suriye iç savaşından ekonomik, siyasi, toplumsal ve güvenlik açısından etkilenmelerindeki benzerlikler gibi nedenlerle örnek olay olarak sağlıklı karşılaştırılabilecek bir benzerlik sergilemektedirler. Bu nedenle, teorik çerçeveden sonra örnek olay incelemesi yapılıp en son olarak elde edilen veriler karşılaştırılarak nitel bir sonuç ve değerlendirme yazılacaktır

Yukarıdaki çerçeveyi esas alarak çalışma şöyle tasarlanmıştır: Çalışmanın giriş kısmında; çalışmanın kapsamı, araştırma soruları, çalışmada doğrulanmaya çalışılacak hipotezler, hipotezleri doğrulamak için takip edilecek metot ve tezin yapısına yer verilecektir. Birinci bölümde devlet içi savaşa ilişkin literatür taraması üzerine teorik kısım inşa edilecektir. Burada asıl amaç devlet içi savaşların yayılma etkisinin literatürde teorik olarak nasıl incelendiğini tespit ederek yayılma faktörlerini incelemektir. Bu çalışmada i savaşların komşu ülke/bölgeye yayılma etkisini belirleyen faktörler olarak komşu ülkenin; iç savaşa müdahalesinin boyutu, devlet kapasitesinin düzeyi, göç eden mülteci sayısı, ekonomik durumu, etnik/mezhepsel bağlar gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Teorik altyapının hazırlanmasından sonra Suriye'de toplumsal muhalefetein geçmişi ele alınacaktır. Daha sonra ise Suriye iç savaşı ele alınacak ve bu kısımda

Suriye krizinin ortaya çıkış nedenleri, krizin gelişim süreci, süreç içinde Suriye krizinin değişen niteliği ve krize taraf olan tüm yerel, bölgesel ve küresel aktörler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Sonraki bölümde, tez çalışmasının araştırma sorularına yanıt vermek üzere elde edilen bulgular Suriye krizinin Türkiye ve Lübnan'a yayılma etkisine uyarlanmaya çalışılacaktır. Tez çalışması, ulaşılan sonuçların değerlendirildiği bölüm ile sonuçlandırılacaktır.

Böylece Suriye iç savaşının Türkiye ve Lübnan'a neden ve nasıl yayılma etkisi gösterdiği, iki ülkenin toplumsal, siyasal ve ekonomik faktörlere bağlı olarak Suriye iç savaşından hangi boyutta ve açılardan etkilendikleri incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEORİK ARKA PLAN: İÇ SAVAŞLAR NASIL YAYILIR?

Bu bölümde çalışmanın temel varsayımlarından destekleyecek teorik arka plan inşa edilmeye çalışılacaktır. Teorik arka plan ile V1 ve V2 varsayımlarının neden doğru ön kabuller olduğunu kabul ettirecek bir hazırlık aşaması planlanmaktadır.

Bu bölümün 1. Alt başlığı V1, 2. Alt başlığı V2'nin yoğun olarak ele alındığı bölümlerdir. Ancak sadece V1 ve V2 çerçevesinde bir bölüm yazılmamıştır. Bunun yanı sıra H1 ve H2'yi kanıtlayabilmek için aşağıdaki üç sorunun yanıtlanmasına yol açabilecek tartışmalar aktarılacaktır:

- Suriye iç savaşı yayılma etkisi göstermiş midir, gösterdiyse ne gibi etkiler ortaya çıkmıştır?
- Suriye iç savaşı Türkiye üzerinde ne gibi yayılma etkileri göstermiştir?
- Suriye iç savaşı Lübnan üzerinde ne gibi yayılma etkileri göstermiştir?

Böylece sadece V1 ve V2 ile H1 ve H2 arasındaki ilişkinin kuru bir anlatımdan ziyade ortaya çıkan verilerin nasıl anlamlandırılabilceği bu sorular çerçevesinde ele alınacaktır.

1.1 İç Savaş

1.1.1 Savaş

Savaş kavramının geçmişi antik çağa kadar uzanmaktadır. Bu çağda pek çok düşünür savaşı doğal bir düzen olarak kabullenmiş ve temel dinamiklerinin güvenlik ve tehdit içerdiğini öne sürmüştür. Savaş kavramını ilk kez ortaya koyduğu düşünülen Tucidides (M.Ö. 460-500), "*Peleponnez Savaşları*" kitabında dış baskınlardan korunma ve aktörler arasındaki güç ilişkilerine odaklanmıştır. Çinli filozof Sun Tzu (M. Ö. 5. Yüzyıl), "*Savaş Sanatı*" adlı eserinde bambaşka bir yaklaşım geliştirerek iç siyaset, askeri strateji ve dış siyaset konularını ele almıştır. (Tzu, 2010)

Sun Tzu'nun çalışmasıyla aynı başlığı taşıyan Savaş Sanatı adlı kitabında Machiavelli de savaşın gereklilikler nedeniyle kendiliğinden çıktığını ya da zafer elde etmek için önceden planlandığını savunmuştur. (Machiavelli & Lynch, 2005) Hobbes ise, devletin olmadığı bir doğada her insanın her insana karşı olduğu savaş

durumunu tasvir etmiştir. Hobbes’a göre bireyler kendilerini koruyabilmek için bir araya gelip toplumsal bir sözleşme yaratmış ve bu sözleşme egemen gücün kurulmasına vesile olmuştur. (Hobbes, 2010) Hobbes’un teorisini doğrulayan Immanuel Kant ve John Locke gibi isimler ise savaşın kaçınılmaz bir eylem olduğunu savunmuştur. Modern dönemde ise realist düşünürler de insan doğasına dayalı açıklamaları kabul etmiş, ancak bu açıklamanın savaşın neden bazen çıkıp bazen çıkmadığını açıklamada yeterli olmadığını ve hükümetlerin rolüne bakılması gerektiğini öne sürmüştür.

Realist düşünürlerin hem fikir olduğu bir konu var ise o da savaşın politik bir varlık tarafından üretilen sosyal bir olgu olduğudur. Çünkü savaş belirli sayıda aktör arasında, hedefler doğrultusunda ve organizasyon gerektiren bir eylem olarak tanımlanmaktadır. (Özmelek, 2017) “*Savaş Üzerine*” adlı eserinde savaşı siyasi amaçlara ulaşmak için bir araç olarak tanımlayan Clausewitz, bu düşüncüyü destekleyen öncü olmuştur. (Clausewitz, 1997) Ona göre savaş doğası itibarıyla şiddet eylemi, düşmana istekleri kabul ettirmek ve bu amaca ulaşmak için fiziksel ve psikolojik güç ile ilişkilidir. (Sokullu, 2019) Clausewitz’in bu düşüncelerine destek veren Margaret Mead ise, savaşın içinde bulundukları medeniyetin bir ürünü olduğuna ve toplumların teknolojileri, kurumları, maddi kaynakları ve ahlakları gibi parametrelerin rolüne dikkat çekmiştir. (Speirer, 1941) Daha sonra Quincy Wright tarafından geliştirilen savaş kavramı, “*iki veya daha fazla düşman grubun silahlı kuvvet yoluyla bir çatışmaya girmesine izin veren yasal koşul*” olarak tanımlanmıştır. (Wright, 1983)

Literatürde savaşlar çoğunlukla analiz düzeyine göre sınıflandırılmış olsa da askeri taktikler ve amaçlara göre de şekillenmesi mümkündür. Amaçlarına göre ayrılan savaşlardan ilki düşman devlete karşı meşru müdafaa ya da saldırı kaynaklı silahlı kuvvet kullanımı yapılan savaşlardır. İkinci tür savaş, düşman devletin otorite yapısını değiştirmek amacıyla yapılan savaşlardır. Bunun yanı sıra, insani müdahale amaçlı ve terörizmle mücadele amaçlı 21. Yüzyılda daha yoğun olarak gördüğümüz savaş türleri mevcuttur. Askeri taktikler bakımından savaşlar konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan savaşlar şeklinde iki türe ayrılmaktadır. Konvansiyonel savaşlar kara, hava ve deniz gücü birimlerinin operasyonunu içerebildiği gibi askeri teknolojinin gelişmesi beraberinde siber ve insansız hava aracı saldırıları da eklenmiştir. Siber saldırılar dijital yazılımlar yoluyla istihbarat bilgilerinin elde toplanması için yürütülen teknoloji savaşlarını içermektedir. Can

ve mühimmat kaybını en aza indirmek için tercih edilen insansız hava aracı saldırıları ise hedefleri uzaktan kumanda ile vurulmasını içermektedir. Konvansiyonel olmayan savaşlar, nükleer, biyolojik ve kimyasal olmak üzere üç kategoriden oluşan kitle imha silahlarının (KİS) kullanıldığı savaşları tasvir etmektedir. Nükleer silahlar sakıncaları bakımından sadece II. Dünya Savaşı'nın sonunda Hiroşima ve Nagazaki'de kullanılmış ve yayılımı ile kullanımı uluslararası sözleşmelerce engellenmiştir. (Sokullu, 2019) 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) bu sözleşmelerin temeli olarak yerini korumaktadır. Biyolojik ve kimyasal silahlar ise halen savaşlarda kullanılmaktadır. Canlılara zarar vermeyi hedef alan ve bakteri, virüs, parazit veya toksin içerebilen biyolojik silahların üretimi ve kullanımı ise 1972 yılında imzalanan Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BSS) ile yasaklanmıştır. Son olarak, insanlar üzerinde zehirleyici, yakıcı ve tahrip edici etkiler bırakmak üzere geliştirilen kimyasal silahların kontrolüne ilişkin önlemler 1675'den 1993'e kadar çeşitli anlaşmalar aracılığıyla alınmıştır. Buna karşın biyolojik ve kimyasal silahlar savaşlarda kullanılmaya devam etmektedir.

Çoklu nedensellikler, aktörler ve farklı savaş türleri nedeniyle savaşın doğası konusunda uzun bir süre ortak bir tanım geliştirilememiştir. Özellikle 1980'lere kadar devlet dışı aktörlerin devletin muhatabı olarak kabul edilmesinin yaratacağı egemenlik sorunları yüzünden aktör merkezli bir yaklaşım geliştirilememiştir. Devlet dışı aktörler uzun zaman boyunca *“isyancılar veya haydutlar”* olarak tanımlanmıştır. Ancak çatışmaların kavramsallaştırmasına yönelik ilgi ve ihtiyaç 1940'larda *“Davranışsalcılar”* liderliğinde savaş çalışmalarının doğmasını sağlamıştır. Bu disiplinin öncüleri Michael D. Doyle, Nicholas Sambanis, James D. Fearon ve David Laitin gibi araştırmacılar olmuştur. (Özmelek, 2021)

I. ve II. Dünya Savaşlarının çok yönlü etkileri, savaş araştırmaları konusunda uzmanlaşmış bilim adamlarının ilgisini çekmiştir. Bu çok yönlü etkilerden en önemlisi ulusal kurtuluş hareketleri, ayrılıkçı girişimler ve ulusal birleşme çabaları gibi farklı tiplerde iç savaşlarda görülen artış olmuştur. Ulusal kurtuluş hareketleri, Afrika ve Asya'nın yerli halkları tarafından Batılı ülkelere karşı yürütülen dekolonizasyon savaşları bunun örnekleridir. (Özmelek, 2021) Dekolonizasyon savaşlarının amacına ilişkin yapılan akademik çalışmalar, bu savaşların temel amacını *“imparatorluk yönetiminden bağımsızlık veya özerklik*

kazanmak ve eski sömürgeleri devlete dönüştürmek olarak” ortaya koymuştur. Ayrılıkçı savaşlar, hem sömürgeci müdahalecilerden hem de sömürgeci güçlere karşı savaşı egemen toplumsal gruptan bağımsızlık kazanmayı hedefleyen savaşları kapsamıştır. Son olarak, ulusal birleşme çabaları, büyük güçler tarafından bölünen bölgelerin toprak bütünlüğünü geri kazanmayı hedefleyen savaşları içermiştir. (Sokullu, 2019) Temelinde sömürgecilik karşıtı hareketler yatan bu savaşlar, ilk iç savaş dalgasının temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu savaşların patlak verme nedenleri arasında sömürge yönetiminin mirası olarak; topluluklar arası düşmanca ilişkiler, zayıf kurumlar ve ekonomik sorunlar yatmaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş düzeninin sona ermesi beraberinde merkezi otoritelerin zayıflaması ve güvenlik ikilemlerini getirdiğinden etnik köken temelli iç savaşlar gündeme gelmiştir.

2000’li yılların başından itibaren teröre karşı savaş, koruma sorumluluğu (R2P) ve önleyici saldırı gibi yeni kavramların benimsenmesinin yanı sıra, iletişim teknolojilerinde kaydedilen ilerleme ve ulus ötesi aktörlerin yükselişi iç savaşların uluslararası boyutuna dikkat çekmiştir. Kaldor, yeni savaşları beş unsurun tanımladığını öne sürmektedir. Öncelikle jeopolitik ve ideolojik hedeflerin yerini etnik, ırksal veya dini kimliklerin almıştır. (Kaldor, 2007) İkinci olarak, devlet gücünü erozyona uğratan küreselleşme şiddet kullanımını sınırlandırmıştır. Kaldor ayrıca silah, insan ve uyuşturucu ticareti, ulusal kaynakların yağmalanması ve dış finansmanın temel gelir haline getirilmesinin daha önce görülmemiş bir savaş ekonomisi düzenine işaret ettiğini savunmaktadır. (Kaldor, 2007, s.104) Bütün bunların yanı sıra, savaşın düzen/otorite yaratmaktan çok kaos yaratmaya yönelmesi değişen savaş karakteristiğinin bir parçası olarak görülmüştür. Öyle ki, yeni savaşlarda hedef düşman devletin askeri kuvvetlerini vurmaktan çok sivil nüfus ve ülkelerin altyapısına odaklanmıştır. Bu hedefler uğrunda terörizm, adam kaçırmaya, intihar bombalamaları ve gerilla savaşı gibi asimetrik savaş taktikleri yaygınlaşmıştır. Genelde güçsüz olan isyancı gruplar özellikle bu stratejileri benimser olmuştur.

1.1.2 İç Savaşın Tanımı

Çatışmaların doğasında yaşanan değişim savaş çalışmalarına yansımış ve savaşlar/çatışmalar farklı kategoriler altında sınıflandırılmaya başlanmıştır. David Singer tarafından 1963 yılında başlatılan savaş çalışmalarında; “devletlerarası

savaş, iç savaş, devlet dışı ve devlet ötesi savaş” şeklinde dört ana savaş kategorisi tanımlanmaktadır.

Devletlerarası savaşlar tanınmış devletler arasında, devlet içi savaşlar bir devletin tanınmış toprakları içinde iki veya daha fazla grup arasında, devlet dışı savaşlar devlet dışı aktörler arasında ve son olarak, devlet ötesi savaşlar, devlet sistemine üye ile bu sisteme üye olmayan aktörler arasında meydana gelmektedir. İç savaşlar amaçlarına göre ayırt edildiğinde, merkezi kontrol için olan iç savaşlar ve yerel meseleler için olan iç savaşlar adı altında alt kategoriler ortaya çıkmaktadır. Bir savaşın hangi yöne evrileceği isyancı grubun kapasitesine bağlı bulunmaktadır. Bunun nedeni merkezi yönetimini ele geçirmenin daha çok güç ve kaynak gerektirmesidir. (Kaldor, 2007, s.70) Merkezi kontrol için çıkan iç savaşlara devrimler, askeri darbeler, iyi tanımlanmış daha büyük iç savaşlar, ideolojik savaşlar ve bazı etnik savaşlar örnek verilmektedir. Bu savaşlarda isyancıların amacı yürürlükteki siyasi sistemi veya yönetici hükümet grubu değiştirmek için merkezi otoriteyi ele geçirmeye çalışmaktır. Öte yandan, yerel meseleler için çıkartılan iç savaşlar, devlet sınırları içinde ayrılık veya özerklik hedefleyen ve devrimci, ideolojik veya etnik temelli fikirleri içerebilen savaşları ifade etmektedir. Uluslararası savaşlar ancak devlet içi ve devlet dışı savaşlar kategorilerinde görülebilmektedir. İsyancı gruplar genelde dış güçlerden destek aldıklarından iç savaşlar kolaylıkla devletlerarası savaşlara dönüşebilmektedir. Bu savaşlar üçüncü bir tarafın hükümet ve muhalefet güçleri arasındaki güç dengesini etkilemek amacıyla yabancı bir ülkede gerçekleşen devlet içi çatışmalara müdahale etmesi olarak tanımlanmaktadır. (Kathman, 2010) Üçüncü taraflar genellikle müdahalenin başarısız olma ihtimali düşük, isyancı grupların kazanma şansı yüksek ve bu gruplar hâlihazırda güçlü olduklarında devlet içi çatışmalara müdahale etmektedir. (Gent, 2008)

Bu genel çerçeve içinde iç savaşın temel olarak devletin güç kullanımı üzerindeki tekelinin kaybıyla ilgili bir kavram olduğu görülmektedir. En genel tabiriyle iç savaş bir ülke sınırları içinde meydana gelen ve çoğunlukla düzenli ve silahlı kuvvetleri içeren, sürekli, organize ve geniş çaplı bir çatışma olarak nitelenebilecektir. (Taner, 2019) Daha önce de belirtildiği gibi Soğuk Savaş’ın sona ermesinden itibaren iç savaşların sayısında kritik bir artış ortaya çıkmıştır. Bu artış, iç savaşların nedenleri, kökenleri ve sonuçları hakkında çalışmaların yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Bir devletin ülkesi içinde yaşanan çatışmaların hangilerinin nitelik ve nicelik açısından iç savaş olarak kabul edileceğine ilişkin literatürde tartışmalar mevcuttur. Tanımlamanın yapılabilmesi için genel olarak çatışma sırasında hayatını kaybeden insan sayısı ve çatışmayı yürüten aktörlerin örgütsel yapılarına dayalı olarak kriterler dikkate alınmıştır.

Yukarıda belirtilen tüm savaş kategorileri için yılda 1.000 ölümün gerçekleşmesi kriteri geçerli bulunmaktadır. Ayrıca savaşta ölenler sadece silahlı personeli değil, ancak savaşta alınan yaralardan veya savaş alanında bulaşan hastalıklardan ölenleri de kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, bir savaşın uluslararası sayılabilmesi için üçüncü tarafın çatışmaya 1.000 asker göndermesi veya savaş sırasında 100 ölüm kaydedilmesi gerekmektedir. 1946-2013 yılları arasında gerçekleşen tüm silahlı çatışmaları içeren UCDP ve PRIO veri tabanları sistem dışı silahlı çatışma, devletlerarası silahlı çatışma, iç silahlı çatışma ve uluslararası silahlı çatışma şeklinde dört tip savaş sınıflandırmaktadır. Kategorilerin sağlanması için en az iki taraf arasında silahlı güç kullanımı beraberinde yılda savaşla ilgili en az 25 ölümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Sıklıkla referans gösterilen bir başka veri tabanı, Michael W. Doyle ve Nicholas Sambanis'in geliştirdiği "International Peace Building: A Theoretical and Quantitative Analysis" adlı çalışmasıdır. Bu veri setine göre bir iç savaşın "toplamda ve yılda 1.000'den fazla ölüme neden olması, uluslararası arenada tanınan bir devletin egemenliğine meydan okuması, devletin tanınmış sınırları içinde gerçekleşmesi, devleti ana muhatap alması, devlete karşı örgütlü silahlanma yeteneğine sahip isyancıları içermesi ve savaş bittikten sonra aynı siyasi birimde yaşama olasılığına dair endişeleri bulunan tarafların varlığı" gerekmektedir. (Doyle & Sambanis, 2000). Önemli derecede kaynak oluşturan bir başka veri tabanı James D. Fearon ve David D. Laitin tarafından 1945-1999 yılları arasında gerçekleşen savaşları kapsamak üzere oluşturulmuştur. İlgili veri tabanına göre bir iç savaşın öncelikle devlet temsilcileri ile örgütlenmiş devlet dışı gruplar arasındaki mücadeleyi referans alması gerekmektedir. (Fearon & Laitin, 2003). Bu gruplar ya hükümetin veya bir bölgenin iktidarını ele geçirmek ya da hükümet politikalarını değiştirmek için şiddete başvurmaktadır. İkinci kıstas, çatışmanın seyri boyunca en az 1.000 kişinin ve yıllık ortalama en az 100 kişinin öldürülmesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda her iki tarafın da en az 100 kayıp vermesi ve saldırıya uğrayan sivillerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Son koşul ise örgütlü veya etkili bir muhalefetin olmadığı durumlarda katliamların

sayılmaması olarak geçmektedir. (Fearon & Laitin, 2003) Bahsedilesi gereken son veri tabanı, 1994 yılında ABD’de kurulan Siyasi İstikrarsızlık Görev Gücü (PITF)’e ait bulunmaktadır. Esasen devlet çöküşünün nedenlerini araştırmak için kurulan PITF, devrimci ve etnik savaşlar için her yıl en az 1.000 ölümün gerçekleşmesi ve yıllık ölüm sayısının 100’ü geçmesi şeklinde koşullar belirlemiştir.

1.1.3 İç Savaşın Çıkış Nedenleri ve Aktörleri

İç savaşların çıkış nedenleri literatürde psikolojik, rasyonel seçim, kültürel, yapısalcı ve inşacı yaklaşım olmak üzere beş bakış açısı altında ele alınmaktadır. Psikolojik yaklaşım iç savaşı, belli bir toplumsal kesimin diğer gruplara karşı beslediği nefret, önyargılar üzerinden açıklamaktadır. Rasyonel seçim yaklaşımı, iç savaşın ortaya çıkışını uluslararası ilişkilerin baskın teorisi realizmin “güvenlik ikilemi” kavramı üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre ülke içindeki bir toplumsal kesimin kendi güvenliğini sağlamak için attığı adımlar, niyetlerinden bağımsız olarak, diğer bir toplumsal kesim arasında güvenlik tehdidi algısı yaratmaktadır. (Fearon & Laitin, 1996) Bu algı farklı toplumsal kesimler arasında sarmal etkisi ile daha fazla güvenlik arayışı, ön alıcı saldırı ve artan bir gerilime neden olmaktadır. Collier ve Hoeffler (2000), rasyonel seçim yaklaşımı dahilinde açgözlülük ve kin modelini ortaya atmıştır. Bu yaklaşıma göre de iç savaşlar yağmalanabilir kaynaklarla ilişkili kişisel veya toplumsal kazanç arzularından kaynaklanmaktadır. Collier ve Hoeffler bir ülkede ekonomik durumun kötü olması halinde ülkedeki doğal kaynakları kontrol etme, ele geçirme hedefinin iç savaşın en önde gelen nedeni olarak görmektedir. Collier & Hoeffler, 2004) Bununla paralel olarak Mary Kaldor, iç savaşların temel çıkış nedeninin ekonomik kazanç elde etme olduğunu savunmaktadır. (Kaldor, 2007) Kültürel yaklaşım ise iç savaşları bir ülkedeki farklı toplumsal kesimleri arasında geçmişten gelen düşmanlıklara, etnik veya ideolojik farklılıklara bağlamaktadır. Bu düşünceye göre söz konusu ayrışmalar güçlü merkezi otoriteler altında baskılanmakta ancak devletin otoritesi konusunda bir açık ortaya çıktığı anda ortaya çıkmaktadır. (Keen, 2012). Yapısalcı yaklaşım iç savaşların kökeninde siyasi, toplumsal ve ekonomik faktörlerin yattığını iddia etmektedir. Bu düşünceye göre güvenlik tehdidi algısı, demografik yapı, devlet kapasitesi, coğrafya, ekonomik yapı gibi yapısal faktörler iç savaşların temel çıkış nedenleridir. (Brown, 1996). Son olarak inşacı yaklaşım, iç savaşların çıkış nedenini toplumsal kesimlere önderlik eden kişiler veya örgütlü yapıların tercihleri ve eylemleri üzerinden açıklamaktadır.

(Kaufman, 2001) Bu iddiaya göre liderler temsil ettikleri toplumsal kesim içinde zaten var olan kaygıları ve kin duygularını kullanarak toplumu iç savaşa yönlendirmektedir. İç savaşların çıkış nedenleri arasında coğrafya da önemli bir faktördür. İç savaş literatüründeki ortak kabullerden biri ekonomik, güvenlik açısından kırılgan ülkelerin yer aldığı bölgelerde iç savaşın çıkma olasılığının daha yüksek olduğudur. Bu konudaki araştırmalarda söz konusu etken “kötü çevre” olarak da nitelendirilmektedir. Bu çalışmalarda iç savaş çıkma olasılığı en yüksek bölgeler olarak Ortadoğu başta olmak üzere Asya, Sahra Altı ve Kuzey Afrika ve Latin Amerika sıralanmaktadır. (Fearon, 2017)

İç savaşın çıkış nedenleri üzerine alternatif bir yaklaşım geliştiren Wolfram Lacher literatürde iç savaşın nedenlerini ortaya koyan çalışmaların yapısal koşullar ve taraflar arasındaki pazarlıkların başarısızlıklarında aradığını belirterek her iki yaklaşımın iç savaşın patlak vermesinin önemli bir nedenini ihmal ettiğini savunmaktadır. Ona göre tırmanma sürecinin kendisi, iç savaşın yaşanması ve uzamasında temel faktörlerden biridir. Bu yaklaşıma göre, bir ülkede devlet ve ona muhalif kesimler arasındaki gerginliğin tırmanma sürecindeki şiddet eylemleri genellikle zincirleme reaksiyonlar doğurmaktadır. Bir tırmanma sürecinde şiddet kullanma tehdidi veya kullanımı, ülkedeki siyasi ve askeri ortamı değiştirmekte, çatışan taraflar arasında yeni çatlakların ortaya çıkmasına neden olmakta veya eskiden var olan fay hatlarının derinleşmesine, böylece yeni aktörlerin oluşmasına veya mevcut aktörlerin dönüşmesine yol açmaktadır. Lacher’e göre bir iç savaşın tarafları çoğu zaman kendilerini yalnızca tırmanma sürecinde oluşturmaktadır. (Lacher, 2022) Bu da iç savaşın çıkışını yapısal nedenlere veya pazarlık başarısızlığına dayandıran açıklamaları yetersiz hale getirmektedir.

İç savaşın çıkış nedenleri üzerine yapılan araştırmalarda fırsatlar, örgütlenme ve rekabet modelleri üzerine araştırmalar bulunmaktadır. Tüm bu modellemeler iç savaşın kaynaklarını etno-kültürel, politik, ekonomik, tarihi ve demografik/coğrafi faktörlerde aramaktadır. Etno-kültürel açıklamalarda iki ayrı görüş üzerinden kolektif kimlik bilincine vurgu yapılmaktadır. Primordializm’e göre etnisite atalardan gelen organik bir bağdır ve insanı hayatta kalmak için topluluğunu korumaya itmektedir. Öte yandan, konstrüktivizm (sosyal inşacılık), etnik kimliklerin toplum tarafından bir yere ait olmak için icat edildiğini savunmaktadır. Her iki görüşe göre de kimlikler eninde sonunda siyasi çıkarlar için bir araç haline gelmektedir. Etnisite bir risk faktörü olarak algılandığında kin ve

nefret, kimlikleri manipüle eden liderlerin rolü, güvenlik ikileminin yükselişi, fraksiyonelleşme ve kutuplaşma gibi çatışmayı doğurabilecek belirleyicilere bakılmaktadır. (Sarı, 2014, s. 87) Fraksiyonelleşme bir ülkede etnik, dini ve dilsel açıdan ne kadar çeşitlilik olduğunu sorgularken kutuplaşma etnik gruplar arasındaki dengeyi işaret etmektedir.

Bir ülkedeki egemen grup azınlıkları sosyal, politik ve ekonomik dışlanmaya tabii tutuyorsa iç savaşın çıkma olasılığı yüksek bulunmaktadır. (Dixon, 2019; Collier, P., & Sambanis, 2002; Collier, P., Hoeffler, A., & Söderbom, 2004) Egemen etnik grup nüfusun yüzde 40 ila 90'ına tekabül etmektedir. Taraflar tehdit algısı sonucu birbirini takip eden savunma eylemlerine sürüklenerek güvenlik ikilemine düşmektedir. (Sarı, 2014, s. 81) Gurr tarafından yapılan bir çalışmada, farklı grupların inançları, gelenekleri ve kuralları arasında hiyerarşik bir eşitsizlik olduğunda genelde ayrımcı bir ortamın yaratıldığına ve bu grupların farklılıklarına daha bağlı ve çıkarlarıyla daha ilgili olduklarına dikkat çekmektedir. (Gurr, 1970) Böylece dışlanan grup, dezavantajlarına atıfta bulunan ve daha fazla siyasi güç talep eden figürleri peşine kolayca takılabilmektedir. (Sarı, 2014, s. 83) Fearon, pek çok iç savaşta 'toprağın oğulları' (sons of soil) denilen mekanizmanın görüldüğüne dikkat çekmektedir. Bu mekanizma, geleneksel tarım alanlarında nüfus baskısı ile karşı karşıya kalan çoğunluk etnik grubun daha az gelişmiş bölgelere göç etmesi ve burada yaşayan etnik azınlıklar ile arazi anlaşmazlığı ya da doğal kaynakların kontrolü üzerinden çatışmaya girilmesini tanımlamaktadır. (Fearon, 2004) Bu mekanizmayı içeren tüm savaşlar etnik savaşlar olarak kabul edilmektedir. Ancak her etnik savaşta bu mekanizmaya rastlanmamaktadır. Din ve sınıfsal farklılıklar iç savaş ile daha az ilişkili bulunmaktadır. Ancak dini fraksiyonelleşmenin en çok Afrika bölgesinde yaşanan çatışmalarda belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. (Hoeffler, 2012)

Siyasi faktörlere odaklanan açıklamalarda kin ve eşitsizliğin üzerine rejim tipi, rejim değişikliği, kurumsal kapasite, siyasi kapsayıcılık ve siyasi ayrımcılık gibi boyutlar ölçüt alınmaktadır. (Sarı, 2014, s. 84) Örneğin, etnik, dini veya kültürel fraksiyonelleşmenin olduğu toplumlarda hükümetlerin işleyiş şekli yüzünden çatışmalar çıktığı saptanmıştır. (Clingendael, 2004) Söz konusu hükümetler kayırmacılık/dışlama uygulamaları veya kurumsal kapasite eksikliği yüzünden dışlanan gruplar arasında mobilizasyon potansiyelini kolaylaştırmaktadır. Bu sonuçlarla bağlantılı olarak demokratik rejimlerde iç

savaşın genel anlamda görülmemesi beklenmektedir. Nitekim araştırmalar, demokrasilerin kapsayıcı ve şiddet içermeyen mekanizmalara sahip olduğu gerekçesiyle iç savaş çıkarma potansiyelinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. (Sarı, 2014, s. 84) Aynı araştırmalar otokrasilerin ağır baskı mekanizmaları nedeniyle iç savaşın çıkmasını engellediğini de savunmaktadır. Öte yandan, yarı demokrasiler sorunları demokratik olarak çözebilecek veya şiddetle bastırabilecek mekanizmalardan yoksun oldukları için riskli olarak sınıflandırılmaktadır. Rejim tipleri ile iç savaşlar arasındaki ilişkinin analizi sonucu kurumsal kapasite, meşruiyet, siyasi kapsayıcılık ve yönetim risk belirleyici unsurlar olarak belirlenmiştir. (Sarı, 2014, s. 86)

İlk bakışta güç paylaşımı ve meşruiyet gibi testlerden kolayca geçiyor gibi gözüken demokrasilerin şiddetli çatışmaların yokluğunu garanti edemeyeceğini kaydetmek gerekmektedir. Zira demokrasilerin en az diğer rejim tipleri kadar popülist söylemlere ve dışlayıcı uygulamalara ev sahipliği yaptığı görülmektedir. (Clingendael, 2004) Bu durum araştırmacıları gelir, büyüme, refah, sanayileşme, ticaret, yardım ve doğal kaynakların varlığı gibi değişkenleri de incelemek gerektiğini savunmaya yönlendirmiştir. (Sarı, 2014, s. 89) Milli gelir üzerine yapılan araştırmalar düşük gelirin isyancıları şiddet içeren bir muhalefette bulunmaya ittiğini ortaya çıkarmıştır. (Jenne, Saideman, & Lowe, 2007) Yine kişi başına gelirin savaş ile ilişkisini analiz eden Fearon ve Laitin (2003), kişi başı gelirin 1.000 dolardan az olduğu durumlarda iç savaş olasılığının %41 arttığını bulmuştur. (Fearon, & Laitin, 2003) Özellikle temel gelir kaynağı birincil ürünlerin ihracatına bağımlı olan ülkelerde iç savaş riski daha yüksektir. Açgözlülük modeline göre bunun nedeni her isyancı liderin özel amaçları tarafından motive edilmesi iken, fırsat modeline göre bütçe sağlamanın en etkili yolunun doğal kaynaklara erişimden geçmesidir. (Sarı, 2014, s. 91)

İsyancı liderlerin amaçlarına ulaşmak için askeri kazanım elde etmeleri ya da şiddet kullanarak savaşın maliyetini arttırıp karşı tarafı müzakere etmeye teşvik etmesi gerekmektedir. Bu nedenle örgütlü muhalif hareketler hayatta kalmak ve uzun soluklu bir savaşı sürdürmek için genelde petrol, değerli taşlar, kokain, afyon, ilaçlar ve kereste gibi doğal kaynaklara erişimi ön planda tutmaktadır. Bu kaynakların bolluğu ve erişim olanakları her ne kadar iç savaşı tetikleme işlevi görse de hükümetlerin güvenlik aygıtları ve cömert dağıtım politikaları aracılığıyla iç barışı korumasına da vesile olabilmektedir. (Basedau, & Lay, 2009) Dolayısıyla

doğal kaynaklar ile iç savaşın çıkması ihtimali arasında güçlü bir ilişki bulunmamaktadır.

İktisadi perspektiften bakılmaya devam edildiğinde iç savaşın nedenlerini açıklayan bir başka teori “göreceli yoksunluktur”. Bu teoriye göre bir devlet gelişmişlik düzeyinde tırmanış yaşarken umutlar/beklentiler ve gerçek tatmin düzeyi arasındaki fark toplumları çatışmaya sürüklemektedir. (Kim, 1998, s. 92) Kuznet’e (1955) göre özellikle kırsal ve ileri sanayileşmiş sektörler arasındaki gelir dağılımında yaşanan uçurum iç çatışmaya neden olmaktadır. (Kuznets, 1955) Üçüncü dünya ülkelerindeki çatışmalarla ilgili veri toplayan bir başka araştırma, modernizasyon sonucu oluşabilecek eşitsizliklere odaklanmaktadır. Bu noktada pazar ekonomisinin uygulanması ile rekabetin kızışması, sınırlı kaynaklar ve kırsal nüfus yoksulluğuna odaklanılmaktadır. (Clingendael, 2004)

Yukarıda belirtilen unsurlar zaman içinde önemli ölçüde değişim göstermediği için iç savaşın çıkma nedenlerini başlı başına açıklayamamaktadır. Bu nedenle ikili çalışmalara doğru eğilim ön plana çıkmıştır. Bu çalışmalarda çatışmaya taraf olan tüm aktörlerin özelliklerinin göreceli güç kavramı çerçevesinde incelenmesi esas alınmaktadır. Rekabet modeline göre iç savaşlar kaynakları ele geçirmek isteyen iki rakip grup arasında cereyan etmekte ve sonucu tarafların göreceli askeri kapasitelerine bağlı bulunmaktadır. (Hoeffler, 2012) Pazarlık modeline göre ise rasyonel aktörler maliyeti ve riski yüksek olan davranışlardan kaçınmaktadır. Bu nedenle şiddetli çatışmalar yerine pazarlıklı bir çözümü tercih etmektedirler. Ancak pazarlık süreci asimetrik bilgiye sahip olma, güç dağılımında değişimler ile buna bağlı gelişen taahhüt sorunları ve uzlaşılması zor konular üzerine çatışmalar söz konusu olduğunda çökmektedir. (Hoeffler, 2012, s. 6) Bu yaklaşım çerçevesinde savaş daima maliyetlidir ve ancak doğru koşullar altında çıkması mümkündür.

Nitekim ekonomiye dönük araştırmaların çoğu çelişkili sonuçlar çıkarmaktadır. Öncelikle, çatışmaya sürüklenen ülkelerin profilleri gelir açısından geniş bir yelpaze olduğu için düşük gelirin çatışmaya sebep olduğuna dair belirsizlikler söz konusudur. İkinci olarak, doğal kaynaklara erişim daha yüksek isyan riski yaratırken önemli ölçüde doğal kaynağı bulunması çatışma olasılığını azaltmaktadır. (Sarı, 2014, s. 92) Ayrıca mali politikaları inceleyen araştırmacılar bu politikaların hem iş fırsatı ve istikrar getirebileceğine, hem de yoksul ülkelerde uygulandığında iç çatışmaları alevlendirebileceğine değinmektedir. (Gates, 2002)

Tarihsel olguları ön plana çıkaran araştırmalar geçmişte iç savaş yaşamış ülkelerin yeni bir iç savaş yaşama olasılığına daha yatkın olduğunu savunmaktadır. Ancak çatışma sonrasında hayata geçecek olan barış sürecinin başarısı ekonomik iyileşmenin önünü açacağından iç savaş olasılığı azalmaktadır. (Hoeffler, 2012, s. 12) Demografi ve coğrafya konu başlıklarına eğilen açıklamalarda, yüksek nüfus, nüfus yoğunluğu, nüfus dağılımı, eğitim, işsizlik, cinsiyetlerin iş gücüne katılımı, bölgesel büyüklük, ormanlar ve dağlar gibi özelliklerin etkisi incelenmektedir. (Sarı, 2014, s. 94) Bu açıklamalarda işsizlik en etkili değişkenlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Özellikle 14-25 yaş aralığındaki erkek nüfusun düşük eğitim düzeyi ve yoksulluk içinde olduğu ülkelerde insanlar şiddet içeren muhalif hareketlerden yüksek finansal kazanç beklentileri duymakta ve bu nedenle söz konusu genç erkek nüfus bir militan havuzu oluşturmaktadır. (Hoeffler, 2012) Collier, Hoeffler, Sambanis ve Hegre gibi pek çoğu araştırmacı işsizlik ve bununla bağlantılı olarak ayaklanmaya duyulan arzunun çözümünü eğitim olarak görmektedir. Hegre, isyancı grupların özellikle kırsal bölgelerde yaşayan sıradan vatandaşlardan zorla destek aldığını belirterek eğitimin bu sorunun çözümünü nasıl sağladığının altını çizmektedir. (Hegre, 2004) Bununla beraber yüksek eğitim seviyeleri ile düşük iç savaş risk tezinin uyuşmadığı istisna vakalar da mevcuttur. Örneğin, Suudi Arabistan düşük orta eğitim seviyesine rağmen düşük iç savaş oranı sergilemektedir. Demografiye yönelik çalışmaların bir kısmı yüksek nüfusun yüksek iç savaş riski ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. (Hegre, 2004) Ostby ve Urdal'a göre bunun nedeni fazla nüfusun toprak, su ve balıkçılık gibi kaynaklara erişimi kısıtlamasıdır. (Ostby, & Urdal, 2014) Buna ek olarak, dağınık nüfusların ve kırsal alanlarda yoğunlaşan grupların isyancılara sığınaklar sunduğu, faaliyetlerini kolaylaştırdığı ve isyanı şiddetlendirdiği ortaya konmuştur. (Hoeffler, 2012)

Son olarak, arazi ve iklim gibi unsurlar geçmişten günümüze savaş taktiklerini ve boyutunu şekillendiren önemli değişkenler olarak kabul edilmiştir. Kıtık ve iç savaş ile ilişkisi üzerine değinen ilk isim “Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme” adlı eseriyle Thomas Malthus olmuştur. Malthus, gelecekte çok fazla insanın kısıtlı gıda için rekabete gireceğinden ve bu sorunun ancak kıtlık, hastalık ve savaş yoluyla çözüleceğinden bahsetmiştir. (Malthus, 1798) Daha sonraki çalışmalar önemli ölçüde Thomas Homer-Dixons’ın geliştirdiği model üzerine inşa edilmiştir. Homer-Dixon, yenilenebilir kaynaklara erişimin azalmasının

beraberinde hayalkırıklığı ve şikâyeti doğurduğu, devlet ve sivil toplumu zayıflattığı ve böylece ayaklanmayı teşvik ettiği iddiasını ortaya atmıştır. (Theisen, 2008) Bu sürece neden olabilecek faktörler arasında; arz kaynaklı kıtlık, talep kaynaklı kıtlık veya kaynakların eşit olmayan dağılımından kaynaklanan yapısal kıtlık sayılmaktadır. Kıtlıklar özellikle kırılgan olan toplumlarda ek gerginlik yaratarak başa çıkma kapasitelerini sınırlandırmakta ve devleti zayıflatmaktadır. (Theisen, 2008) Bunun haricinde Hauge ve Ellingsen, arazi bozulmasının, tatlı su kıtlığının, nüfus yoğunluğunun ve ormansızlaşmanın iç çatışma riskini artırdığını bulmuştur. (Hauge, & Ellingsen, 1998) Sahra Altı Afrika'daki yağış stoklarını inceleyen Miguel, Satyanath ve Sergenti, iklim değişikliği nedeniyle yaşanan kaynak kıtlığının iç çatışmalara yol açabileceğini ortaya koymuştur. (Miguel, Satyanath, & Sergenti, 2004). Meier, Bond ise Afrika Boynuzunda en şiddetli kırsal çatışmaların kıtlık zamanlarında gerçekleştiğini bulmuştur. (Meier, Bond, & Bond, 2007) Özellikle dağlık coğrafyaya sahip ülkelerde kontrol sağlanmasının daha zor olduğunu kaydeden çalışmalar, söz konusu ülkelerde iç savaş çıkma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. (Sambanis, & Hegre, 2006; Blattman, & Miguel, 2010) Aynı zamanda, hinterlandlar veya erişilemeyen bölgelerde kontrol sağlayan isyancı gruplar hükümetin baskı kapasitesinden sıyrılarak daha uzun bir iç savaş gerçekleşmesine vesile olmaktadır. Engebeli bir arazinin varlığı, doğal kaynaklara erişim, rejim türü, hükümetin gücü ve istikrar parametreleri isyancı grupların oluşumunu ve başarısını belirlemektedir. (Fjelde, & Nilsson, 2012)

İç savaşın aktörlerine bakıldığında ise insanların, metaların, kaynakların, kimliklerin ve fikirlerin hareketliliği neticesinde ortaya çıkmış olan isyancı gruplardan bahsedilmesi gerekmektedir. Etno-kültürel, politik, demografik veya ekonomik nedenlere dayalı şikâyetlerden beslenen bu grupların temel amacı toprak talep etmek, hükümeti ele geçirmek veya rejimi değiştirmek olarak geçmektedir. (Blattman, & Miguel, 2010) İsyancı gruplar sanılanın aksine yerel bir aktör olmaktan çok ulusötesi varlıklardır. Bunun nedeni sınır ötesi faaliyet göstermeleri ve devletler, mülteci ağları, diğer isyancı gruplar ve bireyler gibi farklı aktörlerle etkileşim içinde bulunuyor olmalarıdır. İsyancılar saflarına asker katmak istediklerinde en çok tehdit, sert cezalar ve infazlara başvurmaktadır. (Gates, 2002; Hoeffler, 2012) Aynı zamanda kendilerini adalet, mağduriyet veya eşitsizlik duyularıyla özdeşistirmeye yarayacak propaganda mesajlarına başvurarak insanların sempatisini kazanmaya çalışmaktadırlar. (Sarı, 2014) Eğer potansiyel

savaşçılar ile isyancılar ayrımcılık gibi ortak bir deneyim paylaşıyorsa isyancı lehine katılma cazibesi artış göstermektedir. Buna ek olarak, büyük hibe veya ödeme alma vaadi etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada rasyonel olan aktörlerin maliyet-fayda analizine karar aldığı öne sürülmektedir. (Hoeffler, 2012)

Diaspora topluluklar isyancı gruplar için kritik önem arz etmektedir. Eğer bu iki aktörün siyasi hedefleri uzlaşıyor ise isyancılara maddi ve manevi destek ile insan gücü sağlanabilmektedir. Diaspora toplulukları ayrıca lobcilik, siyasi parti oluşturma, belgesel çekme ve gösteriler düzenleme gibi faaliyetler üzerinden anavatanları ve ev sahibi devlet arasında aracılık yapabilmektedir (Sarı, 2014, s. 61) İsyancı grupların hayatta kalabilmesi ve davalarını sürdürülebilmeleri için elzem rol oynayan bir başka aktör de komşu devletler olarak geçmektedir. Araştırmalar, komşu ülkeler veya kültürel, etnik, dini, siyasi veya ekonomik çıkarları örtüşen bölgesel ve uluslararası güçlerin genellikle isyancı gruplara çatışma boyunca yardım sağladığını ortaya koymuştur. Bu uluslararası müdahaleler savaşın seyrini değiştirebilmektedir, çünkü taraf olunan gruba üçüncü tarafın toprağına ve istihbarata erişim sağlama, silah veya diğer materyalleri bağışlama, lojistik destek verme, eğitim veya uzmanlık sağlama, finansman ve doğrudan ekonomik destek verme gibi kolaylıklar sağlanmaktadır. (Regan, 2002)

Bazı iç savaşlar sadece devlet ve devlet dışı aktörler arasında mücadeleyi değil, ancak çeşitli isyancı grupların liderlik, bölge, kaynaklar ve savaşçılar üzerine kendi arasındaki mücadeleyi de içerebilmektedir. Böyle senaryolarda hükümet, pazarlık yaparken savaştıkları cephelerin sayısını azaltmak için isyancı grupların sayılarını indirmeye ve içlerindeki uyumu çökertmeye yönelmektedir. (Akcinaroglu, 2012) Fielde ve Nilsson'a göre isyancılar arası şiddet, kısıtlı kaynaklar ve siyasi kaldıraç edinmek üzere girişilen rekabet nedeniyle ortaya çıkmaktadır. (Fjelde, & Nilsson, 2012) Kısıtlı kaynaklar silah, finans, doğal kaynaklar ve sivil destek ağlarına erişimi güvence altına almayı ifade ederken siyasi rekabet, meşrutiyet iddiaları ve hükümet karşısında tek müzakere ortağı olarak pazarlık avantajına sahip olmayı ifade etmektedir. Silah ve finansman değiştirilebilir destek biçimi olarak yer alırken birlikler ve bölgeye erişim gibi destekler değiş tokuş edilememektedir.

Kaynaklarla ilgili rekabete ilişkin ilk aşama dış destek almak veya rakipleri geride bırakmak için kaynakların elde edilmesidir. İkinci aşamada ise ele geçirilen

kaynakların korunması esas alınmaktadır. (Rickard, 2016) Bu unsurların dışında, birey ve grup düzeyinde, ikincil önem taşıyabilecek intikam ve açgözlülük gibi değişkenlerin önemine de değinilmektedir. Uyuşturucu üretiminin olduğu ve hükümetin erişemediği bölgelerde faaliyet gösteren isyancı grupların birbiri ile çatışmaya girme olasılığı daha yüksek bulunmaktadır. (Fjelde, & Nilsson, 2012) Diğer gruplara kıyasla çok sayıda askeri kontrol eden veya tam aksine zayıf olan isyancı grupların silahlı çatışma olaylarına karışma olasılığı da yüksek bulunmaktadır. Özellikle zayıf bir hükümet söz konusu olduğunda, isyancı gruplar göreceli konumları hakkında daha fazla endişe duymakta ve hükümetin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. İsyancılar işbirliği kurdukları zaman varlıklarını daha uzun sürdürebilmekte ve yenilginin önüne geçmektedir. İttifaklar oluşturulduğu zaman ayrıca hükümet zaferinin daha az olası olduğu belirtilmektedir. (Akcinaroglu, 2012)

Maliyet-fayda analizi çerçevesinden bakıldığında maliyetler tek başına göğüslenmek veya karşılaştırmalı avantajlardan faydalanmak istendiğinde, taktik penceresinden bakıldığında kapasite geliştirmek (Gade, Gabbay, Hafez, & Kelly, 2019), rakiplere karşı denge sağlamak (Christia, 2012), veya zafer şansı artırılmak istendiğinde (Akcinaroglu, 2012), göreceli güç çerçevesinde bakıldığında hükümet güçlü olduğunda, kimlik çerçevesinden bakıldığında ideolojik gruplar arasında yakınlık olduğunda (Gade, Gabbay, Hafez, & Kelly, 2019) ve dış müdahale penceresinden bakıldığında ortak bir dış destekçinin bulunduğu durumlarda isyancılar işbirliğine yönelmektedir.

1.2 İç Savaşların Yayılma Etkisi

İç savaşla ilgili yapılan ilk dönem akademik çalışmalar, devletlerarası çatışmaların ülkelere bağlı özellikler tarafından yönlendirilen ve savaşan ülkelerin ötesinde sınırlı etkiye sahip olan yerel bir olgu olduğu varsayımına dayanmıştır. Bu literatürün çoğu, iç çatışmanın nedenlerini, çatışma yaşayan devletin sınırları içinde arama eğiliminde olmuştur. İç savaşın başlaması, dinamikleri ve sonuçları üzerine yapılan araştırmalarda ana odak noktası, çatışmanın tek bir ulus devlet içinde gerçekleştiği ve birbiriyle karşı karşıya gelen iki düşman aktörü içerdiğini göstermek olmuştur. Bunlar egemen bir devlet ve ona karşı mücadele yürüten isyancı bir gruptur. İç savaşların uzunca bir süre devlet içi olgular olarak düşünülmesinin altında yatan temel nedenlerden biri, uluslararası ilişkiler disiplininin devletlerin siyasi otoritesinin sınırlarını oluşturan ülke sınırlarına

odaklanması olmuştur. Ancak dünya çapındaki iç çatışma olaylarına bakıldığında durumun çok daha karmaşık olduğu görülmektedir.

İç çatışmalar üzerine yürütülen çalışmalar, iç savaşların birçoğunun ulusötesi boyutlar sergilediğini ve başta yakın çevresi olmak üzere yayılma etkisi gösterdiğini ortaya koymaktadır. (Checkel, 2013). Çeşitli araştırmalar, devam eden bir iç savaşın yaşandığı ülkenin bir veya daha fazla komşu devlete sahip olmasının o ülkelerde iç savaş çıkmasının önemli bir öngöstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. (Buhaug ve Gleditsch, 2008; Gleditsch, 2007; Sambanis ve Hegre, 2006; Salehyan ve Gleditsch, 2006; Sambanis, 2001; Ward ve Gleditsch, 2002). Genellikle sivil çatışmanın komşuluk etkisi olarak adlandırılan bu bulgu, ampirik olarak ortaya konmuştur. (Sambanis ve Hegre, 2006). Bu bakış açısı, iç savaşları açıklamak için yalnızca ülkelerin iç/yerel özelliklerine odaklanılmaması gerektiği fikrini desteklemektedir. Bu nedenle iç savaşların çıkışını anlayabilmek açısından iç savaş yaşayan ülkelerin dışındaki olayları ve faktörleri de ortaya koymak aynı derecede önemlidir.

Yayılma, belli bir yerde yaşanan bir olay ya da değişimin başka bir yerde ve daha sonrasında benzer bir olay ya da değişimi etkilemesidir. (Strang, 1991) Most ve Starr siyasal anlamda yayılmayı ise “belli bir siyasi birimde yaşanan belli bir olayın diğer bir siyasi birimde zamansal olarak daha önce gerçekleşmiş benzer olaylardan kaynaklanması” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama iç savaşa uyarladığımızda ise, belli bir ülkede yaşanan iç savaşın daha sonraki bir zaman diliminde başka bir ülkede/bölgede yaşanan yeni siyasi, toplumsal, ekonomik ve güvenlikle bağlantılı yeni gelişmeler doğurması olarak tanımlanabilir. Most ve Starr, iç savaşlar üzerine yaptıkları araştırmalarında, mekânsal yayılmayı “belirli bir siyasi yönetim altında gerçekleşen belirli türden olayların, önceki zamanda diğer bir siyasi yönetim altında gerçekleşen benzer olayların meydana gelmesiyle koşullanması” olarak tanımlamaktadır. (Most ve Starr, 1990) Aynı konuya ilişkin çalışmalar yapan diğer iki araştırmacı olan Carment ve James ise yayılma etkisini daha dar bir tanımlama üzerinden açıklamaktadır. Bu araştırmacılara göre iç/sivil savaşların yayılması, “bir ülkedeki olaylar, komşu bir devletteki etnik güç dengesini doğrudan değiştirdiğinde” ortaya çıkmaktadır. (Carment ve James, 1995, s. 76)

İç savaşların sadece bir iç mesele olmadığı ve ulusötesi boyutlar sergilediği argümanı, iç savaşla ilgili son dönem çalışmalarda daha fazla kabul görmektedir. Bu argümana göre ülke içi çatışmalar, ülke içinde çevresinden kopuk bir şekilde

ortaya çıkmamakta ve devam etmemektedir. Tersine iç savaşın yaşandığı ülke dışındaki aktörlerin doğrudan ve dolaylı müdahaleleri ya da iç savaşın dış bölgelere etkileri olmaksızın yaşanan sivil savaş sayısı çok azdır. (Fjelde, & Nilsson, 2012) Gleditsch de bununla paralel şekilde, iç savaşların tamamen bir iç mesele olarak ele alınmasının uygun olmadığını, iç savaşların hem bölgesel/küresel ortamdan etkilenen hem de çevreye yayılma eğilimi gösteren vakalar olduklarını savunmaktadır. (Gleditsch, 2007)

İç savaşların ulus ötesileşmesi üç başlık altında kategorize edilmektedir: Kümelenme, yayılma (bulaşma) ve bağlantılılık. İlk olarak çatışmaların zaman ve mekânsal olarak kümелendiğı görülmektedir. İç savaşlar üzerine yapılan haritalandırma çalışmaları, çatışmaların mekânsal ve zaman olarak belli bir bölge ve zaman dilimi içinde kümелendiklerini göstermektedir. Mekânsal kümelenme, bir ülkede yaşanan silahlı çatışmanın kısmen yakın çevresinde yaşanan silahlı çatışmaların varlığına bağı olduğunu göstermektedir. Bu tespit sadece görsel çalışmalara dayanarak yapılmamaktadır. Küresel veri tabanlarına dayanarak yapılan istatistiksel araştırmalar da iç savaşların kümелendiğine dair kanıtlar ortaya koymaktadır. (Forsberg, 2016) Michael E. Brown, bu durumu kötü çevre (mahalle) kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Buna göre “kötü çevrede bulunan ülkelerin, ağırlıklı olarak barış içinde olan bir bölgede bulunan bir ülkeye kıyasla silahlı çatışma yaşama ya da olumsuz etkilere maruz kalma olasılığı fazladır.” (Brown, 1996)

İç savaşların ulusötesileşmesinde ikinci boyut çatışmaların yayılma/bulaşmasıdır. Buna göre bir yerde yaşanan bir iç savaş yakın bir çevrede iç savaşı daha olası hale getirmektedir. Bu duruma ilişkin literatürde farklı kavramlar kullanılmaktadır. Bunlar arasında; yayılma, bulaşma, enfeksiyon, taklit, öykünme, yatay tırmanma dahil olmak üzere çok sayıda kavram kullanılmaktadır. Yayılma, doğrudan ve dolaylı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Doğrudan yayılma; sınırlardan silah geçişleri, komşu ülkelere dönük kitlesel göçlerin yaşanması ve iç savaş yaşanan ülkenin yakın çevresinde başka bir iç savaşın ortaya çıkması ya da ekonominin bozulması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Dolaylı yayılma ise bir ülkedeki çatışmanın diğer ülkelerdeki aktörler açısından örnek, ilham kaynağı sağlaması şeklinde gelişmektedir. Bu durum literatürde “stratejik öğrenme” şeklinde de tanımlanmaktadır. (Bakke 2013; Elkins ve Simmons 2005; Hill, Rothchild, & Cameron, 1998) Stratejik öğrenme açısından ilk etki, bir ülkedeki

çatışmanın başka bir ülkedeki toplumsal muhalif kesimlerin devlete karşı başarı elde etme olasılığı algısının güçlenmesidir. (Lake & Rothchild, 1998). Bu nedenle bir ülkedeki çatışma, başka bir ülkedeki toplumsal grupları taleplerini yükseltmeye ve şiddet kullanarak taleplerini elde etmeye teşvik edebilir. (Byman ve Pollack, 2008)

Üçüncü ulusötesi boyut bağlantılılık olarak adlandırılmaktadır. Buna göre farklı ülkelerde gerçekleşen çatışmalar arasında bağlantılar söz konusudur ve farklı çatışmalardan aktörler zaman içinde birbirleriyle işbirliği yapmaya başlayabilmektedir. Söz konusu aktörler benzer hedeflere veya ortak bir düşmana sahip olabilmekte ve etnik veya ideolojik aidiyet yoluyla aynı kimliği paylaşabilmektedirler. Bir bölgedeki çatışmalar arasındaki bağlantılar, çok sayıda aktörün kapasitesini etkilemektedir. Çatışmalar birbiriyle bağlantılı olduğunda, bu genellikle çatışma konularının daha karmaşık hale geldiği anlamına gelmektedir. Özellikle bölgesel çatışmalarda, farklı anlaşmazlıkları birbirinden ayırmak ve dolayısıyla herhangi bir çatışmayı tek başına çözmek zorlaşmaktadır. Zira daha fazla sayıda aktör farklı sonuçlara ulaşmak istemekte ve bu da bazı aktörlerin “oyunbozan” rolü oynamasını beraberine getirmektedir. Çatışmalar birbiriyle bağlantılı olduğunda, kaynakların daha erişilebilir ve daha bol hale gelmesi de büyük bir olasılıktır ve bu da kaynaklara daha kolay erişim sağlayarak savaşan tarafların savaşma kapasitelerini güçlendirmesine hizmet etmektedir. (Forsberg, 2016)

Sonuç olarak iç savaşların ulusötesi boyutları üç açıdan ele alınabilir. İlk olarak, iç çatışmalar zaman ve mekânsal olarak kümelenmiştir. İkinci olarak, bir iç savaş yayılma/bulaşma etkisi sebebiyle yakın bir çevrede ek çatışmalar dahil olmak üzere farklı boyutta etkilere yol açmaktadır. Son olarak da, bir bölge içinde devam eden çatışmalar, sorunlar, aktörler ve motivasyonlar arasında bağlantılı söz konusudur.

İç savaşların ulusötesi etkilerini ele alan çalışmalarda temel bir ayrım söz konusudur. Bazı çalışmalar iç savaşların sınır ötesinde yarattığı etkileri incelerken, diğer çalışmalar dış olaylar ve koşulların iç savaşların başlangıcı ve dinamiklerini nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. İç savaşların sınır ötesinde yarattığı etkilere ilişkin literatür, kitlesel göç, sağlık açısından ortaya çıkan bölgesel sonuçlar, ekonomik etkiler, şiddetin yayılması gibi gelişmeleri incelemektedir. Diğer açıdan yaklaşan çalışmalar ise çevresel koşulların bir ülkede yaşanan iç

savaşın ortaya çıkış, seyri ve süresi üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar daha çok dış aktörlerin iç savaş yaşanan ülkeye siyasi, ekonomik, askeri ve diğer dış müdahalelerini incelemektedir. Bu tez çalışmasında ise bir iç savaşın ulusötesileşmesi, yayılma etkisi ve bu kapsamda iç savaşın sınır ötesinde yarattığı etkiler incelenecektir.

İç savaşların ulusötesi etkileri üzerine yapılan çalışmalarda ilk olarak bölgesel ortamın iç savaş riskini nasıl etkileyebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır (Gleditsch, 2007; Maoz, 1996). Bölgesel ortamın iç savaşların çıkışı ya da gelişimi üzerine etkileri konusunda öne çıkan boyut iç savaşta çatışan taraflara verilen dış destek ile ilgilidir. Bilim adamları, dış destekli iç savaşların diğer iç savaşlardan daha uzun olma eğiliminde olduğuna dair kanıtlar bulmuştur. (Akçınaroğlu & Radziszewski, 2005; Cunningham, 2010) Ulusötesi bağlantılar, isyancıların devlet baskısına direnme kapasitesini artırarak çatışmaları uzatabilmektedir. Ulusötesi finansman ve diğer destek araçları, isyancı bir grubun askeri gücünü yerel düzeyde mevcut olanlara göre artırabilmektedir. (Cunningham, Gleditsch, Salehyan, 2009) Hatta komşu ülkelerin işbirliği olmadan iç savaşlarda barışa ulaşılsa bile bunu sürdürmek zorlaşmaktadır. Daha elverişli bir bölgesel ortam ise tersi şekilde iç savaş ülkesindeki barışı kolaylaştırmaktadır (Gleditsch, 2007). İç savaşlar genellikle diğer devletlerden gelen katılımcıları içermektedir. İsyanlar genellikle ulusötesinde temin ve seferber edilen kaynaklardan yararlanmakta ve isyancı hareketler genellikle komşu ülkelerdeki üslerden hareket etmektedir. Ayrıca, bir devlet içindeki sivil çatışmalar, genellikle çatışma yaşayan ülke ile başta komşu ülkeler olmak üzere diğer devletler içinde de çatışmalara yol açmaktadır. Örneğin, çatışma yaşayan ülkedeki hükümetler genellikle komşu devletleri isyancı hareketlere yardım etmekle suçlamakta ve komşu ülkeler, isyancıları komşu ülkelerin topraklarına doğru sürükleyen hükümetlere karşı askeri olarak misilleme yapabilmektedir. Bazı çalışmalar ise, devletlerin karşı önlemler olarak iç savaşların kendilerine yayılmasını nasıl engellemeye çalıştıklarına odaklanmaktadır. Bu çalışmalarda otoriter ya da demokratik yapıya sahip ülkelerin yayılma etkisine ne kadar bağışık oldukları ortaya konmaya çalışılmaktadır. (Braithwaite, 2010; Maves ve Braithwaite 2013) Bazı çalışmalar ise devletlerin yayılma etkisine karşılık ülkesi içinde muhalif kesimlere baskıyı nasıl artırdığını incelemektedir. Birçok çalışma Arap Baharı sürecinde Arap monarşilerinin ortaya

çıkan muhalif hareketlere karşı devlet baskısını artırdığını ve sınırlı reformlar yoluyla kitlesel seferberliğin yayılmasını engellediğini ortaya koymaktadır.

İç savaşların ulusöteleşmesine ilişkin ikinci boyut, iç savaşların sınır ötesinde yarattığı etkilerdir. Bir iç savaşın en doğrudan ulusötesi etkisi, çatışmaların komşu bir ülkeye yayılmasıdır. Birçok ampirik çalışma, komşu ülkesinde çatışma yaşayan devletlerde iç savaşların çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin, Gleditsch iç savaşların ulus ötesi etkileri üzerine yaptığı çalışmada, bir ülkenin diğer ülkelerde mevcut olan etnik grupları kapsamı, dış müdahaleye karşı daha az kısıtlama mekanizmaları olan otokratik yönetime sahip olması ve iki ülke arasında ticaretin sınırlı seviyede olması halinde bir iç savaş yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. (Gleditsch, 2007) Salehyan ve Gleditsch ise başka bir çalışmada, çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerin iç savaşa sürüklenme olasılığının daha yüksek olduğunu ampirik olarak ortaya koymuştur. (Salehyan ve Gleditsch, 2006) Komşu bir ülkede aktif bir çatışma, silahlara daha kolay erişim veya lojistik fırsatlar sunmaktadır. Arap Baharı sürecinde Libya'da Kaddafi rejiminin hızlı bir şekilde toprak kontrolünü kaybetmesi, Suriye'deki birçok muhalifi şiddet içeren bir ayaklanmanın Esad hükümetini devirmede başarılı olabileceğini düşünmeye yönlendirmiştir. Çatışmaların yayılmasının yanı sıra, ulusal sınırları aşan çatışmalara dahil olan belirli aktörlerin varlığı da ulus ötesi etkiler arasındadır. Örnek olarak, Irak'ta doğup gelişen Irak ve Şam İslam Devleti örgütünün Suriye'deki iç savaşa dahil olarak sınır ötesi hedefler gütmesi verilebilir. Söz konusu örgüt belli bir süre boyunca Irak ve Suriye sınırının önemli bir kısmını kontrol ederek ve iki ülkedeki toprakları üzerinde tek taraflı egemenlik iddiasında bulunarak fiilen Irak ve Suriye arasındaki sınırın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu örgütün militanları ve sahip olduğu silahlar iki ülke arasında sürekli olarak taşınmıştır. Bir diğer ulusötesi faktör etnik akrabalıktır. Genellikle ülke içi çatışmalarda aktörlerin birden fazla ülkede bulunan etnik akrabaları yer almaktadır. Yapılan ampirik çalışmalar iç savaş yaşayan bir ülkedeki toplum ile ulusötesi etnik akrabalara sahip ülkelerin de iç savaş yaşama ihtimalinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bir devletin, diğer bir devlet ile rekabet halinde olması durumunda, o ülkedeki etnik akrabalarını destekleme olasılıkları daha yüksektir. (Woodwell, 2004). Ulusötesi etnik akrabalığın, devletler arasında çatışmayı yaymadaki etkileri, birçok çalışma ile

doğrulanmıştır. (Carmignani ve Kler 2017; Bosker ve Reed 2014; Forsberg 2008; Buhaug ve Gleditsch 2008; Zhukov ve Stewart, 2013)

İsyancılara sınır bölgelerinin dışında faaliyet göstermek mücadele yürüttüğü devlet karşısında stratejik bir avantaj sağlayabilmektedir. İsyancıları uluslararası sınırların ötesinde takip etmek, başka bir devletin egemenliğinin ihlali anlamına gelmektedir. Dolayısıyla müdahale eden devletlerin, müdahaleye maruz kalan devletlerin direnişi ve daha geniş yaptırımlarla karşılaşması muhtemeldir. Gleditsch ve Salehyan, çalışmalarında askeri boyut kazanmış birçok uluslararası anlaşmazlığın, bir iç savaş bağlamında meydana gelen sınır ihlallerinden kaynaklandığını ortaya koymuştur. (Gleditsch ve Salehyan, 2006) Bu nedenle, başka bir devletin toprakları dışında faaliyet gösterebilen muhalif gruplar ile etkili bir şekilde mücadele etmek devletler için zordur dolayısıyla da toprak kontrolü söz konusu gruplara yüksek direnme kapasitesi sağlamaktadır. Bir sivil çatışmanın ulusötesi boyutları, yalnızca diğer devletlerin toprakları dışında faaliyet göstermenin taktik avantajlarından kaynaklanmamaktadır ve birçok çatışmada, aktörlerin kendileri ulusötesidir. Örneğin etnik gruplar, genellikle birden fazla ülkedeki bireyleri kapsamakta ve bir grubun daha fazla özerklik veya bağımsızlık arayışı, genellikle grubun diğer devletlerdeki üyelerinden destek görmektedir. Diğer ülkelerdeki isyancı gruplara destek mali olarak veya askeri olarak katılım sağlama yoluyla olabilmektedir.

Birçok çalışma, iç savaşın, devletler arasındaki anlaşmazlıklar dahil olmak üzere tüm diğer çatışma türleri olasılığını artırdığını göstermektedir. Gleditsch, Salehyan ve Schultz tarafından yapılan çalışmalar, iç savaşların sıklıkla çatışmacı sorunlar yarattığını ve bunun da daha sonra devletler arasında askeri boyut kazanmış anlaşmazlıklara veya krizlere yol açtığını göstermektedir. (Gleditsch, Salehyan, & Schultz, 2008) Örneğin, bir devlet bir ülkedeki iç savaşın sonucunu etkilemek için doğrudan askeri müdahalede bulunabilir. Aynı şekilde iç savaş yaşayan bir devlet de kendi içindeki çatışmayı dışsallaştırmaya çalışabilir ve muhaliflere verilen desteğe karşı misilleme yapmak için söz konusu devletlere karşı güç kullanabilir, o ülkelerin düşmanlarını destekleyebilir. Son olarak, iç savaşlardaki çatışmalar devletlerarası çatışmalara yol açabilecek krizler üretebilir. Gleditsch tarafından yapılan bir çalışma, iç savaşın varlığının, askeri boyut kazanmış bir devletler arası anlaşmazlık çıkma olasılığını yaklaşık olarak iki katına çıkardığını ampirik olarak ortaya koymaktadır. (Gleditsch, 2007)

Bütün bu bulgular, her devletin kendi sınırları dışındaki aktörlerle veya diğer devletlerle etkileşimden kopuk izole bir varlık olarak kabul edildiği iç savaş çalışmalarına karşı güçlü argümanlar geliştirmiştir. Sonuç olarak iç savaşların ortaya çıkışı, gelişim süreci ve sonlanması/uzun sürmesi üzerinde çevrenin doğrudan etkisi söz konusudur. Bunun yanı sıra iç savaşlar başta yakın çevre olmak üzere ülke dışına yayılma eğilimi göstermektedir. İç savaşın çevresine yayılma etkisinin derecesini ise; iç savaş yaşayan ülkeden (kaynak ülke) kaynaklanan nedenler, iç savaşın yayılma gösterdiği ülke (hedef ülke) ile bağlantılı nedenler ve kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki etkileşimin boyutuna bağlı olarak ortaya çıkan faktörler belirlemektedir. Bir sonraki kısımda söz konusu faktörler incelenecektir.

1.3 İç Savaşların Yayılma Etkisini Belirleyen Faktörler

Bir iç savaşın yayılma etkisinin ortaya çıkması için başlangıç noktası, mevcut bir silahlı iç çatışmadır. Bu tez çalışmasında bu başlangıç noktası “kaynak ülke” olarak adlandırılacaktır. Yayılma etkisinin odak noktası ise kaynak ülkedeki çatışmanın etkilerine maruz kalan dış aktörlerdir. Bu birimler de çalışmada “hedef ülke” olarak belirtilecektir. Yayılma etkisine ilişkin yapılan ilk çalışmalar hedef ülkelere dönük olarak tek taraflı bir odaklanmaya sahiptir. Ancak günümüzde yayılma süreci yaklaşımında, hedef ülke ve kaynak ülkesi ile hedef ülke arasındaki etkileşimi de inceleyen ikili bir yaklaşım benimsenmektedir. Analiz birimleri olarak bir kaynak ve bir hedef ülkeden oluşan ikili yaklaşım, iç savaşların yayılma etkilerini incelemek için verimli bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Komşuluk etkisini belirleyen mekanizmalar ve koşullara bakmak için iç savaşların ne zaman, nasıl, neden ve nerede bulaşma etkileri yarattığını incelemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Yani devam eden bir iç çatışma göz önüne alındığında, hangi ülkelerin bulaşma etkilerine maruz kalmak açısından en olası hedef olduklarını belirleyebilecek mekanizmaları ortaya koymak gerekmektedir. Yayılma etkisi çalışmalarında, bir ülkedeki iç çatışmanın, daha sonraki bir zamanda başka bir ülkede iç çatışmanın patlak verme olasılığını arttırdığı, hedef ülkede etkiler yarattığı kabul edilmektedir. Bu nedenle başlangıç noktası mevcut bir silahlı iç çatışmadır. Bu çatışma “bulaşma kaynağı veya odak noktası” olarak adlandırılabilir. İkinci aşamada ise komşu devletler üzerindeki potansiyel yayılma etkileri ele alınmaktadır. Bu da Erika Forsberg tarafından “bulaşmanın hedefleri” olarak adlandırılmaktadır. (Forsberg, 2016) Yayılma etkisini belirleyen faktörleri ortaya koyarak ulaşmak istenen hedef, hangi komşu ülkelerin yayılma/bulaşma

etkisine maruz kalma, bir iç savaş yaşama olasılığının yüksek olduğunu ortaya koymak, yani en muhtemel “yayılma hedeflerini” bulmaktır.

Forsberg, yayılma hedeflerini birkaç faktör üzerinden incelemiştir. Buna göre birkaç farklı etnik grubun hassas bir denge oluşturduğu ve etnik temeller üzerinde kutuplaşmış ülkelerin bulaşma etkilerine daha duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. Forsberg bu varsayımı nicel çalışmalar ile doğrulamıştır. Forsberg ikinci olarak, bir ülkedeki etnik grubun iç savaşa dahil olmasının, aynı etnik grubun yaşadığı komşu bir ülkede etnik çatışmanın patlak verme olasılığını artırdığını ortaya koymuştur. Forsberg yine ulus ötesi etnik bağlara ilişkin verileri kullanan istatistiksel analiz çalışmalarına dayanarak bu tür bağların yayılma süreçlerindeki rolünü açıkça doğrulamıştır. (Forsberg, 2016) Forsberg üçüncü olarak, mülteci akınlarının iç çatışmanın yayılmasına katkıda bulunduğunu iddia etmiş ve bunu ampirik olarak desteklemiştir. Bu çalışmaya göre, iç çatışma yaşanan ülkelere mültecilerin gelişi ve uzun süreli barındırılması, mülteci kabul eden ülkelerin iç çatışma yaşama olasılığını artırmaktadır. Forsberg dördüncü ve son olarak, ayrılıkçı gruplara verilen toprak tavizlerinin komşu ülkelerde yaşayan diğer akraba etnik grupları benzer tavizler talep etmeye teşvik edebileceğini varsaymıştır. Ancak Forsberg istatistiksel analiz çalışmalarına dayanarak bu varsayımı destekleyen kanıtlar bulamamıştır. (Forsberg, 2016)

Harvard Buhaug ise, “Contagion or Confusion? Why conflicts cluster in space” başlıklı çalışmasında, iç savaşların mekansal olarak bir alanda kümelenmesinin o coğrafyadaki ülkelerin iç özellikleri ile mi yoksa iç çatışmaların sınır aşan yayılma etkisi ile mi açıklanması gerektiği sorusuna yanıt aramaktadır. Buhaug çalışmasında iç faktörler kadar çatışmaların sınır aşan yayılma etkisinin olduğu tespitini yapmakta ve buradan yola çıkarak iç savaşların yayılma etkisini belirleyen 7 faktör olduğunu iddia etmektedir. Bunlar; çatışma bölgesine olan uzaklık, çatışma yaşanan ülke ile olan sınırların uzunluğu, çatışma yaşanan ülke ile komşu ülke nüfusu arasındaki etnik bağların varlığı, iç savaş ülkesinden dışa yaşanan göç, iç savaşın şiddeti, iç savaşın doğası/karakteristiği ve son olarak yayılma etkisine maruz kalan ülkenin büyüklüğüdür. (Buhaug, & Gleditsch, 2008). Diğer bazı çalışmalarda ise, iç savaşın yayılması açısından coğrafi yakınlık, çatışmanın şiddeti, göçün boyutu gibi faktörlerden ziyade sınır aşan etnik bağların çok daha etkili olduğu ve buna bağlı olarak ayrılıkçı hareketlerin çok daha fazla yayılma etkisi gösterdiği belirtilmektedir. (Gleditsch, 2007)

Yapılan bir diğerk çalışmada iç savaşların komşu ülkelere yayılma derecesinde üç temel ve beş ek faktör belirlenmiştir. Buna göre üç temel faktör; dış askeri destek, yoğun mülteci göçü ve komşu ülkelerin kırılabilirlik seviyesidir. Beş ek faktör ise; etnik bağlar, hükümet ve muhaliflerin kapasitesi, açık medya kanallarına ulaşım imkanı, iç savaşın yarattığı belirsizlik ve komşu ülkenin aşırı tepki vermesi olarak sıralanmaktadır. (Forsberg, 2016) Bu sınıflandırmayı öne süren araştırmacılara göre, çatışmaların komşu ülkelere yayılmasında en önemli faktör iç çatışmaya askeri destek verilmesi ya da doğrudan askeri müdahalede bulunulmasıdır. Bu faktör sadece yayılma etkisini artırmamakta aynı zamanda iç savaşın süresinin de uzamasına neden olmaktadır. İkinci olarak yoğun mülteci göçü, hedef ülkeyi ekonomik olarak ağır bir yükün altına sokmanın yanı sıra mülteci kampları isyancıların militan bulabilmesi için ve silah transferi yapabilmesi açısından uygun koşullar sunarak ülkede istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Komşu ülke devletinin kapasitesi de çatışmaların yayılma derecesini belirleyen bir faktör olarak tespit edilmiştir. Buna göre de komşu ülke devletinin ekonomik, askeri, coğrafi kapasitesi, devletin kurumsal kapasitesi çatışmadan ne kadar etkileneceği konusunda etkili olmaktadır. Yapılan çalışmalar Afrika'daki çatışmalarda zaten istikrarsız olan komşu ülkelerin kolayca yayılma etkisine maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu başlık altında iki ülke arasındaki sınırın uzunluğu ve yapısı (düz ya da dağlık) gibi unsurların da etkisinden bahsedilmektedir. Söz konusu açılardan yüksek kapasiteye sahip ülkelerin yoğun mülteci göçü nedeniyle oluşan risklerle baş etme konusunda imkanlarının fazla olduğu savunulmaktadır. (Young, Stebbins, Frederick ve al-Shahery, 2014)

Farklı etnik grupların hassas bir denge oluşturduğu ve etnik kutuplaşmanın olduğu durumlarda ülkelerin yayılma etkilerine karşı daha duyarlı oldukları veriler ile ortaya konmaktadır. Konuya ilişkin literatürde, küresel verilerin istatistiksel analizi yapılarak bu iddia doğrulanmaktadır. (Forsberg, 2009) Bu çalışmalar, bir ülkedeki etnik grubun çatışmaya dahil olmasının, aynı etnik grubu paylaşan komşu bir ülkede etnik çatışma çıkma olasılığını artırdığını ortaya koymaktadır. Ulusötesi etnik bağlara ilişkin verileri kullanan istatistiksel analizler, bu tür bağların bulaşma süreçlerindeki rolünü göstermektedir. Son olarak, mülteci akınlarının iç çatışmanın yayılmasına katkıda bulunabileceği öne sürülmekte ve bu iddia ampirik çalışmalarla desteklenmektedir. Fearon, & Laitin, 2003; Cederman, Gleditsch, Salehyan, & Wucherpfennig, 2013; Salehyan, & Gleditsch, 2006)

İç savaşların yayılması ele alınırken “iç çatışmaların hangi özellikleri onların daha fazla yayılma etkisi göstermesine neden olur ve hedef ülkenin hangi özellikleri onun yayılma etkisine daha fazla maruz kalmasına neden olur?” sorusuna da yanıt aranmaktadır. Bu sorudan yola çıkarak iç savaşların yayılma etkisini belirleyen iki temel birim olduğu söylenebilir. Bunlar kaynak ülke ile bağlantılı faktörler ve hedef ülke kaynaklı faktörlerdir. Buna ek olarak kaynak ülke ve hedef ülke arasındaki coğrafi, siyasi, toplumsal, ekonomik etkileşimin boyutu da yayılma etkisini belirlemede önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bundan sonraki kısımda, hedef ülkelerin bir iç savaştan etkilenme derecesini belirleyen söz konusu faktörler sınıflandırılacaktır.

1.3.1 Hedef Ülke ile İlgili Değişkenler

Birçok akademik çalışma, bazı koşulların hedef ülkeyi iç savaşın yayılma etkisine maruz kalmasını daha olası ya da düşük olasılıklı kıldığını göstermektedir. Hedef ülke ile ilgili bu faktörler söz konusu ülkenin özelliklerinden kaynaklandığı gibi kaynak ülkedeki iç çatışmaya dönük aldığı kararlar ve attığı adımlar ile de bağlantılı olabilmektedir. Lake ve Rothchild tarafından yapılan bir çalışmada, kendisi halihazırda iç çatışma riski altında olan ülkelerin yakın çevresindeki çatışmalardan daha kolay etkilenebildiği ortaya konmaktadır. (Lake, & Rothchild, 1998) Buna göre hedef ülkenin siyasi yapısı, coğrafi büyüklüğü, devlet kapasite düzeyi, demografik yapısı gibi özellikleri onu yakın çevresindeki çatışmalardan etkilenme düzeyini etkilemektedir. Bunun yanı sıra devletler yakın çevresindeki iç savaşa dönük kendi çıkar tanımlamalarına bağlı olarak kendilerine has politikalar uygulamaktadır. Bazı ülkeler iç savaşı kaynak ülke üzerinde ve bölgesinde etkisini artırmak için bir fırsat olarak görmektedir. Buna karşılık ülkeler yayılma etkisinden çekindikleri için iç savaşı olabildiğince kaynak ülke sınırları içinde izole etmeye çalışmaktadır. Bu iki farklı tutum ülkelerin iç savaşa müdahalesinin boyutunu etkilemektedir. İlk tercihte hedef ülkeler dolaylı ya da doğrudan müdahaleler ile iç savaşın tarafı olurken ikinci seçeneği kullanan ülkeler dış müdahaleyi ez alt seviyede tutmaya çabalamaktadır. Bu tercihler ülkelerin sınır ve mülteci politikalarına da yansımaktadır. Bu tercihler de yine hedef ülkenin iç savaştan etkilenme seviyesini doğrudan etkilemektedir. Bu bölümde söz konusu faktörlerin hedef ülkenin yakın çevresindeki bir iç savaşın yayılma etkisine maruz kalma seviyesini nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Hedef Ülkenin İç Savaşa Müdahalesinin Boyutu

1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (BM)'in kuruluş amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. BM Tüzüğünde iç çatışmaları yönetmek için kuralların ve önerilerin öne sürüldüğü iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan ilki barışçıl önlemleri ilgilendirmektedir. Bu önlemler kapsamında yürütülecek olan bir müdahalenin savaşı tarafların gönüllü rızası üzerine gerçekleşmesi ve hafif silahlı askerleri içermesi gerekmektedir. Ayrıca savaşı taraflar arasında tampon bir bölge oluşturulması ve en az düzeyde güç kullanılması barışçıl müdahaleyi tanımlayan diğer özellikler arasında sayılmaktadır. Barışçıl müdahalelerde savaş alanında konuşlanan güçlerin temel görevi barış süreçlerini izlemek ve gözlemlemek ile sınırlı kalmaktadır. 1990'lardan itibaren yaygın soykırım ve insan hakları ihlalleri nedeniyle barışı koruma operasyonlarının geliştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Yeni müdahalelerde odak noktası insani ihtiyaçları karşılamak, barış görüşmeleri müzakere etmek ve şiddeti durdurmak şeklinde yer almaya devam etse de güç kullanımı konusundaki kaygılar azalmış ve çatışmayı sadece gözlemlemekten ziyade barış sürecini güçlendirmeye yönelik hedefler ortaya koyulmuştur. Kapsamlı, etkili ve çok taraflı müdahaleye vurgu yapan bu yeni yaklaşımının başarı ölçüğü üçüncü tarafın niyeti, gerekli beceri ve motivasyonuna bağlı yorumlanmıştır. (Sarı, 2014, s. 176)

BM'nin genellikle büyük ölçekteki savaşılara müdahaleden kaçınma eğiliminde bulunduğu gözlemlenmektedir. BM eğer bir iç savaşı müdahale edecekse düşük nüfus ve zayıf ordulara sahip, coğrafi koşulların zorlu olmadığı küçük ülkelere girmeyi tercih etmektedir. BM dışında iç savaşılara dâhil olabilen aktörler bölgesel kuruluş(lar) veya devletlerdir. Eğer bir devlet müdahaleye öncülük ediyor ve koalisyondaki diğer devletlere nazaran çok daha fazla katkı ortaya koyuyorsa, bu müdahale tek taraflı bir eylem niteliği taşımaktadır. Müdahale sırasında büyük bir güç, küçük veya orta güçlü ülkeleri yönetiyorsa yine tek taraflı bir eylem sayılmaktadır. (Aydın, 2010)

Uluslararası ilişkilerde dış müdahale, bir ülkenin diğer bir ülkenin hükümet ve muhalefet güçleri arasındaki güç dengesini etkilemek amacıyla o ülkenin askeri ve/veya ekonomik faaliyetlerine zorla müdahale etmesi şeklinde tanımlanmaktadır. (Regan, 1998) Devletler aynı zamanda yakın çevrelerinde yaşanan bir çatışmayı sınırlandırmak, yayılma etkisini göstermesini engellemek amacıyla da dış müdahaleyi kullanabilirler. İç savaşların yayılma etkisini sınırlandırmak için dış

müdahale çeşitli şekillerde kullanılabilir. Devletler ilk olarak iç savaşta düşmanlıkları durdurmaya çalışabilir. Bir dizi çalışma, dış müdahalenin birincil amacının bu olduğunu öne sürmektedir. Düşmanlıkların sona erdirilmesi yayılma kaynağını da ortadan kaldırmaktadır. Bu argümana göre üçüncü tarafların müdahalede çeşitli siyasi hedefleri olsa da, ilk hedefin şiddeti sona erdirmek olduğunu zira bu gerçekleşmeden siyasi hedeflere de ulaşamayacağını öne sürmektedir. Üçüncü taraflar ikinci olarak sadece düzen ve istikrarı sağlamak için dış müdahalede bulunabilir. Öte yandan, üçüncü taraflar, güvenli alanlar kurmak veya çatışan taraflar arasında müzakereleri teşvik etmek, arabuluculuk yapmak gibi tarafsız bir yaklaşım da tercih edebilir. (Regan, 2002) BM'nin Bosna'ya ilk yaklaşımı buna bir örnektir. BM, ihtilafın Balkan bölgesine bulaşmasını engellemek için Yugoslavya'yı izole etmeye çalışmıştır. Bosna içinde yerinden edilmiş kişilerin şiddetten korunması için güvenli bölgeler oluşturarak, bu kişilerin komşu ülkelere göç etmesine izin vermek yerine Bosna içindeki bölgelere yönlendirilmesini sağlamıştır. (Salehyan ve Gleditsch, 2006). Son olarak, dış müdahaleler bazı çıkarların sağlanması amacıyla gerçekleştirilebilir. Bu örnekler, müdahalenin iç savaşları kontrol altına almak için bir dizi seçenek sunduğunu göstermektedir. Üçüncü taraflar iç savaşların jeopolitik etkilerini gözlemler, bir savaşın bulaşıcı özelliklerinin doğasını ve enfeksiyon riski altındaki bu bölgesel devletlerin değerini belirlerler. Üçüncü şahıslar, hayati dış çıkarlarını bozan düşmanlıkları kontrol altına almak için teşviklere sahiptir. Bulaşma tehdidi, müdahale kararı hesabında önemli bir rol oynar. (Regan, 1998)

Dış aktörlerin bir iç savaşa müdahalesi riskli bir durumdur. Uluslararası ilişkilerin baskın paradigması olan realizm, dış müdahalenin yalnızca ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda gerçekleşeceğini öne sürmektedir. Ancak diğer bazı çalışmalar etik boyutun ve iç politikanın da müdahale kararında rol oynayabileceğini varsaymaktadır. (Blechman, 1995; Carment, James, & Taydas, 2009; Dowty, & Loescher, 1996) Bir ülkede yaşanan çatışma büyük oranda dış müdahaleyi beraberinde getirmektedir. Veri tabanları kullanılarak 1975 yılından sonra yaşanan çatışmaları inceleyen çalışmalar, çatışmaların yaklaşık %75'inin dış destek aldığını ortaya koymaktadır (Meier, Karlén, Pettersson, & Croicu, 2023; Harbom, Höglbladh, & Wallensteen, 2006; Pettersson, & Wallensteen, 2015) Dış destek, bir iç savaşın daha da karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. Çalışmalar, dışarıdan destek alan sivil savaşların daha uzun sürdüğünü, ölüm sayısının daha

fazla olduğunu, siyasi çözüme ulaşma şansını düşürdüğünü ve uluslararası anlaşmazlık olasılığını artırdığını ortaya koymaktadır. (Balch-Lindsay, & Enterline, 2000; Hazen, 2013; Lacina, 2006; Cunningham, 2006) Dış destek, hem ayaklanan gruplara hem de devletlere verilmektedir. Dış destek bir devlet tarafından verilebildiği gibi devlet dışı aktörler tarafından da destek sağlanabilmektedir. Dış destek ya da sınır ötesi faaliyetin en aşırı biçimi, devam eden bir iç çatışmaya bir dış gücün askeri müdahalesidir. Bu durumda bir bölgesel ya da küresel güç tarafından sivil savaş yaşanan ülkede devlet ya da isyancı grup lehine askeri birliklerinin doğrudan konuşlandırılması ve katılımıdır. Dış destek kendini istihbarat paylaşımı, kaynak ülkeye erişime izin vermek (güvenli alan sunmak) ve mali destek şeklinde de olabilmektedir. Farklı ülkelerde yaşayan akraba topluluklar ya da mülteciler, büyük miktarda kaynağı akrabalarına aktarma eğilimindedir. Nitzschke ve Studdard'ın çalışmalarındaki bulgular, diaspora ve göçmen topluluklarından gelen desteklerin hem isyanın başlatılması hem de çatışmaya karışan grupların savaşma kapasitesinin desteklenmesi için çok önemli olduğunu göstermektedir. (Nitzschke, & Studdard, 2005)

Bağlantı/ilişki teorilerine göre bir devletin iç savaşa müdahale etmesinin temel nedeni şiddete son vermektir. (Sarı, 2014) Özellikle iki aktör arasında ulusal çıkarlar açısından önem taşıyan bir ilişki mevcut olduğunda karşılaşılan bu müdahale türünde uzun vadeli hedef çatışmanın sığramasını ve istikrarın tehdit edilmesini engellemektedir. (Kathman, 2010) Söz konusu ülkeler arasında askeri ittifakların varlığı da dış müdahaleyi tetiklemektedir. Eğer ittifak içinde askeri ve ekonomik zorluklara direnmekte zorlanan bir devlet söz konusu ise müdahale senaryosu artan bir olasılık kazanmaktadır. Ayrıca eski sömürgeci güçler, ortak tarih, ekonomik ve sosyal bağlar adına iç savaşa dâhil olabilirken, karşılıklı bağımlılık içinde olan ülkeler, ticaretin ve yatırımların kesintiye uğramaması için savaşa girmeyi tercih edebilmektedir. (Kadera, 1998) Bu bağlamda sosyal benzerlik teorileri de bağlantı/ilişki teorilerini desteklemektedir. Sosyal benzerlik teorileri, çatışma içindeki taraflar ile üçüncü taraf arasında doğrudan ve dolaylı sosyal ortaklık arttıkça üçüncü tarafın müdahalede bulunma, risk alma olasılığının arttığını öne sürmektedir. Buna karşılık düşmanca ilişkiler de müdahaleye yol açmaktadır. Böyle bir durumda düşman taraf ile üçüncü taraf arasında yakınlık arttıkça üçüncü taraf daha maliyetli müdahale tekniklerini benimsemeye sıcak bakmamaktadır. (Corbetta, 2015)

Üçüncü taraflar üzerinde tehdit algısı yaratarak dış müdahaleye yönlendiren bir diğer etmen, güçlerini geri kazanmak için komşu devletlere sığınan isyancı grupların sıcak takip eylemleri kapsamında gözetlenmesidir. Bir başka etmen isyancı grupların ülkenin güvenliğini sağlamak için sınır dışına tahliye edilmesidir. Bunun yanı sıra, çevresinde benzer politikaların uygulandığı bir bölge oluşturmak isteyen isyancılar bizzat çevredeki diğer isyancı hareketlere de destek verebilmekte ve komşu devleti doğrudan müdahale yönünde tetikleyebilmektedir. Bir devletin müdahale gerçekleşip gerçekleştirmeyeceği belirleyen diğer faktörler olarak “istek ve fırsatlar” olarak öne sürülmektedir. (Sarı, 2014, s. 166) Fırsatlar, makro düzeyde çevresel kısıtlamaları ve olanakları temsil ederken, istekler ise mikro düzeyde bir dizi alternatif arasında yapılan seçim süreçlerini ifade etmektedir. Siverson, & Starr, (1990) Bu bağlamlarda ele alınan temel konu başlıkları siyaset, güvenlik, kültür, ekonomi ve coğrafya şeklinde sıralanabilmektedir. Bu konu başlıkları altında yatan değişkenlerin çoğu zaman birbiri ile bütünleşmiş etkilerinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Siyaset başlığı altında öne çıkan değişkenler komşu devletlerin sayısı, müdahale sayısı, ittifaklar, karşılıklı bağımlılık, sömürge bağları, rejim ve kurum tipi, sürekli istikrarsızlık durumu, jeopolitik çıkarlar ve güç dengesi hesaplamaları şeklindedir. Dış aktörler iş savaşın sonucunu kendi lehine etkilemek için isyancılara askeri destek verebilir. Bunun yanı sıra iç savaş yaşayan ülkeler de içerde iktidarını koruyabilmenin bir aracı olarak çatışmayı ülke dışına yaymaya çalışabilirler. Böylece iç savaşların kaynak ya da hedef ülke tarafından istemli bir şekilde yayılmasına şahit olunabilir. (Gleditsch, Salehyan ve Schultz, 2008)

Üçüncü taraflar, iç savaşların dinamiklerini kendi tercihleri doğrultusunda etkilemek için de ellerindeki askeri ve ekonomik araçları kullanarak çatışmalara dahil olurlar. Üçüncü taraflar bunu yaparken iç savaş yaşanan devletin siyasi yapısını statükonun korunması yönünde güçlendirmeye veya isyancı gruplara/örgüte destek vererek siyasi otoriteyi yeniden yapılandırmaya çalışabilir. Bu kapsamda askeri müdahaleler de devletler tarafından iç savaş dinamiklerini etkilemek için kullanılan araçlardan biridir. (Lemke ve Regan, 2004). Hükümet ve ayaklanan gruplar arasındaki çatışmalara doğrudan müdahalede bulunmak maliyetlidir. Bu nedenle, üçüncü tarafların yukarıda ifade edilen güçlü motivasyonlara sahip olması gerekmektedir. Üçüncü tarafları iç savaşa müdahaleye iten nedenler iki başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar; fırsat veya tehdit algılarıdır. Yani üçüncü taraflar iç savaşlara durumdan faydalananak payını

artırmak ya da kendisine dönük bir tehdidi bertaraf etmek amacıyla müdahalede bulunabilir. Fırsatçı müdahale, rejim değişikliğini etkileme, kaynakları yağmalama veya jeopolitik statü elde etme şeklinde ortaya çıkabilir. Tehdit azaltma ya da bertaraf etme motivasyonu ile gerçekleşen üçüncü taraf müdahalesi ise bir müttefike yardım etmeyi, yüksek maliyet yaratacak çatışmaları durdurmayı veya bir bölgeyi istikrara kavuşturmayı içerebilir. (Kathman, 2010)

İç savaşların yayılma etkisine ilişkin literatürde, iç savaşın yayılma etkisini çatışmanın devletler arası askeri çatışmaya dönüşmesi ihtimali üzerinden ele alan çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalar bir devletin iç savaş yaşanan bir ülkeyi dolaylı/doğrudan müdahaleye yönlendiren faktörleri ele almaktadır. Bu çalışmalar da yapılan tespitlerden yola çıkarak, bir iç savaşın kaynak ülke ile hedef ülke arasında çatışmayla sonuçlanmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir.

İç savaş yaşayan ülkelerde merkezi otorite doğal olarak zayıflamaktadır. Bu durum komşu ülke karar alıcılarını kaynak ülkenin zayıflığını fırsat olarak değerlendirerek bir bölgeyi ya da kaynağı ele geçirmek için askeri müdahalede bulunmaya itebilmektedir. Bu durumda bir devletin çıkar sağlamak amacıyla fırsat alanı görmesi ve risk alarak müdahalede bulunması söz konusu olabilmektedir. İkinci olarak hedef ülkelerin, iç savaşın sonucuna ilişkin beklentileri, tercihleri olabilmektedir. Örnek olarak, bir komşu ülke isyancıların zafer kazanmasını ya da en azından savaşın uzamasını kendi çıkarları çerçevesinde görürse iç savaşa dolaylı ya da doğrudan müdahalede bulunabilmektedir. Bu durumda komşu ülke merkeze karşı ayaklanan isyancılara para, silah, güvenli alan sunmakta ve bazı durumlarda doğrudan askeri destek verebilmektedir. Komşu ülkeyi böyle bir karar almaya iten farklı motivasyonlar olabilmektedir. Bunlar; kaynak ülkeyi zayıflatarak rekabette öne çıkmak, düşman olarak gördüğü bir rejimi devirerek daha yakın çalışabileceğini düşündüğü bir hükümetin işbaşına gelmesine yardımcı olmak, isyancılar ayrılıkçı niyetler güdüyorsa ve komşu ülkenin irredentist niyetleri varsa kaynak ülkenin belli bir bölgesini ele geçirmek, komşu ülkenin kaynak ülkedeki etnik akrabalarını merkezin baskısından korumaya çalışması ve son olarak kaynak ülkenin komşu ülkedeki muhalif bir grubu destekliyor olması nedeniyle iç savaş ülkesindeki isyancılara destek verilmesi olarak sıralanabilir. (Gleditsch, Salehyan ve Schultz, 2008) Komşu ülkenin müdahalesi doğrudan olmak durumunda değildir ve çeşitli şekillerde olabilir. Devletler çatışmalarını muhalif gruplar üzerinden dolaylı olarak

yürütebilir ve çok daha maliyetli olması beklenen doğrudan karşı karşıya gelme riskinden kurtulmak isteyebilirler. (Kathman, 2010)

Devletleri müdahaleye yönlendirebilen üçüncü bir neden, iç savaş yaşayan kaynak ülkelerin komşu ülkelere dönük olarak askeri eylemlerde bulunmasıdır. “Dışsallaştırma” olarak adlandırılan bu durumda kaynak ülkenin iki temel motivasyonla hareket ettiği görülmektedir. Birincisi isyancıların sınırı geçerek komşu ülkede kendilerine güvenli sığınaklar yaratmasıdır. Çoğu durumda hedef ülke isyancıların sınır bölgesinde rahat ve güvenli hareket etmesine izin vermektedir. Diğer durumda ise hedef ülke bunu tercih etmese bile sınır bölgesinde tam kontrol sağlayamamaktadır. Hangi nedenle olursa olsun isyancıların sınır ötesinde güvenli alanlar oluşturması kaynak ülkeyi sınır ötesi askeri harekate, sıcak takip kapsamında sınırı geçmeye yönlendirmektedir. Dışsallaştırmanın ikinci şekli kaynak ülkenin isyancılara destek vermesi nedeniyle komşu ülkeye cezalandırma amaçlı olarak saldırmasıdır. Son olarak iç savaşların yayılma etkisi göstermesi ve bu bağlamda kitlesel göç, sınır ötesi altyapının zarar görmesi, sınır bölgesinde kontrolsüz çatışmalar ve olumsuz çevresel etkiler gibi nedenlerle yeni çatışmaların doğmasına neden olabilmektedir. Bu tür durum hedef ülkeler üzerinde ağır ekonomik yük yaratabilmekte, siyasi ve askeri istikrarsızlık kaynağı olabilmektedir. Bu tarz yayılma etkileri yaşandığında komşu ülkeler sınırlarını kapatmak ve çatışmanın yayılma etkisini önlemek için sınırlara askeri yığınak yapmakta ya da en radikal önlem olarak doğrudan askeri müdahalede bulunabilmektedir. (Beardsley, 2011) İç savaşın yarattığı belirsizlik ortamı da komşu ülkeyi aşırı saldırgan ya da savunmacı bir pozisyona iterek çatışmanın yayılma düzeyi konusunda etkili olabilmektedir. Savunmacı yaklaşım, yayılma etkisinin önüne geçebilmek için komşu ülkenin içerde daha baskıcı bir politikaya yönelmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Saldırgan tutum ise dış müdahale ya da çatışmanın hemen sonlanması için diplomatik girişimlerde bulunmak şeklinde kendini gösterebilmektedir. (Young, Stebbins, Frederick ve al-Shahery, 2014)

Müdahalede bulunan devletin iç siyasi özelliklerini analiz eden araştırmalar ise rejim tipi ve kurumların istikrarı gibi değişkenleri göz önünde bulunduran devlet kapasitesi adlı hipoteze odaklanmayı tavsiye etmektedir. Bu araştırmalara göre homojen toplumların ve anti-demokratik rejimlerin bulunduğu ülkelerde iç savaşa müdahalede bulunma riski artış göstermektedir. (Sarı, 2014) Bu rejimler iç savaşa dâhil olarak devletin bütünlüğünü sağlama, rakiplerini yenme, toplumun dikkatini

dağıtma ve güçlerini pekiştirme gibi hedefleri doğrultusunda hareket edebilmektedir. (Aydın, 2010) Heterojen nüfuslu ve demokratik olmayan rejimlerde ise hassas iç dengenin bozulmaması için pasif lobicilik uygulaması ön plana çıkmaktadır. (Sarı, 2014, s. 171) Demokratik rejimlerde zaten her halükarda kamuoyunun görüşü ön planda tutulmaktadır. Ancak demokratik kurumları tehdit altında olan bir ülkeye destek olmak adına müdahalede bulunabilmektedir. (Aydın, 2010)

Bir ülkenin iç savaşa dış müdahalesini sadece askeri müdahale olarak incelemek, iç savaşlar sırasında dış aktörler tarafından sunulan desteğin büyük bir kısmını göz ardı edecektir. Hatta bir devletin isyancıları desteklemek üzere iç savaşa doğrudan müdahalesi nadir görülen bir durum olarak tespit edilmiştir. Zira doğrudan askeri müdahale devletin egemenliğine müdahale olarak görülmekte ve müdahale eden devlet açısından ağır maliyetler doğurabilmektedir. Devletler genelde iç savaşlara dolaylı yollar ile müdahale etmeyi tercih etmektedir. Devletlerin iç savaşta taraflardan birine siyasi veya maddi destek sağlanması, isyancı gruplara örtülü silah desteği verilmesi ya da devletin isyancılara kendi ülke topraklarını kullanmasına izin vermesi çok daha sık görülen bir durumdur. (Gleditsch, 2007) Bir iç savaşta isyancı tarafa destek verilmesi, egemen bir devletin işlerine müdahale olarak görülebileceğinden, bahsi geçen destekler genellikle daha dolaylı ve gizli yollarla sağlanmaktadır.

İç savaşlar hem ülke içinde yarattığı insani kriz hem de savaşın yayılma etkisi göstermesi nedeniyle dış müdahale çağrılarına yol açmıştır. Buna bağlı olarak araştırmacılar dış müdahalelerin iç savaşları sona erdirmeye ne ölçüde başarılı olabileceğini incelemiştir. Birçok araştırmacı, çatışan tarafların anlaşmaya varmaya yanaşmadığı iç savaşlara son vermek için dış müdahalenin gerekli olabileceğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, ampirik çalışmalar aslında üçüncü tarafların dolaylı/doğrudan müdahalelerinin iç savaşın sonlanması, şiddetinin artması, süresinin uzaması gibi sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. (Balch-Lindsay, & Enterline, 2000; Gleditsch, & Beardsley, 2004; Regan, 2010)

Yapısal Faktörler: Devlet Kapasite Düzeyi, Siyasi ve Sosyal Yapı

Devlet kapasitesi, bir iç savaşın nedenleri, silahlı çatışmanın yoğunluğu ve süresi açısından ilgili literatürde önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, devlet kapasitesi kavramının kesin tanımı bulunmamaktadır ve nasıl ölçüleceğine ilişkin

farklı görüşler mevcuttur. Bir devletin kapasitesi bir dizi faktörden kaynaklanabilmektedir. Weber'in tanımına göre "Devlet, belirli bir bölge içinde meşru güç kullanımının tekeline sahip olan insan topluluğudur." (Weber, 1919) Bu tanım ile uyumlu olarak devlet kapasitesinin temel unsuru, devletin otoritesine yönelik meydan okumaları güç kullanarak caydırma veya geri püskürtme yeteneğine göre tanımlanmaktadır. Ulusal ordular, devletlerin zor kullanma yeteneklerinin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle devletin askeri kapasitesi iç çatışmaların başlangıcı, süresi ve sona ermesine ilişkin ampirik çalışmalarda ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır. Buna karşın literatürde devlet kapasitesini belirleyen faktörler olarak askeri gücün dışında, bürokratik/idari kapasite, devlet kurumlarının niteliği ve uyumu, etkili liderlik, ekonomik imkanlar gibi farklı unsurlar ele alınmaktadır.

Hendrix devlet kapasitesini belirleyen faktörleri birkaç başlık altında sınıflandırmaktadır. Bunlar; askeri kapasite, bürokratik/idari kapasite ve siyasi kurumsal tutarlılıktır. Hendrix, devlet kapasitesi kavramının çok boyutlu bir kavram olduğunu ve tek bir ölçüyle tam olarak kavranmasının mümkün olmadığını savunmakta ve devletin ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve bürokratik kalitesinin de devlet kapasitesi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. (Hendrix, 2010). Buna paralel olarak, devlet kapasitesini bürokratik güce bağlayarak, devlet görevlilerinin, ülke sınırları içindeki devlet faaliyetlerini ve kaynaklarını kontrol etme derecesi olarak tanımlayan çalışmalar da bulunmaktadır. (Besley, & Persson, 2010) Devlet kapasitesinin ölçütüne ilişkin diğer çalışmalar, devletin güç kullanma ve caydırıcılık üzerinden kendi vatandaşlarını kontrol etme kapasitesini öne çıkarmaktadır. (Herbst, 2000) Boulding'in çalışmasında ise devlet kapasitesinin ilk boyutu, caydırıcılıktan ve düşmanların devletin misilleme yapması korkusundan kaynaklanan tehdit gücü olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, kırsal alanlara idari erişimi olan, güçlü polis ve askeri yeteneklerle desteklenen devlet kurumları, bir devletin gücünü tüm topraklara yayma ve kendi yetki alanı içinde düzeni sağlama becerisinin temel unsurları olarak kabul edilmektedir. (Boulding, 1989) Diğer bazı araştırmalar ise devlet kapasitesinin caydırıcılık gücünden ziyade rızaya dayalı bir yönetim inşa edebilmiş olmasına odaklanmaktadır. Devlet kapasitesi, vatandaşlarının gönüllü rızası, yani zorlama araçları tarafından desteklenen, ancak öncelikle sosyal sözleşmenin adil olduğu düşüncesiyle motive edilen uyum yoluyla artırılabilir. Yani bu ifade ile devletin kapasitesini belirleyen unsurlardan

biri devletin otoritesini güç yoluyla değil rıza yoluyla tesis etmesidir. Buna göre meşruiyet düzeyi yüksek devletler aynı zamanda kapasitesi yüksek devletlerdir. Bunun yanı sıra, muhalif kesimlere karşı kendi amaç ve hedefleri için toplumdan destek alma becerisi, vatandaşlarının işbirliğini garanti altına alma, hukukun üstünlüğünü koruma ve hesap verebilir kurumlar inşa etme konusundaki inandırıcılık, etkili/güçlü liderlik, etkili kurumsal kapasite ve sosyal sermaye de yine devlet kapasitesini oluşturan unsur olarak çeşitli araştırmalarda ele alınmaktadır. (Levi, 1988; North, Summerhill, & Weingast, 1999)

Gleditsch ve Ruggeri, de Soysa ve Fjelde, Braithwaite ve Thies gibi araştırmacılar devlet kapasitesi ile iç savaşın başlangıcı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. (Gleditsch ve Ruggeri, 2010; Braithwaite, 2010; de Soysa, & Fjelde, 2010; Thies, 2010) Braithwaite çalışmasında, devlet kapasitesinin bir devleti sınırlarındaki şiddetten bağışık hale getirdiğini savunmuştur. Thies ise devlet kapasitesi ile iç savaş arasındaki ilişkiyi farklı bir açıdan incelemiş ve nihayetinde sivil şiddetin devlet kapasitesini kritik bir şekilde etkilediği sonucuna varmıştır. Son olarak, DeRouen bu alana dönük çalışmalarında, güçlü devletlerin müzakere neticesinde ulaşılan anlaşmalara daha fazla bağlı kalarak, ülkelerini daha istikrarlı hale getirdiğini iddia etmiştir. (DeRouen, 2010) Diğer bazı araştırmalar bir ülkenin hükümet biçiminin iç savaşın başlama riskini nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Son olarak, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kamu malları sağlayan devletlerin iç savaş riskinin daha düşük olduğu ortaya konmuştur. (Thyne, 2006) Dolayısıyla temel hizmetleri sağlama konusunda başarılı olan devletlerin de kapasitesinin yüksek olduğu söylenebilir.

İç savaş literatüründe devlet kapasitesi kavramı, potansiyel isyancıların devlet ile çatışma, devlete isyan etme kararlarını etkileyen bir faktör olarak incelenmektedir. Bu ilgi Charles Tilly tarafından geliştirilen “siyasi fırsat modeli” bağlamında gelişmiştir. (Tilly, 1978) Bu model devlet kapasitesini iç savaşların çıkışında temel neden olarak ele almaktadır. Buna göre isyancılar harekete geçerken, devletin tepkisini, baskı veya uzlaşma kapasitesini hesaba katmaktadır. Devlet baskı uygulama, zor kullanma yeteneğine sahipse, isyancıların tutuklanma, yaralanma veya ölme olasılığı yüksek olacak ve bu nedenle seferber olma olasılığı düşük olacaktır. Devlet bunun yanı sıra kurumsallaşmış yapılar aracılığı ile kaynak dağıtımını, siyasal hakların temini, muhalif hareketlerin sisteme entegre edilmesi gibi araçlara sahipse bu durumda da muhaliflerin seferber olma gerekliliği

azalmaktadır. Fearon ve Laitin, devletin baskı uygulayabilme kapasitesini isyana kalkışma kararında belirleyici faktör olarak vurgulamaktadır. (Fearon ve Laitin, 2003) Buna göre, gelişmekte olan bir isyan hareketi için belirleyici faktörlerden biri devletin polis ve askeri yetenekleri ile devlet kurumlarının kırsal alanlara erişimidir.

Devlet kapasitesinin en başta gelen unsurlarından biri olan askeri kapasitenin ülkede iç savaş çıkması üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna bakıldığında, ilk olarak yüksek askeri güce sahip devletlerin bu anlamda daha az risk altında oldukları görülmektedir. Zira askeri kapasitesi yüksek devletlerin isyancıları yakalama, yaralama, öldürme imkanları daha fazladır. Bu nedenle askeri kapasite, potansiyel isyancıların devlete karşı başkaldırma kararlarında etkilidir. Askeri gücün nasıl hesaplanacağına ilişkin ise literatürde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlar arasında; kişi başına düşen askeri personel sayısı ve kişi başına düşen askeri harcama miktarı en başta gelenlerdir. Güçlü devletlerin fiziksel olarak zorlama yetenekleriyle ülkesindeki muhalifleri caydırma imkanı vardır. Güçlü devletler ayrıca, fiziksel zorlayıcı tedbirlere başvurma tehdidi veya fiili kullanımı yoluyla potansiyel isyancıları caydırma veya isyancıların başarıya ulaşma olasılığını azaltan yeteneğe de sahiptir. Güçlü devletlerin caydırma yeteneği, kolektif muhalefete katılma olasılığını azaltmakta zira rasyonel muhalifler kaybetme olasılığı yüksek olan davalara/mücadelelere katılma eğilimi göstermemektedir. (Sobek, 2010)

Devlet kapasitesi en başta ülke içindeki grupların devlete karşı eylemlerde bulunma imkan ve fırsatlarını etkilemektedir. Devletin gücü, devletin otoritesine yönelik meydan okumaları püskürtme yeteneğini de etkilemektedir. Ted Robert Gurr çalışmasında, ülke içindeki muhaliflerin zorlayıcı gücü kapsam ve derece bakımından rejimin zorlayıcı gücünden önemli ölçüde daha azsa, muhaliflerin bir iç savaşı örgütlemeleri ve sürdürmelerinin olası olmadığını iddia etmiştir. (Gurr, 1970) Dolayısıyla devletler, özellikle isyancı gruplara göre çok güçlü olduğunda, isyancının başarıya ulaşma beklentisi azalmaktadır. Ülke içinde bir çatışmanın çıkması için hem fırsat hem de motivasyo etkili olabilmektedir. Zayıf devletler ülkedeki muhalif kesimler için daha cazip bir hedef sunarken, isteklilik/motivasyon olmadığı durumlarda iç çatışma gelişmeyebilmektedir. Bunun tersi de geçerli olabilmektedir. Muhalif bir grup yeterli istekliliğe/motivasyona sahip ise güçlü devletler de kategorik olarak güven altında değildir. İç savaşların başlangıcına ilişkin ampirik çalışmaların büyük kısmı bu faktörler arasında isteklilik/motivasyon

kısmına odaklanmıştır. (Sobek, 2010) Buna karşın Huntington iç savaş çalışmalarında, ülke içindeki siyasi şiddetin yükselişinde kritik faktör olarak yönetme kapasitesinin eksikliğini görerek devletlerin yönetme kapasitesi üzerine yoğunlaşmıştır. (Huntington, 1968)

DeRouen ve Sobek, daha kaliteli bürokrasilere sahip ülkelerin, bir dizi başka faktörü kontrol ederek isyancıların başarısından daha iyi kaçınabildiklerini ortaya koymaktadır. (DeRouen ve Sobek, 2004) Bu bakış açısına göre devletin kapasitesini belirleyen faktör bürokratik yapının gücüdür. Devletin kendi vatandaşlarını takip etme, potansiyel isyancıların kimliklerini ve nerede olduklarını belirleme imkanları askeri kapasiteden daha etkili bir faktör olabilmektedir. Bu argümana göre devletin sahaya asker ve silah gücü sürme yeteneğinden ziyade bilgi toplama ve bilgiyi yönetme yeteneği daha önemlidir. Kapasitesi yüksek olan devletler vatandaşlarının ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabildiklerinden, muhalefet oluşmasına neden olacak faktörleri daha rahat bir şekilde engelleyebilmektedir. Zira etkili devletler, vatandaşlarının şikayetlerine karşılık bulma konusunda daha başarılıdır ve bu sayede güçlü bir devlet, muhalefetin tırmanmasını sınırlayabilmektedir. Örneğin, bir ülkede ekonomik koşulların bozulması, yoksulluğun yaygınlaşması durumunda zayıf bir devlet potansiyel muhalefetin ihtiyaçlarına karşılık veremediği veya caydıramadığı için, iç savaş riski artabilmektedir. Bununla birlikte, daha yüksek kapasiteli devletlerde, devlet ya yoksulluğu hafifletmek ya da aktörleri çatışmayı bir iç savaşa yükseltmekten caydırmak için politikalar uygulayabileceğinden, yoksulluktaki artışın etkisi sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, şikayetlerin etkileri devletin kapasitesine bağlı olmaktadır. Buna karşılık devletin örgütsel olarak zayıf olduğu durumlarda, alt ulusal aktörler kendi gündemlerini takip etmek için güç kullanmaya ve şiddet yoluyla devlet otoritesine meydan okumaya daha meyilli olmaktadır. Diğer bazı araştırmacılar da devletin zayıflığını, mağdur grupların devlete karşı şiddet yoluyla harekete geçmeleri için bir fırsat olarak görmektedir. (De Soysa ve Fjelde, 2010) Bu kapsamda düzensiz iktidar değişiklikleri de nispeten zayıf devlet kapasitesini işaret etmekte ve artan sivil şiddet riski ile ilişkilendirilmektedir. Akademik çalışmalar da bu varsayıma uygun olarak iç savaş riskinin daha uzun görev süresi ile azaldığını ortaya koymaktadır. (Gleditsch, & Ruggeri, 2010)

Devletlerin yönetim biçimleri de iç savaşların çıkma olasılığına etki etmektedir. Bu yöndeki çalışmaların öne sürdüğü argümanlara göre otoriter ve

demokratik yönetim biçimine sahip devletlerin iç çatışma yaşama olasılığı daha düşüktür. Buna göre; otoriter devletler daha az sivil çatışma yaşarlar çünkü potansiyel isyancılar devletin baskı uygulama ve örgütlenme kapasitesini yüksek varsaymaktadır. Dolayısıyla muhalifler örgütlenme maliyetlerinin yüksek ve başarı şanslarının düşük olduğunu düşünecek ve buna bağlı olarak harekete geçme olasılıkları daha düşük olacaktır. Demokratik yönetimlerde muhaliflerin örgütlenme maliyetleri daha düşük olsa da bu siyasi sistemler, muhalif grupları bastırmak yerine sisteme entegre edebilecek kanallara/araçlara sahiptir. (Tilly, 1978) Bu nedenle iç savaş riski, yönetimlerin seferberliği önleyecek kadar güçlü olmadığı, aynı zamanda bu muhalif örgütlenmeyi kurumsal mekanizmalar yoluyla sisteme kanalize edecek kapasitesinin olmadığı durumlarda en yüksek seviyededir.

Son olarak, Fearon ve Laitin çalışmalarında ekonomik boyutu öne çıkarmaktadır. Buna göre, zengin devletler, ortaya çıkan ayaklanmaları takip etme, caydırma ve bastırma kapasitelerinin fazla olması sebebiyle iç savaştan kaçınabilmektedir. (Fearon ve Laitin, 2003) Bu çerçevede, kişi başına düşen milli gelirin, bir devletin toplumsal sıkıntıları azaltmak için maliyetli reformlar yapma veya muhalefeti satın alma kabiliyetini artırdığı iddia edilmektedir. (Buhaug, 2006) Sivil çatışma literatürüne ilişkin son dönemde yapılan bazı çalışmalarda ise devlet kapasitesi, devletlerin toplumsal kaynaklara erişme yeteneği açısından tanımlanmaktadır. Bu argümanı savunan çalışmalarda, devletin kaynaklara erişim kapasitesi, toplam gelir/GSYİH oranı, toplam vergi/GSYİH oranı ve göreceli siyasi kapasiteye ilişkin çeşitli ölçütlerin çatışma başlangıcı olasılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir. (Thies, 2010) Devlet kapasitesine ilişkin diğer açıklamalar; devletin siyasi sisteminin demokratik ve demokratik olmayan özelliklerinin birbirine karışma derecesi ve siyasi demokrasi ile tanımlandığı şeklindedir. (DeRouen ve Sobek, 2004)

Braithwaite, yüksek seviyede devlet kapasitesine sahip ülkelerin yayılma etkisine daha az duyarlı olduklarını iddia etmekte ve bu iddiayı verilerle desteklemektedir. Buna göre devlet kapasitesi “istikrar, kontrol gücü, yeterli kaynaklara sahip olma, krizlere uyum sağlama ve yanıt verme yeteneklerini içermektedir. (Braithwaite 2010, s. 313) Buna karşılık iç savaşlar öncelikle zaten çatışma riski altında olan devletlere yayılmakta ve tersi şekilde iç koşullar açısından çatışma riski az olan ülkelere yayılma olasılığı daha düşük olmaktadır. Kapasitesi yüksek devletler iç sorunları şiddete dönüşmeden sınırlamak için gerekli araçlara

sahiptir. Ayrıca, güçlü devletler, etkili sınır kontrolü yoluyla iç savaş yaşanan ülkeden kendi ülkesine silah, militan geçişleri gibi durumları önlemek için gerekli araçlara sahiptir. (Solingen 2012). İkinci olarak hedef ülkenin yönetim biçimi de yayılmaya karşı duyarlılığını etkilemektedir. Buna göre otoriter devletler kendi içinde bastırılmış bir muhalefet barındırma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle yayılma etkisine karşı daha duyarlı olabilmektedir. (Maves ve Braithwaite, 2013)

Devlet kapasitesi yüksek olan ülkelerin, bir ülkede yaşanan şiddetin kendi topraklarına yayılmasına daha iyi direnç gösterip göstermediği sorusuna yanıt arayan çalışmalarda bulgulara göre devlet kapasitesi, komşu bölgelerden çatışmanın bulaşma olasılığını azaltmakta ve bu şekilde devletin egemenliğini garanti altına alma hedefine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Braithwaite, yaptığı akademik çalışmalarda bir iç savaşın yayılma olasılığının hedef ülkenin devlet kapasitesinin seviyesinin artması ile ters orantılı olarak azaldığını ampirik olarak ortaya koymuştur. Bir devletin kapasitesi, uluslararası sınırları aşma eğilimi gösteren sivil çatışmaların yayılma etkisini engelleme ve/veya barışçıl bir şekilde özümseme yeteneğini etkilemektedir. Bunlar, mültecilerinin akışını, sınır ötesi kaçakçılığı yapılan silahlar ve yasadışı malzemeleri ve savaşın kendisinin fiziksel eylemlerini içermektedir. Düşük kapasite seviyelerine sahip devletler ise, otoritesine, devlet güvenliğine ve genel olarak nüfusun refahına yönelik tehditlere karşı etkili karşı önlemler üretmede daha fazla zorluk yaşamaktadır. Bu da düşük kapasiteli devletlerin iç savaşın yayılma etkisine daha fazla maruz kalması sonucunu beraberinde getirmektedir. Devlet kapasitesinin özellikle iki yönü, yayılma etkisine direnme yeteneğini açıklamaktadır. İlk olarak güçlü devletler sınırları güvence altına almak ve mülteci akınını, silahları ve şiddeti yönetmek için zorlayıcı güç kullanma yeteneğine sahiptir. İkinci olarak ise güçlü devletler, yerel duyguları yönetme ve mahallede gözlemlenen isyanlara katılmak veya onları taklit etmek yerine yasal siyasi fırsatlara katılma ihtiyacına karşı halkı yerel olarak ikna etme yeteneğine sahiptir. (Braithwaite, 2010)

Devlet kapasitesi yüksek olan ülkeler yayılma etkisine karşı daha az duyarlı olurken tersi şekilde devlet kurumlarının kapasitesi zayıf olan ülkeler yayılma etkisine karşı daha hassas olmaktadır. Bu tespit yapılan akademik çalışmalar ile ampirik olarak desteklenmektedir. Yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler iç huzursuzlukları isyana dönüşmeden hukuksal düzlem ile sınırlandırma konusunda uygun araçlara sahiptir. Sonuç olarak, kurumsal istikrar bir ölçüt olarak alındığında,

kurum kapasitesi zayıf olan devletlere iç savaşın bulaşma riskinin daha fazla olduğu görülmüştür. (Sarı, 2010) Bu devletler savaşın getirdiği zorluklarla mücadele edecek kapasiteye sahip olmadığı için savunmasız bulunmaktadır. Öte yandan, büyük devletlerin sahip olduğu yüksek devlet kapasitesi ve dış politika çıkarlarının genişliği nedeniyle diğer ülkelerde yaşanan çatışmalara müdahil olma ihtimalleri daha yüksek olmaktadır. (Corbetta, 2015) Bu durum da söz konusu ülkelerin daha fazla yayılma etkisine maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

Hedef ülkenin siyasal sistemi de kaynak ülkedeki iç savaşın etkilerine duyarlılığı belirlemede önemli bir faktördür. Maves ve Braithwaite tarafından yapılan çalışmada seçilmiş yasama organlarına sahip otoriter devletlerin, muhalif gruplar üretme olasılığı yüksek olduğu için yayılma riskine maruz kalma ihtimalinin daha fazla olduğunu iddia etmektedir. (Maves ve Braithwaite, 2013) Gleditsch ikinci olarak, komşu ülkelerin devlet kurumlarının daha az demokratik olmasının iç savaşın yayılma riskine maruz kalma olasılığını artırdığını savunmaktadır. (Gleditsch, 2007) Yazara göre demokrasilerde kurumların yürütmeyi sınırlandırma gücü vardır ve bu nedenle söz konusu ülke liderleri iç savaşa askeri müdahil olma kararı alma konusunda zorluk yaşayabilmektedir. Tersî şekilde otokratik liderler de iç denetime, engele ve kamuoyu baskısına maruz kalmadan daha kolay biçimde müdahale kararı alabilmektedir.

Devlet kapasitesinin bir unsuru olarak, bir devletin sınır kontrol düzeyi de iç savaşın yayılma derecesinin belirlemede etkili olabilmektedir. Buna göre bir ülkenin sınır kontrolleri ne kadar etkili ise kaynak ülkede yaşanan çatışmalardan etkilenme oranı o derece az olmaktadır. Ayrıca söz konusu ülkeler etkili sınır kontrolleri sayesinde iç savaşın üretmesi muhtemel dışsalıkları sınırlandırmada daha başarılı olabilmektedir. İç savaşlar silahlara erişimin kolaylaşmasına neden olmaktadır. Eğer sınır kontrolleri etkili değilse bu silahların komşu ülkelere yayılması da o derece kolaylaşmaktadır. (Forsberg, 2014) Çatışma ülkesi ile komşusu arasındaki sınırın özellikleri de doğrudan yayılma olasılığını etkilemektedir. Eğer İki ülke dağlık bir sınırı paylaşıyorsa, yayılma olasılığı azalmaktadır. (Buhaug, & Lujala, 2009) Çünkü bu durum sınırlardan silah ve kitlesel göçün geçişini engelleyen, hareketini sınırlandıran bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, iki ülke uzun bir sınır paylaştığında yayılmanın daha olası olduğu iddia edilmektedir. Zira uzun bir sınırın kontrolü, takibi ve güvenliğinin sağlanması daha zordur. Dolayısıyla uzun sınır iç savaş ülkesinden hedef ülkeye silahların ve silahlı

militalanların geçişi için uygun koşul yaratmaktadır. (Buhaug ve Gleditsch, 2008) Bir ülkede i çatışma yaşanıyorsa bu durum silahlara erişimin kolay olması sonucunu doğurmaktadır. Buna ek olarak sınır kontrolleri yetersiz olduğunda, yakın çevredeki başka ülkelerde yaşayan muhalif kesimlerin söz konusu silahlara erişimi kolaylaşmaktadır.

Hedef ülkeye bağlı olarak iç savaşın yayılma düzeyini etkileyen diğer faktör sosyal yapıdır. Forsberg çalışmasında etnik kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerin yakın çevresindeki i savaşlardan etkilenme riskinin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Forsberg, amprik çalışmalara dayanarak, etnik çatışma yaşayan bir ülkeye komşu bir ülkenin, etnik olarak kutuplaşmış gruplara sahipse, bulaşma etkilerine daha duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür toplumların, yakın çevresindeki bir çatışmadan ilham alma ve kendi devletine karşı silahlı mücadeleye kalkışma için gereken motivasyonu daha kolay sağladığı düşünülmektedir. (Forsberg, 2008)

1.3.2 Kaynak ve Hedef lke Arasındaki Etkileşimin Boyutu ile Bağlantılı Faktörler

Coğrafi Faktörler: Yakınlık ve Paylaşılan Sınırın Yapısı

Komşular başta olmak üzere coğrafi olarak birbirine yakın olan devletler daha fazla sınır aşan bağlara sahiptir ve daha fazla etkileşim içindedir. Bu nedenle komşu ülkelerin birbirlerinde yaşanan gelişmelerden etkilenme potansiyelleri görece daha fazladır. Bu duruma paralel olarak i savaşların yayılma etkisini inceleyen çok sayıda araştırmaya göre de, “iç savaş yaşanan ülkeye coğrafi olarak yakın olan ülkelere şiddetin bulaşma ihtimalinin fazla olduğu” ortaya konmuştur. Hatta i savaşların yayılma etkisinde en başta gelen faktörün coğrafi yakınlık ve paylaşılan sınırın uzunluğu olduğu söylenebilir. İ savaşların yayılma/bulaşma etkisi en yoğun olarak kaynak ülke ile başta komşular olmak üzere coğrafi yakınlık içindeki ülkelerde görülmektedir. Ancak sınırın paylaşılması tek başına bulaşıcı etkilere neden olmamakta, sadece bu ihtimali artırmaktadır. (Starr ve Most, 1983)

İ savaşların yayılma etkisini inceleyen çalışmaların ortak bulgusu, iç savaş yaşanan ülkeye en yakın olan ve en uzun sınırı paylaşan ülkelerin iç savaşın yayılma etkilerine maruz kalma ihtimalinin arttığıdır. Araştırmalar, atışma halindeki bir ülkeyle sınır paylaşıldığında, paylaşılan sınır uzun olduğunda ve geniş arazilere erişim mümkün olduğunda müdahale ve/veya yayılma ihtimalinin arttığını ortaya koymaktadır. (Sarı, 2014) atışma verileri incelenerek yapılan ampirik çalışmalar

neticesinde bir ülkede iç savaşın yaşanması yakın çevresinde belli bir süre içinde iç savaş başlamasına neden olabilmektedir. 1990’lu yıllarda Balkanlar ve Afrika’da Büyük Göller bölgesinde yaşananlar, iç savaş yaşanan bölgeye coğrafi olarak yakın olmanın yayılma etkisine maruz kalmak açısından ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından çarpıcıdır. Buhaug konuya ilişkin çalışmalarında “bir hastalığın yayılmasının virüs sahibinin ne kadar çok kişi ile irtibat kurmasına bağlı olduğu” benzetmesi üzerinden hareket etmektedir. Buna göre iç savaşlar da yakın çevresindeki coğrafya ile ne kadar etkileşim içine girerse iç savaşın yayılma etkisi o oranda artmaktadır. (Buhaug, & Gleditsch, 2008) Jacob D. Kathman ise diğer bir çalışmada, iç savaş yaşayan bir ülke ile sınır paylaşan potansiyel müdahillerin, çatışmaya yakınlıklarından dolayı niteliksel olarak farklı tehditlerle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır. (Kathman, 2010) Weiner tarafından yapılan bir çalışmada da, “kötü çevre/komşular olarak ifade edilen istikrarsız bir bölgede yer almanın, sivil savaş yaşama riskini artırdığı ortaya konmaktadır. (Weiner, 1996)

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak iç savaşların yayılma etkisinin en fazla çatışma bölgesi yakınında, özellikle de komşu ülkeler, bulunan coğrafyalarda hissedilmesi beklenmelidir. Bu tespite bağlı olarak karasal sınırın uzunluğu ile yayılma etkisinin artması arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun temel nedenleri arasında silahlara kolay ve ucuz erişimin olması, sınır aşan isyancılar için güvenli alanlarının ortaya çıkması, sınırlardan geçen paralı askerlerin varlığı gibi durumlar gelmektedir. Bu noktada amprik olarak ortaya konamamış olsa da kaynak ülke ile hedef ülke arasındaki sınırın coğrafi yapısının da yayılma olasılığını etkilediği söylenebilir. Buna göre iki ülke dağlık bir sınır paylaşıyorsa yayılma olasılığı daha düşük olmakta, zira bu durumda savaşçıların ya da silahların sınır ötesine geçişi zorlaşmaktadır. Engibeli arazilerin varlığı, yasadışı faaliyetlerin izlenmesini zorlaştırdığı gibi iletişim ve lojistik açıdan stratejik avantajlar da sunabilmektedir. Tersine şekilde düz bir sınır hattı söz konusu ise şiddetin komşu ülkeye yayılma ihtimali artmaktadır.

Kültürel İlişkiler

İç savaşın yayılma etkisinde kaynak ile hedef ülke arasındaki kültürel ilişkiler başlığı altında ortak ideoloji, etnik köken, din, kimlik ve kültür bağları gibi değişkenlere bakılmaktadır. Ulus aşırı etnik bağlar çatışmaların yayılmasına doğrusal bir etki yapmaktadır. Birçok çalışmada, bir ülkedeki iç savaşta yer alan bir

etnik ya da dinsel grubun akrabalarının diğerk bir ÷lkede bulunması o ÷lkede de benzer taleplerle bir çatışmanın ortaya çıkması ihtimalini artırdığı ortaya konmuştur. Söz konusu çalışmalarda amprık olarak da desteklenen bu iddiaya göre, hedef ÷lkedeki etnik ya da dinsel topluluk, kaynak ÷lkedeki akrabalarından ilham alarak siyasal talepler gündeme getirmektedir. Çatışmanın yayılmasına etki eden faktörler arasında iki ÷lke arasındaki etnik bağların öne çıktığı gör÷lmektedir. Ortak etnik bağ dış destek faktörünün yanı sıra komşu ÷lke içindeki bir etnik grubun kimlik bilincinin güçlenmesi, seferber olma eğilimi doğurması ve kendi devletinden yeni taleplerle ortaya çıkması gibi sonuçlar doğurarak yayılma etkisini artırmaktadır.

Gleditsch, sivil savaş yaşanma riskini artıran temel faktörlerden birinin ulus aşırı etnik bağlar olduğunu iddia etmektedir. Ulus aşırı etnik bağlar, bir ÷lkede iç savaş yaşanması ve söz konusu etnik grubun iç savaşa katılması durumunda hedef ÷lkedeki aynı etnik grubun seferber/organize olması ve hükümetlerin baskıcı politikalarına şiddetle karşılık verme yönünde etkilemektedir. (Gleditsch, 2007) İç savaşların büyük bölümü bir etnik grubun otonomi kazanmak ya da bağlı bulunduğu devletten ayrılmak hedefi nedeniyle yaşanmaktadır. Etnik grupların yaşadığı coğrafyalar büyük oranda bir devlet ÷lkesi ile sınırlı değildir ve sınırların dışında da uzantıları bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki bir iç savaşa dış müdahalenin en büyük motivasyon kaynağı bir devletin komşu ÷lkedeki etnik akrabalarını desteklemek istemesidir. (Davis, & Moore, 1997; Saideman, 1997) Ayrıca sınır aşan etnik akrabalıklar bir etnik grubun egemenliği altında yaşadığı ve sorunlu olduğu devlet ile çatışmacı bir ilişki içine girmesi olasılığını artırmaktadır. Zira ulus aşırı bağlara sahip etnik gruplar seferber olabilmek için çok fazla destek alma imkanına sahiptir. Gleditsch bütün bu tespitler ışığında “sınır aşan coğrafyaya sahip etnik grupların dış destek alma olasılıklarının daha fazla olduğu ve bu nitelikte etnik gruplara sahip devletlerin iç savaş yaşama olasılığının yüksek olduğu” hipotezini doğrulamaya çalışmıştır. (Gleditsch, 2007)

Etnik kökenli iç savaşlar komşu devletlerde yaşayan akrabaların ilham almasına ve benzer bir arayışa girmelerine olanak sağlamaktadır. (Sarı, 2014) Sadece ilham almakla kalmayan komşu isyancılar aynı zamanda kendi hükümetlerine meydan okumak için dersler de çıkarabilmektedir. Özellikle isyancı grup ile komşu devletteki azınlık bir grup arasında ortak bir kimlik söz konusu olduğunda, çatışmanın yayılma riski artmaktadır. Bir etnik grubun seferber olup

örgütlenmesi diğer ülkelerdeki aynı etnik grup üyelerinin de seferber olma ve örgütlenme ihtimalini artırmaktadır. (Buhaug, & Gleditsch, 2008) Hedef ülke de etnik bir kutuplaşmanın varlığı çatışmanın yayılma riskini daha fazla hale getirmektedir. (Forsberg, 2016) Salehyan, Gleditsch ve Cunningham da, isyancıların diğer ülkelerde güvenli alan bulduğu, isyancıların ulusötesi nitelik taşıdığı, isyancıların yabancı devletlerden siyasi veya askeri destek aldığı ve devletlerin dışarıdan yardım aldığı durumlarda çatışmaların daha kalıcı olacağını ampirik olarak ortaya koymuştur. (Cunningham, Gleditsch, & Salehyan, 2009) Timur Kuran, bir ülkede yaşanan etnik bir çatışmanın diğer ülkede aynı etnik grubun üyeleri arasında kimlik bilincinin, şikayetlerin ve beklentilerin artması gibi sonuçlar verdiğini belirtmektedir. (Kuran, 1998) Lake ve Rothchild da bir etnik grup dünyanın başka bir bölgesinde kendi etnik grupları ile ilgili gelişmeleri takip ederek inançlarını güncellemekte olduğunu ve buna bağlı olarak etnik bir iç savaşın bir anda başka bir ülkede etnik çatışma doğmasına yol açmasının mümkün olduğunu ve uluslararası toplumun da söz konusu etnik grubun taleplerine yönelik olarak olumlu/sempatik bir bakış açısının ortaya çıktığını söylemektedir. (Lake, & Rothchild, 1998) Sivil savaş yaşayan ve o ülkeyle etnik bağlar paylaşan devletlerin kaynak ülkeye müdahale olasılığı etnik bağ olmayan durumlara göre daha yüksek olmaktadır. Ulusötesi etnik grupların üyeleri genellikle birbirine bağlıdır ve benzer özellikleri paylaşmaktadır. Bu grupların birbirini taklit etme olasılığı daha yüksek olduğundan, bulaşma etkileri daha olası hale gelebilmektedir. Bu nedenle, bir devletteki çatışma, daha sonraki bir zamanda bir veya daha fazla yakın devlette aynı grubu içeren çatışma olasılığını, yani bulaşma etkisini artırabilmektedir. Ancak ampirik çalışmalar, bu tür akrabalık ilişkilerinin yayılma üzerindeki etkisinin hedef ülkenin yapısal olarak zayıf olması halinde ortaya çıktığını, buna karşılık, hedef ülkenin güçlü olması durumunda akrabalık bağlarının öneminin azaldığını ortaya koymaktadır. (Forsberg, 2008).

Hedef Ülkeye Göç Eden Mülteci Sayısı

Göçe ilişkin literatürde üç tür zorunlu göçe tabi tutma türü olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi hükümetlerin kültürel homojenlik sağlamak ya da bir etnik grubun diğeri üzerindeki sayısal üstünlüğünü pekiştirmek açısından belli bir etnik gruba mensup topluluğu zorunlu göçe tabi tutmasıdır. İkincisi hükümetlerin siyasi muhalif olarak gördüğü toplumsal kesimleri zorunlu göçe

maruz bırakmasıdır. Son olarak da hükümetler belli bir dış politika hedefine ulaşmak için göçü teşvik edebilmektedir. Bu niyet açıklanmasa bile hükümetler komşu ülkeler üzerindeki baskıyı artırmak için de halkın bir kısmını zorunlu göçe tabi tutabilmektedir. (Weiner, & Teitelbaum, 2001) Bu koşullar altındaki insanlar ülkesini ve evini arkasında bırakmak ile güvenlik riski altında yaşamak gibi zor seçimlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Kitlesel mülteci akınları, kaynak ülkelerdeki ekonomik ve sosyal dengeyi bozabilmekte ve yerel toplum arasında hoşnutsuzluk ve tehdit algısı yaratmaktadır. Bu dışsallıklar, göçü kabul eden devletlerde, özellikle sınır bölgelerinde ve toplumun belirli kesimlerinde güçlü bir şekilde hissedilebilmektedir. Mültecilerin yerel güç dengesine ve kaynakların dağılımına tehdit oluşturduğu düşünülüyorsa iç çatışma çıkabilmektedir. Salehyan ve Gleditsch'in yaptığı çalışmalar, büyük mülteci akınlarına maruz kalan ülkelerin bir iç savaş yaşama riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. (Salehyan, & Gleditsch, 2006) Mülteciler farklı nedenlere bağlı olarak göç ettikleri ülkede iç çatışmaya neden olabilmektedir. İlk olarak mülteci akınları sosyal ağların ev sahibi ülkeye doğru genişlemesine yol açmaktadır. Mülteciler göç ettikleri ülkede kendileri ile etnik ya da ideolojik anlamda ilişkide olduğu kesimlerle de ilişki geliştirmektedir. Bu şekillerde kaynak ülkedeki tartışmalar hedef ülkeye taşınmaktadır. Şiddetten kaçan mülteciler genellikle kendi ülkeleriyle bağlarını korumaya devam etmekte ve ülkelerindeki çatışmalarda aktif rol oynamaya devam etmektedir. Mülteciler ayrıca göç ettikleri ülkede siyasi yapılar kurabilmekte ve ev sahibi devlete doğrudan meydan okuyabilmektedir. Birçok mülteci topluluğu çok uzun yıllardır göç ettikleri ülkelerde yaşamaya devam etmektedir ve kampların yanı sıra yerel toplum ile iç içe yaşamakta, ekonomik faaliyetlerde bulunmakta ve siyasi örgütler kurmaktadır. Böylece diasporadaki muhalif kurumlar, kaynak ülke ve diğer ülkelerdeki muhalifler arasında bir köprü oluşmaktadır. Mültecilerin göç ettikleri ülkelerde kurdukları siyasi yapılar ev sahibi ülkeden siyasi taleplerde bulunabilmektedir. (Salehyan, & Gleditsch, 2006) İkinci olarak mülteciler, ev sahibi devletle açıkça savaşmak yerine, benzer bir etnik kökene veya siyasi fraksiyona sahip yerel muhalefet gruplarına kaynak ve destek sağlayabilmektedir. Nüfus hareketleri, komşu ülkelerdeki muhalif gruplar arasında kaynak ve fikir alışverişine olanak tanımaktadır. Üçüncüsü, mülteci akınları bir ülkedeki etnik dengeyi değiştirebilmekte ve yerel halk arasında mültecilere ve buna izin veren devlete

yönelik hoşnutsuzluğa yol açabilmektedir. Son olarak kitlesel göç hedef ülkenin demografik yapısını kritik şekilde etkileyebilmektedir. Bu durum da hedef ülkede toplumsal kimliğin aşındığı yönünde bir kaygı yaratmaktadır. Bu kaygı zaman içinde göç eden topluluk ile yerel halk arasında şiddete varan gerginliklerin doğmasına neden olabilmektedir. (Ghobarah, Huth, & Russett, 2003)

Göç nedeniyle değişen demografik yapı, yerel halklar arasında milliyetçi duygularının güçlenmesine neden olmaktadır. Mülteciler hedef ülkedeki bir etnik azınlık grubu ile akrabalık ilişkisi içindeyse risk daha da artabilmektedir. Bu durumda hedef ülke toplumu ülkedeki egemen statülerinin zarar göreceği duygusu içine girmektedir. Brown bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Ani mülteci akınları etnik sorunları derinleştirebilir ve yerel güç dengesini değiştirerek resmi daha da karmaşık hale getirebilir.” (Brown, 1996) Dördüncü ve son olarak, mülteciler fiili veya algıya dayalı olarak olumsuz ekonomik etkiler yaratabilir. Mülteciler göç ettikleri ülke vatandaşları ile istihdam, konut, toprak ve su gibi kıt kaynaklar konusunda rekabet etmektedir. Mülteciler işgücü piyasasına girdiklerinde ücretlerin düşmesine, mal, hizmet tüketip konut kullanırken de fiyatların artmasına neden olabilmektedir. Bu da özellikle mülteciler ile rekabet içinde alt sınıfların yaşam standartlarında düşüşe yol açabilmektedir. Böyle bir durum, mültecilere yönelik şiddet için uygun bir ortamın yanı sıra siyasi ve ekonomik koşullar nedeniyle toplumun daha geniş kesimlerinde rahatsızlığa neden olabilmektedir. Ekonominin bozulması da yine çatışma ortamı için daha uygun bir ortam yaratabilmektedir.

Ulusal sınırların ötesindeki mülteci kampları, genellikle muhalif örgütlere güvenli sığınak, operasyon üssü ve militan toplama alanları sağlamaktadır. Bu nedenle diğer bir ülkede güvenli alan bulan muhalif kesimlerin faaliyetleri ev sahibi için ülke için güvenlik riskleri oluşturmakta ve sonuçta yerel çatışmalara yol açabilmektedir. Bu nedenlerin mülteci kabul eden devlet içinde çatışma riskini artırabileceği ampirik olarak ortaya konmuştur. Bu çalışmaların sonuçları, diğer bazı etkilerin yanı sıra mülteci akınlarının sivil çatışmanın yayılmasını sağlayan mekanizmalardan biri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mülteci kamplarının askerileşmesi yoluyla iç savaşların yayılması söz konusu olabilmektedir. Bu durum yapılan çalışmalarla ampirik olarak desteklenmektedir. Elde edilen bulgular, komşu ülkelerden gelen mülteci akınlarına maruz kalan ülkelerin sivil çatışma yaşama olasılığının önemli ölçüde arttığını göstermektedir. (Salehyan, & Gleditsch, 2006)

Dolayısıyla nüfus hareketleri, şiddetin bölgesel olarak kümelenmesine ve çatışmanın yayılmasına neden olan önemli bir faktördür. Birçok çalışma sınır aşan nüfus hareketlerinin gerçekleşmesinin çatışmanın yayılma etkisini artırdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yoğun göç alan ülkenin hiç göç almayan ya da görece daha az göç alan ülkeye kıyasla yayılma etkisi açısından daha fazla risk altında olduğu söylenebilir.

1.3.3 Kaynak Ülke ile Bağlantılı Değişkenler

Kaynak ülke ile bağlantılı değişkenler iç savaşların yayılma etkisini belirleyen faktörler arasında göreceli daha az etkiye sahiptir. Bu anlamda literatürde iç savaşın türü, iç savaşın şiddeti ve isyancıların başarı ya da başarısızlığı faktörlerinin tartışıldığı görülmektedir. İç savaşların yayılma etkisinde kaynak ülkeye bağlı en önemli faktörlerden biri çatışmanın türüyle ilgilidir. Yapılan çalışmalar, farklı iç savaş türlerinin yayılma etkilerinin de farklı olduğunu ortaya koymaktadır. İç savaşlar, otonomi ya da bağımsızlık hedefleyen alan kontrolü amaçlı iç savaşlar ya da merkezi otoriteyi/iktidarı ele geçirmeye çalışan her türlü mücadele olarak ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Buhaug'a göre ayrılıkçı karakterdeki iç savaşların yayılma ihtimali diğer türlere göre daha fazladır. Ayrılıkçı çatışmalarda genellikle sınırın her iki tarafında akrabalık ilişkisi içinde bulunan aynı etnik gruba mensup nüfus söz konusudur. Bir ülkedeki etnik grubun ayaklanması farklı nedenlerle sınırın diğer tarafındaki akrabalarının da savaşa doğrudan ya da dolaylı müdahil olması ile sonuçlanmaktadır. (Buhaug, 2006) Bu nedenle de ayrılıkçı çatışmaların yayılma etkisi daha fazla olmaktadır. Ayrılıkçı çatışmaların, merkezi otoriteyi kontrol için yürütülen savaşlara kıyasla yayılma etkisi yaratma olasılığının daha yüksek olduğu da ortaya konmuştur. (Buhaug ve Gleditsch, 2008) Buna karşın iktidarı ele geçirmeye çalışan iç çatışma türlerinde ya o ülke coğrafyası ile sınırlı hedefler ya da evrensel idealler ile hareket edilmektedir. Bu da yayılma etkisinin ayrılıkçı çatışmalara kıyasla az olması sonucunu doğurmaktadır. (Buhaug, 2006)

Kaynak ülkeye bağlı ikinci faktör çatışmanın şiddetidir. Ölü sayısı ve yarattığı fiziksel yıkım açısından daha şiddetli olan iç savaşların daha fazla dışsal etki ürettiği ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur. (Buhaug ve Gleditsch, 2008) Şiddetin yoğun olduğu iç savaşlar komşu devletlerin ve büyük güçlerin güvenlik endişelerini ön plana çıkarmaktadır, zira istikrarsızlığın yayılması büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Devletler jeopolitik çıkarlarının tehlike altına düşmesi veya

var oluş kaygısı dışında tehdit algısı yüzünden de müdahale etme motivasyonu bulabilmektedir.

Son olarak kaynak ülkede isyancı grubun başarı elde etmesi durumunda, daha fazla ilham kaynağı olması nedeniyle, iç savaşın yayılma etkisinin daha fazla olduğu iddia edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak etnik ayrılıkçı bir isyancı grubun toprak tavizleri elde ettiği durumda yakın çevredeki aynı etnik gruplar benzer tavizler talep etmektedir. Bunun temel nedeni ise sınır ötesi akrabalık ilişkisi olan bölgesel etnik grupların varlığıdır. Yapılan ampirik çalışmalar bir ülkedeki bir etnik grubun çatışmaya dahil olmasının, aynı etnik grubu paylaşan yakın bir ülkede çatışma çıkma olasılığını artırdığını verilerle desteklemektedir. Bunun temel gerekçesi ise, bu tür grupların kendi siyasal ve kültürel talepleri için ilham alma olasılığının diğer gruplara göre daha yüksek olmasıdır. Son olarak, isyancı grubun başarılı olduğu durumlarda ilham etkisi daha fazla olacağı için çatışmanın yayılma olasılığı da artmaktadır. Ancak tersi durum da söz konusu olabilmektedir. Buna göre de bir ülkedeki çatışma başta ülkedeki toplumsal kesimleri şiddetin boyutu ve ortaya çıkan sonuç açısından kaygı ve korkuya sevk ederek muhtemel bir başkaldırının önüne de geçebilmektedir. (Forsberg, 2016)

1.4 İç Savaşın Yayılmasına Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Etkiler

İç çatışmalar komşu devletler için maliyetler yarattığından, artık yalnızca içsel bir olgu olarak kabul edilmemektedir. İç savaşların yayılma etkisine bağlı olarak yakın çevresinde farklı açılardan etkiler doğurduğu gözlenmektedir. İç savaşın yayılması, çatışma ülkesinden komşularına veya yakın çevresine yönelik toplumsal, ekonomik ve güvenlikle ilgili tüm etkileri ifade etmektedir. İç savaşların çevresinde yarattığı farklı nitelik ve boyutta etkiler ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu çalışmalarda iç savaşların yarattığı farklı boyutlardaki etkiler incelenmiştir. Bu etkiler genel olarak ve sadece bunlarla sınırlı olmamakla birlikte; kitlesel göçe bağlı olarak oluşan etkiler, çatışmanın yayılması gibi güvenlikle bağlantılı etkiler ve ekonomik etkiler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu tez çalışmasında da iç savaşın yayılma etkileri bu başlıklar altında incelenecektir.

1.4.1 Kitlesel Göçe Bağlı Oluşan Etkiler

Soğuk Savaş sonrası dönemde ayrılıkçı karakteri öne çıkan iç savaşların sayısında artış yaşanmıştır. Buna bağlı olarak da ülke içlerinde ya da sınır aşan yoğun nüfus hareketleri söz konusu olmuştur. Mülteci akınlarına ilişkin istatistiksel analizler, iç savaşların, siyasi baskıların ve rejim değişikliğinin kitlesel göçün en

önemli nedenleri olduğunu doğrulamaktadır. Daha ziyade güvenlik kaygısı ile gerçekleşen kitlesel göç hareketlerinde, iç savaşa bağlı olarak çöken/zayıflayan ekonomi, altyapı ve temel hizmetlerin sunumunda yaşanan sıkıntılar da etkili olmuştur. (Weiner ve Teitelbaum, 2001) Dolayısıyla Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte güvenlik kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Artık güvenlik kavramı devletlerin sadece silahlı bir saldırıya maruz kalması ile sınırlandırılmamaktadır. Bir ülkenin kitlesel göçe maruz kalması da istikrarsızlaştırıcı bir rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak yoğun göç hareketleri artık sadece işçi ya da göç bakanlıklarının değil aynı zamanda savunma, içişleri ve dışişleri gibi bakanlıklarının da doğrudan müdahil olduğu doğrudan ülkenin güvenliği ile ilgili bir başlık haline gelmiştir.

Kitlesel göçler hedef ülke hükümeti ve halkı arasında ekonomi üzerinde yük, demografik yapının bir etnik ya da dinsel grup lehine/aleyhine bozulması, ulusal kimliğin zayıflaması veya siyasi istikrarsızlık gibi kaygılar yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı araştırmacılar, uluslararası göçün önemli güvenlik sonuçları doğurduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmalarda mülteci akınları ve nüfus hareketlerinin devletler arasında ve devletler içinde çatışmanın yayılmasını teşvik edebileceği savunulmaktadır. (Stedman, & Tanner, 2003) Belli bir etnik grubun kitlesel göçü hedef ülke halkı arasında ulusal kimliklerinin zarar gördüğü düşüncesi yaratarak yabancı düşmanlığına varan eğilimlerin güçlenmesine, mültecilere ve yerel halk arasında çatışmaların çıkmasına ve göçmen karşıtı aşırı milliyetçi partilerin güçlenmesine neden olabilmektedir. (Weiner ve Teitelbaum, 2001) Yoğun göç dalgalarının düşman devlet ya da devlet dışı aktörlerin kendilerine dönük örtülü operasyonları açısından elverişli ortam yarattığı kaygısı da devletleri güvensizlik duygusu içine sokabilmektedir. Bu faktörlere bağlı olarak devletler ve toplumlar genel olarak ülkelerine dönük kitlesel mülteci akınlarının, kendi ülkelerinin bütünlüğüne, refahına, ekonomik kapasitesine, siyasi ve sosyal istikrarına tehdit oluşturabileceğini düşünmektedir.

İç savaşlar, devletlerarası çatışmalar kadar ve belki ondan daha fazla kitlesel göçe neden olmaktadır. İki tür etnik çatışma mülteci akınına neden olmaktadır. Birincisi bölgesel temelli etnik grupların merkezi hükümete karşı ayrılıkçı veya özerklik mücadelelerine girişmeleri ile ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise bölgesel olarak dağılmış etnik grupların devlet tarafından şiddete maruz kaldığı veya toplumdaki diğer etnik gruplarla çatıştığı durumlarda yaşanmaktadır. Etnik olmayan iç çatışmalar, sınıfsal, bölgesel veya ideolojik farklılıklara veya askeri

veya siyasi hizipler arasında siyasi güç elde etmek için yürütülen silahlı mücadele olarak tanımlanmaktadır. Bazı sivil çatışmalarda merkezi hükümet ile muhalifler arasında silahlı bir çatışma yaşanmaktadır. Diğer bir durumda ise merkezi otorite fiilen ortadan kalkmıştır ve ülke toplumunun üyeleri arasında bir çatışma yaşanmaktadır. İlk durumda devlet, vatandaşlarının bir kısmına dönük bir silahlı mücadeleye girişmektedir. İkinci durumda ise, devlet vatandaşlarını koruma kapasitesinden yoksundur ve üst otoritenin olmadığı durumda farklı toplumsal kesimler farklı motivasyonlarla birbiri ile çatışmaktadır. Kitlel göçe neden olan son durum ise insanların otoriter veya devrimci bir rejimden kaçmaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir durumda devlet muhaliflerine baskı uygulamakta, toplantı ve basın özgürlüğünü kısıtlamakta ve her türlü bireysel hakkı reddetmektedir. (Weiner, 1996)

Mülteci akını bir iç savaşı hızlıca uluslararası soruna dönüştürebilecek kapasitededir. Ev sahibi toplumun dini, etnik, kültürel ve dilsel özellikleri ile uyum sergilemekte zorlanan mülteciler yerli nüfus ile kimlik çatışmasına sürüklenmektedir. İşgücü ücretinin düşmesi ve konut, gıda ve diğer hizmetlerin fiyatlarının artması rekabeti kızıştırarak savaşın yeni bir cephe almasını tetiklemektedir. Siyasi olarak, mülteciler ev sahibi devletin siyasi kararlarını etkileyebilmekte, askeri olarak, mülteci kampları isyancı gruplara barınma, asker toplama ve seferberlik fırsatları ağırlamaktadır. (Weiner, 1996) İsyancılar bu kamplar aracılığıyla savaşı yurt dışından sevk ve idare edebilmektedir. Mülteci nüfusu isyancılar için hem savaşçı havuzu oluşturabilmekte, hem de yiyecek, barınma ve bilgi tahsis edebilmektedir. (Hoeffler, 2012)

Mülteci üreten ülkeler veya “kötü çevre” olarak adlandırılabilir coğrafi kümeler vardır. Şiddet, bu coğrafi kümelerde yer alan çok sayıda ülkede insanları kitlel olarak güvenlik arayışı içinde uluslararası sınırları geçmeye zorlamaktadır. Ortadoğu bölgesi bu “kötü çevreye” örnek olarak gösterilebilecek bölgeler arasında yer almaktadır. Göç üzerine yapılan çalışmalarda 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kitlel göçlerin önemli bir kısmı Ortadoğu’da yaşanan istikrarsızlıklar neticesinde ortaya çıktığı sayısal olarak ortaya konmuştur. (Weiner, 1996)

Kitlel göçün, göçü kabul eden ülke üzerinde yarattığı etkiler üzerine yapılan akademik çalışmalardan yola çıkarak mültecilerin tehdit olarak algılanmasının nedenleri beş temel başlık altında sınıflandırılabilir:

Mültecilerin kaynak ve hedef ülke arasında çatışma riski yaratması:

Göçmenlerin kendi ülke yönetimine karşı muhalif bir tutumları olması göç veren ve göç alan ülke arasında gerginlik hatta karşı karşıya gelme riski yaratabilmektedir. Göç alan ülkeler genelde göçmenlerin siyasi faaliyetleri, medyaya erişim ve kaynak ülkedeki muhaliflere bilgi ve para göndermeleri gibi konularda hoşgörülü bir politika izlemektedir. Hatta göç alan ülke herhangi bir siyasi amaç gütmeksizin insani nedenlerle bile olsa mültecilere haklar tanırsa göç veren ile göç alan ülkeler arasında gerginlik yaşanabilmektedir. Bunun yanı sıra göç alan ülke kaynak ülke yönetimi ile olan rekabetinde çıkar sağlayabilmek için de mültecilere destek verebilir. Mülteciler birçok durumda devletlerarası çatışmalarda potansiyel bir araç olarak görülmektedir. Bu durum ise iki ülke arasında gerginliği artıracağı için bir güvenlik riski olarak görülebilir. (Saleyhan ve Gleditsch, 2006)

Mültecilerin hedef ülkede siyasi riskler yaratması: Mültecilerin, göç veren ülke yönetimine karşı faaliyetlerinin göç alan ülke yönetimi tarafından desteklememesi durumunda kaynak ve hedef ülke arasında gerginlik yaşanabilmektedir. Mülteciler, ev sahibi ülkenin kaynak ülkeye dönük politikaları konusunda dayatmada bulunmaya çalışabilmektedir. Bu da kaynak ülke ile ilişkilerde risk yaratabilmektedir. Mülteciler bunun yanı sıra bulundukları ülkede terör eylemleri gerçekleştirerek, yasa dışı silah transferine ve uyuşturucu trafiğine bulaşarak ve hedef ülke hükümetine karşı yerel muhalefet ile birlikte hareket ederek güvenlik riski oluşturabilir. (Weiner ve Teitelbaum, 2001)

Mültecilerin hedef ülke toplumunda kültürel ve demografik açılardan tehdit algısı doğurması: Hedef ülkenin mültecilere tanıdığı haklar ve ayrıcalıklar yerel halk arasında tepki yaratarak güvenlik riski oluşturabilmektedir. Ayrıca yoğun mülteci nüfusu nedeniyle yerel halkın kendi yaşam tarzını, kültürel kimliğini tehdit altında görmesi de hedef ülke açısından güvenlik riski yaratabilmektedir. Bu açıdan mültecilere vatandaşlık hakkı verilmesinin güvenlik tehdidi algısını ve yerelde tepkiyi daha fazla körüklediği söylenebilir. Bir görüş, mültecilere vatandaşlık verilmesinin toplumsal entegrasyonu sağlayarak güvenlik riskini azalttığını savunurken diğer bir görüş mültecilerin bir taraftan geldikleri ülkenin vatandaşlığını korurken diğer taraftan göç ettikleri ülkenin vatandaşlığını kazanmayı tercih ettiğini ve bunun da mülteciler açısından ayrıcalıklı bir durum yaratarak yerelde tepkiyi artırdığı savunmaktadır. (Weiner ve Teitelbaum, 2001)

Yerel halk mültecileri ülkede iş fırsatları, eğitim hizmeti, siyasi nüfuz açısından da tehdit olarak değerlendirebilmektedir.

Mültecilerin ekonomik ve hizmetler açısından yük yaratması: Mülteci ağırlayan ev sahibi ülke halkı, mültecileri ekonomik maliyet, suç kaynağı oluşturma, toplumsal kurallara uymama gibi nedenlerle yük olarak görme eğilimi içindedir. Göç edenlerin büyük ölçüde alt gelir seviyesine sahip, düşük eğitilmiş olmaları da yerel halkın eğitim, sağlık ve ulaşım gibi temel hizmetleri alma konusunda yeni rakiplerle baş etmek durumunda kalması ve hizmetin kalitesinin düşmesine neden olarak yerel halk arasında rahatsızlığa neden olmaktadır. Mültecilerin özel ya da devlete ait toprakları işgal etmeleri, kısıtlı su kaynaklarını tüketmeleri, atıklar nedeniyle kirlilik yaratmaları gibi faktörler de ekolojik tehdit algısı yaratarak yerel tepkiye neden olmaktadır.

Hükümetler yoğun göç dalgası ile karşılaştıklarında farklı tepkiler vermektedir. İlk olası karşılık göçün teşvik edilmesi ve artırılmasıdır. Birçok sanayileşmiş ülkede göç nitelikli ve niteliksiz işgücü açığının kapatılması, düşük doğurganlık oranı ile mücadele ve yatırım yapmaya hevesli yeni girişimciler gibi nedenlerle fırsat olarak algılanmaktadır. Çoğu durumda göç kabul eden ülke halkının geneli göçten rahatsız olsa da her zaman bu durumdan farklı nedenlerle memnuniyet duyan, fırsat sağlayan kesimler de bulunmaktadır. Etnik bağlar, siyasi olarak göç edenlere yakınlık duymak ya da işgücü olacağı düşüncesi ile işverenlerin memnuniyet duyması bu duruma örnek oluşturabilir. Devletler ikinci olarak kitlesel göç karşısında sınırları kapatabilirler. Devletler göç dalgasının engellenmesi gerektiğini düşündüğünde genel olarak üç araç yoluyla bu hedefe ulaşmaya çalışmaktadır. Bunlar; kaynak ülkeye ekonomik yardımda bulunmak, siyasi baskı yapmak ve son çare olarak askeri müdahalede bulunmaktır. (Weiner ve Teitelbaum, 2001) Hükümetler göç edenlere mülteci statüsü tanınması konusunda da çekimser davranabilmektedir. Zira böyle bir durumun göçü teşvik edeceği düşünülmektedir. Devletler genel olarak göç edenlere mültecilikten daha sınırlı hakları olan bir hak tanıyarak göçü sınırlamak eğilimindedir.

1.4.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler

İç çatışmaların komşuları etkilemesinin bir başka boyutu, isyancıların sınırı geçmesidir. Yabancı ülkelerdeki sığınaklar, savaştıkları devletin güvenlik güçlerinden kaçmak isteyen isyancılar için çok önemli olabilmektedir (Salehyan, 2008). Gerçekten de, iç savaşlar uluslararası sınırların yakınında meydana

geldiğinde, çatışmalar daha uzun sürme ve coğrafi olarak yayılma eğilimindedir. (Buhaug ve Gates, 2002). İsyancı güçler sınırı geçtiğinde, evsahibi ülke kendini tehdit altında hissedebilir ve sonuç olarak harcamalarını güvenlik sektörüne kaydırabilir. Ev sahibi ülke iki nedene bağlı olarak askeri harcamaları artırabilmektedir. Evsahibi ülke ilk olarak isyancıların ev sahibi devlete saldırmasından çekinebilmektedir. Evsahibi ülke ikinci olarak kaynak ülkenin sınırı geçen isyancılara bir misillemeye bulunmasından tehdit algılayabilmektedir. Dolayısıyla isyancı gruplar ev sahibi ülke tarafından nasıl algılandığından bağımsız olarak ev sahibi ülkenin daha yüksek güvenlik harcaması yapmasına neden olmaktadır.

İç savaş yaşanan ülkedeki güvenlik güçleri de bazen sınırları geçerek hedef ülkede güvenlik kaygısı yaratabilmektedir. Kaynak ülkedeki güvenlik güçleri isyancıları sıcak takip yoluyla sınır ötesinde takip ederek egemenlik sorununu gündeme getirebilir. Ev sahibi ülke, bu sınır ihlalinin niyetinden bağımsız olarak tehdit algısı içine girecektir. Bu tarz sınır ötesi askeri hareketin ötesinde, kaynak ülkedeki sivil çatışmalar, çeşitli askeri mühimmatların sınır ötesinde patlamasına neden olabilmektedir. Bu gibi gelişmeler kaynak ülkede güvenlik tehdidi algısını artırmakta ve dolayısıyla askeri harcamaların artmasına neden olmaktadır. Veri tabanları üzerinden yapılan araştırmalar açıkça göstermektedir ki iç savaşlar devletler arasında çatışma riskini artırmaktadır. (Gleditsch, Salehyan ve Schultz, 2008)

Bir devlet, yakındaki bir iç savaşın kendisine yayılma olasılığının farkında olduğu için, devletin rasyonel yanıtı, çatışmaya hazırlığını artırmak olacaktır. Bu artan askeri harcamalar ve güvenlik kaynaklarının sınıra kaydırılması gibi diğer önlemler anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, bir devlet iç savaşın yayılması yoluyla potansiyel bir tehditle karşı karşıya kalırsa, muhtemelen buna da hazırlanacaktır. Genel olarak, iç savaş bölgelerine komşu olan ülkelerin kendilerini tehdit altında hissetmek için geçerli nedenleri vardır ve buna artan askeri harcamalarla yanıt vermeleri muhtemeldir. Askeri harcama etkisinin gerçekleşmesi için şiddetin gerçekleşmesi gerekli değildir. Gerekli olan tek şey devletlerin böyle bir yayılmadan korkmasıdır. Sonuç olarak, bir iç savaş bölgesine sınır komşusu olan bir ülkenin askeri harcamaları, böyle bir durumda olmayan bir ülkeye göre daha yüksek seviyede olduğu argümanı ampirik verilerle de desteklenmektedir. (Phillips, 2015)

1.4.3 Ekonomik Etkiler

Yapılan araştırmalar i savaşların hem kaynak ülke hem de komşu ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etki yarattığını ortaya koymaktadır. Söz konusu olumsuz etkinin kişi başına düşen milli gelir, insan sermayesi ve yatırımlar üzerinde yaşandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra iç savaşa bağlı artan güvenlik kaygıları savunma harcamalarının artmasına yol açmaktadır. Ayrıca belirsizlik yabancı ve yerel yatırımların azalmasına yol açarak ülke ekonomisi büyümesi açısından olumsuz etki yapmaktadır. Bunun yanı sıra iç savaşa bağlı yaşanması muhtemel yoğun göç dalgaları da işçi piyasasını bozarak, kişi başına düşen milli geliri azaltarak ekonomi üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Sonuç olarak iç savaşlar komşu ülke ekonomilerinin kısa vadeli büyüme oranları üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Ancak uzun vadeli büyüme rakamlarına bakıldığında i savaşların komşu ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde olumsuz etkisi olmadığı tespit edilmiştir. (Murdoch ve Sandler, 2002)

Ekonomi literatüründe yapılan araştırmalar, yüksek düzeyde askeri harcamaların gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine zarar verebileceğini göstermektedir. Devletler, iç savaşın yayılma potansiyelinden tehdit algıladığı için askeri harcamaları artırmaktadır. (Phillips, 2015) Ancak bu tehdit sadece iç savaşın ortak sınıra ulaşması durumunda ortaya çıkmaktadır. Phillips çalışmasında bir ülkenin askeri harcamalarının, ortak sınıra ulaşan komşu bir ülkedeki bir i savaşla pozitif olarak ilişkili olduğunu ampirik olarak ortaya koymuştur. Yakın çevrede ortaya çıkan ancak sınıra ulaşmayan iç savaşlar açısından böyle bir ilişki ise ortaya çıkmamıştır. Phillips'in bulduğu sonuçlar, devletin komşusunda yaşanan iç savaşa müdahale edip etmemesinden bağımsız olarak ortaya çıktığını da göstermektedir.

Yapılan alışmalar, i savaşların yakın ülkelerde ticaret ve yatırımda azalmaya yol açtığını ve bunun da o ülkelerde çatışma riskini artırdığını ortaya koymaktadır. (Murdoch ve Sandler, 2002) İ savaşların, iç savaş yaşayan ülkenin uluslararası ticaretini azaltmak ve komşu ülkelerdeki ekonomik büyümeyi düşürmek gibi sonuçları bulunmaktadır. (Bayer ve Rupert, 2004) Yapılan alışmalar, i savaşların iç savaş ülkelerinde ve yakın ülkelerde olumsuz büyümeye yol açtığını da ortaya koymaktadır. Murdoch ve Sandler, yakın çevredeki i savaşların belirsizlik ve ekonomik aktivitenin doğrudan bozulmasına yol açarak bölgesel anlamda negatif ekonomik büyümeye yol açtığı sonucuna varmıştır. Bu olumsuz etkiler, bir dizi faktöre bağlı olarak gerçekleşmektedir. Birincisi, askeri

harcamalar, eğitim, mesleki eğitim ve sağlık gibi diğer harcamaların önüne geçmektedir. İkincisi, artan askeri harcamalar genellikle artan para arzı ile finanse edilmektedir ve bu da ülkedeki enflasyonu yükselmesine neden olmaktadır. Üçüncüsü ise gelişmekte olan ülkeler askeri harcamalarını gerçekleştirmek için borçlanmaktadır. Dolayısıyla askeri harcamaların artması dış borcun artması ile doğrudan ilişkilidir. (Smyth ve Narayan, 2009)

İç savaşların yayılma etkisine bağlı olarak ortaya çıkan; mülteciler, güvenli alan arayan isyancılar ve isyancıları takip eden devlet güvenlik güçlerinin varlığı sonuçları, hedef ülkenin askeri harcamalarını artırmaya ve buna bağlı olarak ekonomik etkiler ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Komşu ülkelerdeki askeri harcamaların artması için bunların fiilen gerçekleşmesi gerekmemektedir. Ancak komşular bu sonuçlardan herhangi birinin olasılığından korkmaları halinde de askeri harcamalarını artırmaktadır. (Phillips, 2015) Son olarak, iç savaşların bölgesel ikili ticaret üzerindeki olumsuz etkisinin de ampirik olarak ortaya konduğu görülmektedir. (Qureshi, 2013)

Özetle, bu bölümde bir sonraki bölümde incelenecek olan Suriye’deki durumun teorik altyapısına ilişkin kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar, açıklamalar ve faktörler sunulmuştur. Bu bölümün ilk kısmında açıklanmaya çalışıldığı gibi Suriye’de 2011 yılının ikinci yarısından itibaren barışçıl gösterilerden ülke geneline yayılmış; farklı etnik mezhepsel grupların rol oynadığı silahlı çatışma bir iç savaşın sahip olduğu tüm nitelikleri taşımaktadır. İster Doyle ve Sambanis’in isterse Fearon ve Laitin’in koyduğu kriterler geçerli olsun Suriye örneği çatışmanın aktörleri, coğrafi yayılmışlığı, neden olduğu ölüm sayısı, aktörlerin silahlanabilme yetenek ve kapasitesi, isyanın yöneltildiği aktörün niteliği, bir devletin yetki sınırları içinde gerçekleşmesi bakımından açık bir iç savaş niteliğindedir.

Bir sonraki bölümde detayları aktarılabilecek olan Suriye’deki iç savaşın gelişim süreci, onun ortaya çıkış nedenleri açısından güçlü ipuçları sunmaktadır. Bununla birlikte Suriye’deki iç savaşın nedenleri ihtiyaçlar, yoksunluklar, farklı etnik/mezhepsel kimlikler, dış müdahale, ekonomik zorluklar, siyasi baskı temelinde açıklanabilir. Bu bağlamda Suriye iç savaşının ortaya çıkış süreci açısından sayılan tüm nedenlerin önemli rol oynadığı nadir örneklerden birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın asıl konusu olan Suriye İç Savaşı’nın yayılma etkilerinin incelenebilmesi içinse yayılma kavramı detaylı olarak incelenmiştir. Buna göre

kaynak ülke/hedef ülke kavramları baēlamında Suriye'nin kaynak, Türkiye ve Lübnan'ın da hedef ülke olduēu açıkça görülmektedir. Tezin sonraki bölümlerinde detaylı bir biçimde tanımlanacak olan yayılma etkisi faktörleri de göstermektedir ki; Suriye'deki i savaē Türkiye ve Lübnan'ı ekonomik sorunlar, toplumsal kırımların tetiklenmesi, güvenlikle baēlantılı sonuçlar baēlamında etkilemiētir. Bu etkilerin ortaya konabilmesi için kitlesel ge baēlı etkilerin siyasal ve demografik boyutları ile gvenliēe baēlı etkiler kavramları ileride ele alınacaktır. Bu baēlamda bu bölümde özellikle üçüncü bölümdeki uygulama kısmında yapılması hedeflenen yayılma etkisinin varlıēı konusunda bir alt yapı hazırlanmıētır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYE İÇ SAVAŞI: TARİHSEL BAĞLAM, İÇ SAVAŞIN GELİŞİMİ VE KARAKTERİ

Tez çalışmasının örnek olayı olan Suriye İç Savaşı'na bakıldığında; bir taraftan rejim değişikliği hedefi ile merkezi otoriteyi kontrol için yürütülen bir silahlı mücadelenin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak Suriye İç Savaşı'nın merkezi otoriteyi kontrol dışında etnik köken temelli, ayrılıkçı çatışmalar boyutu da vardır. Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere bu tarz çatışmaların merkezi otoriteyi kontrol için yürütülen savaşıyla kıyasla yayılma etkisi yaratma olasılığı daha yüksektir. Yine bir önceki bölümde ele alındığı üzere iç savaşların ortaya çıkışında, bir ülkedeki farklı toplumsal kesimler arasında geçmişten gelen düşmanlıklar, etnik veya ideolojik farklılıklar etkilidir. Bu tarz ayrışmalar güçlü merkezi otoriteler altında baskılanmakta ancak devletin otoritesi konusunda bir zayıflık ortaya çıktığı anda su üstüne çıkmaktadır. Suriye bu anlamda çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Bu bölümde ilk olarak tez çalışmasının örnek olayı olan Suriye İç Savaşı'nın çıkmasına neden olan tarihsel bağlam verilmeye çalışılacaktır. Bu sayede Suriye İç Savaşı'nın altında yatan siyasal, toplumsal ve ekonomik nedenler anlaşılabilecektir. Zira bu nedenler Suriye İç Savaşı'nın niteliğini belirlemiş ve dolayısıyla ne gibi yayılma etkileri gösterdiği konusunda etkili olmuştur. Suriye devlet yapılanmasının otoriter niteliği, Suriye toplumunda var olan ve siyasete nüfuz etmiş olan etnik ve mezhepsel ayrışmalar/güvensizlikler bu açıdan önemlidir. Bu bölümde ortaya konacak olan tarihsel bağlam; söz konusu faktörleri ortaya koymayı ve Suriye İç Savaşı'nın çıkış nedenlerini, hangi açılardan nasıl bir yayılma etkisi gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, Suriye'de toplumsal muhalefetin arka planı Suriye siyasi tarihi eşliğinde verilecektir. İkinci olarak, Suriye krizinin ortaya çıkış ve gelişim süreci, iç savaşın genel yapısal yönleri ve zaman içinde nasıl geliştiği ana hatlarıyla tanımlamaya çalışılacaktır. Suriye İç Savaşı'nda çatışan/rekabet eden yerel, bölgesel ve küresel aktörler, aktörlerin hedefleri ve aralarındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu şekilde Suriye İç Savaşı'nın farklı boyutları tespit edilerek bir sonraki bölümde, Türkiye ve

Lübnan'a nasıl yayılma etkisi gösterdiği sorusuna yanıt vermek için uygun bir altyapı oluşturulmaya çalışılacaktır.

2.1 Suriye’de Toplumsal Muhalefetin Arka Planı

Suriye’nin 2. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazandığı tarihten 2011 yılında Suriye krizinin çıkışına kadar olan süreçte toplumsal ve siyasal muhalefetin arka planını 3 dönem altında sınıflandırmak mümkündür. Suriye bağımsızlığını kazandığı 1945 yılından sonra görece olarak demokratik olarak tanımlanabilecek bir süreç yaşamıştır. Bu dönemde ülkede adil seçimler düzenlenmiş, farklı siyasal partiler Meclis’te temsil imkanı elde etmiştir. İkinci dönem, Suriye’de ilk askeri darbenin yaşandığı yıl olan 1949 ile Hafız Esad’ın iktidara geldiği 1970 yılına kadar geçen ve Suriye’de “darbeler dönemi” olarak bilinen dönemdir. Bu süreçte, askeri yönetimlerin doğasına uygun olarak Suriye’de toplumsal ve siyasal muhalif örgütlenmelere izin verilmemiştir. Her ne kadar iktidarı ele geçiren askeri yönetimler demokrasi sözü vererek ilk aşamada bazı açılımlar yapsa da bu süreçler kısa süreli ve geçici olmuştur. Üçüncü dönem ise Hafız Esad’ın Baas içi darbeyle iktidara geldiği 1970 yılından, 2011 yılında Suriye krizinin başladığı tarihe kadar olan dönemdir. Hafız Esad her ne kadar 2000 yılında hayatını kaybedip iktidarı oğlu Beşar Esad’a miras bırakmış olsa da bu yeni dönemi her açıdan Hafız Esad döneminin devamı olarak nitelendirmek mümkündür. Esad ailesi döneminde de Suriye’de otoriter bir siyasal yapı kurulmuş ve her türlü muhalif hareket bastırılmıştır.

Suriye, 1945 yılı içinde Fransız askerlerinin ülkeden çekilmesinin ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Bu süreçte Ortadoğu’nun genelinde olduğu üzere ordu ülkedeki siyasal süreçleri yönlendiren kurum olmuştur. Ancak Suriye ordusu siyasi yapıyı tek başına kontrol edememesi nedeniyle ülkede siyasi faaliyetlere ve sınırlı düzeyde muhalif hareketlere izin verilmiştir. Bu dönemde ülkede farklı toplumsal kesimleri temsil eden siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Bu dönemde görece olarak şeffaf ve adil olarak nitelendirilebilecek seçimler düzenlenmiş ve iktidarın farklı siyasi liderler arasında barışçıl devri söz konusu olmuştur. (Seale, 1987)

Bu dönemde Suriye’nin bölgesel konumu görece olarak zayıf olmuştur. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş Suriye’nin güçsüz konumu; ulusal bilincin henüz oluşmamış olması, heterojen toplum yapısından kaynaklanan ortak kültür noksanlığı, özellikle Halep ve Şam arasındaki iç rekabet, ekonomik ve sosyal geri

kalmışlık, rejimin ve yönetici elitlerin zayıflığı, sosyal güçlerin parçalanmışlığı gibi temel etkenlerden kaynaklanmıştır. Suriye’de bağımsızlık sonrası ilk hükümet de esas olarak Fransa’ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Şam seçkinlerinden oluşmuştur. Suriye’de Fransız mandası sırasında değişik güç odakları bağımsızlık için ortak mücadele vermiştir. Daha sonra ayrılacak olan iki merkezi güç Fransa’ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde ortak hareket etmiştir. “Ulusal Blok” adı altında birleşen bu güçler bağımsızlık sonrası dönemde Ulusal Parti ve Halk Partisi olmak üzere iki ayrı partiye ayrılmıştır. (Khoury, 1987)

Suriye’de kökenleri geçmişe dayanan örgütlenmelerin yanı sıra zaman içinde yeni siyasi oluşumlar kurulmaya başlanmıştır. Bu siyasi hareketlerin ilki, Mısır’da kurulan Müslüman Kardeşler Hareketi’nin Suriye kolu olmuştur. (Lefevre, 2013) Bunun ardından gelecekte Suriye siyasal yaşamını belirleyecek olan ve Arap milliyetçiliğini esas alan Arap Baas Partisi 1946 yılında kurulmuştur. Mişel Eflak ve Selahattin Bitar tarafından kurulan parti Suriye toplumu içinde etkinlik kazanmıştır. Baas Partisi, Suriye’de düzenlenen seçimlere katılmış ve 1954 yılında gerçekleşen Meclis seçiminde önemli bir başarı elde etmiştir. Baas Partisi bu şekilde Suriye muhalefeti arasında önemli bir konum elde etmeyi başarmıştır. Baas Partisi, zaman içinde Suriyeli siyasi ve bürokratik seçkinler arasında etkisini artırmış ve ilk olarak ülkede gerçekleşen askeri darbelerde rol oynamış ve sonrasında da 1963 yılında gerçekleşen darbe ile ülkede iktidarı ele geçirmiştir. (Kaylani, 1972) Müslüman Kardeşler ve Baas Partisi, Suriye siyasal yaşamında kritik roller üstlenmiştir. Bu partilerin aynı sıra, Arap milliyetçi ve seküler kimlikleri ile öne çıkan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi, Komünist Partisi gibi muhalif partiler kurulmuş olsa da bu hareketlerin toplumsal tabanları zayıf kalmış ve Suriye’deki azınlık grupları dışında geniş halk kitleleri tarafından desteklenmeyi başaramamıştır. (Sadowski, 2002)

Suriye’nin ve politikacılarının güçsüz konumu ve sosyal güçlerin parçalanmışlığı 30 Mart 1949 tarihinde Hüsnü Zaim tarafından bir darbe gerçekleşmesine yol açmıştır. Böylece 1949 yılı ile Suriye’de askeri darbeler dönemi başlamıştır. Zaim, ülkede bir dizi reformun hayata geçirileceği sözleri vermiş olsa da darbe sonrasında ülke yönetiminin kısa bir süre içinde askeri diktatörlüğe doğru gittiği görülmüştür. Darbeden bir ay sonra parlamento feshedilmiş, yürütme gücü Hüsnü Zaim’in elinde toplanmıştır. Halk ve ordunun desteğinin alınması ile gerçekleşen ilk darbe yönetiminin ömrü dört buçuk ay

olmuş, bu süreçte Zaim aldığı desteği kaybetmiştir. Suriye siyasetinde ağırlığı artan sseküler ve Arap milliyetçisi partiler Sami el-Hinnavi liderliğinde Ağustos 1949 ayı içinde bir darbe daha gerçekleştirmiştir. Hinnavi darbesinden sonra Suriye’de yeniden çok partili yaşama geçilmiş ve aynı ay içinde Halk Partisi’nin kazandığı seçimler düzenlenmiştir. (Dostal, Özdemir ve Imady, 2014) Ancak Hinnavi’nin iktidarı da kısa süreli olmuş ve aynı yılın aralık ayı içinde Albay Edip Çiçekli tarafından aynı yıl içinde üçüncü askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Çiçekli iktidarı ile Suriye’de siyasal muhalefetin önü yeniden kapanmıştır. Çiçekli, Suriye’de faaliyet gösteren tüm siyasal partileri kapatmış, çoğu parti siyasi faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmek durumunda kalmıştır. Askeri iktidar her ne kadar sivil bir hükümet atamış olsa da Suriye ordusu ve Halk Partisi arasındaki sorunlardan dolayı bir yıllık süre içinde Suriye’de beş farklı hükümet görev yapmak durumunda kalmıştır. Daha sonraki süreçte ise Edip Çiçekli tüm siyasi yetkilileri tutuklamış ve kendi partisi dışındaki siyasi partilerin siyasi faaliyetlerini yasaklamıştır. Dolayısıyla 1952 yılından sonra Suriye’de toplumsal ve siyasal muhalefetin tamamen baskılandığı otoriter bir yapı kurulmuştur.

1954 yılında Albay Faysal el-Atasi tarafından gerçekleştirilen askeri darbe ile Edip Çiçekli otoriter yönetimi sona ermiştir. Bu darbe sonrasında ülkede muhalefetin önünün açılacağı ve ardından Meclis seçimlerinin düzenleneceği açıklanmıştır. 1954 yılında gerçekleşen Meclis seçimi Suriye siyasal tarihinin en adil ve şeffaf seçimi olma özelliğine sahip olmuştur. Başta Baas Partisi olmak üzere Arap Milliyetçiliğini esas alan seküler partiler bu seçimlerden güçlenerek çıkmıştır. Baas Partisi seçimin ardından kurulan koalisyon hükümeti içinde de yer almıştır. (Özkoç, 2008)

Ortadoğu bölgesi, 1950’li yıllarda dönemin Mısır lideri Cemal Abdülnasır liderliğinde Arap milliyetçiliğinin yükselişine sahne olmuştur. Suriye, Baas Partisi’nin kurulduğu ülke olması itibarıyla zaten Arap milliyetçi akımlarının güçlü olduğu bir ülke olmuştur. Bölgede Arap milliyetçiliğinin güçlenmesine paralel olarak Suriye’de başta Baas Partisi olmak üzere benzer ideolojiyi savunan siyasi hareketler öne çıkmaya başlamıştır. Suriye’de Baas Partisi zaman içinde özellikle güvenlik bürokrasisi arasında ciddi bir taban elde etmeyi başarmıştır.

Suriye siyasi hayatı 1954-61 arasında darbesiz bir süreç geçirmiş ancak ülkedeki siyasi istikrarsızlıklar devam etmiştir. Suriye siyasetinin etkin gücü konumundaki ordu, 1957 yılında ülkedeki farklı aktörleri birbirine karşı kullanarak

bir denge siyaseti izlemiştir. Ordu içinde yer alan Baascı, Nasırcı ve Komünist fraksiyonlar istikrarlı bir siyasal yaşamı engellemiştir. Ortadoğu bölgesinde etkinlik kazanan Arap milliyetçi eğilimler ve Suriye’de Baas Partisi’nin güçlenmesi, Mısır ve Suriye’nin Şubat 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmesi ile sonuçlanmıştır. (Al-Sayid, 1999) Suriye ve Mısır’ın birleşmesini öngören Baasçılar ve Nasırcılar, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin ilan edilmesi ile ülke içinde güç kazanmıştır. Ancak Cemal Abdünnasır, Suriye’yi tamamen kontrolü altına almış, Suriye’de Baas Partisi dışındaki siyasal hareketlerin faaliyetleri yasaklanmıştır. (Hopwood, 1988) Abdülnasır liderliğindeki Birleşik Arap Cumhuriyeti yönetiminde Suriyeli siyasal seçkinlerin temsil düzeyi düşük kalmış ve bu durum zaman içinde Suriye’de Mısır ile birleşmeye dönük muhalefetin doğmasına neden olmuştur. Suriye’nin orta sınıf tüccarları, aydınları ve subayları durumdan rahatsız olmuş ve Eylül 1961’de bir ayaklanma başlatarak Mısır’dan ayrılmıştır. Baas Partisi içinde Mısır ile birliği ve Abdülnasır’ı desteklemeye devam edenlerin bulunması nedeniyle Baas Partisi içinde ikilik ortaya çıkmıştır. (Devlin, 1976) Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin sona ermesinden sonraki süreçte Suriye ordusunun ülke siyaseti üzerinde baskın rolü devam etmiştir. Bu dönemde siyasi partiler yasaklanmış ancak yine de gizli olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Suriye’de Aralık 1961’de Meclis seçimi gerçekleştirilmiştir. Ancak Nahlavi öncülüğündeki subaylar Mart 1962’de bir askeri darbe daha gerçekleştirerek sivil yönetimi devirmiştir. Bu darbeden sonra, Suriye ordusu içinde iç bölünmeye neden olabilecek mücadeleler yaşanmıştır. (Hopwood, 1988) Ordu içinde gerçekleşen tasfiye hareketleri Suriye siyasal yaşamını sekteye uğratmıştır. Bu istikrarsız dönem, Baasçı subayların yer aldığı bir grup tarafından 8 Mart 1963’te gerçekleştirilen askeri darbe ile sonlanmıştır.

Bu askeri darbe ile birlikte Suriye’de uzun yıllar sürecektir olan Baas iktidarı kurulmuş ve bu gelişme Suriye siyasi tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu darbeden sonra, kentli Sünni elitleri temsil eden geleneksel partiler kapatılmış ve başta Arap Aleviler olmak üzere kırsalda yaşayan azınlık kesimleri Suriye siyasetinde öne çıkmaya başlamıştır. Bu darbeden sonra, zaman zaman da olsa işler halde olann parlamenter sistem kalıcı olarak kaldırılmıştır. Yeni sistemde, düzende Genelkurmay Başkanlığı’nı Salah Cedit ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı’nı Hafız Esad üstlenmiştir. Bu dönemde Suriye’de yönetimi bu iki isim ve genel anlamda ordu kontrol etmiştir. (Devlin, 1976) 1963-1966 arası dönemde ordu içinde Arap

Aleviler ile diğer azınlık grupları arasında güç mücadelesi yaşanmıştır. Bu süreç 1966 yılında gerçekleşen Bass içi darbeyle Salah Cedid liderliğindeki Arap Alevi subayların diğer azınlık gruplarını tasfiye etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu darbenin Suriye siyasetinin geleceğini etkileyen iki önemli sonucu olmuştur. Bu darbe neticesinde ilk kuşak Baasçılar yönetimden tasfiye edilmiş ve ordu siyaseti tamamen ele geçirmiştir. Salah Cedid ve Hafız Esad bu süreçte ittifak etse de 1966 sonrası dönemde iktidar mücadelesi yaşanmış ve nihayetinde iki isim liderliğindeki Arap Alevi grupları arasında çatışma yaşanmıştır. Hafız Esad, orduda kazandığı gücü Arap Alevi kesimlerin yoğun desteğiyle pekiştirerek uzun vadede ülkeyi tek başına yönetebilecek duruma gelmiş ve 1970'te gerçekleştirdiği askeri darbeyle Suriye'de iktidarı ele geçirmiştir. (Roberts, 1987) Esad güvenlik yapılanması içinde, kendisine sadık olan Arap Aleviler başta olmak üzere azınlık subaylarının gücünü artırma yoluna gitmiştir. Hafız Esad, gücü tek elde toplayabilmek için öncelikle orduda kontrolü sağlamaya çalışmış ve sonrasında siyasal ve toplumsal muhalefetin önünü almaya çalışmıştır. Hafız Esad, muhalefeti bastırmak için milliyetçiliği kullanmış ve muhalif kesimleri dış aktörlerle işbirliği yapmakla suçlayarak faaliyetlerini sonlandırmıştır. (Van Dam, 1996) Hafız Esad'ın 1970 yılında Baas içi darbeyle iktidara gelişi o yıllara kadar istikrarsızlıkla boğuşan Suriye için yeni bir dönemin ve uzun yıllar sürecek yeni iktidar yapılanmasının temelini oluşturmuştur.

Hafız Esad iktidara geldikten sonra her ne kadar “ilericilik, sosyalizm, Arap birliği, emperyalizm ve Siyonizm ile mücadele” temelinde bir kimlik inşası çabası içinde olsa da özü itibarıyla sadakate dayalı otoriter bir yapı kurmuştur. (Sadowski, 2002) Hafız Esad, elde ettiği kazanımlarını korumak adına anayasal düzenlemelere gitmiş ve Şubat 1971'de geçici anayasayı ilan etmiştir. Bunun ardından seçimlere gidilmiş ve Hafız Esad %99,2 oy alarak cumhurbaşkanı olmuştur. Hafız Esad 1973 yılında ise kalıcı anayasayı yürürlüğe sokmuştur. Bu anayasa ile Suriye Devlet Başkanı'na yasama, yürütme erkleri ve güvenlik atamaları konusunda geniş yetkiler tanınmıştır. Böylece, Suriye'de Devlet Başkanı'na dayalı otoriter yapının temelleri atılmıştır. Hafız Esad iktidarının ilk döneminde henüz ülke içindeki konumunu konsolide edemediği için sınırlı da olsa muhalif hareketlere izin vermiştir. Ancak Anayasa'da yer alan ve Baas Partisi'nin toplumda ve devlette lider parti olmasını şart koşan 8. Madde ile, Baas Partisi'nin iktidar yapılanması içindeki merkezi konumu anayasal güvence altına alınmıştır. (Seale, 1988) Hafız Esad, parti içindeki

kazanımlarını konsolide etmek için anayasal düzenlemelere gitmiştir. 1973 yılında hazırlanan kalıcı anayasada Devlet Başkanı'na yasama, yürütme, yargı ve askeri/güvenlik alanlarında geniş yetkiler tanınmıştır. 1973 Anayasası ile Suriye'de uzun yıllar boyunca devam edecek olan Devlet Başkanı'na dayalı otoriter yapının temelleri atılmıştır. Hafız Esad dışında herhangi bir kimsenin Cumhurbaşkanlığına aday olması Anayasa ile yasaklanmış ve Suriye'de muhalefetin önü anayasal olarak kapatılmıştır.

Esad, partilere hayatta kalmanın tek yolu olarak, liderliğindeki Baas partisi tarafından yönetilen Ulusal İlerici Cephe adı altındaki tek bir siyasi oluşum altında ittifak kurmaları seçeneğini bırakmıştır. Ulusal İlerici Cephe, Arap milliyetçi, sol, seküler çizgideki siyasal partilerin Baas Partisi liderliği altında birleşmesi ile 1972'de kurulmuştur. Esad, kuruluşundan itibaren bu Cephe'nin Genel Sekreterliğini yürütmüştür. Cephe kurulduğunda 7 partiden oluşmuş ve sonrasında sayıları 10'a yükselmiştir. Cephe, tüzüğü gereği kendisini ülkedeki en yüksek siyasi otorite olarak görmüştür. (Roberts, 1987) Ancak bu görüntüye rağmen ülkedeki mutlak güç Devlet Başkanı ve dolayısıyla Esad'ın elinde kalmıştır.

Cephe'nin kurulması Suriye'deki parti yaşamının sekteye uğraması olarak kabul edilmiştir. Nitekim tüzüğü gereği Baas Partisi dışındaki tüm partilerin öğrenci ve ordu saflarında faaliyet göstermeleri yasaklanmış ve hiçbirinin kendi gazetesini yayınlamasına izin verilmemiştir. Böylece tüm devlet kurumlarında kontrol Baas Partisi ve güvenlik teşkilatlarına kalmıştır. Cephe'deki diğer partilere önemsiz birtakım bakanlıklar, Meclis'te sınırlı sayıda sandalye gibi küçük paylar, parti liderlerine özel kazanımlar verilmiştir. Bu nedenle fiili anlamda siyasal partilerin, siyasal muhalefetin devlet eliyle ortadan kaldırıldığını söylemek mümkündür.

1967 Arap-İsrail Savaşı Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin zayıflama ve siyasal İslami hareketlerin giderek güç kazanmasına neden olan süreci başlatmıştır. Bu eğilimin devamı olarak Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Suriye kolu da 1970'li yıllardan itibaren Esad yönetimine karşı en güçlü muhalif örgütlenme olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye'de Baas iktidarı, yükselen siyasal İslami hareketleri güç yoluyla bastırmaya çalışmış ve bu kapsamda Suriye Müslüman Kardeşleri üyeleri Esad döneminde hapsedilmiş ve birçoğu idam edilmiştir. Suriye Müslüman Kardeşleri'nin önde gelen ismi Şeyh Mervan Hadid'in rejim tarafından öldürülmesi ile Müslüman Kardeşler silahlı mücadeleye başvurmuştur. Bu süreçte

Müslüman Kardeşler özellikle Suriye Ordusu'na ve Baas yetkililerine dönük suikast eylemlerine girişmiştir. (Conduit, 2016)

Hafız Esad'ın 1980 yazında başarısız bir suikast girişimine maruz kalmasından sonra Müslüman Kardeşler üzerindeki baskı artmaya başlamıştır. Aynı yılın Temmuz ayında Suriye Halk Meclisi, Müslüman Kardeşler üyesi olan herkesin idam edilmesini öngören bir kararı onaylamıştır. (Lia, 2016) Baas rejimi ve Suriye Müslüman Kardeşleri arasındaki mücadele, Suriye Ordusu'nun Şubat 1982'de Hama şehrine dönük askeri harekatı ile zirveye ulaşmıştır. Bu askeri harekat sonrasında başta Müslüman Kardeşler olmak üzere tüm İslami muhalefet hareketlerinin Suriye'deki yapılanması ortadan kaldırılmıştır. (Conduit, 2016) Bu tarihten itibaren Suriye muhalefeti tamamen ülke dışında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan Olağanüstü Hal Yasası, rejimin tüm muhalif hareketleri bastırmasına olanak sağlamıştır. Suriye içinde muhalif siyasi faaliyet sürdürmenin imkansızlığı nedeniyle; sosyalistler, Arap milliyetçileri, Abdülnasır taraftarları, komünistler, Müslüman Kardeşlerden oluşan tüm siyasi muhalif kesimler Suriye dışında aktif hale gelmiştir. (Hopwood, 1988) Bu adımlar Suriye yönetimine dönük bir muhalefetin ortaya çıkmasına uzun yıllar boyunca engel olmuş ve rejim güvenliği tesis edilmiştir. Buna karşın uzun vadede rejim karşıtı muhalif hareketlerin kökenlerinin bu gelişmelerde yattığı söylenebilir.

Hafız Esad iktidarı döneminde Arap Aleviler Suriye'deki en etkin grup olarak ön plana çıkmıştır. Ülkenin büyük çoğunluğunu Sünni nüfus oluşturmalarına rağmen yönetim, askeriye, diplomasi ve ekonomi gibi en kritik alanlardaki memuriyetlere Arap Alevilerin getiriliyor olması Suriye'deki etnik/dini/mezhepsel gruplar arasında önemli bir gerilim ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. (Van Dam, 1996) Hafız Esad sadakate dayalı bir sistem inşa etmiş ve sadakatin en önemli bileşeni mezhepsel bağ oluşturmuştur. Hafız Esad'ın kurduğu iktidar piramidinin tepesinde ordu ve istihbarat gibi güvenlik kurumları yer almıştır. Bu kurumlarda Esad ailesinin üyeleri, Lazkiyeliler, kırsal kesimlerde yaşayan Arap Aleviler söz sahibi makamlara getirilmiştir. Esad, Suriye'de iktidarı elde etme ve tutmanın en geçerli yolu olan orduyu kontrol etmeye odaklanmıştır. Esad, ordunun kontrolüne sahip olmasına rağmen, bu kurumdan gelecek tehlikeleri ortadan kaldıracak yapısal değişiklikler yapmıştır. Esad, ordunun sadakatini sağlamak için subayların çoğunluğunu ve üst düzey yetkilileri de yine Arap Alevi mezhebine mensup kişilerden seçmiştir. Bu uygulama, yetmişli yıllarda başlayıp seksenlerde artmış,

askeri kolejlerdeki yeni öğrencilerin %80-85'i Arap Alevilerden oluşmuştur. (Bou Nassif, 2015) Bu politikalar uzun vadede ülkedeki etnik ve mezhepsel gruplar arasında üstü örtülmüş bir toplumsal tepki yaratmıştır.

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin dünyada tek kutup olarak ortaya çıkması ve ardından Suriye dahil Arap ülkeleri ile İsrail arasında barış anlaşmaları veya görüşmeleri yapılması Suriye iç politikasına da etki etmiştir. Hafız Esad, bu değişime ayak uydurmak, dışarıdan gelen baskıyı göğüslemek adına kısmi bir yumuşama süreci başlatmıştır. Ülkede demokratik süreci desteklemek çerçevesinde, bağımsızların milletvekili adayı olmasına imkan tanımak için 1990 seçimlerinde parlamento üye sayısı 195'ten 250'ye çıkarılmıştır. Ancak 1990 seçiminde de Baas Partisi ve Ulusal İlerici Cephe içindeki partiler yeni meclisin üçte iki çoğunluğunu elde etmeyi başarmıştır. (Perthes, 1992) Meclise girebilen bağımsızların çoğu da çıkarları rejimle örtüşen işadamlarından oluşmuştur.

Öte yandan Esad, ekonomi üzerindeki devlet kontrolünden vazgeçmeden ekonomik açılıma da izin vermiştir. Nitekim yatırımların teşvik edilmesi için vergi muafiyetlerine izin veren 1991 tarihli 10 No'lu Yasa gibi bazı kanunlar çıkarılmıştır. Ancak ekonomik açılıma eşlik eden siyasi açılıma izin verilmemiştir. 1994 seçiminde bağımsız milletvekili seçilen Suriyeli sanayici Riad Seif, siyasal alanda çoğulculuğu savunan politikalar savunmaya başlamıştır. Ancak rejim, herhangi bir değişikliği kabul etmeye hazır olmadığından, Seif'in deneyimi, rejimdeki güç merkezleri tarafından harekete geçirilen cezai işlemler aracılığıyla ekonomik yıkımla sona ermiştir. (Orhan, 2001)

Suriye'de, Hafız Esad iktidara geldiği 1970 yılından vefat ettiği 2000 yılına kadar 5 Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleşmiştir. Hafız Esad bu seçimlerin tamamında tek aday ve %99 oy oranı ile seçimleri kazanmıştır. Bu süreçte 7 kez Meclis seçimleri gerçekleşmiştir. Baas Partisi bu seçimlerde anayasal olarak kendisine ayrılan kota gereği her seçimde Meclis çoğunluğunu elde etmiş ve geri kalan sandalyeler de Ulusal İlerici Cephe partileri ve bağımsız adaylar arasında dağılmıştır. Hafız Esad uzunca bir süre büyük oğlu Basil Esad'ı iktidar için hazırlamıştır. Ancak Basil'in 1994 yılında geçirdiği trafik kazası sonrasında hayatını kaybetmesi üzerine Beşar Esad, öğrenim gördüğü İngiltere'den çağrılmış ve hızla devlet içinde yükseltilerek iktidara hazırlanmıştır.

Suriye, iktidarın mirasla elde edildiği cumhuriyet rejimine sahip ilk Arap ülkesi olmuş ve bunun için gerekli olan tüm hazırlıklar Hafız Esad'ın ölümünün açıklanmasından önce ayarlanmıştır. Hafız Esad'ın ölümünün ardından Beşar Esad'ın cumhurbaşkanlığına aday olmasına izin veren anayasa değişikliğini yapması için parlamento toplanmış ve gerekli değişiklik gerçekleştirilmiştir. (Rais, 2004) Bu süreç, Beşar Esad'ın 2000 yılında tek aday olarak girdiği, %97 ile kazandığı ve İçişleri Bakanı'nın açıklamasına göre seçime katılımının %100'e yakın olduğu bir referandum düzenlenerek tamamlanmıştır. (Ghadbian, 2001) Böylelikle Beşar Esad, babasının tüm yetkilerini devralmıştır.

Beşar Esad miras yoluyla iktidara gelmesine rağmen, genç bir lider olması, İngiltere'de eğitim görmesi ve demokratik bir sistemde yaşamayı tecrübe etmiş olması itibarıyla Suriye'de otoriter siyasi yapıyı demokratikleştirebilecek bir reformcu olabileceğine dair beklenti oluşmuştur. Beşar Esad bu beklentilere uygun olarak yemin konuşmasında özgürlüklerin genişletilmesi, ekonomik kalkınma ve dünyaya açılım gibi vaatlerde bulunmuştur. Beşar Esad iktidarının ilk döneminde de reformcu söylemine devam etmiştir. Beşar'ın reform vaatleri ülkedeki sessiz muhalifleri ve aydınları harekete geçmeye teşvik etmiştir. Bağımsız işadamları ve aydınların oluşturduğu forumlar oluşturulmuş ve Suriye, Hafız Esad döneminde hiç yaşanmayan siyasi, entelektüel ve sosyal tartışmalara sahne olmuştur. (Rais, 2004) Beşar Esad'ın 17 Temmuz 2000'de yemin konuşması ile başlayan ve entelektüel ve siyasi forumların faaliyetlerinin güvenlik kurumları tarafından askıya alındığı 17 Şubat 2001'e kadar uzanan bu 7 aylık döneme "Şam Baharı" adı verilmiştir. Bu dönemde gelişen reformcu hareketin ardında iki farklı kesim yer almıştır. Birincisi 1991 yılından sonra devletin de teşvikiyle başlayan ekonomik liberalleşmeye bağlı olarak gelişen ve gittikçe ekonomik gücünü ve buna paralel olarak siyasi ve toplumsal etkinliğini arttıran girişimciler, ikinci grup ise entelektüel, hukukçu, gazeteci, sivil toplum kuruluşları ve akademik camiadan oluşan aydın kesim olmuştur. (Ghadbian, 2001) Şam Baharı, siyasal İslamcılar dahil barışçıl ve kademeli değişime inanan bir muhalefetin varlığında, Suriye'de rejim ile toplum arasında uzlaşmalı demokratik değişimi gerçekleştirmek için bir fırsat yaratmıştır. Ancak forumların faaliyetleri, aydınların açıklamaları, belli bir aşamadan sonra güvenlik kurumlarının sert tepkisi ile karşılaşmış ve böylelikle yavaş yavaş demokratik tartışmalara kısıtlamalar başlamıştır. Reformcu kesimin kısıtlamalara rağmen faaliyetlerine devam etmesi üzerine Suriye güvenlik kurumları Eylül

2001'de muhalifleri tutuklama ve forumlara son verme kampanyası başlatmıştır. Bu sürecin sonunda “Şam Baharı” olarak adlandırılan kısa süreç reformcuların tamamının hapse atılması ile son bulmuştur. (Draege, 2016)

Suriye'nin ulusal kimlik inşa sürecinde ise Arap milliyetçiliği merkezi bir paya sahip olmuştur. Ancak bu yaklaşım Kürtler gibi Arap olmayan toplumsal kesimler arasında Araplığın bir üst kimlik olarak dayatılmasına tepki yaratmıştır. Suriye'de toplam nüfusa oranı %8-10 arasında yer alan ve Suriye'nin en fazla nüfusa sahip etnik azınlığı olan Kürtler, Suriye siyasi tarihi içinde zaman zaman yönetime karşı ayaklanmıştır. (Mardam, 1994) Dolayısıyla Suriye'de toplumsal muhalif hareketler arasında Kürtlerin kültürel, ekonomik ve siyasal hak talepleri ile ortaya çıkan siyasal ve sosyal gelişmeleri de saymak gerekmektedir. Suriye'de yasa dışı olarak faaliyet gösteren çok ayıdaki Kürt partisi, federal devlet, otonomi ya da rejim değişikliği gibi talepler öne sürmemiştir. Suriyeli Kürtlerin ülkedeki diğer muhalif gruplarla benzer isteklerinin yanı sıra kendi konumlarına ilişkin olarak etnik-milliyetçi talepler ile de ortaya çıkmışlardır. Çoğu Suriyeli Kürt siyasi partisinin ortak talepleri; “kuzeydoğu'da hükümetin el koyduğu arazilerinin geri verilmesi, Kürtçe dilinde eğitim ve öğrenim hakkı, devlet kurumlarında Kürtlere uygulanan ayrımcılığa son verilmesi ve yabancı-kayıtsız statüsündeki Kürtlerin haklarının iade edilmesi” olmuştur. Ancak bunun yanı sıra daha az sayıda bazı Kürt gruplar “özerklik ve federal hükümet” talepleri de gündeme getirmiştir. (Landis ve Pace, 2007)

Suriye Kürtler arasında en güçlü muhalif hareketlenmeler, 2003 Irak Savaşı sonrası başlamıştır. Irak'taki gelişmeleri ve uluslararası ortamı bazı kazanımlar elde etmek açısından fırsat olarak gören Suriyeli Kürtler 2003 sonrasında seslerini daha çok yükseltmeye başlamıştır. 2004 yılının Mart ayı içinde, Suriye'de Kürt kökenli nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kamışlı'da bir futbol maçı sonrasında Araplarla Kürtler arasında başlayan çatışmalar bir anda Suriye'nin birçok yerleşimine yayılmıştır. (Lowe, 2006) Bu gelişme koşullar oluştuğunda Kürt meselesinin Suriye'de ciddi bir istikrarsızlık potansiyeli oluşturduğunu göstermiştir. Yine Haziran 2005'te Kürt dini lider Muhammed Maşuk Haznav'ın Suriye güvenlik güçlerinin gözetimi altındayken ölmesi sonucunda binlerce Kürt kökenli Suriyelinin sokağa dökülmesi, ne kadar örgütlü ve seferberliğe yatkın olduklarını ortaya koymuştur. (Gambill, 2004)

Sonuç olarak, 1970 yılında gerçekleşen Hafız Esad darbesi varlığını günümüze kadar sürdüren Suriye’de tek parti ve lidere dayalı otoriter siyasi yapının temellerini atmıştır. Hafız Esad’ın 2000 yılında vefatı ile oğlu Beşar Esad, Suriye Devlet Başkanlığını devralmıştır. Beşar Esad’ın iktidara gelişi ülkede siyasi ve ekonomik açılım/demokratikleşme beklentisi doğurmuştur. Ancak bu beklenti tamamen Beşar Esad’ın İngiltere’de eğitim alması ve genç bir lider olmasına dayandırılmıştır. Buna karşın özü itibarıyla Beşar Esad’ın devlet başkanlığına gelişi Hafız Esad darbesi ile kurumsallaşan siyasi, ekonomik ve güvenlik yapılanmasının devam ettirilmesi/korunması olmuştur. Beşar Esad, iktidarının ilk yılında değişim beklentilerine karşılık; ekonomik alanda kısmi özelleştirme, siyasal alanda liberal eğilimli muhalif hareketlerin faaliyetlerine sınırlı da olsa alan açma ve toplumsal alanda da internet kullanımının yaygınlaştırılması gibi adımlar atmıştır. Suriye koşullarında önemli sayılabilecek bu adımlar, muhalif hareketlerin rejimin kırmızı çizgilerini aşmaya başlaması ile sonlandırılmıştır.

Suriye’de takip eden dönemde güvenlik kaygıları ve dolayısıyla politikaları daha fazla ön plana çıkmıştır. Bunun temel nedeni ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgal etmesi olmuştur. Irak işgali Suriye rejiminde beka kaygısı yaratmış zira ABD’nin o dönemde Irak’tan sonra İran ve Suriye’yi işgal etmesi ciddi bir olasılık olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum Suriye rejiminin iç ve dış politikada güvenlik merkezli hareket etmesini ve bu şekilde içerde zaten zayıf konumda olan değişim taleplerini bastırmasına imkan sağlamıştır. Suriye’de güvenlik kaygılarını derinleştiren bir sonraki gelişme 14 Şubat 2015 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri’nin bir suikast sonucu öldürülmesi olmuştur. Hariri suikastı Lübnan içinde ve Batı’da büyük tepki doğurmuş ve suikastın muhtemel faili olarak Suriye yönetimi ve Lübnanlı Hizbullah örgütü öne çıkmıştır. Suriye rejimi, Lübnan içinde ve uluslararası kamuoyunda artan baskılara dayanamayarak Lübnan’da bulunan askeri güçlerini çekmek durumunda kalmıştır. Zira Şam yönetimi bu dönemde Batı’nın siyasi, diplomatik, ekonomik zorlayıcı tedbirlerine maruz kalmıştır. Bu gelişmeler Suriye rejimini dışardan baskı altına alırken iç politik yansıması otoriter yönetimin güçlenmesi yönünde olmuştur. Hafız ve Beşar Esad yönetimleri, Suriye halkını seferber edebilmek adına “dış tehdit” algısını sürekli güçlü tutmaya çalışmıştır. Bu şekilde iç ve dış politikadaki güvenlikçi yaklaşımlarına meşruiyet kazandırmayı ve içerdeki demokratikleşme taleplerini baskı altına almayı

amaçlamıştır. Sonuç olarak Suriye’de Hafız Esad’ın miras bıraktığı yapı 2011 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

Suriye, 2011 yılında başlayan halk protestolarına bu şekilde bir siyasi ve toplumsal ortam içinde girmiştir. Esas olarak, 1970 Hafız Esad askeri darbesi sonucunda kabul edilen 1971 ve 1973 Anayasaları ile Suriye’de inşa edilen otoriter siyasi yapı, Mart 2011 tarihinde başlayan Suriye rejimi karşıtı muhalif halk hareketlerinin de temel nedenini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra üstü örtülmüş ve baskılanmış olsa da etnik ve dinsel ayrışmalar da Suriye toplumunda ve siyasetinde önemli bir fay hattı olagelmıştır. Suriye siyasi tarihine bakıldığında da bu fay hatlarına bağlı olarak zaman zaman rejim karşıtı veya reform yanlısı muhalif hareketler ortaya çıkmıştır. Ancak Suriye rejimi, askeri darbe neticesinde inşa edilmiş olması itibarıyla güvenlik politikalarını öncelemiş, siyasi krizleri de askeri yollarla çözme yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla Suriye rejimi 2011 yılında başlayan sivil halk hareketlerine karşı da benzer bir refleks göstermiş ve bu da Suriye krizinin uzamasına, muhalif sivil hareketlerin silahlı direnişe dönüşmesine ve siyasi krizin bir iç savaşa evrilmesine neden olmuştur.

2.2 Suriye Krizinin Ortaya Çıkış ve Gelişim Süreci

Suriye İç Savaşı’nın kökenleri yerel ve bölgesel faktörlerin bir araya gelmesine bağlanabilir. İç faktörler büyük ölçüde devlet baskısı, Suriye’de uzun yıllara dayalı siyasi ve ekonomik sorunlar ve heterojen toplumsal yapıya bağlı olarak tarihsel arka planı da olan etnik/mezhepsel ayrışımlardır. Bölgesel düzeleme bakıldığında ise 2010 yılının sonunda Tunus’tan başlayarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu’ya yayılan toplumsal gösterilerin Suriye’ye yansımaları öne çıkmaktadır.

2.2.1 Suriye Krizinde İlk Aşama: “Arap Baharı”

Suriye’de kitlesel halk ayaklanmasının fitili ülkenin güneyindeki Dera Vilayetinde ateşlenmiştir. Suriye rejimi güvenlik güçleri 6 Mart 2011 tarihinde Dera şehrinde duvarlara “halk rejimin yıkılmasını istiyor” şeklinde yazılar yazan bir grup genci tutuklamış ve gençlerden bazıları gözaltındayken işkence sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bunu takiben çocukların öldürülmesini protesto etmek amacıyla 15 Mart 2011’de Dera’da ilk kitlesel gösteriler başlamıştır. 19 Mart itibarıyla kitlesel gösteriler Şam, Humus, Banyas şehirlerine sıçramıştır. Esad rejimi gösteriler daha da büyümeden bastırmak için güç kullanımına gitmiş ve ilk kez 18 Mart’ta Dera’da 6 gösterici, açılan ateş sonucunda hayatını kaybetmiş ve takip eden günlerde başta Dera olmak üzere onlarca gösterici, Suriye güvenlik

güçlerinin açtığı ateş sonucunda hayatını kaybetmiştir. Esad rejimi bir taraftan güç kullanırken diğer taraftan bazı siyasi adımlarla krizi atlatmaya çalışmıştır. Bu kapsamda maaş artırımını, yeni siyasi partilere onay verme, 1963 yılından bu yana devam eden olağanüstü hâl uygulamasının kaldırılmasına dönük çalışmalar başlatma gibi başlıkları içeren ilk reform paketi 24 Mart'ta açıklanmıştır. Ancak güç kullanımı ve siyasi adımlara rağmen kitlesel gösteriler hem ülke sathına yayılmaya başlamış hem de katılımcıların sayısı her geçen gün artmıştır. Beşar Esad gösteriler başladıktan sonra yaptığı ilk konuşmada olaylardan “yabancı komplocuları” sorumlu tutmuştur. Esad aynı konuşmada “reform” sözü vererek Mohammed el-Otari başbakanlığındaki bakanlar kurulunu görevden aldığını açıklamıştır. Devam eden süreçte ise ülkede hiçbir resmi statüsü olmayan Kürt kökenli on binlerce kişiye vatandaşlık sözü vermiştir. Suriyeliler ise her cuma günü yeni bir protesto ismi altında sokaklara dökülerek toplumsal, siyasal ve ekonomik taleplerini dile getirmeye devam etmiştir. Haziran 2011'de Hama'da gerçekleşen cuma protestoları o tarihe kadar gerçekleşen en geniş çaplı rejim karşıtı protesto olmuş ve bu gösterilerde bir gün içinde 34 Suriyeli hayatını kaybetmiştir.

Ayaklanmanın ilk döneminde geniş halk kitleleri sivil yöntemler aracılığı ile değişim taleplerini dile getirmiştir. Rejimin sert yöntemleri benimsemesi ve herhangi bir muhalif harekete müsamaha göstermemesi neticesinde siyasal ve askerî muhalefet Suriye içinde örgütlenme imkânı bulamamıştır. Bu nedenle siyasal muhalefet başta Türkiye'de olmak üzere Suriye dışında örgütlenmeye çalışmış ve muhalefetin önemli bir bölümü uzun yıllardır Suriye dışında yaşayan kişi ya da gruplardan oluşmuştur. Suriye muhalefeti ilk olarak 1-2 Haziran 2011 tarihlerinde Antalya'da bir araya gelmiştir. “Suriye’de Değişim Konferansı” başlıklı ilk örgütlenme çabasına Sünni Arap aşiretlerinden Alevilere, Kürtlerden, Hristiyanlara, sürgünde doğan muhalif gençlere ve kadın aktivistlere kadar oldukça geniş bir katılım olmuştur. Böylece Suriye’de gösterilerin başlamasından sonra muhalifler ilk kez bir araya gelmiş ve rejimin değişmesi için iş birliğine gitmiştir. Antalya Konferansını takiben bir hafta sonra muhalifler bu kez Belçika’nın başkenti Brüksel’de bir araya gelmiş, yaklaşık 200 muhalifin katıldığı iki günlük konferans sonunda “Suriye yönetimine halka yönelik katliama son vermesi ve Devlet Başkanı’nın görevi bırakması yönünde güçlü bir mesaj verilmiştir.

Muhalifler, Brüksel’in ardından 16-17 Temmuz 2011 tarihlerinde 350 civarında kişinin katılımıyla “Suriye İçin İstanbul Buluşması” adı altında yine

Türkiye’de bir araya gelmiştir. Beşar Esad yönetimiyle mücadeleye nasıl devam edileceğinin masaya yatırıldığı konferansın sonucunda bir bildirge yayımlanmış, 25 üyeli bir konsey ve 11 üyeli bir komite kurulması kararlaştırılmıştır. Suriyeli muhalifler bu ilk deneyimler ile daha örgütlü davranmaya ve birlikte hareket etme konusunda çaba sarf etmeye başlamıştır. Ancak üç toplantıdan çıkan sonuç makro hedeflere yönelik ortak hareket stratejilerinin belirlenmesinden ziyade grup çıkarlarının ön plana çıkması olmuştur. Güçlü ve geniş tabanlı bir muhalefetin oluşmasını engelleyen bir diğer unsur Suriye yönetiminin ülke içindeki muhalif örgütlenmeye hiçbir alan tanımaması olmuştur. İstanbul Konferansına paralel olarak aynı gün içinde Şam’da düzenlenmesi planlanan konferans Suriye yönetiminin engellemesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Böylece iç ve dış muhalefet arasında kurulması planlanan bağ kurulamamış, muhalif hareketin esas gücü olan Şam ayağı zayıf kalmıştır. 16-17 Temmuz İstanbul Konferansında bütün grupların üzerinde mutabık kaldıkları konu, demokratik ve sivil bir devlet hedefi ve Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması olmuştur. Aynı ay içinde Almanya’nın Berlin şehrinde bir araya gelen muhalifler ağustos ayının son haftasında yine İstanbul’da bir araya gelerek “Suriye Ulusal Konseyi”nin yakın zamanda ilan edileceğini açıklamıştır. Son olarak 15 Eylül 2011 tarihinde tüm muhalif hareketleri bir çatı altında topladığını ifade eden Suriye Ulusal Konseyinin kuruluşu ilan edilmiştir. Suriye Ulusal Konseyi (SUK) tüm ülkelerin Suriye muhalefeti ile ilişkilerini koordine edecekleri organ olarak belirlenmiştir. Yasal tüm araçları kullanarak rejimi devirmeye çalışmak, Suriye devriminin şiddet içermeyen karakterini korumak ve dış askerî müdahaleyi reddetmek gibi hedeflerle kurulan SUK iç çatışmaların artması ile bu hedeflerine ulaşma konusunda etkisiz bir görüntü çizmiş ve halk arasında etkinlik sağlamada başarısız olmuştur. Bunun üzerine, muhaliflerin dış destekçilerinin de etkisi ile SUK yerine yeni ve daha kapsamlı bir ittifak kurmak için Doha’da 11 Kasım 2012’de önemli bir adım atılmıştır. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) kurularak Suriye muhalefeti için çatı bir yapılanma oluşturulmuştur. Nusra Cephesi gibi aşırıci oluşumların haricindeki muhalif siyasi oluşumları temsil eden SMDK, Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) Yüksek Askerî Konseyinin de desteğine sahip olmuştur. SMDK’yı diğer muhalif oluşumlardan ayıran tek özellik oluşumun çatı bir yapılanmaya sahip olması değil aynı zamanda doğrudan uluslararası destek alan bir oluşum olmasıdır. Bu noktada, önce Körfez ülkeleri, ardından Fransa, İngiltere

ve ABD, daha sonra ise Aralık 2012’de Fas’ta toplanan ve 100 ülkeden oluşan Suriye Halkının Dostları Konferansı, SMDK’yı Suriye halkının “meşru temsilcisi” olarak tanıdıklarını açıklamıştır. Esad’ı desteklemiş olan ve Şam yönetimine karşı karar alınmasını engellemiş olan Rusya, Çin ve İran ise bu konferansa katılmadığı gibi SMDK’yı da meşru temsilci olarak tanımamıştır. Uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğunun SMDK’yı meşru temsilci olarak tanınması Arap Birliğini de harekete geçirmiştir. 26-27 Mart 2013 tarihlerinde Katar’ın başkenti Doha’da yapılan 26. Arap Birliği zirvesinden hemen önce toplanan Arap Birliği üye ülkelerinin dışişleri bakanları, 24 Mart 2013’te Suriye’nin Arap Birliğindeki koltuğunun SMDK’ya devredilmesine karar vermiştir. Böylece, 26 Mart’ta yapılan zirvede Suriye’yi SMDK temsil etmiştir. Bu gelişmeler, SMDK’nın Suriye muhalefeti için çatı yapılanma olma vizyonunu güçlendirmiştir.

Suriye dışında örgütlenen Suriye Ulusal Konseyi ve sonrasında Suriye Ulusal Koalisyonu, büyük çoğunluğu uzun yıllardır Suriye dışında yaşayan kişilerden oluşmuştur. Her iki yapı, kişisel/gruplar arası çıkar ve öne çıkma mücadeleleri gibi gerekçelerle bir türlü Suriye içi ve uluslararası alanda tam etkinlik kazanamamıştır. Suriye siyasal muhalefetine yönelik en başta gelen eleştiriler; Suriye sokağını yönlendirememesi, Suriye askerî muhalefetini kontrol etme/yönlendirme gücünün olmaması, üyelerinin önemli bir kısmının uzun yıllardır Suriye dışında yaşayan kişi ve gruplardan oluşması, liderlik kadrosunun Suriye içinde etki gücünün sınırlı olması, farklı grupların bütünlük sağlayamamaları şeklinde olmuştur.

Suriye krizinin başladığı ilk aylardan itibaren yönetimin uygulamalarına yönelik büyük çaplı uluslararası tepkiler gelmeye başlamıştır. Güvenlik güçlerinin sivil protestolara karşı silah kullanması sonucu Mayıs 2011’de Avrupa Birliği (AB) ve ABD tarafından rejime yönelik silah ambargosu uygulanmış ve rejimin mal varlıkları dondurularak rejimin üst düzey yöneticilerine karşı seyahat yasağı getirilmiştir. Ağustos 2011’de ise ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere liderleri yaptıkları açıklama ile Beşar Esad’ı istifaya davet etmiştir. Ayrıca, AB tarafından Suriye petrolünün ihracı yasaklanmıştır. Suriye’deki krizi yakından takip eden Türkiye ise 21 Eylül 2011’de Suriye ile ilişkilerini kestiğini açıklamıştır.

Olaylar karşısında Arap Birliği’nin de tepkisi gecikmemiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa Haziran 2011’de yaptığı açıklamada Arap ülkelerinin olaylar karşısında endişeli olduklarını ve olayları yakından takip ettiklerini ifade

etmiştir. Kasım 2011’de ise Suriye’nin Arap Birliği üyeliği askıya alınarak rejimin mal varlıklarının dondurulması, ticari uçuşların askıya alınması ve Suriye Merkez Bankası ile olan işlemlerin durdurulması gibi birçok yaptırım uygulanmıştır. Bazı Arap ülkeleri ise Arap Birliğinde alınan genel karardan önce Esad rejimi ile ilişkileri kesmeye başlamıştır. (van Veen, Pellise, Ezzeddine, ve Napolitano, 2021)

17 Ağustos 2011’de Beşar Esad’ı etrafa ölüm saçan “ölüm makinesi” şeklinde betimleyip kınamasından sonra Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn, Suriye büyükelçilerini geri çağırıştır. Arap Birliği’nin rejime karşı uygulama kararı aldığı yaptırımlardan sonra rejim Arap Birliği ile 19 Aralık 2011’de yeni bir anlaşma yapmıştır. Buna göre, rejim muhaliflerle görüşmeye başlaması, güvenlik güçleri ve ağır silahlar sivillerin yaşadığı bölgelerden çekilmesi, insan hakları çalışanlarının ve gazetecilerin ülkeye girmesine izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Arap Birliği, anlaşmanın hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını gözlemlemek amacıyla 26 Aralık 2011’de Suriye’ye bir heyet göndermiştir. Rejim ilk etapta 750 tutukluyu serbest bıraksa da rejime karşı halk isyanları dinmemiştir. Bu noktada Arap Birliği, Beşar Esad’ı iktidarı en üst düzey yardımcısına devretmeye, ulusal birlik hükûmetinin kurulmasına ve Suriye’de yeni seçimlere gitmeye çağırıştır. Bu çağrıdan kısa bir süre sonra Arap Birliği, artan şiddeti gerekçe göstererek Suriye’deki izleme misyonunu askıya almıştır. Rusya ve Çin, Arap Birliğinin Beşar Esad’ı istifaya davet eden ve tüm tarafların şiddet ve misillemelere son vermesini talep eden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) karar tasarısını veto etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, vetoyu “sahtekarlık” olarak eleştirmiş ve “demokratik Suriye’nin dostlarını” Esad’a karşı birleşmeye çağırıştır. BMGK’de Arap Birliğinin Suriye planının veto edilmesi ile birlikte Suriye’de değişimi savunan aktörler BM dışı çözüm arayışlarına yönelmeye başlamıştır. Vetonun ardından “Suriye’nin Dostları” adı altında bir oluşuma gidilmiş ve böylece Rusya ve Çin’in itirazları aşılaraq alternatif uluslararası mekanizmalar yolu ile Suriye’de siyasal değişimi mümkün kılmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede “Suriye’nin Dostları” grubu ilk toplantısını 24 Şubat 2012 tarihinde Tunus’ta gerçekleştirmiş ve toplantıya 70’den fazla ülkenin temsilcisi katılmıştır. Ayrıca BM’nin eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye özel temsilcisi olarak atanmıştır. (Ton, Perlot ve Wurzer, 2016)

2.2.2 Suriye’de Halk Ayaklanmasından Sivil Savaşa: 2012 ve Sonrası

Suriye’de halk ayaklanmasının silahlı direniş aşamasına geçmesinde iki temel faktör rol oynamıştır. İlk unsur, sivil protestoları rejimin silahlı saldırılarından korumak isteyen Suriyeli gençlerin silahlanmaya ve kendi aralarında örgütlenmeye başlaması ile ortaya çıkmıştır. Kendi aralarında örgütlenen gençler edindikleri hafif silahlarla sivil göstericilere müdahale eden rejim güvenlik güçlerine karşı ateş açmaya başlamıştır. İkinci olarak Suriye güvenlik güçleri içinde sivil halka ateş açmak istemeyen askerlerin silahları ile ordudan kopuş süreci başlamıştır. Ordudan kopuşlar ilk aşamalarda daha çok düşük rütbeli askerler ve subaylardan oluşmuştur. Zaman içinde ordudan ayrılan askerler ile silahlanan gençler entegre olarak Suriye rejimine karşı silahlı mücadele vermeye başlamıştır. 29 Temmuz 2011 tarihinde ordudan ayrılan bazı askerler, Albay Riyad Esad liderliğinde ÖSO adı altında muhalif ordunun kurulduğunu açıklamıştır. Bu adım rejime karşı örgütlü silahlı direniş hareketinin başlangıcı olmuştur. Silahlı muhalefetin ilk aşamasında ÖSO dağınık hâldeki silahlı grupların ortak kullandıkları bir isim olmuştur. Her grup kendini ÖSO’nun parçası kabul etse pratikte gruplar arasında hiyerarşi ve koordinasyon söz konusu olmamıştır. ÖSO her şehirde ve hatta şehirlerin kendi içinde farklı bölge ve semtleri kontrol eden küçük silahlı gruplardan oluşmuştur. (van Veen, Pellise, Ezzeddine, ve Napolitano, 2021)

Suriye ordusu her ne kadar kopuşlar yaşasa da büyük oranda bütünlüğünü korumayı başarmıştır. Buna karşın uluslararası toplum siyasi-ekonomik yaptırımlar dışında rejimin şiddet kullanımına karşı caydırıcı bir karşılık verememiştir. Bir aşamadan sonra dışarıdan askerî müdahale dışında rejimin değişme şansı olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır. Böyle bir dış müdahale Libya İç Savaşı sırasında yaşanmış ve Kaddafi yönetimi ABD öncülüğündeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) müdahalesi ile yıkılmıştır. Ancak Suriye’de farklı nedenlerle ABD ve NATO böyle bir müdahaleyi desteklememiş ve Suriyeli muhalifler üzerinden rejimin değişmesi stratejisine odaklanılmıştır. Ancak bu noktada, silahlı muhalefetin dağınık yapısı ve silahlı muhalifler arasında siyasal İslamcılarının giderek güçlenmesi sorun yaratmıştır.

Suriye’de rejim değişimini savunan dış aktörler de rejime karşı silahlı mücadele yürüten gruplara para, teknolojik imkân ve silah aktarmaya başlamıştır. Oluşan bu sistem Suriye’deki parçalı ve dağınık muhalefeti daha da atomize etmiştir. Nitekim, Suriye muhalefetine yapılan yardımlar bir merkezi kontrolden

mahrum olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Suriye'deki çok parçalı muhalif yapının ilk nedeni Suriye ve muhalefetin kendine özgü koşullarıyla diğer önemli faktör Suriyeli muhaliflere verilen desteğin merkezi kontrolden bağımsız gerçekleşmiş olmasıdır. Her bir ülke Suriye'de kendine yakın gördüğü, iletişim kurabildiği grupları desteklemeye başlamıştır. Bu da sadakati sadece finansal destek aldığı yere olan ve bunun dışında hiçbir üst otoriteyi tanımayan silahlı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Ford, 2019)

Silahlı muhalefetin atomize olması, küçük bir kısmının radikalleşmesi ve siyasi dönüşüm çabalarının silahlı muhalifler üzerinden götürülmesi neticesinde silahlı muhalefetin organize edilmesi gündeme gelmiştir. Bu aşamada 11 Aralık 2012 tarihinde Antalya'da çok sayıda askerî muhalif liderin katılımı ile Yüksek Askerî Konsey kurulmuştur. Yapılan seçim neticesinde ordudan ayrılan General Selim İdris Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır. Yüksek Askerî Konsey'in kurulmasındaki temel amaç dağınık hâldeki silahlı muhalif grupların düzenli ordu yapılanması içinde belli bir hiyerarşik düzene sokmak olmuştur. Bunun yanı sıra el-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi gibi örgütler Konsey'e dâhil edilmeyerek muhalifler arasında bir ayrıma gidilmiş ve radikaller olarak görülen gruplar dışlanmıştır. Düzenli ordu yapısı kurabilmek için Konsey liderliğinin muhaliflere silah ve para sağlamayı tekeline alması gerekmiştir. Plan bu şekilde olsa da pratikte yürümemiş ve her ülke kendine yakın silahlı muhalifleri kendi kanalları üzerinden desteklemeye devam etmiştir. Böylece silahlı muhalifler Konsey'den ziyade sadece finansmanlarını sağlayan ülke ya da gruba bağlılıklarını sunmaya devam etmiştir. Yüksek Askerî Konsey'in başarısızlığının ilanı, en güçlü grupların ayrılarak İslami Cephe adı altında bir oluşum kurmaları ile olmuştur. Aralık 2013 tarihinde İslami Cephe Türkiye sınırında bulunan ve ÖSO'nun ana karargâh olarak kullandığı Bab el-Hava sınır kapısı ve çevresini ele geçirmiştir. Yüksek Askerî Konsey tecrübesinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonraki dönemlerde birkaç kez daha ÖSO'nun profesyonel ve bütüncül bir yapıya kavuşturulması çabaları söz konusu olmuş ancak kesin başarı sağlanamamıştır. (Lister, 2016)

ÖSO kuruluşundan itibaren, bütüncül yapıya sahip, güçlü bir merkezi otoriteye sahip bir örgüt olmayı başaramamıştır. ÖSO buna rağmen birbirinden bağımsız hareket eden bileşenleri ile Suriye rejimi güçlerine karşı ahalk ayaklanmasının ilk yıllarında askeri başarılar elde etmeyi başarmıştır. ÖSO özellikle güvenlik boşluğu olan kırsal keimlerde askeri kontrolü ele geçirmeye ve

bu alanlarda sivil idareyi eline almayı başarmıştır. ÖSO bunun yanı sıra Şam güçlerine dönük sansosyenel eylemler düzenlemeyi başarmıştır. Bu kapsamda en kritik gelişme Suriye rejiminin kalbi olarak nitelenebilecek Ulusal Güvenlik Binası'na dönük eylem olmuştur. ÖSO'nun üstlendiği saldırıda Suriye eski istihbarat şefi ve Savunma Bakanı Yardımcısı Asıf Şevket, Savunma Bakanı Davud Rajha ve savunma eski bakanı olan General Hassan Türkmani öldürülmüştür. Dış destek de almaya başlayan ÖSO güçleri Suriye'nin ikinci büyük şehri ve ekonomik merkezi Halep'te bir cephe açmıştır. Halep'te başlayan silahlı çatışmalar neticesinde şehirde uzun yıllar sürecek olan bir denge sağlanmış ve şehrin doğu kesimi muhalif güçlerin kontrolüne geçerken batı kısmı Suriye rejim güçlerinde kalmaya devam etmiştir.

ÖSO'ya bağlı unsurlar Suriye'nin kuzeyi ve doğusunda da önemli kazanımlar elde etmeyi başarmıştır. ÖSO bu kapsamda Aralık 2012'de Rakka ve Deyr ez-Zor'da rejim güçlerine karşı üstünlük sağlamıştır. Bu bölgelerin bir diğer önemi Suriye'nin en önemli gelir kaynağı olan petrol ve doğalgaz yataklarını barındırması olmuştur. ÖSO bu sayede savaşı kendi imkanları ile sürdürebilecek ekonomik gelir kaynakları elde etmeyi başarmıştır. ÖSO, Mart 2013 tarihi itibarıyla Rakka şehrini kontrol etmeyi başarmıştır. ÖSO böylece kırsal alan dışında Suriye'de ilk kez büyük bir şehir merkezini ele geçirmeyi başarmıştır.

ÖSO Suriye'nin batı kanadında da ilerlemeler kaydetmiştir. Bu kapsamda, Lazkiye'nin doğu kırsalı ve Hama'nın kuzey kırsalı ÖSO'nun kontrolüne geçerken, Suriye'nin ekonomik anlamda can damarı olarak nitelenebilecek M-4 ve M-5 otoyollarında da denetim muhaliflerin eline geçmiştir. Zira, M-4 otoyolu Suriye'nin doğu-batı, M-5 otoyolu ise kuzey-güney arasında bağlantısını sağlayan stratejik önemde iki otoyoludur. ÖSO, Suriye'nin diğer bir büyük şehri olan Humus'ta tam bir kontrol sağlayamasa da vilayetin kırsal kesimlerinde kritik ilerlemeler kaydetmiştir.

Suriye rejim güçleri ve ÖSO arasında en şiddetli ve önemli çatışmalar başkent Şam'ın kontrolü için yaşanmıştır. ÖSO her ne kadar Şam şehrinin doğu kırsalını ele geçirmeyi ve çatışmaları Şam merkezine taşımayı başarsa da şehir merkezinde kontrol sağlayamamıştır. ÖSO bu süreçte Şam'ın doğusunda yer alan Doğu Guta'da tam kontrol sağlamayı başarmıştır. Şam'ın güvenliği açısından kritik öneme sahip Doğu Guta'yı geri almak isteyen Suriye rejim güçleri büyük bir saldırı gerçekleştirmiş ve kimyasal silahların kullanıldığı bir saldırıda 1.400'den fazla sivil

hayatını kaybetmiştir. Suriye rejiminin bir saldırısında kimyasal silah kullanıldığını ilişkin somut kanıtlar olması nedeniyle konu BMGK'nın gündemine getirilmiştir. Fakat Rusya ve Çin'in vetoları ile rejimin bu saldırıdan dolayı yargılanması gerçekleşmemiştir.

ÖSO'nun kritik önemde ancak rejimin merkezi yapısını çökertmeye yetmeyen bu başarılarına ve Suriye devlet yapısı içindeki kopuşlara rağmen Suriye rejim merkezi yapısını, bütünlüğünü, güvenlik yapılanmasını korumayı başarmıştır. Suriye rejiminin bütün zayıflama işaretlerine rağmen bütünlüğünü koruyabilmesinin en önemli nedeni Suriye güvenlik yapılanmasının Hafız Esad döneminde kurulan ve sadakata/mezhepzel birliğe dayalı karakteri olmuştur. Birbiri ile iç içe geçmiş olan siyasi, ekonomik ve güvenlik yapılanması arasında kurulan çıkar ortaklığı, olası bir rejim değişimi halinde tüm elitlerin çıkarlarını sarsacağı düşüncesi ile bir arada kalmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra, Suriyeli muahliflerin arasında sayıca az ama etkili bir kesimin radikalleşmesi ve Suriye'de ortaya çıkan güç boşluğunda faydalanan el-Kaide ve türevi terör örgütlerinin güçlenmesi Suriye halkı arasında kaygı yaratmıştır. Böyle bir ortamda Suriye halkı otoriter bir yönetim ile radikal terör örgütleri arasında tercih yapmak gibi zor bir seçeneğe zorlanmıştır. Suriye'de el-Kaide'nin güçlenmesi, Btaı kamuoyu ve karar alıcılarının da Suriye'deki önceliğinin Baas rejimini değiştirmekten el-kaide ile mücadeleye dönüşmesine yol açmıştır. Bu durum da Baas yönetimini rahatlatmıştır. Son olarak, Rusya-Çin-İran'ın Esad yönetimine verdiği siyasal, diplomatik, ekonomik, askerî ve lojistik destek neticesinde Esad yönetimi beklentinin ve Arap Baharı sürecindeki diğer örneklerin aksine iktidarını korumayı başarmıştır.

2.2.3 Suriye'de Radikal Grupların Yükselişi

Suriye iç savaşının uzamasındaki en önemli unsurlardan biri de Suriye'de radikal grupların yükselişidir. 23 Ocak 2012'de el-Kaide'nin Suriye kolu olarak kurulduğunu ilan eden Nusra Cephesi iç savaşın seyrini etkileyen radikal örgütlerden biri olmuştur. Şam yönetimine karşı mücadele edeceğini belirten örgüt, askerî anlamda rejime kayıplar verirse de bu örgütün el-Kaide bağlantılı olması Esad karşıtı muhalefetin imajını olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, ılımlı silahlı muhalif unsurlar Nusra Cephesi ile organik bir bağ kurmama noktasında son derece temkinli davranmıştır. Nitekim, Esad'a karşı mücadele etmesine rağmen ABD de bu oluşuma karşı sert bir tavır sergilemiştir. Washington yönetimi 11 Aralık 2012'de Nusra Cephesi'ni terör örgütleri listesine aldığını açıklamıştır. Irak

İslam Devleti lideri Ebu Bekir Bağdadi, el-Kaide'nin Suriye kolu olan Nusra Cephesi'nin kendileri tarafından kurulduğunu, finanse edildiğini ve desteklendiğini açıklamıştır. Bağdadi aynı açıklamada iki örgütün "Irak ve Şam İslam Devleti" (İŞİD) adı altında birleştiklerini duyurmuştur. Bağdadi'nin 9 Nisan 2013'teki bu açıklamasından bir gün sonra Nusra Cephesi lideri Muhammed Colani bir tekzip açıklaması yaparak Irak İslam Devleti ile birleştiklerini yalanlamış ve el-Kaide lideri Ayman el Zevahiri'ye bağlı olduklarını duyurmuştur. 9 Haziran'da Zevahiri'den de benzer bir açıklama gelmesine rağmen İŞİD lideri Bağdadi Zevahiri'nin emirlerine uymayacağını ve İŞİD adı altında Irak ve Suriye'de faaliyet göstereceklerini belirtmiştir. (Lister, 2016b) Nusra Cephesi'nin dağılması sonrası Muhammed Colani tarafından Heyet Tahrir uş-Şam (HTŞ) örgütü ilan edilmiş ve İdlib merkezli olarak alan hâkimiyeti oluşturulmuştur. Bu örgüt İŞİD veya el-Kaide'den bağımsız hareket ettiğini iddia etse de örgütün aşırı eylemleri ve yöneticilerinin marjinal isimlerden oluşması HTŞ'nin terör listesine dâhil edilmesini beraberinde getirmiştir. İdlib'de belirgin bir askerî üstünlüğü bulunan örgüt, desteklediği Kurtuluş Hükûmeti üzerinden de İdlib'in yönetimini büyük oranda elinde tutmayı başarmıştır. Özellikle Mayıs 2019'dan itibaren rejime karşı büyük toprak kayıpları yaşayan HTŞ, buna rağmen İdlib'deki varlığını devam ettirmiştir.

İŞİD, Eylül 2013 itibarıyla Suriye'de Halep'in kuzeyinden başlayarak Rakka, Haseke'nin güneyi ve Deyr ez-Zor vilayetlerini kapsayan bir coğrafyayı büyük ölçüde kontrol etmiştir. Örgütün Lazkiye ve İdlib'de varlığı olmakla birlikte buralarda etkili olamamıştır. Kontrolü Halep vilayetine bağlı Azez'in doğusundan başlamıştır. Buradan başlayan Suriye'deki İŞİD bölgesi kimi zaman diğer gruplarla paylaşılsa da Irak sınırına kadar uzanmıştır. Rakka vilayeti şehir merkezi dâhil İŞİD'in eline geçmiştir. Bu bölgede sadece Ayn el-Arap, Halk Savunma Birlikleri (YPG)'nin kontrolünde kalmıştır. Kuzey hattında İŞİD kontrolü Haseke vilayetine bağlı Ras el- Ayn'da sona ermiştir. Buradan itibaren yine YPG kontrolü başlamıştır. Ancak Haseke'nin güneyi ve Deyr ez-Zor vilayetinin büyük bölümünde diğer muhalif gruplar olmakla birlikte, İŞİD en güçlü örgüt konumunda olmuştur. Örgüt, Suriye-Türkiye sınırındaki Akçakale ve Karkamış sınır kapılarının Suriye tarafını ele geçirmiştir. Suriye-Irak sınırındaki Yarubiye ve el-Kaim sınır kapılarını da kontrol etmiştir. Rakka ve Deyr ez-Zor'daki petrol bölgelerinin önemli bir kısmı İŞİD'in eline geçmiştir. Fırat Nehri'nin Suriye kısmında elektrik üretimi yapan iki

hidroelektrik santrali yine örgüt tarafından kontrol edilmiştir. IŞİD, Irak'taki ilerleyişinin sağladığı avantajları kullanarak Suriye'deki sahasını genişletmeye çalışmıştır. Halep vilayetinde Türkiye sınırına yakın bazı bölgeleri ele geçirmeye başlamıştır. Azez kentinin çevresi örgütün kontrolüne geçmiştir. Bunun yanı sıra IŞİD, YPG kontrolündeki Ayn el-Arap'ı da kuşatma altına almış ve merkeze ilerlemeye çalışmıştır.

ABD böyle bir ortamda IŞİD ile mücadele planı ortaya koymuş ve planını dört ayaklı bir strateji üzerine kurmuştur. Buna göre, IŞİD hedeflerine hava saldırıları düzenlenmesi, IŞİD'le sahada mücadele eden güçlere destek sağlanması, IŞİD'in saldırılarını önlemek için terörle mücadele kapasitesinin kullanılması ve IŞİD saldırıları nedeniyle yerinden edilmiş kişilere insani yardımların devam ettirilmesi hedeflenmiştir. ABD, IŞİD'i yok etmek için örgüt ile Irak ve Suriye'de birlikte mücadele etmek gerektiğine inanmıştır. Obama ilk aşamada Irak'ta IŞİD hedeflerine saldırılardan sonra Suriye'de de saldırı hedeflerini açıkça ilan etmiştir.

Obama döneminde oluşturulan IŞİD'le mücadele stratejisi sonraki dönemde de büyük oranda devam ettirilmiştir. Bu stratejinin en büyük handikabı ise ABD'nin yerel müttefik olarak meşru bir oluşumu desteklemek yerine PKK'nın Suriye kolu YPG'yi yerel müttefik olarak seçmiş olmasıdır. Nitekim, ABD öncülüğündeki IŞİD'le mücadele koalisyonun hava saldırıları ile IŞİD'e büyük kayıplar verdirirken ABD tarafından desteklenen YPG üzerinden de karada ilerleme sağlanmıştır. Bununla birlikte, eski Beyaz Saray Sözcüsü Sarah Sanders 22 Mart 2019'da gazetecilere yaptığı açıklamada, Suriye'de IŞİD'in elinde toprak kalmadığını ilan etmiştir, ardından da eski ABD Başkanı Trump, Florida'da, IŞİD'in Suriye'de bozguna uğratıldığını açıklayarak örgütün toprak kontrolüne son verildiğini belirtmiştir.

PKK tarafından 2003 yılında örgütün Suriye kolu olarak kurulan ve Suriye Kürtlerini temsil iddiasında olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ise Suriye iç savaşında “üçüncü yol” olarak ifade ettikleri bir pozisyon almıştır. Buna göre, yaşanan çatışmalar Araplar arası ve mezhepsel bir mücadele olduğundan Kürtler bu çatışmaya doğrudan müdahil olmamıştır. Ancak bu tutum Hristiyanlar ve Dürziler gibi diğer Suriyeli azınlık gruplarının aldığı gibi pasif bir tarafsızlık olmamıştır. PYD ve iç savaş ile Temmuz 2012'de oluşturulan silahlı kanat YPG, Suriye'de iç savaşın derinleşeceği ve zaman içinde merkezi otoritenin zayıflayacağı öngörüsünden hareketle Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde kendi idari, siyasi,

ekonomik, kültürel ve güvenlik altyapılarını oluşturmaya başlamıştır. Suriye, Kürt siyasi sahnesi çok parçalı olsa da PYD sahip olduğu silahlı güç vasıtası ile diğer tüm Kürt hareketlerini bastırma imkanına sahip olmuştur. Ayrıca halk ayaklanmasının iç savaşa dönmesi, IŞİD tehdidinin ortaya çıkması gibi nedenlerle siyasi süreçlerden ziyade güvenlik ihtiyaçları ön plana çıkmıştır. Bu da Suriye Kürtlerinin PYD ve YPG etrafında seferber olmasını sağlamıştır. PYD/YPG dar/yerel çıkarlarına odaklanarak iç savaşta pragmatik bir yol izledi ve gerektiğinde her aktörle iş birliği yaparak çıkarlarını maksimize etmeye çabalamıştır. Bu çerçevede PYD'nin Suriye rejimi ile kurmuş olduğu özel ilişki Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde önünün açılmasına hizmet etmiştir. (Orhan, 2015)

Suriye rejimine bağlı güçler 2012 yılının Temmuz ayında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bazı yerleşimlerden çekilmiştir. Böylece YPG hiçbir çatışmaya girmeden Kürt nüfusun yoğun yaşadığı yerlerde kontrolü ele geçirmiştir. Rejimin bu hamlesinin arkasında bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlar arasında güçlerini batıdaki ve merkezdeki cephelere kaydırma ihtiyacı, çekildiği yerleri muhaliflere teslim etmektense PYD'ye “emanet etme” arayışı, Türkiye'yi Suriye politikası nedeniyle cezalandırma arzusu sayılabilir. PYD/YPG bu süreçte çatışmaya dâhil olmadan kendilerine ait istikrarlı bir bölge oluşturmaya odaklanmıştır. Zaman içinde kontrol ettikleri bölgeleri genişleterek altyapılarını güçlendirmeye çabalamışlardır. Nihayetinde 2013 yılının Kasım ayında PYD öncülüğünde Kurucu Meclis ilan edilmiş ve PYD, PKK'nın öne sürdüğü “demokratik özerklik” modelini Suriye'de kontrolleri altındaki bölgelerde fiilen uygulamaya başlamıştır. Bu sürecin devamı olarak 2014 yılının Ocak ayında tek taraflı olarak sırasıyla kuzey Suriye'nin doğusunda Cezire, ortasında Ayn el-Arap ve batısında Afrin “kantonları” ilan edilmiştir. (Orhan, 2016)

PYD/YPG açısından en büyük zorluk ilan edilen üç bölge arasında coğrafi bağlantının ve bölgelerin kendi içinde homojen bir nüfus yapısının olmayı olmuştur. Bu nedenle kanton yönetimlerinde ve silahlı birimlerde Araplar ve Süryanilere yer verilmeye başlanmıştır. Coğrafi kopukluk sorununa yönelik olarak Ayn el-Arap-Cezire kantonlarını birleştirmek için Tel Abyad, Ayn el-Arap-Afrin kantonlarını birleştirmek için Azez stratejik askerî hedefler olarak belirlenmiştir. (Orhan, 2016)

Üç gelişme PYD/YPG'nin söz konusu zorlukları aşması ve şartların olgunlaşması için önemli fırsatlar sunmuştur. Birincisi Haziran 2014 sonrasında

IŞİD'in Musul'u ele geçirerek geniş bir coğrafyada "hilafet devleti" ilan etmesidir. İkinci gelişme yükselen terör tehdidine karşı ABD öncülüğünde çok sayıda ülkenin katılımı ile IŞİD'e karşı mücadele koalisyonunun oluşturulmasıdır. IŞİD'le mücadele stratejisinin özü koalisyon güçlerinin havadan askerî destek vermesi ve karadaki silahlı unsurların IŞİD'e karşı ilerlemesine dayanmıştır. Üçüncü gelişme ise IŞİD'in Ayn el-Arap'a yönelmesi olmuştur. ABD ilk aşamada Ayn el- Arap'ın IŞİD ile mücadele açısından stratejik öneme sahip olmadığını açıklamıştır. Ancak, kısa bir süre sonra Koalisyon güçlerinin Suriye'de IŞİD'e yönelik gerçekleştirdiği saldırıların büyük çoğunluğu IŞİD'in Ayn el- Arap kuşatmasını kırmak ve YPG'ye destek olmak için verilmiştir. Ayn el- Arap'ta IŞİD kuşatmasının kırıldığı Ocak 2015 ayı sonuna kadar Suriye'de gerçekleşen Koalisyon hava saldırılarının yaklaşık %70'i Ayn el-Arap'taki IŞİD hedeflerine yönelik gerçekleşmiştir. Hava desteği ile karada sağlanan başarı ABD'yi IŞİD'e karşı mücadelenin Suriye ayağında YPG'ye daha fazla destek olma konusunda teşvik etmiştir. (Orhan, 2015)

ABD-YPG ortaklığının bir sonraki ayağı Tel Abyad olmuştur. Mayıs 2015 ayı ortalarında başlayan koordineli operasyonlar neticesinde Tel Abyad kuşatılmış ve ciddi bir direnç ile karşılaşmadan YPG'nin kontrolüne geçmiştir. Böylece idari bütünlüğe sahip üç "kantondan" ikisi arasında ilk kez coğrafi bütünlük sağlanmıştır. "Kobani Kantonu Eşbaşkanı" Enver Müslim olayın hemen ertesinde "Tel Abyad'ın Kobani Kantonu'na bağlanacağını" açıklamıştır. PYD bir taraftan bölgedeki diğer etnik unsurlarla yönetimin paylaşılacağını ifade etse de diğer yandan bu bölgede yaşayan Arapların Esad rejimi tarafından sonradan yerleştirilmiş olduğunu ve geldikleri yerlere geri dönmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu iki çelişkili yaklaşımdan yola çıkarak PYD kısa ve orta vadede "ortak yönetim" söylemi ile Arap ve Türkmenlerin desteğini almaya çalışmış ancak uzun vadede bölgede homojen bir demografik yapı oluşturma hedefi gütmüştür. (Orhan, 2016)

YPG'nin Türkiye sınırı boyunca "kantonlar" oluşturma süreci Türkiye'nin 2016'dan itibaren başlattığı askerî hareketler ile büyük ölçüde sekteye uğratılmıştır. Söz konusu askerî hareketler sonucunda YPG'nin Suriye'nin kuzeyi boyunca oluşturmaya çalıştığı kuşak kırılmış olsa da ABD'nin YPG'ye olan desteğinin artarak devam etmesi Haseke ve Deyr ez-Zor merkezli olarak YPG'nin güç kazanmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca YPG, Türkiye'nin kontrolü altındaki güvenli bölgelere sürekli olarak saldırılar düzenleyerek bölgenin istikrarsızlaşması yönündeki faaliyetlerine devam etmiştir. IŞİD ile mücadele argümanı üzerinden

uluslararası alanda meşruiyet kazanmaya ve destek almaya çalışan YPG, güvenli bölgelerdeki sivilleri bölgedeki pragmatik stratejileri kapsamında hedef almaktan çekinmemiştir. YPG, Türkiye'ye ve Suriyeli sivillere dönük saldırılarının yanı sıra Suriye'nin bütünlüğünü tehlikeye atan taleplerinde ısrarcı olmaya da devam etmiştir. YPG'nin rejim ile görüşmelerinde özerklik talebini kırmızı çizgi olarak sunması Suriye'nin bütünlüğü açısından önemli bir tehdit yarattığının göstergesi olmuştur.

2.2.4 Suriye Krizinde İç ve Dış Aktörler, Aktörler Arası İlişkiler

Suriye krizinin en önemli katmanlarından biri de dış müdahaleler olmuştur. Suriye'de yaşanan silahlı çatışmaları, rejim ve muhalefetin dışarıdan destek almaya başlaması takip etmiş ve son olarak üçüncü taraflar Suriye'ye doğrudan müdahale etmeye başlamıştır. Bu durum, Suriye krizini küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesine dönüştürmüştür. ABD ve Rusya gibi iki büyük askeri gücün Suriye'deki krize doğrudan müdahil olması, Suriye'yi Arap ayaklanmalarının yaşandığı diğer ülkelerden farklı bir konuma sürüklemiştir. Söz konusu aktörlerin bölge üzerinde birbirleri ile çelişen iddiaları/hedefleri Suriye krizinin uzun süre çözülmemesi sonucunu doğurmuştur.

Suriye krizindeki en etkin dış aktörlerden olan ABD'nin Suriye'deki varlığının meşru dayanağı, IŞİD ile mücadele olmuştur. Başlangıçta kapsamlı bir IŞİD strateji geliştirme noktasında sıkıntılar yaşayan ABD, IŞİD karşıtı uluslararası bir koalisyonun oluşmasına öncülük etmiştir. Dönemin ABD Başkanı Barak Obama, IŞİD stratejisini ilan etmeden önce NATO bünyesinde ABD'nin yanı sıra İngiltere, Fransa, Almanya, Türkiye, İtalya, Danimarka, Polonya, Kanada ve Avustralya'nın içinde yer aldığı IŞİD karşıtı bir çekirdek koalisyon oluşturma girişiminde bulunmuştur. Bu bağlamda, IŞİD karşıtı koalisyonun oluşmasında önemli aşamalardan birisi 12 Eylül 2014 tarihinde Cidde'de yapılan toplantı olmuştur. ABD ve Türkiye'nin yanı sıra Suudi Arabistan, Irak, Mısır, Ürdün, Katar, Bahreyn, Lübnan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Umman'ın katıldığı toplantıda IŞİD ile mücadele konusunda mutabık kalınmıştır. Toplantı sonrasında 10 Arap ülkesinin imzaladığı bildiride yabancı savaşçıların IŞİD'e katılımının engellenmesi, IŞİD'in ve diğer radikal grupların finansmanının kesilmesi, IŞİD ideolojisinin reddedilmesi gibi ilkeler teyit edilmiştir. (Teson, 2016)

ABD'nin IŞİD stratejisi Suriye bağlamında birçok zayıf nokta barındırmıştır. Bunlar arasında IŞİD'in sivil yerleşimler ile iç içe geçmiş

yapılanmaya sahip olmasının dikkate alınmaması, Suriye’de kara harekâtını yürütecek güçlerin zayıflığı, IŞİD’e yönelik finans ve savaşı kaynaklarının kesilmesine yönelik zorluklar sayılabilir. Ancak stratejinin en büyük zaafı Suriye’de kaos ortamını sonlandıracak ve geniş halk kitlelerinin sisteme entegre edilmesini sağlayacak önlemleri öngörmemesi olmuştur. Bununla birlikte, IŞİD karşıtı koalisyonun öncülüğünü yapan ABD, IŞİD yok edilinceye kadar Suriye’deki misyonun devam edeceğini belirtilmiş ve erel müttefiki olarak gördüğü PKK/YPG’yi ise silahlandırmaya devam etmiştir. ABD’nin bu yaklaşımı, PKK/YPG’nin daha talepkar davranmasını beraberinde getirmiş ve örgüt özerklik isteğinde ısrarcı olarak Suriye’nin bütünlüğünü doğrudan tehdit etmeye başlamıştır. Esad rejimi ile PKK/YPG’yi karşı karşıya getiren bu durum özellikle Fırat’ın doğusunda yeni bir kriz alanının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Fırat’ın doğusunda yeni krizler istemeyen ABD, Rusya ile yakınlaşmaya gitmiş, ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edilerek rejim ve YPG arasında arabuluculuk faaliyetleri başlamıştır.

Suriye dış politikası Soğuk Savaş döneminin izlerini taşıyan Rusya, Suriye iç savaşı patlak verdiği Esad rejimin yanında yer almış ve rejimin varlığının tehlikeye düşmeye başlaması ile doğrudan askerî müdahalede bulunmuştur. Eylül 2015 sonlarında Rus ordusunun Suriye’deki savaşa doğrudan dâhil olması sahadaki güç dengesini tersine çevirmiştir. Yoğun askerî operasyonların ardından Moskova, silahlı muhalefeti parçalamayı ve onu İdlib’e sıkıştırmayı başarmıştır. Astana süreci kapsamında Türkiye ve İran ile birlikte Suriye’de çatışmasızlık bölgeleri oluşturan Rusya, böylece muhalefetin kontrolündeki topraklarda kademeli olarak askerî operasyonlar yapma konusunda avantaj sağlamıştır. Bu durum ilerleyen süreçte Rusya’nın Suriye’deki en etkin askerî aktör olmasını beraberinde getirmiştir. (Stent, 2016)

Rusya’nın Suriye müdahalesinin arkasında tarihi, siyasi, askerî ve ekonomik motivasyonların olduğu söylenebilir. Pragmatik bir Suriye stratejisi geliştiren Rusya, Suriye’yi Ortadoğu ve Akdeniz’deki jeopolitik çıkarlarının merkezine yerleştirerek Doğu Akdeniz’de kendisi için güvenli bir liman oluşturmayı başarmıştır. Doğu Akdeniz’e kıyıdaş ülkelerden olan Suriye, bu bölgedeki potansiyel hidrokarbon rezervleri üzerinde de hak sahibidir. Küresel enerji sektöründeki en önemli aktörlerden olan Rusya, Doğu Akdeniz’de gelişen bu süreci göz ardı etmemiştir. Öyle ki bu noktada Suriye, Rusya için hem potansiyel enerji

kaynakları açısından hem de bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmek açısından son derece kilit bir ülkedir. Dolayısıyla, Suriye, ekonomik açıdan olduğu kadar jeostratejik açıdan da Rusya için önemli bir ülke olmuştur.

Suriye iç savaşına Eylül 2015 tarihinde doğrudan müdahale etmeye başlayan Rusya bu ülkedeki hava operasyonlarını terör örgütlerine karşı yürüttüğünü ifade etse de daha çok muhalif unsurları hedef alarak Esad karşıtı direnişin kırılmasında önemli rol oynamıştır. Rusya'nın Esad rejimini ayakta tutma çabaları askerî destekle sınırlı kalmamış, diplomatik düzeyde de Rusya birçok girişimde bulunarak rejimin varlığını güvence altına almaya çalışmıştır. BM Güvenlik Konseyinde (BMGK) rejim karşıtı alınması muhtemel kararları Rusya veto ederek bu tür kararların çıkmasını engellemiştir. Rusya'nın bu tutumu Cenevre ve Astana süreçlerinden önce de görülmüştür. Nitekim Rusya, savaşın ilk yıllarında Esad yönetiminin istifasını öngören Arap Dışışleri Bakanları Konseyinin kararının BMGK'dan geçmesini veto etmiştir. Ayrıca, Annan Planı'na uymaması hâlinde rejime askerî olmayan yaptırım uygulanmasını öngören tasarıyı da yine Rusya 19 Temmuz 2012'de BMGK'da veto etmiştir. Suriye ile ilgili en geniş katılımlı barış görüşmesi platformu olan Cenevre Süreci, rejimin tutumu ve Rusya'nın bu tutuma olan desteği neticesinde büyük oranda sonuçsuz kalmıştır. Rusya daha sonraki süreçte, Astana Platformu'nun Türkiye ve İran ile beraber garantör ülkelerinden biri olmuş ve Suriye'de dört çatışmasızlık bölgesi oluşturulmasında mutabık kalmıştır. Bu karar neticesinde ülkedeki sıcak çatışma durumunda gözle görülür bir azalma görülmesine rağmen ilerleyen süreçte Suriye rejiminin bu bölgelerdeki etkinliğini artırarak İdlib dışındaki alanları kontrolü altına almıştır. Astana görüşmelerine paralel olarak düzenlenen Soçi Konferansı da doğrudan Rusya'nın inisiyatifi ile kurulmuş bir platform olmuştur. Dolayısıyla, Rusya'nın Suriye müdahalesinin çok katmanlı bir seyir izlediği söylenebilir. (Garfinkle, 2016)

Suriye ile uzun bir kara sınırı olan Türkiye, krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Krizin başladığı ilk günlerden itibaren Türkiye, Şam yönetimi ve uluslararası kamuoyu nezdinde birçok diplomatik girişimde bulunmuştur. 9 Ağustos 2011'de dönemin Türk Dışışleri Bakanı, ayaklanmalar başlayana kadar Ankara ile çok yakın ilişkiler içinde olan Esad yönetimiyle iletişime geçmek için Şam'a gitmiştir. Bu görüşme, Ankara-Şam arasında yapılan son üst düzey görüşme olmuştur. Bu sırada Türkiye, Suriye'den kaçan Esad muhaliflerine ve sivillere açık kapı politikası uygulamıştır. Türkiye, Şam yönetimi

ile muhalifler arasında bir uzlaşya varılamaması ve özellikle dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın Esad'ı istifa etmeye çağırması sonrası Suriye krizindeki tutumunu netleştirerek Esad karşıtı bir politika izlemeye başlamıştır. Böylece muhaliflerin siyasi kanadı birçok girişimini Türkiye merkezli olarak yapmaya başlamıştır. Türkiye ve muhalifler arasındaki yakın temas durumu Esad'ın tepkisini çekmiş ve bunun üzerine Esad yönetimi Suriye'nin kuzeyinde çoğunlukla Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerden çatışmasız çekilerek PKK'nın Suriye'deki siyasi kolu olan PYD'nin silahlı kanadına alan açmıştır. Diğer bir ifadeyle, Esad'ın Türkiye'ye karşı yaptığı bu hamle sonrası YPG, Afrin, Ayn el-Arap ve Kamışlı'da hâkim güç haline gelmiştir. YPG'nin Suriye'deki alan kontrolüne bir de IŞİD'in yükselişi eklenince Türkiye güney sınırlarında çok önemli güvenlik tehditleri ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye, IŞİD'in Türkiye sınır hattında güç kazanmasını engellemek ve YPG'nin "kantonlaşma" faaliyetlerini engellemek için 24 Ağustos 2016'da IŞİD'e yönelik olarak Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlatmıştır. Bu harekât ile Cerablus, Azez ve el-Bab gibi önemli yerleşim alanlarındaki terör varlığına son verilmiştir. ABD'nin de desteği ile Fırat'ın doğusunda önemli bir güç kazanan YPG'nin Suriye'nin kuzeyini kontrol girişimleri sona ermemiş ve özellikle Hatay sınırındaki Afrin'de önemli bir YPG varlığı oluşmuştur. Bu bölgeden gelen tehdit algısını sona erdirmek ve YPG'nin Fırat'ın batısındaki etkinliğini sonlandırmak amacıyla Türkiye tarafından 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı gerçekleştirilmiştir. Bu harekat ile YPG'nin Türkiye sınırı boyunca güç kazanması Fırat'ın batısında büyük oranda engellenmiş olsa da Fırat'ın doğusundaki YPG varlığı ABD'nin desteği ile büyümeye devam etmiştir. Bu bölgeden Türkiye sınırına saldırılar yapılmış ve bölgenin demografisi değiştirilerek ilerleyen süreçte bu bölgede hak iddia etmek için altyapı hazırlanmıştır. Bu durum Türkiye'nin uzun vadeli sınır güvenliği için tehdit oluşturmıştır. Türkiye, şartların oluşması ile 9 Ekim 2019'da Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatmıştır. Harekât ile Tel Abyad-Rasulayn arası terör unsurlarından arındırılmıştır. Bu harekatın en önemli sonuçlarından biri de ABD'nin Kamışlı'ya kadar olan Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık 30 km güneyine kadar çekilmeyi kabul etmesi olmuştur. ABD'den boşalan alanları Rusya doldurmuş ve bu tarihten sonra Rusya Suriye'deki en etkin aktör olma hedefini pekiştirmiştir. Türkiye, yapılan askerî harekâtlar neticesinde Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafında güvenli bölgeler oluşturmayı başarmıştır. Türkiye bu bölgelerde yerel unsurlardan

oluşturulmuş siyasi, idari yapılar kurmuştur. Türkiye ayrıca silahlı güçleri ile bu bölgelerde kalmaya devam etmiştir.

İŞİD ve YPG'nin haricinde Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit eden başka unsurlar da olmuştur. Bu unsurların başında rejim baskıları dolayısıyla Türkiye sınırında yer alan İdlib'e göç eden yaklaşık üç milyon Suriyeli sivil gelmiştir. 2023 yılı sonu itibarıyla 3,7 milyon kayıtlı sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye, Suriye'den yeni kitlesel göçleri güvenlik riski olarak değerlendirmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Suriyeli sığınmacıların büyük oranda güvenli alan bulduğu İdlib, Türkiye'nin bölgedeki en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. Astana görüşmelerinin garantör ülkeleri olan Türkiye, Rusya ve İran'ın İdlib'i de içine alan dört bölgeyi çatışmasızlık bölgesi olarak ilan etmesi Türkiye'nin bu bölgedeki endişeleri açısından önemli bir gelişme olmuştur. Fakat Şam yönetiminin anlaşma şartlarını günden güne ihlal etmesi sonucunda İdlib haricindeki güvenli bölgeler rejimin kontrolüne geçmiştir. Rejimin saldırılarına Rusya'nın da hava desteği vermesi sonucu Suriye'deki muhalif unsurlar İdlib'e sıkışmak zorunda kalmıştır. Saldırıların devam etmesi ile İdlib'in güvenliği de tehdit altına girmiştir. Bu durumu gündeme taşıyan Türkiye, Rusya ve İran'ın da katılımı ile Eylül 2018'de İdlib'deki muhalifler ile rejim ordusu arasında tampon bölge oluşturacak şekilde gözlem noktalarının kurulmasını sağlamıştır. Türkiye, Rusya ve İran'ın kurduğu gözlem noktalarına rağmen rejim ordusu İdlib'i istikrarsızlaştıracak saldırılara devam etmiş, İdlib'i istikrarsızlaştırma çabaları Mayıs 2019'dan itibaren kara saldırılarına dönüşmüştür. Han Şeyhun, Maret el- Numan ve Serakib gibi önemli yerleşim alanları Rusya'nın hava desteği ile rejimin kontrolüne geçmiştir. Böylece İdlib'e sıkışan Suriyeli muhalifler İdlib'de daha dar bir alana çekilmek zorunda kalmıştır. Diğer bir ifadeyle İdlib, M4 ve M5 otoyollarının kesişme alanı ile Hatay ve Afrin arasına sıkışmış küçük bir toprak parçasına dönüşmüştür. Rejimin bu orantısız ilerleyişi Türkiye'nin bölgedeki askerî varlığını da tehdit etmeye başlamış ve Türk askerleri doğrudan hedef alınmıştır. Şubat 2020'de Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) karşı yapılan saldırılar sonrası Türkiye Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatarak Rus destekli rejim unsurlarının ilerleyişini durdurmuştur. Bu askerî hamleler sonrası 5 Mart 2020'de Türkiye ile Rusya arasında Moskova mutabakatı yapılmış ve bölgedeki statükonun korunması büyük oranda sağlanmıştır. Türkiye İdlib'de statükoyu korumak adına bu bölgedeki askeri varlığını da korumaya devam etmiştir.

Suriye iç savaşının bölgesel aktörlerinden olan İran, Suriye'deki varlığını krizin ilk aşamalarında resmi olarak açıklama konusunda temkinli davranmıştır. Buna rağmen İran Devrim Muhafızları, bir komutanının 14 Şubat 2013'te Suriye'de muhalifler tarafından öldürüldüğünü duyurmuştur. Bu durum, İran'ın Suriye'deki varlığını kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Fakat İran'ın resmi bir açıklama yapıp yapmamasından daha önemli olan sahadaki İran destekli milislerin faaliyetleri olmuştur. Nitekim İran, Devrim Muhafızları Ordusu'nun dış operasyonlar birimi olan Kudüs Gücü üzerinden kendisine bağlı milis gruplara eğitim ve komuta desteği sunmuştur. İran'ın görünürde Suriye'deki varlık sebebi, Esad rejiminin ayakta kalmasını sağlamak gibi gözükse de ilerleyen süreçte İran'ın Suriye'de demografik değişiklik hamlelerine başladığı görülmüştür. İran destekli milisler Suriye halkını zorunlu göçe tabi tutmuştur. İran'ın Suriye'deki varlığı sadece milis unsurlar üzerinden açıklanamayacak kadar çok yönlü bir müdahaledir. Böylece İran, sahada her türlü etkinlik kurabilecek bir kapasiteye ulaşmıştır. Özellikle Şam ve Humus çevresinde yoğunlaşan İran varlığı rejimin alan hâkimiyetinin genişlemesi ile Deyr ez-Zor başta olmak üzere diğer birçok bölgeye de yayılmıştır.

Bunların yanı sıra İran, özellikle Astana süreci üzerinden Suriye'deki siyasi çözüm süreçlerine aktif şekilde katılarak rejimin ayakta kalması için diplomatik destek vermiştir. Astana sürecinin üç garantör ülkesinden birinin İran olması, İran'ın Suriye'deki askerî varlığını inkâr etmesine rağmen bu ülkede ne kadar etkin bir şekilde varlık gösterdiğinin bir diğer kanıtı olmuştur. İsrail'in Suriye'ye yaptığı birçok hava operasyonu da yine İran'ın bu ülkedeki artan askerî, dini ve siyasi varlığı ile yakından ilgilidir. İç savaş boyunca Suriye'deki en güçlü bölgesel aktörlerden olan İran'ın, Suriye'de yaptığı demografik değişiklikler, gayrimenkul alımları ve bazı diğer yatırımlar ile iç savaş sonrası süreçte de bu etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır.

Suriye'de varlık gösteren el-Kaide bağlantılı unsurlar, YPG ve İran destekli radikal silahlı milislere ek olarak IŞİD'in Suriye'de güç kazanması ülkeyi büyük bir kaostan içine sürüklemiştir. Suriye'deki iç savaş, rejim ve muhalifler arasında iki taraflı bir çatışmanın ötesinde farklı gündemlere sahip birçok devlet dışı aktörün boy gösterdiği kaotik bir süreci getirmiştir. Suriye'ye doğrudan dış müdahalelerin gerçekleşmesi ile ülkedeki kaotik durum uluslararası bir boyut kazanmıştır. ABD ve Rusya gibi büyük askeri güçlerin doğrudan müdahalelerinin yanı sıra AB ve Çin

tarafından da dolaylı olarak Suriye'ye müdahaleler yapılmıştır. Bu durum, Suriye krizini çok katmanlı bir hâle getirmiştir.

Suriye'de askeri dengelerin ilk kritik değişimi Lübnan Hizbullah'ının 2013 yılı ilk çeyreğinde iç savaşa doğrudan müdahil olması ile gerçekleşmiştir. Suriye ordusu buna paralel olarak karadan giremediği bölgeleri havadan rastgele bombalamaya dayalı bir taktik geliştirmiştir. Bu taktiğin bir sonucu olarak kitlesel göçler hızlanmış ve birçok yerleşim yeri insansızlaşmıştır. Buna karşın Suriyeli siyasi ve askeri muhaliflerin kendi aralarında bütünlük sağlanamamıştır. Aynı durum Suriyeli muhalifleri destekleyen dış aktörler açısından da geçerli olmuştur. Suriyeli muhalifleri destekleyen her ülke Esad sonrası Suriye'de kendi yakın çalışabileceği aktörlerin etkili olmasını istemiş ve desteğini bu gruplara sunmuştur. Bu da muhaliflerin kendi aralarındaki rekabet ve ideolojik farklılıklardan kaynaklanan ayrımı daha da derinleştirmiştir.

2015 yılı başında askeri dengeler yeniden Suriyeli muhalifler lehine değişmeye başlamıştır. Bunun en önemli nedeni muhaliflere dış desteğin artması ve muhaliflerin çatı oluşumlar altında birlikte hareket etmeyi başarması olmuştur. Bu dönemde zemin kazanan diğer iki yapı el-Kaide türevi bir örgüt olan IŞİD ve PKK'nın Suriye kolu PYD ve ona bağlı milis güç YPG olmuştur. IŞİD Haziran 2014'te Irak'ta Musul'u ele geçirerek bir anda geniş bir coğrafyayı kontrol eden bir örgüt konumuna yükselmiştir. Irak'taki askeri, mali kazanımlarını Suriye'ye tahvil eden IŞİD, ülkenin kuzey hattında ilerlemeye başlamıştır. Bu dönemde dünya kamuoyunun geneli açısından Suriye'de öncelikler ve tehdit algılamaları da değişmeye başlamıştır. 2014 yılının son çeyreğinde Suriye'ye ABD öncülüğünde uluslararası müdahale gerçekleşmiş ancak bu müdahale iç savaşın başından bu yana herkesin beklediği gibi Esad yönetimine karşı değil IŞİD'e karşı olmuştur. ABD ve Batı IŞİD'e karşı mücadelede yerel ortak olarak PKK/YPG'yi seçmiş ve YPG bu dönemde kontrol ettiği alanı genişletmeyi başarmıştır. Suriye'deki ortamı iyice karmaşıklaştıran gelişme 2015 yılının sonlarında ortaya çıkmıştır. Suriye rejiminin giderek zayıfladığı bir ortamda Rusya iç savaşa doğrudan müdahil olma kararı almıştır. Bu hamle askeri dengeleri yeniden rejim lehine dönüştürmüş ve yoğun Rus hava desteği altında rejim ve müttefikleri Lazkiye kırsalı, Halep kırsalı, Dera çevresinde hızlı ilerleme kaydetmiştir. En önemli gelişmelerden biri de Suriye rejiminin ülkenin ikinci büyük kenti Halep'i kontrol altına alması ve Türkiye sınırına doğru ilerlemesi olmuştur.

Suriye krizi bu haliyle çok taraflı, değişken, karmaşık ilişkiler ağına sahip, dış etkinin yoğun olduğu siyasi tarihin belki de en karmaşık sorunlarından biri haline gelmiştir. Milyonlarca Suriyeli ülkelerini terk ederek başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine göç etmek durumunda kalmıştır. Suriyelilerin 2015 yılı sonunda Avrupa'ya doğru akın etmesi Suriye krizinin etkilerinin bölge dışında da hissedilmesine neden olmuştur. Suriye krizini küresel bir mesele haline dönüştüren ikinci gelişme ise dünyada 100'den fazla ülkeden onbinlerce militanın IŞİD saflarında savaşmak üzere Suriye ve Irak'a akın etmesi olmuştur. Bu durum “yabancı terörist savaşçılar” meselesini ortaya çıkarmıştır. Bütün bu gelişmeler, Suriye krizinin Ortadoğu'yu aşarak başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkileyen küresel bir sorun haline de gelmesine neden olmuştur. Bu durum Suriye krizinin yayılması ve yayılmanın boyutu ve niteliği açısından kritik etkiler yaratmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SURİYE İÇ SAVAŞININ YAYILMA ETKİSİ: TÜRKİYE VE LÜBNAN'IN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

İç savaş terimi, aynı ülke içindeki farklı gruplar veya hizipler arasındaki çatışmaları tanımlamak için kullanılmaktadır ve Suriye krizi de bu tanıma uymaktadır. Çatışma, siyasi ve sosyal şikayetler, mezhepsel gerilimler ve farklı tarafları destekleyen dış güçlerin katılımı gibi bir dizi faktörle karakterize edilmiştir. Çok sayıda silahlı grubun farklı hedefler peşinde koşması, çatışmanın basit terimlerle kategorize edilmesini zorlaştıran oldukça karmaşık bir durumdur. Suriye'de çatışma, çok sayıda can kaybı, nüfusun yaygın bir şekilde yerinden edilmesi ve altyapının tahrip edilmesi gibi önemli insani sonuçlara yol açmıştır. Çatışmanın dinamikleri, komşu ülkeleri etkileyen ve bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunan yayılma etkilerine de yol açmıştır. Suriye İç Savaşı, Orta Doğu ve uluslararası toplum için geniş kapsamlı etkileri olan önemli bir jeopolitik mesele haline gelmiştir.

Yazında incelendiği üzere iç savaşlar yayılma etkisi göstermektedir. Suriye İç Savaşı'nın da Suriye sınırlarının ötesine uzanan önemli yayılma etkileri olmuştur. Suriye İç Savaşı'nın en öne çıkan ve görünür yayılma etkilerinden biri, insanların kitlesel olarak yerlerinden edilmesi olmuştur. Milyonlarca Suriyeli ülkeden kaçarak yakın tarihin en büyük mülteci krizlerinden birini yaratmıştır. Bu durum başta Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Irak olmak üzere komşu ülkelere ve çok sayıda Suriyeli mülteciyi kabul eden Avrupa ülkelerine önemli bir yük getirmiştir. Suriye krizi ikinci olarak komşu ülkelerin istikrarsızlaşmasına neden olmuştur. Çatışma komşu ülkelere sıçrayarak siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Örneğin Lübnan, Suriyeli akını ve Lübnanlı grupların Suriye'deki çatışmaya dahil olması nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Buna ek olarak, IŞİD gibi aşırılık yanlısı grupların yükselişi Irak'ı da etkilemiş, mevcut gerilimleri arttırarak şiddet ve istikrarsızlığa katkıda bulunmuştur. Bununla bağlantılı diğer bir sonuç aşırıcılığın yükselişi olmuştur. Çatışmanın yarattığı güç boşluğu, başta IŞİD olmak üzere aşırılık yanlısı grupların ortaya çıkmasına ve önemli genişlikte toprakları kontrol etmesine olanak sağlamıştır. Bu grupların faaliyetlerinin bölgesel ve hatta küresel güvenlik üzerinde etkileri olmuş, çeşitli ülke ve koalisyonların askeri

müdahalelerine yol açmıştır. Çatışma, yabancı savaşçıların küresel göçünü tetikleyerek çeşitli ülkeler için güvenlik sorunları yaratmıştır. Bu durum sadece Orta Doğu'da değil, dünyanın diğer bölgelerinde de terörizm ve güvenlikle ilgili endişeleri artırmıştır, zira bu savaşçılar kendi ülkelerine dönmüş ya da başka bölgelerdeki çatışmalara dahil olmuştur. Diğer bir etki Ortadoğu'da vekalet savaşları ve bölgesel gerilimlerin yükselişidir. Suriye'deki çatışma, çeşitli dış aktörlerin farklı grupları desteklemesiyle bir vekalet savaşına dönüşmüştür. İran ve Rusya gibi ülkeler Suriye hükümetini desteklerken, Türkiye, Körfez ve Batı ülkeleri muhalifleri desteklemiştir. Bu durum, söz konusu dış aktörler arasındaki gerilimin artmasına yol açarak daha geniş çaplı bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunmuştur. Suriye İç Savaşı'nın komşu ülkelerin ve daha geniş bölgenin ekonomileri üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Ticaret yolları kesintiye uğramış ve ekonomik bağlar zayıflamıştır. Suriyeli akını, ev sahibi ülkelerdeki kaynakları ve hizmetleri zorlayarak ekonomilerini etkilemiştir. Suriye İç Savaşı kültürel ve sosyal açılardan da yayılma etkisi göstermiştir. Suriye İç Savaşı'nın etnik ve mezhepsel boyutu, komşu ülkelerdeki benzer fay hatlarını tetiklemiştir. Özetle, Suriye İç Savaşı'nın yayılma etkileri yaygın ve çok yönlü olmuş; komşu ülkeleri etkilemiş, bölge genelinde ve ötesinde etkiler bırakmıştır. Orta Doğu'daki siyasi, ekonomik ve güvenlik dinamiklerinin birbirine bağlı yapısı, çatışmanın sonuçlarının Suriye sınırlarının çok ötesine uzandığı anlamına gelmektedir. Bu etkiler, Ortadoğu ve ötesinin jeopolitik manzarasını şekillendirmeye devam eden insani, ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarını içermektedir.

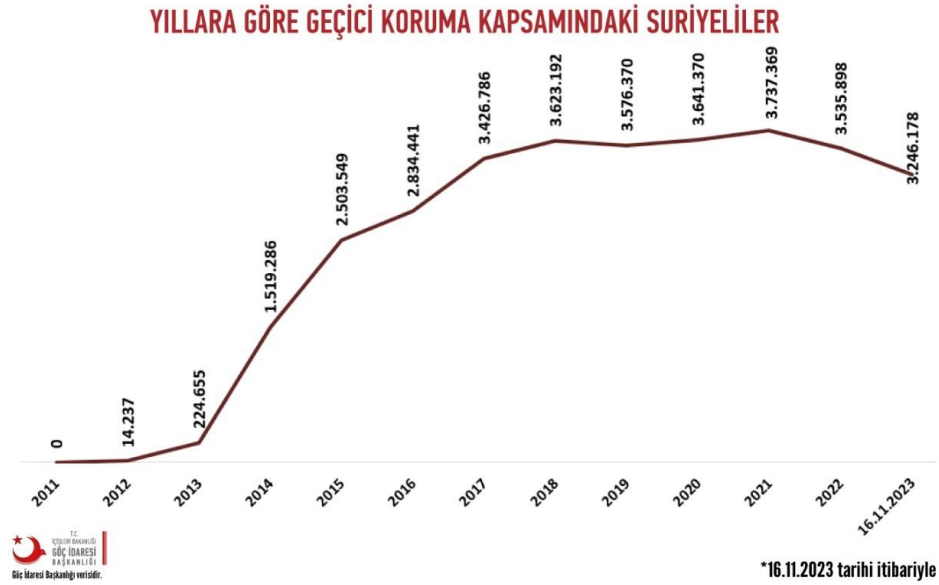
3.1 Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye Yayılma Etkisi

Türkiye, Suriye ile uzun bir kara sınırına sahip olması, Suriye iç savaşındaki temel çatışma alanlarının ve Suriye iç savaşında kendine alan bulan terör örgütlerinin Türkiye sınırına yakın faaliyet göstermesi gibi nedenlerle Suriye krizinden en ciddi şekilde etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Buna karşın kurumsal kapasitenin sunduğu imkanlar ve sosyal ve ekonomik kaynakların düzeyi, krizin olumsuz etkilerinin sınırlandırılmasında rol oynamıştır. Suriye İç Savaşı'na bağlı olarak ortaya çıkan kitlesel göçün başlıca hedef ülkesi Türkiye 2015 yılından itibaren Dünya'da en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Suriyeli sığınmacılar da Suriye krizinin yayılma etkiler bağlamında öne çıkan bir boyut olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, Suriye krizinin kitlesel göç, güvenlik ve ekonomik olmak üzere farklı boyutlarda yayılma etkilerine maruz kalmıştır.

3.1.1 Kitlemel Göçe Bağlı Oluşan Etkiler

Türkiye'ye Suriyeli sığınmacı akını ilk olarak Nisan 2011 tarihinde başlamıştır. Türkiye, bu tarihten itibaren Suriyelilere yönelik “açık kapı politikası” uygulayacağını ilan etmiştir. 14 Haziran 2011’de Başbakanlık’a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) sığınmacılarla ilgili ilk açıklamasını yaptığında, Hatay’a bağlı Yayladağı ve Altınözü’nde kurulan kamplarda 8.538 Suriyelinin yaşadığı açıklanmıştır. AFAD verilerine göre 2012 Ağustos ayında Suriyeli sığınmacı sayısı 78.409’u bulmuştur. Türkiye, sürenin uzaması ve sayının dramatik şekilde artmasına rağmen Suriyelileri kabul etmeye devam etmiştir.

Türkiye, 2023 yılı itibarıyla İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre, 3.246.178 Suriyeli’yi ağırlamaktadır. (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023) Gayrı resmi rakamlara göre ise Türkiye’de yaşayan Suriyeli sayısının 3,5 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres’in ifadesi ile Türkiye 2015 yılı başı itibarıyla dünyada en fazla mülteci ağırlayan ülke konumuna gelmiştir. (“Türkiye en fazla”, 2017)

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Şekil 3.1 Kasım 2023 itibarıyla Türkiye’de Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Suriye vatandaşları Türkiye’nin 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafı kısıtlama ile kabul etmesi nedeniyle mülteci olarak kabul edilememektedir. Kamplarda kalan ve şehirlerde

kayıt altına alınanlar geçici koruma belgesi alabilmektedir. Coğrafi sınırlamaya göre Türkiye sadece Avrupa ülkelerinden gelen ve dini, ırkı, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği ve siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağı korkusu ile iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsü verebilmektedir. Avrupa ülkeleri dışında Türkiye'ye iltica talebinde bulunan kişilerin durumu Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile birlikte değerlendirilmekte ve uygun bulunmaları halinde üçüncü bir ülkeye geçişleri sağlanmaktadır. Ekim 2011'de İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar ile Türkiye'de kayıt olan Suriyeli sığınmacılara “geçici koruma statüsü” verilmiştir. Geçici koruma rejimi kapsamında, Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri göndermeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul, düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmaktadır. Bunun dışında kamplarda yaşayanlara barınma, gıda, eğitim, sağlık, suya erişim gibi imkânlar sağlanmaktadır. Kamp dışında yaşayan ve çoğunluğu oluşturan gruba ise kayıt yaptırmaları halinde sağlık ve imkanlar dahilinde eğitim hizmeti ücretsiz verilmektedir. Çeşitli sebeplerle kayıt yaptırmayanlar ise bu haklardan yararlanamamaktadır.

Türkiye'deki Suriyeliler ilk aşamada sadece sınır illerinde ikamet ederken, zaman içinde ülkenin büyük kısmına dağılmıştır. Ancak bazı büyük şehirler göz ardı edilecek olursa Suriyelilerin önemli bir kısmı sınır illerinde yoğunlaşmıştır.

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Şekil 3.2 Kasım 2023 itibarıyla Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 ile Göre Dağılımı

Türkiye Suriye krizinin başından itibaren Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulamıştır. Suriye'nin diğer komşularından Ürdün ve 2014 yılı Ekim ayına kadar Lübnan da Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulamıştır. Ancak Suriyelilerin bu üç ülkeye sığındıktan sonra karşılaştıkları ortam birbirinden farklı olmuştur. Türkiye'nin politikasındaki en önemli farklılık kurumsal altyapısıyla kendini göstermiştir. Ürdün ve Lübnan'a sığınan Suriyelilerle ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde BMMYK öncü rolü oynamakta ve Suriyelilerin kayıt altına alınmasından temel ihtiyaçlarının giderilmesine kadar birçok işlem BMMYK tarafından yerine getirilmektedir. Türkiye'de ise ilk göç dalgasından itibaren Suriyeliler ülkeye giriş yaptıktan sonra BMMYK tarafından değil, AFAD tarafından karşılanmış, kamplara yerleşmeleri sağlanmış ve temel ihtiyaçları giderilmiştir.

Bu noktada Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikasının zaman içerisinde değişimine bakıldığında, temel ilkeleri sabit kalmakla beraber pratik açıdan edinilen tecrübelerle bu politikanın evrildiği söylenebilir. Suriye'deki krizin kısa süreceği veya Türkiye'ye sığınacak Suriyeli sayısının 100.000'in altında olacağı beklentisiyle, ilk dönemde gelen Suriyeliler Hatay çevresinde sınıra yakın bölgelerde kurulan çadır kentlere yerleştirilmiştir. Ayrıca bu beklentiyle ilişkili olarak Türkiye Suriyelileri ilk dönemde uluslararası hukukta çok da karşılığı olmayan misafir şeklinde tanımlamıştır. Ancak Suriye'deki krizin giderek tırmanması üzerine Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısı özellikle 2011 yılından sonra artmaya başlamıştır. Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısındaki artış, AFAD tarafından yeni kamplar/geçici barınma merkezleri kurulmasını beraberinde getirmiş ve 2012 yılının Mart ayında yedi tane olan kamp sayısı 2013 yılının başında 14'e, 2014 başında ise 22'ye yükselmiştir. (AFAD, 2014) Haziran 2017 itibarıyla Türkiye'nin 10 farklı ilinde bulunan AFAD yönetimindeki 24 barınma merkezinde, 248.660 Suriyeli ağırlanmaya başlamıştır. (AFAD, 2017)

Türkiye'nin Suriye krizinin insani boyutuna yönelik politikasının tecrübelerle şekillendiğinin bir göstergesi, İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) olmuştur. Bu bağlamda 2013 yılına gelindiğinde Türkiye'de kampların dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı AFAD yönetimindeki kamplarda yaşayan Suriyelilerin sayısını geçmiştir. Günümüzde ise Türkiye'de bulunan Suriyelilerin neredeyse tamamı kamp dışında Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşamaktadır. Büyük ölçüde bu durumun olumsuz sonuçlarını

engellemek ve bütüncül stratejiler uygulanmasını sağlamak amacıyla 4 Nisan 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile GİGM kurulmuştur. Böylece AFAD'ın gerek kamplarda gerekse kamp dışında giderek artan yükü, özellikle kamp dışı yaşam açısından Türkiye'nin bütün illerinde teşkilatı kurulan GİGM ile paylaştırılmıştır.

Türkiye'nin Suriye krizinin insani boyutuna yönelik tecrübe birikimi, Suriye'den gerçekleşen ani göç dalgalarında da kendini göstermektedir. Bu bağlamda 2014 yılının Eylül ayı önemli bir örnek teşkil etmektedir. Suriye'deki kriz, 2013 yılından itibaren IŞİD faktörünün de devreye girmesiyle karmaşık bir hal almış ve örgütün Ayn el-Arap (Kobani)'a saldırılarını arttırmasıyla Türkiye'ye dünya göç tarihinde eşine ender rastlanabilecek kadar kısa bir sürede büyük bir göç akını başlamıştır. Bu çerçevede 18 Eylül gecesini 4.500 Suriyeli Türkiye'ye sığınırken, 19 Eylül 2014 tarihini 20 Eylül'e bağlayan gece içinde 45.000 Suriyeli daha gelmiştir. ("45 bin Suriyeli", Ocak 2015) 22 Eylül 2014'e gelindiğinde Türkiye'ye sadece son dört gün içinde sığınan Suriyeli sayısı 130.000'in üzerine çıkmıştır. (Anadolu Ajansı, 2015)

Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için yapılan harcamalara bakıldığında şu şekilde bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Türkiye, Ürdün ve Lübnan'dan farklı olarak bu harcamaları büyük ölçüde kendi öz kaynaklarıyla yapmıştır. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 11 Mayıs 2016 tarihinde yaptığı bir konuşmada Suriyelilere krizin başından itibaren Türkiye'nin 10 milyar dolar harcadığını, sivil toplum kuruluşu ve belediyelerin yaptığı harcamalar da hesaplandığında maliyetin 20 milyar dolara yaklaştığını ifade etmiştir. (Hürriyet, 2016) Bu tarihe kadar BM'den gelen yardım ise 455 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'deki Suriyelilere yapılan harcamaların çok küçük bir kısmı uluslararası bağışçılar tarafından sağlanmıştır ve Türkiye yapmış olduğu harcamaların yüzde 95'inden fazlasını kendi kaynaklarıyla gerçekleştirmiştir. Karşılaştırma imkanı vermesi açısından, BM verilerine göre 2013 yılında Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan yaklaşık 1 milyar doların yüzde 75'i yapılan yardımlardan, yüzde 25'i ise Ürdün'ün öz kaynaklarından karşılanmıştır. (Wazani, 2014) Ayrıca Türkiye'nin Suriye krizinin insani boyutundaki yardımları sadece Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için söz konusu olmamıştır. AFAD ve Kızılay başta olmak üzere çeşitli yardım kuruluşları Türkiye-Suriye sınır kapılarında kurulan depolardan Suriye içine de yardım dağıtımını gerçekleştirmiştir.

Suriyelilerin Suriye'ye komşu ülkeler üzerindeki yükünün artmasına paralel olarak BMMYK'nin teşvikiyle Suriye'ye komşu olmayan ülkeler, Suriyelilere ev sahipliği yapmaya çağırılmıştır. Yeniden yerleştirme programı çağrısına uyan AB üyesi ülkelerin kabul ettiği Suriyeli sayısı açısından bakıldığında, krizin başladığı 2011 yılından 2014 yılı başına kadar 80.000'in altında Suriyeliye sığınma hakkı tanındığı görülmektedir. Ancak Mayıs 2015 tarihi itibarıyla Suriye'ye komşu ülkelerde yaşayan Suriyelilerin Türkiye, Ege Denizi ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya akını söz konusu olmuştur. Bu yeni durum Suriyeli sığınmacılar konusunun bölgesel bir sorun olmaktan çıkarak Avrupa'yı doğrudan etkileyen bir mesele haline gelmesine neden olmuştur. Böylece Avrupa kaçınılmaz olarak Suriyeli sığınmacı meselesine daha fazla angaje olmak durumunda kalmıştır.

Suriyelilerin Avrupa'ya gitmeye başlamasında birkaç faktörün etkili olduğunu görülmüştür. İlk neden Suriyelilerin ülkelerine geri dönüş umudunun giderek azalması olmuştur. Suriyeliler, ilk aşamada komşu ülkelerde geçirdikleri süreyi geçici bir dönem olarak görmüştür. Suriyelilerin tamamına yakını, ülkelerindeki iç savaşın sona ereceği ve ülkelerine dönme umudu içinde olmuştur. Buna karşın, iç savaş giderek şiddetlenmiş ve krize siyasi çözüm bulma olasılığı azalmıştır. Bu da Suriyelileri daha fazla ekonomik fırsatların olduğu ülkelerde kalıcı yaşam kurma çabasına yönlendirmiştir. İkinci neden, başta Türkiye olmak üzere Suriyeli ağırlayan komşu ülkelerde ekonomik fırsatların giderek azalmasıdır. Suriyeliler yasal çalışma izinleri olmadığı için yasa dışı şekilde ve düşük ücretlerle para kazanmaya çalışmıştır. Ancak yeni ekonomik fırsatların yarataılamaması ile Suriyeliler ekonomik zorluk içine girmiş ve bu da Suriyelileri yeni arayışlara yönlendirmiştir.

Bu faktörlerin etkisiyle 2015 yılının ikinci yarısından itibaren Suriyelilerin Avrupa'ya göç akını başlamıştır. BMMYK kayıtlarına göre Suriye krizi başladıktan Ağustos 2015 tarihine kadar 428.735 Suriyeli Avrupa ülkelerine sığınmacı statüsüne başvurmuştur. (BMMYK, 2015) AB ülkelerinin kabul ettiği Suriyeli sığınmacı başvurusu sayısı ise bu tarihte 332.321 olmuştur. Bu sayı 2023 itibarıyla 1.004.345'e ulaşmıştır. Avrupa'ya doğru başlayan göç dalgası, bir anda Suriye'ye komşu ülkelerdeki Suriyeli ve Iraklılar yanı sıra, Türkiye ve İran'daki Afgan sığınmacıları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Avrupa'nın Suriyeli sığınmacılara maruz kalması Türkiye ve AB arasında Suriyeliler konusunda yeni bir işbirliği alanı yaratmıştır. Suriyelilerin büyük oranda Almanya'yı tercih etmesi

nedeniyle Türkiye ve AB arasında işbirliği yapma çabalarının öncülüğünü Almanya üstlenmiştir. AB yasa dışı sığınmacı akınına yasal bir çerçeveye sokarak, kontrol edilebilir hale getirme çabası içinde olmuştur. Bu doğrultuda taraflar arasında Türkiye üzerinden yasal yollarla gelen belli sayıda Suriyeliyi kabul etme garantisi veren ve buna karşılık yasa dışı yollarla Avrupa'ya ulaşan sığınmacıları Türkiye'nin geri kabul etmesini içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı anlaşmada Türkiye'deki Suriyelilere harcanmak üzere ilk etapta 3 milyar dolar verilmesi, Türkiye-AB müzakerelerinin hızlanması ve Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerine seyahatlerinde vize muafiyeti sağlanması gibi konular yer almıştır. (Sorensen, 2017) 2023 yılı itibarıyla Avrupa ülkeleri 1 milyondan fazla Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır ve bunların yüzde 70'i Almanya (yüzde 59) ve İsveç (yüzde 11)'te yaşamlarını sürdürmektedir. Bu da Almanya'yı, yarısından fazlası (560.000) Suriyeli olmak üzere toplamda 1 milyondan fazla kişiye ev sahipliği yapan dünya genelinde beşinci büyük ev sahibi ülke yapmaktadır. (BMMYK, 2023)

Türkiye'nin Suriyeliler politikasındaki değişimi göstermesi açısından en önemli gösterge Suriyeliler için “misafır” tanımlamasından ziyade “geçici kalıcılık” tanımının kullanılmaya başlanması olmuştur. Bu ifade Türk kamu kurumları ve yetkililerinin Suriyelilerin önemli bir kısmının artık Türkiye'de uzun yıllar kalacağı ve bir kısmının da yaşamlarını Türkiye'de sürdürecekleri düşüncesinde olduklarını göstermiştir. Türkiye'nin Suriyeli politikası da bu bakış çerçevesinde evrilmiş, Türkiye kurumsal kapasitesini yeni gerçekliğe göre uyumlulaştırmaya çalışmıştır.

Türkiye ilk aşamada Suriyelilere geri dönecekleri varsayımından hareketle sadece kamplarda yaşayanlara yönelik olarak ve Arapça müfredat ile eğitim vermiştir. Milli Eğitim Bakanlığının 8 Eylül 2015'te yayımladığı “2015-2019 Stratejik Plan”da Türkiye'deki sığınmacıların eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı'nın Stratejik Planı'nda sığınmacılara yönelik ilk kez planlamalara yer verilmiştir. Suriyelilerin entegrasyonu konusunda atılan en önemli adımlardan biri de Suriyelilere çalışma izni sağlanması olmuştur. Türkiye İş Kurumu tarafından işgücü ihtiyacı duyulan sektörler belirlenmiş, Suriyelilerin nitelikleri tespit edilmiş ve böylece planlı bir işe yerleştirme stratejisi belirlenmeye çalışılmıştır. Sağlık hizmetlerinde ise, Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre, Suriyeli sığınmacılara sağlık hizmeti verilmeğe başlanmıştır. (Ekmekçi, 2017)

Suriye krizinin Türkiye'ye toplumsal etkileri Türkiye'ye göç eden Suriyeliler kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Çok sayıda Suriyelinin Türkiye'de yaşamaya başlaması her şeyden önce bir sosyal uyum sorunu yaratmıştır. İki toplum arasında ortaya çıkan uyum sorunları arasında rağmen, Türk halkı ve Suriyeliler arasında bir oto-kontrol mekanizmasının geliştiği görülmüştür. Çok ciddi sosyal sorunların yaşanmamış olması sosyal yapının sorunlarla baş edebilme kapasitesini göstermektedir. Buna karşın yine de Suriyeli sığınmacılar ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar, zaman zaman yerel tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Yüksek sayıdaki Suriyeliye eğitim ve sağlık hizmeti sunulmasında yaşanan sorunlar ve bunun yerel halk arasında yarattığı tepki, Suriyelilerin yoğun olarak yerleştikleri illerin nüfus yapısında ortaya çıkan değişim, toplumsal ve ekonomik entegrasyon sorunları, iş fırsatları için Suriyeliler ile yerel halk arasında ortaya çıkan rekabet toplumsal etkiler arasında sayılabilir. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

Suriye-Türkiye sınırının iki yakası birbirinin demografik uzantısı olduğu için sınırın karşı tarafından ilk etapta Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların yerleştikleri yere demografik uyum sağlamaları açısından bir zorluk yaşanmamıştır. Fakat zamanla göç veren coğrafyanın değişmesi yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Türkiye'deki kamplarda bulunan Suriyelilerin durumlarının diğer ülkelerdeki örneklerle karşılaştırıldığında daha iyi olmasına rağmen kamp dışındaki yaşam koşulları nispeten zorlu olmuştur. Kamp dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı artmasına rağmen bu insanların önemli bir kısmı devlet ve STK yardımlarıyla hayatlarını sürdürmeye çalışmıştır. Kamp dışında yaşam şehirlerde çarpık yapılaşma ve gecekondulaşmayı teşvik etmiştir. Yerel halk, gelir beklentisi ile kaçak, sağlıksız ve düzensiz yapılar inşa etmeye başlamış ve bu da zaten var olan çarpık kentleşme sorununu derinleştirmiştir. Bu durum ile bağlantılı olarak karşılaşılan diğer bir sosyal etki, Suriyelilerin yaşadığı koşulların yasa dışı terör ve organize suç örgütlerinin istismar etmesi açısından müsait zemin sunması olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

Suriyeliler ilk aşamada Türkiye'ye geldiklerinde beraberinde belli miktarlarda para ile gelmiştir. Suriyeli sığınmacılar, zamanla ellerindeki paraların tükenmesi ile, farklı sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Türkiye'ye pasaportları ile yasal yollarla giriş yapan Suriyelilerin çalışma hakkı bulunmaktadır. Ancak Suriyelilerin çok büyük kısmı pasaportsuz ve kaçak yollarla Türkiye'ye giriş

yapmıştır. Dolayısıyla çalışma iznine başvurma hakkı bulunmamaktadır. Fiili durumda ise Suriyeliler kaçak olarak farklı sektörlerde çalışmaktadır. Bu durum Türk vatandaşları arasında iş fırsatlarının Suriyeliler tarafından kullanıldığı düşüncesine dayalı bir tepki yaratmıştır. Bütün bu sorunları aşabilmek için Suriyelilere çalışma izni sağlayan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genelgesi yayımlanmıştır. Suriyeliler, Resmi Gazete’de 15 Ocak 2016 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” kapsamında Türkiye’de çalışma izni verilmesine imkan sağlayan düzenlemelerden yararlanmaya başlamıştır. Çalışma izinleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Çalışma Genel Müdürlüğü tarafından Suriyeli sığınmacılara başta inşaat, tekstil ve imalat sektörleri için verilmiştir. Çalışma izninin verilmesi ile Suriyelilerin ekonomik entegrasyonu konusunda önemli bir adım atılmıştır. Bunun yanı sıra kota uygulaması getirilerek Türk vatandaşlarının hakları korunmaya ve böylece olası toplumsal sorunların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Yoğun olarak Suriyeli ağırlayan illerde yaşanan bir diğer kaygı nüfus yapısının değişmesi ve bunun yarattığı güvensizlik hissi olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Bu etki, her ilde olmasa da Kilis ve Hatay başta olmak üzere Şanlıurfa, Gaziantep gibi illerde söz konusu olmuştur. Kilis bu açıdan çok çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Kilis şehrinin yerel nüfusu Suriye İç Savaşı öncesinde yaklaşık 100 bin iken şehir 2023 yılı itibarıyla 128.000 Suriyeli ağırlamaya başlamıştır. Kilis dışında Hatay gibi demografik açıdan heterojen yapıya sahip şehirlerde etnik ve mezhepsel azınlık konumuna düşme ve buna bağlı olarak güvensizlik hissi içine girme durumları ortaya çıkmıştır. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

Suriyelilerin toplumsal açıdan yarattığı bir diğer etki belediye hizmetleri ile ilgili olmuştur. Suriyelilerle birlikte belediyelerin sorumluluğunda olan çöp toplama, toplu taşıma, trafik, su temini ve dağıtımı, şehir temizliği, zabıta hizmetleri, inşaatların kontrolü, kültürel faaliyetler gibi konularda ekstra yük ortaya çıkmıştır. Belediyeler üzerine iki açıdan yük binmiştir. Birincisi, belediyeler il veya ilçelerindeki nüfus sayısı oranında bütçe almaktadır. Ancak sığınmacılarla birlikte söz konusu belediyeler çok daha fazla sayıda insana aynı hizmetleri aynı miktarda bütçe ile sunmak durumunda kalmıştır. İkincisi şehirlerdeki altyapı (yol, su şebekesi, kanalizasyon sistemi vb.) göç öncesi nüfusa ve normal şartlardaki nüfus

artışına göre inşa edilmiştir. Ancak nüfusun oldukça kısa bir sürede iki katından fazlasına çıktığı Kilis başta olmak üzere yoğun göç alan şehirlerin mevcut kapasitesi, ihtiyacı karşılamakta sıkıntı yaşamaya başlamıştır. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

3.1.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler

Suriye krizinin başlamasından 2016 yılı başına kadar olan dönemde, Türkiye'nin Suriye politikası üç döneme ayrılabilir. İlk aşama, halk ayaklanmasının başladığı Mart 2011 ile dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ağustos 2011'de Şam'da Suriye lideri Beşar Esad ile yaptığı görüşmeye kadar olan dönemdir. Bu süreçte Türkiye, Suriye yönetiminin krizi siyasi yöntemlerle aşabileceği ve rejim üzerindeki etkisi sayesinde Esad'ı ikna edebileceği düşüncesinden hareket etmiştir. Davutoğlu-Esad görüşmesinde mutabık kalınan konuların pratiğe yansımaması ve Suriye yönetiminin krizi askeri yöntemlerle çözme yaklaşımının devamı, Türkiye'nin Suriye'yi iknaya dayalı yaklaşımını bırakarak baskı ve izolasyon politikasına geçmesine neden olmuştur. Türkiye, ikinci aşamada Suriye'de rejim değişikliği için siyasi, diplomatik, ekonomik yaptırımlar ve baskı unsurlarını giderek artan oranda kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Suriye politikasında son aşama iç savaşın uzaması ve karakterinin değişmesi ile beraber Türkiye'nin Suriye'de kendini yeni duruma adapte etmeye çalıştığı dönemdir. Suriye İç Savaşı'nın askeri ve güvenlik boyutunun öne çıkmasına paralel olarak Türkiye'nin Suriye politikasında da güvenlik merkezli yaklaşımlar öne çıkmış, Türkiye'nin Suriye'deki öncelikleri; terör ve radikalleşme ile mücadele, sınır güvenliğini sağlama, kitlesel göçleri önleme, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğini koruma şeklinde değişmeye başlamıştır.

Suriye iç savaşı, ilk dönemlerde kabaca Esad rejimi-muhafızlar çatışması şeklinde tanımlanırken, zamanla çok aktörlü, değişken ittifaklara sahne olan, etnik ve mezhepsel karakteri güçlenen ve bu temelde fiilen bölünmeye doğru giden, yabancı savaşçıların her iki kanatta iç savaşa katıldığı ve son olarak büyük ve bölgesel güçlerin doğrudan savaşa müdahil olduğu karmaşık bir iç savaş halini almıştır. Türkiye açısından da ilk aşamada Suriye'de sadece Esad yönetimi tehdit olarak değerlendirilirken, süreç içinde tehdit algılamaları çeşitlenmiştir. Suriye krizinde iki terör örgütünün yükselişi, Türkiye açısından büyük önem taşımıştır. Bunlar, PKK'nın Suriye uzantısı PYD ve onun askeri kanadı YPG ile El Kaide türevi IŞİD örgütleridir.

Türkiye eski Başbakanı Ahmet Davutoğlu bir röportajında “Türkiye’nin Suriye’de kendi öncelikleri ve buna bağlı riskleri olduğunu” vurgulamış ve “sınırımızda Suriye rejimi, IŞİD ve PKK’yı görmek istemiyoruz” demiştir. Buna karşın 2015 yılı itibarıyla 910 kilometrelik Türkiye-Suriye sınırının çok büyük bölümü, bu üç güçten biri tarafından kontrol edilir hale gelmiştir. Dahası Türkiye’nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD/YPG ve IŞİD, Türkiye-Suriye sınırı üzerinde veya yakın çevresinde siyasi statüye sahip olamasa da fiilen ve tek taraflı olarak kendi otonom bölgelerini ilan etmiştir. Böyle bir ortamda Türkiye, Suriye kaynaklı güvenlik risklerini en aza indirmenin çabası içinde olmaya başlamış ve Suriye sınır bölgesinde yaşanan gelişmelere odaklanmak durumunda kalmıştır.

Bu ortamda Suriye krizinin Türkiye’ye güvenlik alanında yayılma etkilerini üç ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Birincisi Suriye’nin kuzey bölgesinde PKK/YPG’nin güçlenmesi ve bunun Türkiye sınır güvenliği, iç istikrarı ve toprak bütünlüğü ile ilgili yarattığı risklerdir. İkinci olarak Suriye’de IŞİD ve radikalizmin güçlenmesine bağlı olarak Türkiye’nin sınır ve iç güvenliğine yönelik olumsuz yansımalar. Türkiye’ye yönelik Suriye krizi kaynaklı üçüncü tehdidi sınır güvenliği sorununun ortaya çıkması oluşturmıştır.

Kuzey Suriye’de PKK/YPG’nin Güçlenmesi ve Suriye’nin Parçalanması Olasılığı

2000’lerin başında terör örgütü PKK içinde örgütün kendini bölgesel bir aktör olarak konumlandırmasını savunan eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni stratejiye göre PKK, Türkiye dışında İran, Irak ve Suriye’de örgütlenmelere yönelmiştir. Bölgedeki dört ülkede “ortak devlet” hedefi belirlenmiştir. Her bir ülkede kurulan yeni partilerle “Kürtlerin haklarını savunmak, ülke yönetimlerini bu yönde karar almaya yönlendirmek” hedefi belirlenmiştir. (Bila, 2004) Bu doğrultuda 2003 yılında PKK’nın Suriye kolu olarak PYD kurulmuştur. 2003 sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin yakın olması PYD’nin Suriye’de faaliyetlerinin sınırlanmasını mümkün kılmıştır. Bu durum 2011 yılı Mart ayında Suriye’de halk ayaklanmasının başladığı tarihe kadar devam etmiştir. Türkiye’nin Ağustos 2011 tarihi ile Suriye’de muhalifleri desteklemeye başlaması Esad rejimi-PYD ilişkilerinin doğasını temelden değiştirmiştir. PKK’nın Suriye kolu PYD bu tarihten itibaren Esad rejimi tarafından Türkiye’ye karşı koz olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Orhan, 2012)

PYD, Mart 2011 tarihinde başlayan Suriye halk ayaklanmasında “üçüncü yol” olarak ifade ettiği bir pozisyon almıştır. Buna göre “Suriye’de yaşanan çatışmalar Araplar arası ve mezhepsel bir mücadeledir ve Kürtler bu çatışmaya doğrudan müdahil olmamalıdır.” Ancak bu tutum Hristiyanlar ve Dürziler gibi diğer Suriyeli azınlık gruplarının aldığı gibi pasif bir tutum olmamıştır. PYD; Suriye’de iç savaşın derinleşeceği ve zaman içinde merkezi otoritenin zayıflayacağı öngörüsünden hareketle, Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde kendi idari, siyasi, ekonomik, kültürel ve güvenlik altyapılarını oluşturmaya odaklanmıştır. PYD’nin diğer Suriyeli siyasi ve askeri rakiplerine göre en büyük avantajı bütüncül bir yapıya sahip olması olmuştur. Suriye Kürt siyasi sahnesi çok parçalı olsa da PYD sahip olduğu silahlı güç vasıtası ile diğer Kürt hareketlerini bastırma imkanı elde etmiştir. Ayrıca Suriye’de halk ayaklanmasının iç savaşa dönmesi, IŞİD tehdidinin ortaya çıkması gibi nedenlerle siyasi süreçlerden ziyade güvenlik ihtiyaçları ön plana çıkmış ve bu da PYD/YPG’nin güçlenmesine zemin hazırlayan diğer bir faktör olmuştur. PYD/YPG dar/yerel çıkarlarına odaklanarak iç savaşta pragmatik bir yol izlemiş ve gerektiğinde her aktörle işbirliği yaparak çıkarlarını maksimize etmeye çabalamıştır. Bu çerçevede PYD/YPG’nin 2011 yılının son çeyreğinden itibaren Şam yönetimi ile kurmuş olduğu özel ilişki Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde önünün açılmasına hizmet etmiştir.

Suriye rejimine bağlı güçler 2012 yılının Temmuz ayında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Ayn el-Arap (Kobane), Amude, Afrin, ve Kamışlı’dan çekilmiştir. Böylece YPG hiçbir çatışmaya girmeden söz konusu yerleşimlerde kontrolü ele geçirmiştir. PYD/YPG bu süreçte çatışmaya dahil olmadan kendilerine ait bir bölge oluşturmaya odaklanmıştır. Terör örgütü zaman içinde hem kontrol ettiği bölgeleri genişletmiş hem de siyasi, idari ve güvenlik altyapısını güçlendirmeye çalışmıştır. Nihayetinde PYD, 2013 yılının Kasım ayında kontrol altında tuttuğu bölgelerde tek taraflı olarak “Kurucu Meclis” ilan etmiş ve PKK’nın öne sürdüğü “demokratik özerklik” modelini Suriye’de kontrolleri altındaki bölgelerde fiilen uygulamaya başlamıştır. Bu sürecin devamı olarak 2014 yılının Ocak ayında sırasıyla Türkiye-Suriye sınır hattının doğusunda Cezire, ortasında Kobane ve batısında da Afrin “kantonları” ilan edilmiştir. Bu sürecin son aşaması olarak 16 Mart 2016 tarihinde Rimeylan’da gerçekleşen toplantı neticesinde “Rojava ve Kuzey Suriye Demokratik Federasyonu” adı altında tek taraflı bir oluşum ilan edilmiştir.

PYD, kendisinin ilan ettiği “Federasyon”un Suriye’de diğer merkez kaç kuvvetleri de canlandıracağını ve federal bir modele gidileceği düşüncesi içinde olmuştur. IŞİD’in ilan ettiği “İslam Devleti” ve PYD/YPG’nin ilan ettiği “Federasyon” birlikte düşünöldüğünde Suriye etnik ve dinsel temelde fiili olarak bölünmüş hale gelmiştir. Suriye’nin fiili olarak da olsa parçalanması ve bu parçalardan birinin Türkiye’den toprak talebinde bulunan ve bunun için silahlı mücadele yürüten bir terör örgütü tarafından kontrol ediliyor olması Türkiye’de güvenlik tehdidi algısı ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde IŞİD terör örgütü de, doğrudan Türkiye’den toprak talebinde bulunmasa da, Türkiye’ye dönük terör eylemleri gerçekleştirerek Türkiye’nin Suriye kaynaklı güvenlik tehdidi algısını körüklemiştir.

PKK/YPG’nin Kuzey Suriye’de elde ettiği kazanımlar neticesinde Türkiye’nin PKK ile yürüttüğü çözüm sürecinin 2015 yılı ortasında sonlanması, Türk güvenlik güçleri ile PKK arasında çatışmaların başlamasında önemli rol oynamıştır. PKK bu dönemde Kuzey Suriye’de elde ettiği kazanımları “tarihi bir fırsat” olarak değerlendirmiştir. Bir PKK’lı Uluslararası Kriz Grubu’nun kendisi ile gerçekleştirdiği röportajda şu ifadeleri kullanmıştır: “Kuzey Suriye’de yürütölen mücadele PKK lideri Abdullah Öcalan’ın demokratik özerklik programının hayata geçirilmesi için tarihi bir fırsattır.” Terör örgütü bu süreçte askeri olarak güçlenmiş, kalıcı alan kontrolü sağlamıştır. Bu da örgütün kendini bu denli güçlü hissettiği bir ortamda siyasi müzakereye yanaşmasını zorlaştırmış ve maksimalist talepler üzerinden Türkiye ile yürütölen çözüm sürecini yeniden pazarlığa açma düşüncesi güçlenmiştir. PKK/PYD Suriye’deki mücadelesini bütöncöl bir hedefin parçası olarak görmüştür. Örgüt, en başından itibaren Suriye’de kendi kontrolündeki bölgelerde yaşanan gelişmeleri Türkiye’deki çözüm süreci ile ilişkilendirmiştir. Bir taraftan Suriye’deki kazanımlarını çözüm sürecinde elini güçlendiren, Türkiye üzerinde daha fazla baskı kurmaya yarayan bir koz olarak görmüştür. Aynı şekilde Ayn el-Arap (Kobane)’ın IŞİD işgaline maruz kalması da “çözüm sürecinin sonu olur” şeklinde bir tehdide bağlanmıştır. PKK, Ayn el-Arap (Kobane) olaylarını bahane ederek Türkiye’de Kürtleri ayaklanmaya çağırılmış ve neticesinde ‘6-8 Ekim olayları’ olarak bilinen ve Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki 35’i şehir olmak üzere toplamda 131 yerleşim yerinde şiddet içerikli protestolar düzenlemiş ve 2’si polis olmak üzere toplamda 32 kişi hayatını

kaybetmiştir. Bu durum Suriye’de PYD/YPG bağlamında yaşanan gelişmelerin Türkiye’ye doğrudan yayılma etkisini gösteren kritik bir gelişme olmuştur.

7 Haziran 2015 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen Meclis seçimi sonrasında Kürt meselesinin siyasi yollarla çözümüne dair bir toplumsal talep ortaya çıkmıştır. Ancak PKK Suriye’deki koşulların değişimini fırsat görerek siyasetten ziyade askeri araçları kullanarak baskı oluşturmayı tercih etmiştir. Bu ortam altında PKK, IŞİD’in Suruç’ta gerçekleştirdiği bir terör saldırısını öne sürerek Temmuz 2016 ayı içinde çözüm sürecinin sonlandığını açıklamış ve hemen ertesinde Şanlıurfa’da iki Türk polisi evlerinde uyurken PKK tarafından öldürülmüştür. Bu olayı takiben Türkiye de “çözüm sürecinin buzdolabına kaldırıldığını” açıklamış ve PKK’ya yönelik hem Türkiye içinde hem de Irak’ta askeri operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. PKK/YPG’nin Suriye iç savaşındaki en önemli kazanımı şehir savaşı konusunda edindiği tecrübe olmuştur. PKK Suriye’de kazandığı bu tecrübeyi çözüm sürecinin sonlanması ile beraber Türkiye’ye taşımaya çabalamıştır. Bunun yanı sıra YPG’nin Suriye’de IŞİD’e karşı mücadele için uluslararası aktörlerden aldığı ve şehir savaşına uygun olan silahlar ve tecrübe ettiği yöntemler, PKK tarafından Türkiye’de güvenlik güçlerine karşı kullanılmaya başlanmıştır. Çözüm sürecinin sonlanması ile birlikte, Türk güvenlik güçleri PKK’ya dönük olarak Türkiye’nin Diyarbakır, Şırnak, Mardin, Hakkari yerleşimlerini kapsayan “Hendek Operasyonları” olarak bilinen askeri operasyonları başlatmıştır. Türk güvenlik güçleri bu operasyonlar sırasında 793 kayıp vermiştir. Doğrudan Suriye’deki gelişmelerle bağlantılı olarak yaşan bu süreç Kuzey Suriye’deki PKK/YPG varlığının Türkiye açısından doğrudan tehdit oluşturmasını beraberinde getirmiştir.

PYD/YPG aynen IŞİD örneğinde olduğu üzere sınır aşan/bölgesel hedefleri olan bir terör örgütü olmuştur. PYD/YPG algısına göre, Türkiye-Suriye arasındaki sınırının önemi bulunmamaktadır ve örgüt, “Suriye’de yürüttüğü savaşı Kürt nüfusun yaşadığı dört ülkedeki mücadelenin destekleyici unsuru” olarak görmektedir. YPG hedeflerinin Suriye ile sınırlı olmaması, Türkiye’nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Bu bakışın somut karşılığı Türk güvenlik güçleri ile PKK arasındaki silahlı mücadelede YPG’nin Türkiye’deki PKK’ya destek vermesi olmuştur. Bu dönemde Türk güvenlik kaynaklarına dayandırılan raporlarda, Kamışlı’dan Nusaybin’e, Ayn el-Arap (Kobane)’tan Suruç’a ve Afrin’den Hatay’a doğru silah, mühimmat ve militan geçişlerinin olduğu ortaya konmuştur. PYD/YPG bakış açısına göre Suriye’deki mücadele bitip siyasi statü sahibi olduğunda

“Kuzey”deki mücadele daha rahat bir şekilde desteklenebilecektir.” Bir YPG’li Wall Street Journal Gazetesi’nin kendisi ile gerçekleştirdiği röportajda “ben bazen PKK, bazen PJAK, bazen YPG’liyim. Bu gerçekten çok da önemli değil sonuçta hepsi PKK’nın üyeleridir” ifadesini kullanmaktadır. (Bradley ve Parkinson, 2015) Bu da YPG militanlarındaki algıyı, YPG’nin sınır aşan bölge tahayyülünü göstermektedir. Dolayısıyla bir YPG militanı Türkiye sınırını geçerek Türkiye’ye karşı mücadele eden PKK üyesine dönüşebilmiştir. Türkiye-Suriye sınırındaki bu geçişkenlik, PKK ile PYD/YPG arasındaki organik bağ, Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’ye güvenlik alanında yayılma etkisi açısından öne çıkan gelişmeler olmuştur.

IŞİD’in Ayn el-Arap (Kobane) ilçesini YPG’den almak üzere başlattığı askeri saldırı sırasında PKK’lılar da yoğun şekilde YPG saflarına geçerek savaşımıştır. Hepsi KCK’ya bağlı olan HPG, YPG ve PJAK arasında yoğun bir geçişkenlik söz konusudur. Bu gerçek YPG bünyesindeki Türkiye vatandaşlarının sayısı ile daha büyük anlam kazanmaya başlamıştır. ABD’de faaliyet gösteren Atlantic Council’in yaptığı bir çalışmaya göre Ocak 2013 ile Ocak 2016 tarihleri arasında 329 Türkiye vatandaşının YPG saflarında hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Bu sayı aynı dönem içinde hayatını kaybeden toplam YPG’liler içinde %49.24’lük bir orana tekabül etmektedir. YPG bünyesinde savaşırken hayatını kaybedenler arasında Türkiye vatandaşları ilk sırada yer alırken onu 323 kişi ile Suriye ve 32 kişi ile İran vatandaşları takip etmiştir. (Stein ve Foley, 2016) Hayatını kaybeden YPG’liler üzerinden yapılan bu araştırmadan yola çıkarak YPG’lilerin tümü arasındaki Türkiye vatandaşları konusunda çıkarımda bulunulabilir. Hayatını kaybetmeyen Türk vatandaşı YPG’lilerin önemli bir kısmı Suriye’de askeri mücadele verdikten sonra Türkiye’ye dönmekte ve PKK bünyesinde Türkiye’ye karşı silahlı mücadele yürütmüştür.

PKK/YPG’nin Kuzey Suriye’de güçlenmesinin Türkiye açısından yarattığı bir diğer siyasi ve güvenlik etkisi Türkiye’nin Suriye politikasının zayıflamasına neden olması olmuştur. YPG, IŞİD ile mücadele zemini üzerinden kendisine uluslararası alanda meşruiyet sağlamaya çalışmıştır. IŞİD, YPG’nin nihai hedefi olan bütüncül bölge kurmak stratejisi için araçsallaştırılmıştır. PYD/YPG, IŞİD ile mücadele sayesinde Kürtlerin yaşamadığı alanlardaki mücadelesine uluslararası alandan destek bulma imkanı elde etmiştir. YPG’nin, Kuzey Suriye’de bütünlüğe sahip bir bölge kurabilmesinin önünde demografik ve coğrafi engeller söz konusu

olmuştur. Zira Türkiye-Suriye sınır hattı boyunca heterojen bir demografik yapı söz konusudur ve YPG jeopolitik amaçlarına ulaşabilmek adına Arap ve Türkmen kökenlilerin yoğun yaşadığı ve IŞİD tarafından da kontrol edilmeyen bölgeleri ele geçirmeyi hedeflemiştir. Bu bölgelerde de Türkiye tarafından desteklenen Suriyeli ılımlı muhalif grupların kontrolü söz konusu olmuştur. PKK/YPG'nin Suriye'de IŞİD dışında Türkiye'nin müttefiklerine saldırması Türkiye'nin Suriye politikasının zayıflamasına neden olmuştur. YPG zaman içinde Kürt nüfusun neredeyse hiç yaşamadığı Arap ve Türkmen bölgelerine doğru yayılmacı bir gelişim sergilemiştir. Tel Abyad'ın YPG tarafından ele geçirilmesi bu açıdan son derece kritik bir aşama olmuştur.

PKK/YPG'nin Suriye'deki kazanımlarının Türkiye açısından yarattığı son risk Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi örneğinde olduğu üzere Kuzey Suriye'deki Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelere fırsat ve işbirliği temelli yaklaşmasına engel olması olmuştur. Türkiye Suriye'de PKK/PYD dışındaki Kürt aktörlerle ilişki kurmak istemiş ancak PKK/PYD Suriye'de diğer Kürt siyasi aktörün varlığına imkan tanımamıştır. 2012 yılı ortasında dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Erbil'de PYD dışındaki Suriye Kürt partileri ile bir araya gelmiş ve “Türkiye olarak her türlü desteğe hazır olduklarını” açıklamıştır. Ancak sonraki süreçte YPG vasıtasıyla PYD dışındaki tüm Suriye Kürt aktörler marjinalize edilmiştir. Bu da Türkiye'nin Suriye'de Kürt nüfusun yaşadığı bölgelere PKK/YPG otoritesi nedeniyle tehdit algısı ile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu olgu, Kuzey Suriye'deki PKK/YPG varlığının Türkiye'nin toplumsal bütünlük ve sosyal barış sağlama çabalarının zayıflamasına neden olmuştur.

Türkiye'ye Yönelik Radikalizm Tehdidi ve Yabancı Terörist Savaşçılar

IŞİD'in Suriye'de güçlenmesi PYD/YPG örneğinde olduğu üzere Türkiye açısından birçok güvenlik riski yaratmıştır. IŞİD'in Suriye'de kontrol ettiği bölgelerin neredeyse tamamına yakını Türkiye-Suriye sınırında ya da yakın bölgelerde olmuştur. Türkiye ile örgüt arasındaki coğrafi bağlantı üç açıdan Türkiye'yi riske etmiştir. Birincisi, yakınlık sayesinde Türkiye'ye sızma imkanına kavuşan örgüt Niğde, Süruç, Ankara ve İstanbul gibi şehirlerde terör eylemi gerçekleştirmiştir. İkincisi, Türkiye, en uzun kara sınırına sahip olduğu güney hattı boyunca istikrarsızlık ve çatışmalarla boğuşan bir coğrafyadan kaynaklanacak çok boyutlu güvenlik riskleri ile baş etmek durumunda kalmıştır. Üçüncüsü IŞİD'in

yakın bir bölgede güçlenmesi Türkiye içindeki radikal siyasal İslamcı kesimlerin aktif hale gelmesine neden olmuştur. Türkiye içindeki El-Kaide hücreleri IŞİD hücrelerine dönüşmüş, Suriye'ye giderek IŞİD saflarında savaşan Türkiye vatandaşı IŞİD üyeleri Türkiye için güvenlik riski oluşturmaya başlamıştır. Türkiye açısından IŞİD ile bağlantılı son risk, dünyanın çeşitli ülkelerinden radikal militanların IŞİD ve diğer radikal gruplar safında savaşmak üzere Türkiye üzerinden Suriye'ye Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) şeklinde geçmesi olmuştur. Bu durum Türkiye üzerinde doğrudan güvenlik riski yaratmasının ötesinde, radikal militanların kaynak ülkeleri ile Türkiye arasında siyasi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

IŞİD Türkiye'deki siyasal sistemi kendi anti tezi olarak görmesi, Türkiye'nin IŞİD ile Mücadele Koalisyonuna katılması, Suriye'de IŞİD ile mücadele eden Suriyeli muhaliflere destek vermesi gibi nedenlerle Türkiye'yi hedef ülkeler arasında görmüştür. IŞİD'e katılmak üzere Suriye'ye giden YTS'lerin Suriye'ye geçiş ve geldikleri ülkelere geri dönmek için kullandıkları güzergahların başında Türkiye gelmiştir. Ayrıca Türkiye'den örgüte katılan militanların da olması IŞİD'in Türkiye için bir güvenlik tehdidi oluşturmaya neden olmuştur. (Erkmen, 2016)

Söz konusu nedenlerle Türkiye ile IŞİD arasında yükselen gerginlik zaman içinde sıcak çatışmalara dönüşmüştür. Bu askeri tehdit farklı yöntemler ve araçlar vasıtası ile yürütülmüştür. Türkiye IŞİD ile mücadele koalisyonuna katılana kadar IŞİD'in Türkiye'yi hedef alan eylemlerinin sayısı sadece 10 iken, koalisyona katıldıktan sonra eylem sayısı kritik düzeyde artmıştır. (Erkmen, 2016) Aynı şekilde Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki çatışmalara IŞİD karşısında doğrudan taraf olması ile de IŞİD'in Türkiye'ye yönelik eylemleri artmıştır. Türk ordusu Azaz-Cerablus hattında IŞİD'e karşı ilerlemeye çalışan Suriyeli muhaliflere destek vermiş ve bu kapsamda IŞİD hedefleri Türkiye toprakları içinden yapılan top atışları ile bombalanmıştır. Türkiye, Irak'ta da Musul'un IŞİD'den kurtarılması operasyonuna katılması için Başika'da yer alan askeri üste Iraklı gruplara askeri eğitim vermiştir. IŞİD'in söz konusu kampa sızma girişimlerinden birinde bir Türk askerinin hayatını kaybetmesi sonucu Türk uçakları ilk kez Irak'ta IŞİD mevzilerini bombalamıştır. Bu durum Türkiye'ye Suriye üzerinden IŞİD kaynaklı yeni saldırıların gerçekleşmesine de neden olmuştur.

Türkiye’de, 20 Mart 2014 ile 20 Mart 2016 arasında geçen iki yıl boyunca IŞİD bağlantılı gerçekleşen eylemlerde toplamda 163 kişi hayatını kaybetmiş ve 766’dan fazla kişi yaralanmıştır. (Yalçınkaya, 2015) Bunlar arasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük terör eylemi olan Ankara Garı saldırısı da yer almıştır. Bunun yanı sıra Taksim, Sultanahmet gibi Türkiye’nin en merkezi ve turistik yerlerinde IŞİD terör saldırıları gerçekleşmiştir. IŞİD’in Türkiye’ye dönük saldırıları arasında intihar bombalamaları öne çıkmış ve bu saldırılar IŞİD’e katılan Türk vatandaşlarının yanı sıra YTS’ler tarafından da gerçekleştirilmiştir. IŞİD militanları, Suriye’de çatışma alanından döndüklerinde edindikleri çatışma tecrübeleri ile çok daha tehlikeli hale gelmiştir. (Yalçınkaya, 2015) Dolayısıyla IŞİD saflarında savaşan radikal militanlar Türkiye’ye döndüklerinde Türkiye’ye yüksek düzeyde tehdit yaratmıştır. IŞİD’in Türkiye’ye dönük saldırılarının diğer bir boyutunu Suriye’de IŞİD kontrolündeki bölgelerden Türkiye’nin sınır illerine gerçekleştirilen roket saldırıları oluşturmuştur.

Türkiye’ye yönelik güvenlik tehdidinin artması ile Türkiye IŞİD ile mücadeleye ve örgütün Türkiye ile olan sınırdışlığını ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Bu çabanın bir boyutu IŞİD’e savaşçı katılımının engellenmesi ve örgütün Türkiye içindeki ağının çökertilmesi olmuştur.

IŞİD ile bağlantılı diğer risk Suriye iç savaşına katılmak üzere Türkiye-Suriye sınırı üzerinden Suriye’ye geçen YTS’ler olmuştur. Türkiye sınırına yakın bölgelerde militan selefi akımların etkinlik kazanması Türkiye’nin tehdit algılarını değiştirmiştir. Buna ek olarak uluslararası basında Türkiye üzerinden sınır geçişlerinin sorgulanması Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde sorun yaratmıştır. Bu açıdan da Türkiye YTS’lerin kendi toprakları üzerinden Suriye’ye geçişi ile daha yoğun mücadele etmeye başlamıştır. Sınır önlemlerinin artırılması çabaları 2013 yılı sonundan itibaren kademeli olarak artırılmıştır. Bütün bu faktörler neticesinde Türkiye için Suriye sınırının güvenliği giderek büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Bu tarihlerden itibaren Türkiye sınır güvenliğini artırıcı önlemler olarak “sıfır tolerans politikası” uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, YTS’lerin Türkiye üzerinden gerçekleştirdikleri seyahatleri önlemek Türkiye’nin önceliklerinden biri olmuştur. Bu politikanın iki ayağı söz konusu olmuştur. Birincisi uluslararası işbirliği yoluyla elde edilen istihbarat paylaşımına dayalı olarak Türkiye’ye girişi yasaklama listesi oluşturulması ve ikincisi pasaport kontrol noktalarında oluşturulan Risk Analiz Birimleri’dir. (Yalçınkaya, 2015) Bu kapsamda Türkiye,

vatandaşları IŞİD'e katılan ülkelerden işbirliği talep etmiş zira YTS'lerin Türkiye sınırından Suriye'ye geçişi üzerine odaklanmak soruna kalıcı çözüm getirmemiştir. Türkiye, sınır geçişleri konusunda alınması gereken ilk önlem olarak bu kişilerin Türkiye'ye gelmeden önce kendi ülkeleri tarafından tespit edilerek çıkışlarına engel olunması ya da kaynak ülkelerin Suriye'ye geçme potansiyeli olduğunu düşündüğü vatandaşlarının bilgisini Türkiye ile paylaşmasını talep etmiştir. Türkiye böylece uluslararası hukuk mekanizmalarını kullanarak söz konusu şüphelilere yaptırım uygulayabileceğini dile getirmiştir. Bu çerçevede başta Avrupa ülkeleri olmak üzere geliştirilen işbirliği neticesinde YTS'lerin Türkiye'ye girişinin engellenmesi amacıyla 2011'den itibaren tehdit listesi oluşturulmuştur. Avrupa ülkeleri militan selefi örgütlerin Avrupa'daki faaliyetlerinin artmasına paralel olarak zaman içinde Türkiye ile istihbarat paylaşımlarını arttırmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 128 farklı ülkeden yaklaşık 38 bin kişinin ülkeye girişini yasaklamıştır. Türkiye, 2011 yılından 2022 yılına kadar 102 farklı uyruktan 9.000 YTS'yi sınır dışı ettiğini açıklamıştır. Türkiye'nin sınır dışı ettiği YTS'lerin kaynak ülkelerinde 1.109 kişi ile AB ülkeleri ön plana çıkmıştır.

YTS'ler ile ilgili diğer bir sorun bu kişilerin çatışma bölgesinden geri dönüşleri sırasında Türkiye sınırını kullanmaları olmuştur. Türkiye'nin iç savaştan kaçan Suriyelilere açık kapı politikası uygulaması bu sorunu daha karmaşıklştırmıştır. Suriye'de iç savaşın başlamasından 2015 yılı ortasına kadar Türkiye-Suriye sınırında toplam 175,120 yasa dışı geçiş gerçekleşmiştir. Bu sayılar 2011 yılından itibaren kademeli olarak artış göstermiştir. Yasa dışı geçişlerin büyük kısmı siviller ve kaçakçılar ile bağlantılı olmuştur. Ancak bu kişilerin bir kısmının potansiyel olarak YTS olduğu tespit edilmiştir. 2014 yılı öncesinde sınırda yakalanan kişi sayısı 1,000 kişide 50 olan rakam IŞİD tehdidinin yükselmesi ile 2015 yılında 950 kişiye ulaşmıştır. (Yalçınkaya, 2015)

IŞİD'in Suriye'de güçlenmesinin Türkiye açısından yarattığı diğer bir etki, Ankara'nın Suriye politikasının başarısını engellemesi olmuştur. IŞİD'in Türkiye'nin Suriye politikasına oluşturduğu meydan okumalara bakıldığında birkaç boyuta odaklanmak gerekmektedir. Birincisi IŞİD ılımlı muhalif unsurlar ile savaşıarak Suriye rejiminin tehditlerinden kurtulmasını sağlaması olmuştur. Türkiye'nin Suriye'de rejimi değiştirmeye dönük politikası kapsamında bu durum risk yaratmıştır. İkincisi IŞİD ve diğer bazı radikal grupların Suriye'de güçlenmesi bir kısım Suriye halkı arasında Şam yönetiminden rahatsızlık duysa da alternatifinin

IŞİD gibi radikal gruplar olabileceği kaygısı yaratmıştır. Bu da Suriye halkının rejim ya da IŞİD ikilemine sürüklenmesine neden olarak özellikle Suriyeli azınlık gruplar (Hristiyanlar, Arap Aleviler, Dürziler, Ermeniler vb.) arasında Şam yönetiminin zeminini güçlendirmiştir. Bunda IŞİD'in kontrol ettiği bölgelerde Hristiyanlar başta olmak üzere azınlık gruplarına karşı şiddet içeren uygulamaları etkili olmuştur. IŞİD'in Türkiye'nin Suriye politikası bağlamında yarattığı diğer sorun Esad yönetiminin uluslararası meşruiyetinin artmasını sağlaması olmuştur. Suriye'de IŞİD'in yükselişi, Batı'nın Suriye algısını kökten değiştirmiştir. Bu kapsamda Batı'nın Suriye'deki önceliği rejimi iktidarı bırakmaya zorlamaktan ziyade IŞİD ile mücadeleye dönüşmüştür. Bu durum Türkiye'nin Esad yönetimi ile mücadele politikasının zayıflamasını beraberinde getirmiştir.

IŞİD'in yarattığı istikrarsızlık ve çatışmaların diğer bir önemli sonucu Suriye ve Irak'ta insanların zorunlu kitlesel göçe maruz kalması ve bu göç dalgasının başlıca hedef ülkesinin Türkiye olması olmuştur. Yaşanan kitlesel göç de Türkiye açısından artan derecede ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Sınır Güvenliği ve Türkiye'nin Güvenli Bölge Talebi

Suriye iç savaşı derinleştikçe Suriye devletinin sınır bölgelerindeki varlığı giderek zayıflamış, sınır bölgelerinde kamu otoritesi neredeyse ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye Suriye'de farklı devlet dışı aktörler ve terör örgütleri ile sınırdaş olmak durumunda kalmıştır. Bu aktörler hem kendi aralarında hem de zaman zaman Türkiye ile çatışma içine girmiştir. Bu nedenle sınır güvenliği meselesi Türkiye için etkisini giderek arttıran bir sorun haline gelmiştir.

Türkiye Suriye sınır güvenliğinin azalmasına paralel olarak ilk aşamada NATO müttefiklerinden Suriye'den gelebilecek hava saldırılarına karşı 2012 yılı sonunda hava savunma sistemleri talebinde bulunmuştur. Türkiye'nin talebi üzerine NATO üyesi ABD, Almanya ve Hollanda tarafından Kahramanmaraş, Gaziantep ve Adana'ya Patriot hava savunma sistemi yerleştirilmiştir. Suriye rejimi kaynaklı tehdidin azalmasını takiben bu sistemler 2015 yılı Ağustos ayında geri çekilmiştir. Rejim tehdidinin azalmasına karşın 2016 yılı başında IŞİD bölgelerinden Türkiye'nin sınır ili Kilis'e yönelik roket saldırıları gerçekleşmeye başlamıştır. Sadece Mayıs 2016 ayı içinde Suriye'deki IŞİD bölgelerinden Kilis şehrine yönelik 64 roket saldırısı kaydedilmiştir.

Türkiye askeri konuşlanmanın artmasına paralel olarak Türkiye üzerinden yasadışı yollarla IŞİD'e katılımı engellemek için sınır hattında bir dizi fiziki uygulamayı hayata geçirmiştir. Bu önlemler kapsamında sınırda Suriye'ye yasadışı yollarla geçme teşebbüslerinde yakalanma oranları artmıştır. Türkiye'nin Suriye sınırını kontrol altına almak için gündeme getirdiği önerilerden biri sınır hattının belli bir kısmında güvenli bölge oluşturulması olmuştur. Türkiye'nin güvenli bölge teklifi ilk olarak 2012 yılı başlarında Suriyeli sığınmacı akınının artması ve Suriyelilerin sınırın karşı tarafında karşılanması için dile getirilmiştir. Güvenli bölge konusu YPG'nin Tel Abyad'ı ele geçirmesi, IŞİD'in Azez'e doğru ilerlemesi ve Suriyeli sığınmacıların Avrupa ülkelerine akın etmeye başlamasını takiben, yine Türkiye tarafından "terörden arındırılmış bölge" adıyla gündeme gelmiştir. Suriye krizinin değişen karakterine bağlı olarak güvenli bölge talebinin gerekçesi, amacı ve nasıl oluşturulacağına ilişkin argümanlar farklılaşmıştır. Türkiye'nin güvenli bölge arzusu, ilk aşamada Suriyeli sığınmacı sorunu ve Esad rejimi ile mücadelenin aracı olarak görülürken, sonraki aşamalarda rejim, IŞİD, YPG ve YTS'ler gibi Suriye kaynaklı yeni tehditlerle mücadele aracı olarak da görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye Temmuz 2016 ayında IŞİD'e dönük olarak "Fırat Kalkanı" adı altında bir sınır ötesi askeri harekat başlatmış ve Mart 2017 tarihi itibarıyla sonlandırmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri ile birlikte Özgür Suriye Ordusu'na bağlı Suriyeli muhalif gruplar Fırat Kalkanı kapsamında Suriye'nin Azaz-Cerablus-Bab şehirleri üçgeninde yer alan yaklaşık 2 bin metre karelik alanı IŞİD'den temizlemeyi başarmıştır.

Türkiye'nin Suriye içinde fiili anlamda oluşturduğu güvenli bölge öncelikle Türkiye'nin YPG ile mücadelesi, Suriye politikasının güçlenmesi, Suriyeli sığınmacı sorunu ile mücadele açısından da bir önlem olarak görülmüştür. Türkiye, güvenli bölge ile Suriye'deki çatışmalar nedeniyle sınır hattında insanların sığınabilecekleri istikrarlı bir alan oluşturmayı hedeflemiştir. Güvenli bölge ile birlikte, yeni göç akınlarının Suriye'de karşılanması, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin bir kısmının söz konusu alana dönüşünün sağlanarak ülke üzerinde özellikle toplumsal alandaki yük hafifletilmesi planlanmıştır.

Türkiye'nin güvenli bölge kurmasının diğer bir nedeni PKK ile mücadelede elini güçlendirmek olmuştur. PKK'ya bağlı YPG, nihai hedefinin Kuzey Suriye'de Irak sınırından başlayarak Afrin'e kadar uzanan hat üzerinde bütüncül bir bölge kurmak olduğunu ortaya koymuştur. Bunun gerçekleşmesi, Türkiye'nin neredeyse

tüm Suriye sınırı boyunca PKK'nın kontrolünde devletimsi bir yapı ile karşı karşıya kalması riskini beraberinde getirmiştir. Bu da sınırdan kaynaklanacak güvenlik risklerinin ötesinde, Türkiye'nin beka sorunu olan PKK terörüyle mücadele bağlamında elini zayıflatacak bir gelişme olarak algılanmıştır. Türkiye bu güvenlik tehdidini ortadan kaldırabilmek ve YPG bölgelerinin birleşmesini engellemek için güvenli bölge kurmaya yönelmiştir. Türkiye bu kapsamda, Fırat Kalkanı Harekatı'nı takiben Ocak 2018'de Afrin'de YPG'ye dönük Zeytin Dalı ve Ekim 2019'da Telabyad-Rasalayn'da yine YPG'ye dönük olarak Barış Pınarı Harekatlarını gerçekleştirmiştir. Bu hareketler neticesinde Türkiye-Suriye sınırının önemli bir kısmında TSK ve Türkiye'nin desteklediği Suriyeli muhalifler kontrolünde güvenli hatlar oluşturulmuştur.

Güvenli bölge Türkiye'nin Suriye politikasını desteklemek için bir araç olarak da görülmüştür. Esad rejimini siyasi çözüme zorlamak için Suriyeli muhaliflerin askeri alanda sağlayacağı başarılar önemli olmuştur. Bu nedenle, Türkiye muhaliflerle ve yakın çıkar alanı olarak gördüğü Halep ile coğrafi bağlantının korunmasına büyük önem vermiştir. Bunun yanı sıra sınır hattındaki IŞİD ya da YPG varlığı uzun vadede Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu'ya açılımının önünü tıkayacak bir gelişme olarak görülmüştür. Sınır hattında güvenli bölge kurulması, Türkiye'nin uzun vadeli Suriye ve Ortadoğu politikasının güvence altına alınması olarak düşünülmüştür. Türkiye son olarak güvenli bölgeyi, Suriye'ye giden ya da Suriye'den gelen YTS'ler ile mücadelede etkili bir araç olarak değerlendirmiştir.

Radikalleşmeye Etkisi

Suriye iç savaşının Türkiye'de radikalleşme dinamiklerinin 4 farklı toplumsal/ideolojik kesim arasında etkisini hissettirdiğini söylemek mümkündür. Bunlar sırasıyla radikal Selefiler, Arap Aleviler, aşırı Kürt milliyetçiler ve marjinal sol düşünceye sahip kesimler olmuştur. Söz konusu toplumsal gruplar Suriye iç savaşında pozisyon almış ve bu da savaşın derinleşmesine paralel radikalleşme dinamiklerini kuvvetlendirmiştir. İkincisi, bu kesim üyeleri zaman içinde Suriye İç Savaşı'nın doğrudan parçası haline gelmiş ve Suriye'ye giderek farklı saflarda savaşmıştır. Bu da zaman zaman söz konusu kesimlerin Suriye'deki savaşı Türkiye içine taşımasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Suriyeli

muhalifler lehine izlemiş olduğu Suriye politikası Esad rejimi yanında pozisyon alan Türkiye’deki bazı kesimleri devletle karşı karşıya getirmiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında Türk vatandaşlarının militan selefi örgütlere katılımı, nüfusu ile orantılı olarak düşünüldüğünde düşük seviyede kalmıştır. Bu nedenlerle Suriye iç savaşının tüm dünyada radikal selefi kesimler arasında yarattığı dinamizm Türkiye’de nispeten düşük seviyede kalmıştır. Somut olarak söylemek gerekirse, Türkiye’nin nüfusu ile orantılı olarak Suriye’de IŞİD safında savaşımaya giden Türk vatandaşı sayısı az sayıda kalmıştır. Türkiye Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün hazırladığı “Yabancı Terörist Savaşçılar ve Sınır Güvenliği” başlıklı rapora göre Temmuz 2015 yılında IŞİD terör örgütüne katılan, geri dönen veya ölen Türk vatandaşlarının sayısı 1.300 olarak gerçekleşmiştir. (Akşam, 2015) Türkiye Emniyet’i tarafından hazırlanan rapora göre ise yaklaşık bir yıl sonrasında Nisan 2016 itibarıyla 2.750 Türk vatandaşı Irak ve Suriye’ye gidip gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde yayımlanan raporlarda ise IŞİD kontrolünde yaşamak için Suriye’ye giden Türk vatandaşlarının toplam sayısının 5.000’i geçtiği bilgisi paylaşılmıştır. Bu kişilerin büyük kısmı IŞİD saflarında savaşırken diğer bir kısım da Nusra Cephesi’ne katılmıştır. Suriye’ye giden Türk vatandaşları sadece örgüt safında savaşmak için değil, dini motivasyonlarla IŞİD’in ilan ettiği “Hilafet Devleti” bölgesinde yaşamak için gitmiştir. Aynı raporda Türkiye’de çok zayıf olan radikal selefi/tekfiri düşünceye yakın toplumsal tabanın 10 binin üzerine çıktığı bilgisine yer verilmektedir. Türkiye’deki radikallerin Suriye’deki çatışmanın yarattığı cazibeden etkilendiği ve ganimet elde etme, evlenme ve şehit olma arzularıyla Suriye’ye gittikleri tespitine yer verilmiştir. IŞİD’in Haziran 2014’te “Hilafet Devleti” ilan etmesi, Türkiye’deki radikal kesimler arasında “İslam’ın hakim olduğu topraklarda İslami yaşam sürme” arzusunu tetiklemiştir. Türkiye’den Suriye’ye giden radikal selefler arasındaki en önemli olgulardan biri de savaşımaya gidenlerin ailelerini de yanlarına almaları olmuştur. (Hürriyet, 2016b) Bütün dünyada olduğu gibi IŞİD de Türkiye’den taraftar bulabilmek için internet forumlarını, sosyal paylaşım sitelerini kullanmıştır. Türkiye’de sosyal medya, internet ve yazılı basında radikal Selefi metin ve görsel malzemelerde görece bir artış gözlemlenmiştir. (Demir, 2016) Bu da Türkiye’de söz konusu kesimler arasında radikalleşmenin arttığına ilişkin bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Türkiye Diyanet İşleri Bakanlığı IŞİD'in taraftar toplamak için kullandığı dini argümanları çürütmek için bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda "IŞİD ve benzeri örgütlerce işlenmekte olan şiddet ve terör eylemlerinin İslam'ın temel kaynaklarından, İslam dininin bu konudaki tutumundan beslendiğini söylemek temelsiz bir iddiadır" ifadelerine yer verilmiştir. Raporda ayrıca "Kur'an da geçen cihadın Müslümanlara karşı olamayacağı herkes tarafından bilindiği" belirtilmiş ve "hukuk ile ahlak tanımayan bir savaşın Cihad olarak kabul edilemeyeceği" vurgulanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı böylece IŞİD'in savunduğu İslam anlayışına karşı anti-tez ortaya koymuş ve bu da Türkiye'den IŞİD'e katılımın engellenmesi ve daha önemlisi örgütün muhafazakar Türk vatandaşları arasında çekim merkezi haline gelmesine belli oranda engel olmuştur. Ancak bu çabalar dahi Türkiye'de militan selefi anlayışın bir risk unsuru olarak ortaya çıktığının ve Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'de bazı kesimlerin radikalleşmesi yönünde yayılma etkisi yarattığını ortaya koymuştur.

Suriye İç Savaşı'nın Türkiye toplumunda radikalleşme etkisi yarattığı bir diğer kesim radikal Kürt milliyetçileri ve onunla bağlantılı olarak PKK terör örgütü olmuştur. Suriye'nin kuzeyinde PKK'nın Suriye kolu PYD ve ona bağlı milis güç YPG, IŞİD ile mücadele üzerinden bölgesel düzeyde radikal/ayrılıkçı Kürt milliyetçiliğinin bayraktarlığını üstlenme imkanı elde etmiştir. Bunun sonucu olarak başta Türkiye olmak üzere İran ve Irak'tan Kürt kökenli radikal gençler Suriye'ye giderek YPG'ye katılım sağlamıştır. Bu da Türkiye'deki Kürt kökenli gençler arasında Pan-Kürtçü, aşırı Kürt milliyetçiliğini körükleyen bir etki yaratmıştır. Bu yeni durum öncelikli olarak PKK'nın kendi içinde radikalleşmeyi artırmıştır. Diğer taraftan PKK bu yeni toplumsal olguyu kendi aşırı Kürt milliyetçisi ve Türkiye karşıtı pozisyonunu güçlendirmek ve Kürt gençlerin radikalleşmesi için kullanmıştır.

Suriye rejimi güçleri, Temmuz 2012'den itibaren PKK/YPG'ye alan açarak ülkenin kuzeyinde yer alan bazı yerleşim yerlerinin kontrolünü örgüte bırakmıştır. PKK hem bu yerleşim yerlerini korumak hem de IŞİD ile mücadele üzerinden yeni yerleşim alanlarını ele geçirebilmek adına şehir savaşları yapmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla PKK'nın Suriye İç Savaşı'nda elde ettiği kazanımlardan bir tanesi şehir savaşı tecrübesi olmuştur. PKK, kuruluşundan itibaren Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleyi kırsal alanlar üzerinden yürütmüştür. Ancak PKK Suriye'de kazandığı şehir savaşı tecrübesini, 2015 yılının haziran ayında çözüm sürecinin

sona ermesini takiben Türkiye topraklarına taşımak istemiştir. PKK bu kapsamda, radikal gençleri silahlandırarak ve eğitim vererek şehir merkezlerinde fiili bir durum yaratmaya çabalamıştır. PKK'nın Suriye'de elde ettiği kazanımları Türkiye'ye taşımasının tek örneği elde ettiği şehir savaşı tecrübesi olmamış, Türkiye içinde silahlı mücadele yürüten militanların bir kısmının Suriye'de YPG saflarından getirilmesi olmuştur. Suriye'de YPG saflarında tecrübe elde eden teröristler Türkiye'ye giderek PKK'nın Türkiye'ye karşı yürüttüğü mücadelenin bir parçası haline gelmiştir. PKK bu süreçte radikal Kürt milliyetçiliği dışında, ideolojik anlamda taban bulacağını düşündüğü sosyalist/komünist kesime de yönelmiştir. PKK, söz konusu taban arasında, Suriye'de yaşanan tecrübenin aynısının Türkiye'de gerçekleşebileceğine dair bir inanç yerleştirmiş ve söz konusu toplumsal kesim arasında sivil siyasetten beklentiyi yok ederek şiddete yönelmelerini sağlamıştır. Bu da söz konusu gençler arasında radikalleşmeyi tetikleyen bir etki yapmıştır. Sonuç olarak, iç savaşların yayılma literatüründe iddia edildiği üzere, iç savaş yaşayan Suriye'deki Kürt toplumu ile ulusötesi etnik akrabalara sahip olan Türkiye'ye iç savaşın yayılma gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde, ulusötesi etnik akrabalık, devletler arasında çatışmayı yaymadaki etkisi Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye yayılma örneği üzerinden doğrulanmıştır.

Türkiye ile Suriye arasında etnik akrabalık ilişkisinin bir diğer örneği yoğun olarak Hatay'da yaşayan Arap Aleviler ile Suriye'deki Arap Alevilerdir. Bu durum, Suriye İç Savaşı'nın mezhepçi karakterinin güçlenmesine paralel olarak Türkiye'de yaşayan Arap Alevi kesim de Suriye İç Savaşı'na dair bir farkındalık geliştirme ve pozisyon alma söz konusu olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'nda Suriyeli muhaliflerden yana tavır almış olması söz konusu kesim arasında tepki yaratmıştır. Bunun da ötesinde, Suriye İç Savaşı'na kadar Suriye'de iktidarın mezhepçi boyutu konusunda hiçbir bilince sahip olmayan Türkiye'deki bazı toplumsal kesimler zaman içinde bu yönde bir bilinç geliştirmiş ve Esad yönetimi ile aralarında bir bağ kurmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Dolayısıyla Suriye krizinin, Türkiye'de bazı toplumsal kesimler arasında mezhepsel farkındalığı artıran bir etkisi olmuştur. Dolayısıyla Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'de söz konusu kesimler arasında radikalleşme etkisi yarattığı gözlenmiştir. Suriye İç Savaşı'nda Suriye rejmi saflarında savaşmaya giden Türk vatandaşı gençlerin varlığı söz konusu radikalleşme etkisinin en büyük göstergesi olmuştur.

PKK, Türkiye'ye karşı yürüttüğü mücadelesinde çıkar ortaklı temelinde, yine Türkiye'de faaliyet gösteren sosyalist ideoloji temelli terör örgütleri ile işbirliği geliştirmiştir. PKK, söz konusu örgütler ile ortaklığını Suriye İç Savaşı'na da taşımıştır. Bu kapsamda Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP) silahlı terör örgütü, PKK ve YPG'nin Ayn-el-Arap (Kobane) ve Sincar'da IŞİD ile savaşında aktif olarak yer almıştır. Suriye ve Irak'taki yürütülen ortak mücadele iki terör örgütü arasındaki dayanışma ve birlikteliği güçlendirmiştir. MLKP bunun da ötesinde, aynen PKK örneğinde olduğu üzere, Suriye İç Savaşı'nda askeri tecrübesini ve ateş gücünü artırmıştır. İki terör örgütü arasındaki işbirliği Irak'a da taşınmış, PKK 2015 yılının temmuz ayından itibaren, MLKP'ye PKK'nın ana üssü Kandil'de askeri deneyimlerini aktarmaya, şehir ve kırsal savaş konusunda askeri eğitim vermeye başlamıştır. Askeri eğitimlerini tamamlayan MLKP militanları YPG saflarında savaşmak üzere Suriye'ye geçirilmiştir. MLKP, Kandil'de PKK'dan aldığı eğitim ve Suriye'de elde ettiği savaş tecrübesi ile Türkiye'ye dönük güvenlik tehdidi oluşturma potansiyelini artırmıştır. Suriye'de IŞİD'e karşı savaş üzerinden yaratılan duygusal ortam Türkiye'den çok sayıda radikal sol düşünceye inanan gencin Suriye'ye giderek savaşmasını beraberinde getirmiş, bu da söz konusu kesim arasında radikalleşme etkisi yaratmıştır. PKK/YPG, Suriye'de IŞİD ile mücadele sırasında MLKP dışında da Türkiye kökenli radikal sol terör örgütleri ile işbirliği yapmıştır. Bu örgütler Suriye'de sağlanan işbirliğini Türkiye içine taşımış ve bunun neticesinde 12 Mart 2016 tarihinde PKK liderliğinde 10 radikal sol örgüt bir araya gelerek "Halkların Birleşik Devrim Hareketi" (HBDH)'ni kurmuştur. HBDH ilk eylemini kuruluşunun ertesi günü 13 Mart 2016 tarihinde İstanbul Gazi Mahallesi'nde gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeler Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye güvenlik alanında yayılma etkisini göstermesi açısından somut bir gelişme olmuştur.

3.1.3 Ekonomik Etkiler

Suriye İç Savaşı'nın yarattığı istikrarsızlık ve Suriye İç Savaşı'na bağlı olarak Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin Türkiye'ye ekonomik anlamda doğrudan etkileri olmuştur. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye yayılma etkisinin ekonomik boyutuna bakıldığında, olumsuz etkilerin olumlu etkilere kıyasla daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu etkiler genel olarak birkaç başlık altında kategorize edilebilir.

İlk olarak Türkiye'ye yönelik yoğun göç dalgası Türkiye'nin işgücü piyasasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum Türkiye'de düşük vasıflı sektörlerde işgücünde artışa yol açmıştır. Suriyelilerin sanayide, tarımda ve küçük çaplı işletmelerde kaçak yollarla ucuz işgücü olarak çalıştırılması söz konusu olmuştur. Suriyelilerin Türkiye'ye ekonomik etkisini inceleyen çalışmalarda bulgulara göre sınır illerinde işini kaybedenlerin önemli bir bölümü "Suriyeliler nedeni ile işini kaybettiğine" inanmaktadır. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Bu durum, hedef ülke toplumu arasında iş fırsatlarının ellerinden alındığı şeklinde bir tepkiye neden olmuştur. Öte yandan, Suriyeli ağırlayan şehirlerdeki firmalar, Suriyelilerin işgücü piyasasına girmesini bir fırsat olarak algılamış ve Suriyelilerin işgücü açığını kapattığını savunmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Özellikle Suriyelileri yoğun olarak ağırlayan Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay gibi sınır illerinde ve İstanbul gibi büyük şehirlerde işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Buna bağlı olarak söz konusu şehirlerdeki iş dünyası yerel halkın tarım sektörü ya da fabrikalarda işçi olarak çalışmak istememesi gibi nedenlerle yaşanan işgücü açığını Suriyeliler ile kapatmaya çalışmıştır. Buna karşın söz konusu şehirlerde yapılan mülakatlarda, "işten çıkarılarak yerlerine Suriyelilerin alındığı," tepkisi yerel halk tarafından dile getirilmiştir. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Bu durum ekonomik bir etkinin yanı sıra sosyal bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suriyelilerin işgücü piyasasına girişi Türkiye'deki işsizlik rakamlarının da yükselmesine neden olmuştur. Suriyelilerin Türk işgücü piyasasında önemli oranda kaçak yollarla çalıştırıldığı da bir gerçekliktir. Bunun yarattığı önemli sorunlardan biri, Suriyelilerin düşük ücretlerle çalıştırılmaları ve bunun uzun vadede işgücü piyasalarında oluşturacağı potansiyel etki olmuştur. Bu potansiyel etkilerin en önemlilerinden birisi, uzun dönem ortalama ücretteki düşüşün, işgücü niteliği üzerinde olumsuz bir etki yaratması olmuştur. Asgari ücretin Suriyelileri de kapsıyor olması, ancak Suriyelilerin dil, nitelik ve çalışma alışkanlığı sorunları nedeniyle daha az talep görmesine neden olmuştur. Bu ise Suriyelilerin çalışma izni almak istememeleri sonucunu doğurmuştur. Bahsedilen kaygılar nedeniyle Ocak 2016 ayı içinde Suriyelilerin tamamına çalışma izni verilen yönetmelik yayımlanmış ve Suriyelilerin Türk ekonomisine entegrasyonu yönünde bir adım atılmaya çalışılmıştır.

Makro ekonomik açıdan bakıldığında, Suriyelilerin genel bütçe ve işsizlik rakamlarına etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın

açıklamasına göre 2021 yılı itibarıyla Türkiye bütçesinden Suriyeliler için harcanan para 40 milyar doları aşmıştır. Türkiye, Suriyelilere sağlık, eğitim, barınma ve sosyal hizmetler sağlamak için önemli miktarda kaynak harcamış ve bunun kamu maliyesi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Suriye krizinin hesaplanamayan ancak dolaylı olarak Türkiye ekonomisi üzerinde baskı yaratan bir diğer etkisi, sınır güvenliği ve Suriye'deki askeri operasyonlar için yapılan harcamalar da dahil olmak üzere Suriye'den kaynaklı güvenlik sorunları ile baş etmek için artan güvenlik maliyetleriyle karşı karşıya kalması olmuştur.

Suriyelilerin ekonomik olarak Türkiye'nin bütün şehirlerinde yarattığı ortak etki, kiraların artışı olmuştur. Bu durum, ev sahipleri açısından fırsat yaratırken, kiracılar için sıkıntı doğurmuş, artan kira fiyatları kiracılar arasında sosyal huzursuzlukların doğmasına neden olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019) Suriyelileri yoğun olarak ağırlayan yerleşimlerde ortaya çıkan bir diğer ekonomik etki hayat pahalılığının ortaya çıkması olmuştur. Söz konusu bölgelerde talep arttıkça temel gıda maddeleri ve ev fiyatları yükselmiştir. Bu nedenlere bağlı olarak yoğun olarak Suriyeli ağırlayan şehirlerde enflasyon oranı Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir.

Söz konusu olumsuz etkilere karşın Suriyelilerin ekonomiye farklı açılardan katkı sunduğunu da söylemek mümkündür. Suriyeliler, iş kurarak ve Türk pazarlarındaki tüketici talebini artırarak ekonomik olarak da katkıda bulunmuşlardır. Türkiye'deki sığınmacılar ve Suriye içine yapılan insani yardımların büyük çoğunluğu yerel firmalar üzerinden sağlanmıştır. Bu durum özellikle tekstil ve gıda gibi temel tüketim malzemelerine dönük alanlarda faaliyet gösteren firmalar açısından fırsat yaratmıştır. Bunun dışında tüm dünyadan Suriye'ye giden yardım malzemeleri sınır illerindeki firmalar tarafından karşılanmıştır. Bu da hem üretimin artmasını hem de iç savaşla birlikte sıkıntı yaşayan ihracatın toparlanmasını sağlamıştır. Türkiye'deki Suriyeliler küçük çapta olsa da üretim sürecine de katılmaya başlamıştır. Suriyelilerin açtığı küçük ve orta ölçekli işletmeler Türkiye ekonomisine katkı sunmuştur. Fakat bu işletmelere ilişkin bir diğer tespit birçoğunun kaçak olması olmuştur. Bu durum, hükümetin vergi gelirleri üzerinde olumsuz etki yaratması yanında, yerel işletmeciler arasında haksız rekabet ortamı doğmasından dolayı sosyal bir tepki doğmasına neden olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı açısından bakıldığında ise tablo şu şekildedir. Suriye krizi öncesi 2010 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 1 milyar 844 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2012 yılında 498 milyon dolara gerilemiştir. İlk şoku atlatan ihracat rakamları 2013 yılında toparlanarak 1 milyar 24 milyon dolara ulaşmıştır. Suriye'ye ihracat, 2014 yılında 2013 yılına göre %80 oranında artış kaydederek 1 milyar 803 milyon dolar ile kriz öncesi rakamlara ulaşmıştır. (Özpınar, Başlıhoş ve Kulaksız, 2015) 2014 yılında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 30 ülke arasında, en yüksek ihracat artışı %60,8 ile Suriye'ye olmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının toparlanmasındaki etkenlerden biri Suriyeli sığınmacıların memleketleri ile ticaret ilişkisi içinde olmaları olmuştur. Türkiye'nin 2014 yılından sonra Suriye'ye ihracatı kısmi bir düşüş yaşasa da genel olarak 2022 yılına kadar 1 milyar 300 milyon ile 1 milyar 500 milyon rakamları arasında seyretmiştir. Suriyeli ortaklarla kurulan firma sayısının toplam kurulan firma sayısına oranının en fazla arttığı illerde, 2012 yılından sonra Suriye ile ihracat savaş öncesi dönemdeki seviyesine geri dönmüştür. Mersin, Gaziantep, Hatay, Mardin, Kilis, Malatya, Sivas ve Diyarbakır'ın Suriye'ye olan ihracatı ilk kez 2014 yılında 2010 yılından daha yüksek seviyeye ulaşmıştır. Suriyelilerin ihracat açısından sağladığı bir diğer katkı Ortadoğu ülkeleri ile son derece iyi bağlantılara sahip Halepli tüccarların Türkiye'den ticaret yapması olmuştur. Suriyeli tüccarlar Türkiye mallarını sahip oldukları iş bağlantıları üzerinden Ortadoğu pazarına ulaştırmaya başlamış ve bu durum Türkiye'nin genel ihracat rakamları üzerinde olumlu etki yaratmıştır.

Buna karşın, Suriye krizinin Türkiye'nin ihracatı üzerinde olumsuz etkileri de söz konusudur. Suriye krizi her şeyden önce Türkiye'nin Suriye üzerinden Ortadoğu ve Uzak Doğu'ya gerçekleştirdiği ticaretin nakliye maliyetlerini artırmıştır. İkincisi her ne kadar Türkiye-Suriye ticaret verileri iç savaş öncesi rakamların üzerine çıkmış olsa da “eğer Suriye krizi yaşanmasaydı Türkiye-Suriye ticareti hangi seviyede olurdu” sorusunun yanıtı gerçek bir karşılaştırma yapma imkanı sunmaktadır. Suriye krizi öncesinde Türkiye ve Suriye arasında Ürdün ve Lübnan'ı da kapsayacak şekilde serbest ticaret bölgesi kurulması için anlaşmalar imzalandığı düşünülecek olursa bu etkinin daha olumsuz düzeyde olacağı tahmini yapılmaktadır.

Suriye krizinin Türkiye ekonomisine olumlu olarak değerlendirilebilecek bir diğer etkisi bazı Suriyeli girişimcilerin yatırımlarını Türkiye'ye taşıması

olmuştur. Suriyelilerin büyük çoğunluğunu kırsal ve alt gelir seviyesindeki kesimler oluştursa da başta Halep'ten olmak üzere yatırımcı ve tüccar kesimin de Türkiye'ye yerleştiği görülmüştür. Suriye krizinin hemen öncesinde 2010 yılında Türkiye'de Suriyeli ortaklığında kurulan firma sayısı 30 iken 2014 yılında bu rakam 1.257'ye yükselmiştir. (Özpınar, Başhoş ve Kulaksız, 2015) Bu rakam içinde 559 firma sayısı ile İstanbul başta gelmiştir. İstanbul'u, 222 firma sayısı ile Gaziantep, 203 firma sayısı ile Mersin takip etmiştir. 2022 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de resmi rakamlara göre Suriye sermayeli firma sayısı 2 bin 827 olmuştur. Ancak kayıt dışı çalışan firmalarla birlikte bu rakamın 8 binin üzerinde olduğu yönünde çalışmalar da söz konusu olmuştur. Suriyeli ortaklıkla kurulan firmaların toplam kurulan firma oranının en fazla artış gösterdiği iller Gaziantep, Kilis, Mersin ve Hatay gibi sınır illeri olmuştur. (Türkiye Saha Çalışması, 2019)

3.2 Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Yayılma Etkisi

Suriye krizinin yayılma etkisinin en fazla gözlemlendiği ülkelerden biri de Lübnan olmuştur. Lübnan, Suriye İç Savaşı öncesinde zayıf devlet kapasitesi, kutuplaşmış toplumsal yapısı ve dış aktörlerin etki/müdahalesine açık olması nedeniyle halihazırda siyasi, ekonomik istikrarsızlıklar ve güvenlik sorunlar ile baş etmek durumunda olan bir ülke konumunda olmuştur. Lübnan; bölgede İsrail Devleti'nin kuruluşu sırası ve sonrasında yaşanan Filistinli mülteci sorununu Ürdün ile en fazla yaşayan ülke konumunda olmuştur. Lübnan'ın "mezhepsel demokrasi" olarak adlandırılan kendine has siyasi yapısı da istikrar üretmemiştir. Lübnan çok yüksek bir nüfusa sahip olmamasına rağmen, kendi içinde resmi olarak tanınan 18 farklı dinsel grubu barındıran heterojen bir toplumsal yapıya sahiptir. Söz konusu topluluklar arasında tarihsel düşmanlıkların söz konusu olmuş ve ülkede 1975-1991 yılları arasında yaşanan iç savaş söz konusu güvensizlikleri körüklemiştir. Lübnan İç Savaşı sırasında zaten zayıf olan devlet yapısı iyice zayıflamış ve devlet dışı aktörler güç kazanmıştır. Lübnan'ın farklı açılardan zayıf konumu dış etkiye açık hale gelmesine neden olmuş ve Lübnan, bölgesel güç mücadelesinin yansıdığı temel sahalardan biri haline gelmiştir.

Lübnan, bunun yanı sıra tarihsel olarak Suriye coğrafyasının bir parçası konumunda olmuştur. Suriye ve Lübnan, 2. Dünya Savaşı sonrasında iki ayrı siyasi entite olarak ortaya çıkmış olsa da iki ülke coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda iç içe geçmiş bir konumda olmaya devam etmiştir. Özellikle Lübnan, dış etkiye daha açık olması ve Suriye'ye kıyasla daha düşük kapasiteli bir ülke olması

itibarıyla, Suriye’de yaşanan her gelişmeden doğrudan etkilenmiştir. Lübnan, bütün bu faktörlere bağlı olarak Suriye İç Savaşı’nın yayılma etkilerine en fazla maruz kalan ülkelerin başında gelmiştir. Bu kısımda; Suriye İç Savaşı’nın Lübnan’a yayılma etkileri, kitlesel göçe bağlı oluşan etkiler, güvenlikle bağlantılı etkiler ve ekonomik etkiler başlıkları altında incelenecektir.

3.2.1 Kitlesel Göçe Bağlı Oluşan Etkiler

Suriye’de krizin derinleşerek bir iç savaşa dönüşmesi ile güvenlik kaygısı ile ülke dışına göç eden Suriyelilerin hedef ülkelerinin başında Lübnan gelmiştir. Lübnan hükümeti krizin ilk aşamasında Suriyelilerin ülkeye girişine herhangi bir kısıtlama getirmemiş ve “açık kapı” politikası uygulamıştır. İlk aşamadaki görece bu olumlu yaklaşıma rağmen, Lübnan’ın Filistinli mülteciler tecrübesi, Suriyelilere dönük politikanın da şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşları sonrasında Lübnan’a göç eden Filistinliler zaman içinde ülkede kalıcı hale gelmiştir. Filistinliler için kurulan mülteci kampları sonradan kalıcı yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Lübnan hükümeti son derece zor koşullara sahip Filistin mülteci kampları üzerinde kontrol sağlayamamış ve bu durum Lübnan üzerinde güvenlikle bağlantılı ve sosyal sorunlar yaratmıştır. Lübnan hükümeti bu tecrübe nedeniyle ülkeye göç eden Suriyelilerin kalıcı olmasına neden olabileceği, Filistinli mülteci kamplarının yarattığı risklerin benzerini yaratacağı düşüncesi ile Suriyeliler için resmi mülteci kampları inşa etmemeyi tercih etmiştir. Lübnan ayrıca ekonomik kapasitesi ve Lübnan devletinin bu denli büyük bir insani kriz karşısında yeterli organizasyona sahip olmaması nedeniyle de Suriyeliler konusundaki sorumluluğun büyük kısmını uluslararası kuruluşların ve bu örgütlerin yardımı üzerinden faaliyet gösteren Lübnan sivil toplumuna yüklemiştir.

Lübnan Hükümeti’nin Suriyeliler için kamp inşasına karşı çıkması nedeniyle Suriyelilerin büyük bölümü yerleşim alanlarında yaşamlarını sürdürürken yaklaşık %15’lik bir kesim kamplara yerleştirilmiştir. Zaman içinde Suriyeli sayısının artması ve Suriye krizinin uzayacağı düşüncesi ile Lübnan’daki Suriyelilerin kalıcı olacağının anlaşılması ile Lübnan toplumunda Suriyelilere dönük ilk aşamadaki nispeten olumlu bakış değişmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren Lübnan hükümetinin açık kapı politikasından vazgeçerek Suriyelilerin ülkeye girişine kısıtlamalar getirdiği görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 2014 yılına kadar kimlik kartları ile Lübnan’a giriş yapabilen Suriyelilerden ek belgeler istenmeye başlanmıştır. Zaman içinde kısıtlamalar daha da artmış ve Lübnan 2015

yılından itibaren sınırları tamamen kapatmaya başlamıştır. Lübnan hükümeti, 2015 yılından itibaren Suriyelilerin ülkede uzun süre kalacağını kabullenmeye başlamış ve Suriyelilerin yarattığı sorunlarla baş etmek için daha uzun vadeli çözümler üretme çabası içinde olmuştur. Lübnan hükümeti bu kapsamda uluslararası kuruluşlar ile uzun vadeli bir plan yürürlüğe koymuş, 2015 yılında Lübnan Kriz Müdahale Planı'nı oluşturmuştur. Bu plan ile; Suriyelilere koruma ve insani yardım sağlamak, Lübnan'da temel hizmetlerin sunumu açısından kapasiteyi artırmak amaçlanmıştır. Ancak Lübnan'ın genel problemi olan kapasite eksikliği, siyasal istikrarsızlıklar ve toplumsal kutuplaşma gibi faktörler nedeniyle söz konusu çabalar sonuç vermemiştir. Tüm bu nedenler, Lübnan'da Suriyeliler sorunu ile baş etme konusunda BMMYK'nın öncü rol oynamasını beraberinde getirmiştir. Özetle, uluslararası örgütlerin karşılaştığı zorluklara ek olarak Lübnanlı resmi kurumların kapasite eksikliği ve farklı kurumlar arası uyumun olmaması gibi nedenler Lübnan'da Suriyeliler kaynaklı olarak yaşanan insani krize müdahaleyi zayıflatmıştır. (Lübnan Saha Çalışması, 2018)

BMMYK kayıtlarına göre 2023 yılı sonu itibarıyla Lübnan'da kayıtlı Suriyeli sayısı 815.000 civarındadır. Ancak Lübnan hükümeti, ülkede kayıtlı olmayan Suriyeliler ile birlikte gerçek sayının yaklaşık 1,5 milyon olduğunu iddia etmektedir. (BMMYK) Lübnan her ne kadar ülkesinde ağırladığı toplam Suriyeli sayısı açısından Türkiye'den sonra gelse de ülke nüfusuna oran açısından bakıldığında dünyada en fazla mülteci ve Suriyeli ağırlayan ülke konumuna gelmiştir.

Lübnan'ın Suriye ile tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasi açılardan yakın bağları söz konusudur. Normal şartlarda bu bağlar nedeniyle Suriyelilerin Lübnan üzerinde yarattığı etkinin Türkiye örneği ile kıyaslandığında daha düşük seviyede kalması beklenebilir. Zira, Suriyeliler ile Lübnanlılar arasında her şeyden önce dil engeli bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Suriye ve Lübnan ekonomisinin iç içe geçmişliği nedeniyle Suriye İç Savaşı öncesinde de Lübnan'da 400.000 civarında Suriyeli yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir. Dolayısıyla Lübnanlılar ülkelerindeki Suriyeli varlığı ile kriz öncesinde de bir arada yaşamlarını sorun olmadan sürdürmüştür. Ancak bu ortak bağlara rağmen Suriyelilerin Lübnan üzerinde yarattığı etkilere bakıldığında Türkiye ile benzer etkilerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Lübnan'ın Suriyeli göçü ile birlikte oransal açıdan dünyada en fazla sığınmacı ağırlayan ülke konumuna gelmesi ülke üzerinde sosyal gerilimin/kutuplaşmanın artması, olumsuz ekonomik yansımalar, temel hizmetlerin kalitesinin düşmesi gibi yayılma etkileri doğurmuştur. Suriyelilerin Lübnan'da ilk aşamada yarattığı ilk etki barınma ve temel hizmetlerin sunumu üzerinde yarattığı baskı olmuştur. Bunun yanı sıra, aynen Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, Suriyelilerin Lübnan işgücü piyasasına girmesi, Lübnanlılar arasında “iş fırsatlarının Suriyeliler tarafından çalındığı” şeklinde bir düşüncüyü öne çıkarmıştır. Ekonomik temelli oluşan bu algı zaman içinde iki toplum arasında sosyal sorunların doğmasına neden olmuştur. Bu gerginlikler zaman zaman çatışmalara da dönüşmüştür. (Lübnan Saha Çalışması, 2018) Suriyeliler Lübnan'da eğitim ve sağlık altyapısı, belediye hizmetlerinin sunumu üzerinde de büyük bir baskı yaratmıştır. Şehirlerin altyapısının yerel nüfusa orantılı olarak inşa edilmiş olduğu için kısa süre içinde yüksek sayıda Suriyelinin geliş altyapısının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Lübnan'a göç eden Suriyelilerin %60'a yakını çocuk ve gençler oluşturmıştır. Bu durum Lübnan eğitim sistemi üzerinde ağır bir baskı yaratmıştır. Ancak Suriyeli çocuk ve gençlerin bir kısmı da eğitim hizmeti almamayı tercih etmiştir. Bu durum Lübnan yetkilileri ve halkı arasında, uzun vadede Lübnan'da toplumsal sorunların doğması için şartların oluşmasına neden olabileceği kaygısı yaratmıştır. (Lübnan Saha Çalışması, 2018)

Lübnanlıların Suriyelilere ilişkin algısı, süre ve sayı ile bağlantılı olarak değişim göstermiştir. Lübnanlıların ilk aşamada Suriyelilere dönük olumlu bakış açısı, sürenin uzaması ve sayının kritik seviyelere ulaşması ile olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. Bu tepkilere rağmen, Suriyelilerin varlığı bazı Lübnanlı kesimler açısından fırsat da yaratmıştır. Bu açıdan bakıldığında, yine Türkiye örneğine benzer bir şekilde, Suriyelilerin barınma ihtiyacı ile birlikte evsahiplerinin kira gelirlerinin artması söz konusu olmuştur. Bunun yanında her ne kadar Lübnanlı işçi sınıfı, Suriyelilerin işgücü için rekabete girmesinden rahatsızlık duysa da Lübnanlı işverenler, daha ucuz maliyetli nitelikli işgücü açığının kapanması nedeniyle fırsat algısı içinde olmuştur. (Lübnan Saha Çalışması, 2018)

Lübnan'ın bazı yerleşimlerinde Suriyelilerin nüfusu Lübnanlılara yaklaşmış ve bazı yerleşimlerde Suriyeli nüfusu Lübnanlıları geçmiştir. Lübnan Sosyal İşleri Bakanlığı'nın verilerine göre Lübnan kırsalının yaklaşık %30'luk bir bölümünde Suriyeli nüfusu Lübnanlıların önüne geçmiştir. Lübnan'da son derece hassas bir

nüfus yapısı ve dengesi söz konusudur. Siyasette temsil ve devlet kurumlarında atamalar bu hassas nüfus dengesi üzerinden belirlenmektedir. Dolayısıyla Suriyelilerin Lübnan'a göçü bu hassas dengeyi sarsmış, dengenin kendi aleyhine bozulduğunu düşünen toplumsal kesimler arasında tehdit algısı yaratmış, zaten kutuplaşmış olan Lübnan toplumunda gerilimleri tetiklemiştir. Bu durumu somutlaştırmak gerekirse, Lübnan'da başlıca toplumsal fay hattının Sünni ve Şii kesimler arasındaki gerginlik olduğu görülmektedir. Suriye'den Lübnan'a göç eden Suriyelilerin çok büyük bir kısmını Sünniler oluşturmuştur. Suriyelilerin kalıcı olacağı düşüncesi Şii kesim arasında Lübnan'ın nüfus yapısının kendi aleyhlerine bozulacağı ve Sünniler ile devam eden siyasi ve ekonomik rekabette geriye düşecekleri kaygısı yaratmıştır. Bunun yanı sıra Lübnanlılar Suriye İç Savaşı'na ilişkin, mezhepsel aidiyetleri ile bağlantılı olarak pozisyon almıştır. Bu durum her şeyden önce Lübnan'da siyasi tartışmaları tetiklemiş, Suriye İç Savaşı'nın bir iç mesele haline gelmesine neden olmuştur. Bu da ülkede zaten var olan kutuplaşmaları derinleştirmiştir. Bu artan gerginlik özellikle Sünni ve Şiiilerin bir arada yaşadığı bazı yerleşim yerlerinde zaman zaman çatışmalar dönüşmüştür. İkincisi ise Lübnanlı farklı toplumsal kesimler sadece siyasi pozisyon almamış, azımsanmayacak sayıda Lübnanlı doğrudan Suriye İç Savaşı'na müdahil olmuştur.

3.2.2 Güvenlikle Bağlantılı Etkiler

Lübnan, bağımsızlığını kazandığı 1943 yılından günümüze kadar askeri kapasite açısından bölge dengelerini değiştirebilecek bir durumda olmamıştır. Bu süreçte Lübnan Ordusu, dış tehditler veya dışarıdan yapılan askeri müdahalelere karşı önlem alma noktasında da etkili olamamıştır. Bunun yanı sıra kırılğan siyasi yapısı sonucunda ortaya çıkan iç çatışmaları sona erdirme konusunda da Lübnan Ordusunun etkili bir rol oynadığı söylenemez. Lübnan'daki gruplar arası dinamikler ve yakın tarihi düşünüldüğünde aslında bu durum, kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. 1975-2005 yılları arasında ülkenin kuzeyinde Suriye askeri varlığı, güneyinde ise 1982-2000 yılları arasında İsrail işgali devam etmiştir. Ayrıca ülke, 2006 yılında İsrail'in saldırısına uğramıştır. Böylesi bir tarihsel geriplanda farklı etnik/dinsel/mezhepsel grupların birbirleriyle kıyasıya güç mücadelesinde olduğu Lübnan, Suriye krizinden askeri güvenliği açısından da etkilenmiştir.

Suriye krizinin Lübnan'ın askeri kapasitesi ve güvenliğine etkisini üç farklı boyutta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki doğrudan Lübnan Ordusu ve iç

güvenlik kuvvetleri ile ilgiliyken diğer ikisi Lübnan Ordusunu ve askeri güvenliğini etkileyen dolaylı faktörler olup bunları Hizbullah'ın rolü ve Suriye krizi sonucunda ülkedeki radikal örgütlerin artan etkisi şeklinde ifade etmek mümkündür.

İlk olarak Lübnan Ordusu açısından bakıldığında Suriye krizi, Lübnan'da orduya yönelik ihtiyacı yeniden ortaya çıkarmış ve güvenin oluşmasına neden olmuştur. Zira Lübnan ile Suriye arasındaki sınır sadece Suriye krizi nedeniyle ülkelerini terk eden Suriyeli siviller tarafından kullanılmamakta, muhalifler safında savaşmak amacıyla Suriye'ye giden Lübnanlılar ve yabancı savaşçılar tarafından da kullanılmıştır. Bu kişiler aynı zamanda Lübnan sınırına yakın bölgelerdeki çatışmalar için silah, mühimmat ve lojistik desteklerinin önemli bir kısmını Lübnan sınırından tedarik etmiştir.

Suriye'de muhaliflerle rejim arasındaki çatışmaların zaman zaman Lübnan topraklarına sıçraması da ülke güvenliğine zarar veren bir gelişme olmuştur. Bu noktada Esad yönetiminin muhaliflere yönelik hava ve havan saldırıları zaman zaman Lübnan topraklarına da sıçramıştır. Bunun yanı sıra muhalif gruplar da Suriye-Lübnan sınırının Suriye tarafındaki operasyonlarında Lübnan topraklarını üs olarak kullanmıştır. Lübnan Ordusu, Lübnan Hükümeti gibi kendisini Suriye'deki iç savaştan soyutlamak istemekte ancak gerek Hizbullah'ın Suriye'deki angajmanının artması gerekse bazı radikal örgütlerin Lübnan'daki faaliyetleri bunu imkânsız kılmıştır.

Lübnan Ordusu, Suriye krizinin güvenliğe ilişkin etkilerine yönelik biri sınır güvenliğinin arttırılması diğeri ülke içinde kontrol noktaları oluşturarak güvenlik önlemlerinin arttırılması olmak üzere iki boyutta önlem alma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda öncelikli olarak Lübnan Ordusu'nun personel sayısı artırılmıştır. Bu sayısal artışın yanı sıra sınır hattı boyunca gözlem kuleleri oluşturulmuş ve sınır geçişlerini kontrol altına almaya yönelik gündüz ve gece izleme-takip sistemleri kurulmuştur. Lübnan'ın Suriye krizinin ortaya çıkmasının ardından yaptığı silah anlaşmaları da büyük ölçüde iç güvenliği sağlamaya, sınır geçişlerini engellemeye ve kontrolünü arttırmaya yönelik olmuştur.

Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'ın güvenliğine etkisinin diğer boyutunu, Hizbullah'ın Lübnan içindeki ve Suriye'deki askeri angajmanı açısından ele almak gerekmektedir. Zira Hizbullah'ın askeri yönden giderek artan angajmanının Lübnan açısından bazı kaçınılmaz sonuçları olmuştur.

Lübnan hükümeti Suriye İç Savaşı'na ilişkin olarak tarafsızlık politikası takip etse de Lübnanlı farklı kesimler ve siyasi ve askeri aktörler Suriye İç Savaşı'nda pozisyon almış ve hatta doğrudan müdahil olmuştur. Bu açıdan, Lübnan Şiileri arasında güçlü bir tabanı olan ve aynı zamanda ülkenin en güçlü askeri aktörü konumunda olan Hizbullah örgütünün almış olduğu tavır belirleyici etkili olmuştur. Hizbullah kuruluşu itibarı ile İran ile doğrudan bağlantılı bir örgüt olmuş ve İran-Suriye ilişkisine bağlı olarak Suriye rejimi ile de yakın ilişkiler geliştirmiştir. Dolayısıyla Hizbullah, Suriye'de Şam yönetimi tarafında pozisyon almıştır. Hizbullah, İran'ın da yönlendirmesi ile, 2012 yılı içinde Suriye İç Savaşı'na doğrudan müdahil olmaya başlamıştır. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na dahli, 2014 yılı ile Suriye'deki askeri dengelerin Suriye rejimi lehine değişmesi, kritik yerleşimlerinin muhaliflerden geri alınması gibi gelişmelerde önemli rol oynamıştır.

Hizbullah'ın Suriye iç savaşına katılımı örgütün kimlik tanımlamasında, ilişkilerinde, Lübnan iç politikasındaki pozisyonunda, üstlendiği sorumluluklarda, askeri kapasitesinde, savaşçıların kimliği/niteliğinde, hedeflerinde kritik değişiklikler yaratmıştır. Hizbullah'ın Suriye'de İç Savaşı'na katılımı iki temel amaca hizmet etmiştir. Hizbullah öncelikle Lübnan içindeki konumunu korumak ve mümkünse güçlendirmek için Esad rejimi safında savaşa müdahil olmayı kaçınılmaz olarak değerlendirmiştir. Zira Hizbullah Suriye'de muhaliflerin iktidarı ele geçirmesi durumunda bunun etkilerinin Lübnan'da rakipleri olan toplumsal kesimler ve siyasal gruplar lehine sonuçlar doğuracağını düşünmüştür.

Hizbullah Suriye İç Savaşı sayesinde öncelikle Lübnan ile sınırlı bir milis gücünden daha geniş coğrafyalarda faaliyet gösteren ve etki alanı kuran bölgesel bir aktöre dönüşmüştür. Hizbullah Suriye'deki Iraklı, Afgan, Pakistanlı ve Yemenli yabancı milislerin ve yerel Suriyeli gruplara eğitim vermiş, onlara komuta etmiştir. Hizbullah böylece bölgedeki diğer Şii milis yapılar ile organik bağ kurmuştur. Bu durum Hizbullah'a bölgesel çapta silahlı güçler üzerinde etki kurma imkanı tanımıştır.

Suriye İç Savaşı'na katılım Hizbullah'ın Suriye-Lübnan sınırının her iki tarafını kontrol etmesine imkan verecek gelişmeleri de tetiklemiştir. Hizbullah Suriye-Lübnan sınır hattını tutarak aynı zamanda Lübnan Sünnileri ile onların stratejik derinliği olan Suriye Sünnileri arasındaki coğrafi bağlantıyı da kesmeyi başarmıştır. Diğer taraftan, Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'nda rol alması askeri

kapasitesini önemli ölçüde artırmasını sağlamıştır. Suriye krizi öncesinde binlerle ifade edilen Hizbullah milis sayısı 2023 yılı itibarıyla 20.000'e yaklaşmıştır. Bu süreçte örgütün silah kapasitesi de ciddi artış göstermiştir. 2006 İsrail-Lübnan Savaşı öncesinde Hizbullah'ın 33.000 roketi olduğu tahmin edilirken bu rakam 2023 yılı itibarıyla 150.000'e ulaşmıştır. Hizbullah bu silahların kullanımı konusunda da ciddi bir tecrübe edinmiştir.

Hizbullah'ın 2012 yılından itibaren Suriye'de giderek artan angajmanı, krizin gidişatında dönüm noktalarından birisi olmuş ve özellikle Kusayr savaşındaki rolü, muhaliflerin rejim karşısındaki pozisyonlarını zora sokmuştur. Ancak bu durumun Lübnan'ın güvenliğine yönelik kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Suriye'de askeri angajmanını arttıran Hizbullah'ın bu rolü, örgütün Lübnan içindeki unsurlarının da saldırıların hedefi haline gelmesine neden olmuştur. Nitekim ilk dönemde ÖSO, daha sonra Nusra Cephesi ve IŞİD gibi örgütler, Hizbullah'a yönelik Lübnan içinde de saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Hizbullah'ın Suriye'deki rolü, krizin gidişatında bir dönüm noktası olsa da aynı zamanda Lübnan'ın güvenliğini riske atan bir gelişme olmuştur.

Hizbullah her ne kadar 2006'da İsrail'le yaşadığı savaştan siyasi açıdan güçlenerek ve askeri açıdan tecrübelenerek çıkmışsa da Suriye krizine angajmanı, Hizbullah'a farklı bir çatışma tecrübesi kazandırmış ancak buna karşılık Hizbullah Suriye'de 2006'daki İsrail ile yaptığı savaşa kıyasla daha fazla kayıp vermiştir. (Yalibnan, 2015) Hizbullah bu ağır kayıplara rağmen Suriye krizine katılımı üzerinden silah gücünü ve savaş taktiklerini geliştirme imkânı bulmuş ve Lübnan-Suriye sınırı üzerindeki kontrolü nedeniyle de Suriye'den Lübnan'a istediği silah, askeri malzeme ve lojistiği kolaylıkla geçirebilir hale gelmiştir. Suriye'de verdiği kayıplara ve yıpranmasına rağmen Hizbullah'ın savaş ve ateş gücünün artması, Lübnan'daki iç dengeleri ve dolayısıyla güvenliğini etkileyen bir gelişme olmuştur.

Hizbullah'ın Lübnan'da Ordu ile birlikte sınır kontrolleri yapması ve radikal grupların yerleşmeye başladığı Ersel gibi bölgelerdeki mevcudiyetinin, paradoksal bir şekilde Suriye krizinin bazı etkilerinin Lübnan'a sıçramasında bir nevi bariyer işlevi gördüğü söylenebilir. Her ne kadar bazı örgütler Hizbullah'ın Suriye krizine müdahil olması nedeniyle Lübnan içindeki Hizbullah hedeflerine saldırılar düzenlemişse de Hizbullah'ın sınır boyunca yaptığı yığınak söz konusu örgütlerin Lübnan'da üslenmelerini ve örgütlenmelerini sınırlayıcı bir etki yapmıştır. Bu durum, Lübnan halkındaki güvenlik algısını da olumlu ve olumsuz bir şekilde

etkilemiştir. Zira Lübnan halkının bir kısmı Hizbullah'ı Lübnan Ordusuyla beraber kendilerini selefi gruplardan koruyan bir nevi “kurtarıcı” olarak görürken, Lübnan'daki Sünni gruplar başta olmak üzere halkın bir kısmı ise Hizbullah'ın krize müdahalesinin ve artan gücünün Lübnan'ı istikrarsızlaştırıcı ve güvenliksizleştirici bir rolü olduğunu iddia ederek buna karşı çıkmıştır. (Lübnan Saha Çalışması, 2018)

Suriye krizinin Lübnan'daki radikalleşmeye etkisi, temelde dört kesim üzerinde kendisini göstermiştir. Bunlardan Lübnanlı Sünni ve Şii kesimler açısından radikalleşme eğilimi Lübnan'ın kendisine has yapısından kaynaklanmaktadır. Bununa beraber Suriye krizi, özellikle Sünni kesimler açısından radikalleşmeye farklı bir boyut katmıştır. Lübnan'daki radikalleşme eğiliminin diğer boyutu, ülkede yaşayan ve sayıları 100-120 bin olarak ifade edilen Arap Aleviler açısından söz konusu olmuştur. Radikalleşmenin son boyutu ise Lübnan'a gelen Suriyelilerle ilişkili olup, Lübnan'ın toplumsal yapısını da olumsuz etkilemesi söz konusu olmuştur. Lübnan'da Sünni ve Şii kesimler haricindeki diğer etnik ve mezhepsel gruplar ise ya kendilerini koruma güdüsüyle bu kesimlerden birinin yanında olmayı tercih etmiş ya da her iki kesim arasında bir denge politikası gözetmiştir.

Suriye krizinin Lübnan'daki Sünni kesimin radikalleşmesine etkisi ele alındığında, aslında kriz öncesi dönemde bu gruplarda, Lübnan siyasal ve değer dağıtım sisteminden nispi olarak soyutlanmış oldukları algısının bulunduğu söylenebilir. Bu algılamada birbiriyle ilişkili üç faktör etkili olmuştur. Bunlardan ilki, Lübnan'daki Sünni kesimin yoğun bir şekilde yaşadığı kuzey bölgelerinin ülkenin diğer bölgelerine göre daha geri kalmış olmasıdır. İkincisi, Refik Hariri'nin suikasta uğrayarak öldürülmesinin ardından, ülkedeki Sünni kesimde hissedilen lider boşluğudur. Bu boşluğun yerel düzeyde söylemleri radikal olan bazı dini önderler tarafından doldurulma çabası, Sünni grupların Suriye krizi çerçevesinde radikalleşmesine zemin hazırlamıştır. (Lübnan Saha Çalışması, 2018) Bu radikalleşmenin

Lübnanlı Sünnilerin farklı nedenlerle zayıflama ve dolayısıyla tehdit algısı içine girmesi, Lübnan'da Sünni kesim ile Şii-Arap Alevi kesimler arasında çatışmaları tetiklemiştir. Bu kapsamda, Trablus'ta yerel Sünni gruplar ile Suriye'deki rejim yanlısı Lübnanlı Arap Aleviler arasındaki çatışmalar, krizin Lübnan'a yansımaları açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. Lübnanlı Sünni

gruplar ile Arap Aleviler arasında düşük yoğunluklu devam eden gerilim zaman zaman Trablus'u da aşarak Beyrut'a sıçramıştır. Bu çerçevede 2012 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan çatışmalar, Suriye krizinin Lübnan'a sıçraması açısından önemli bir dönüm noktası olmuş ve söz konusu çatışmalarda 20'den fazla kişi ölmüştür. Suriye'de çatışmaların şiddeti arttıkça Lübnan'daki Sünni ve Arap Alevi gruplar arasındaki çatışmalarda da artış gözlenmiş ve 2013 yılının Bahar ve Yaz mevsimlerinde çatışmalar ve saldırılar sonucunda kayıplar da artmıştır. Dolayısıyla ülkenin kuzeyinde ve Beyrut'ta Sünni ve Nusayri gruplar arasında Suriye krizinin ilk dönemlerinden itibaren yaşanan çatışmalar, iki grupta da radikalleşme eğiliminin artmasına neden olmuştur.

Lübnanlı Sünniler arasında yaşanan radikalleşme eğiliminin diğer bir somut sonucu Lübnan'dan Suriye'ye muhalifler lehine savaşmaya giden Sünnilerin ortaya çıkması olmuştur. International Centre for the Study of Radicalisation, 17 Aralık 2013'te muhalifler safında savaşan Suriye ve Irak'taki Lübnanlı savaşçıların sayısını en düşük 65 en yüksek 890 olarak tahmin etmekteyken (Zelin, 2013) 26 Ocak 2015'te Lübnanlı Sünni savaşçı sayısını 900 olarak belirtmiştir. Ayrıca yabancı savaşçıların %5-10'unun öldüğünü; %10 ila 30 arasının da ülkelerine döndüğünü veya çatışma alanlarından farklı bölgelere geçtiklerini belirtmiştir. (Neumann, 2015) Soufan Group'un 2015 yılı Aralık ayında güncellediği "Yabancı Savaşçılar" raporu ve Institute for Economics and Peace'in 2015 Global Terörizm Endeksi raporuna göre de Suriye ve Irak'ta 900 Lübnanlı muhalifler safında savaştığı belirtilmiştir. (The Soufan Group, 2015) Öte yandan Suriye ordusuna atfedilen bir raporda, 2014 yılının Eylül ayında Suriye'de muhalifler safında savaşan Lübnanlı sayısı 9,000 olarak verilmiş olup bunların 2,904'ünün yaşanan çatışmalarda öldüğü ifade edilmiştir. (Hashim, 2014)

Bu verilerden hareketle Lübnanlı Sünnilerin Suriye'de muhalifler safında savaştığı bir gerçeklik olup rakamlar konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Suriye'de savaşan Lübnanlı Sünnilerin bir kısmı hayatını kaybetmiş bir kısmı ise Lübnan'a dönmüştür. Lübnanlı Sünnilerden Lübnan'a dönenler ve hayatını kaybedenler dikkate alındığında, Lübnan'a dönenlerin doğrudan; Suriye'de hayatını kaybedenlerin ise dolaylı olarak radikalleşme eğilimini arttırdığı söylenebilir. Zira Lübnan'a dönen Lübnanlı Sünniler, Suriye'deki selefi örgütlerin Lübnan'daki örgütlenmesinde aktif rol oynamıştır.

Suriye krizinin Lübnan'daki radikalleşme eğilimine etkisi, ülkede yaşayan Şiiler açısından da söz konusu olmuştur. Suriye krizi başladıktan sonra 2012 yılından itibaren krize askeri olarak angaje olmaya başlayan Hizbullah, milislerini Suriye'ye göndermeye başlamıştır. 2013 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Kusayr Savaşı, gerek Hizbullah'ın rolü gerekse Suriye'deki iç savaşın gidişatı açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hizbullah bu savaşta belirleyici bir rol oynamış ve Esad rejiminin manevra alanını genişleterek muhalif grupların ilerleyişini durdurmuştur.

Hizbullah'ın Suriye krizine askeri angajmanının Lübnan'daki radikalleşme eğilimi açısından farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Hizbullah'ın kendi içindeki radikalleşme eğilimine girdiği görülmüştür. Zira Hizbullah, Suriye'deki krize angaje olurken öncelikle savaşma tecrübesine sahip kıdemli milislerini bu ülkeye göndermiş ancak Suriye iç savaşına angajmanı arttıkça kayıpları da artmıştır. Bu durum bir yandan Lübnan'a giden milis cenazelerinin artmasında neden olmuş diğer yandan Hizbullah'ın yeni milisler yetiştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Hizbullah'ın Suriye'deki kayıpları konusunda net bir rakam olmasa da, her bir milis cenazesinin Lübnan'daki bir aileyi etkilediği ve Hizbullah taraftarlarındaki tehdit algısını ve dolayısıyla radikalleştmeyi arttırdığı söylenebilir. Ayrıca verdiği kayıplara rağmen Hizbullah'ın özellikle küçük cephe savaşları ve şehir savaşlarında edindiği tecrübe önemlidir. Zira İran ve Esad rejiminden aldığı askeri ve lojistik destek, bu tecrübe ile düşünüldüğünde, Lübnan açısından artık savaşma kapasitesi olarak daha donanımlı ve tecrübeli bir Hizbullah'ın ortaya çıkması sonucu vermiştir.

3.2.3 Ekonomik Etkiler

Suriye krizinin Lübnan ekonomisine etkisine yönelik farklı görüşler söz konusudur. Bir argümana göre, makro ekonomik veriler üzerinden Suriye krizinin Lübnan üzerindeki ekonomik etkisinin geniş çaplı olumsuz olduğu savunulmaktadır. Ancak diğer bir argümana göre de krizin olumsuz etkileri kabul görmekle birlikte, olumlu yönlerden de katkılarının olduğu öne sürülmektedir.

Suriye İç Savaşı'nın ekonomik açıdan katkıları olduğunu savunan görüşlerin öne çıkardığı ilk etki, Lübnan'a gelen orta sınıf Suriyelilerin Lübnan'daki tüketici talebini arttırması olmuştur. Bu düşünceye göre, Suriye İç Savaşı'ndan önce Lübnan'da çalışmakta olan 400.000 civarındaki Suriyeli, birikimlerini doğrudan Suriye'ye gönderirken, artık kazanımlarını Lübnan'da harcamaya başlamıştır. Eskiden Suriye'den mal ve ürün alan Lübnan yerel piyasası

da krizden sonra bu mal ve ürünleri Lübnan iç piyasasından karşılamaya başlamıştır. Lübnan'a gelen Suriyelilerin kira ve gıda başta olmak üzere temel ihtiyaçlarını Lübnan'dan karşılamaya başlamaları, sanıldığından aksine Lübnan ekonomisini olumlu etkilemiş ve bu olumlu etki sayesinde Lübnan ekonomisi küçülmek yerine büyümesini sürdürebilmiştir. Ayrıca ülkeye gelen Suriyeliler nedeniyle uluslararası örgütler ve bazı devletlerden gelen dış yardımlar, Lübnan ekonomisindeki ödeme dengesini rahatlatan bir gelişme olmuştur.

Bu görüşe rağmen Suriye krizinin Lübnan ekonomisi üzerinde azımsanmayacak olumsuz etkileri olduğu da savunulmaktadır. Suriye krizinin Lübnan'a yönelik ekonomik etkilerini doğrudan ve dolaylı/potansiyel etkiler olmak üzere iki başlıkta ele almak mümkündür. Doğrudan etkilerle başlamak gerekirse ekonomik ve ticari açıdan bölgenin dinamik ülkelerinden birisi olan Lübnan'ın Suriye'de krizin çıkmasıyla beraber doğrudan etkilenmeye başladığı, makro düzeyde ilk olarak 2013 yılındaki Dünya Bankası raporuyla ortaya konmuştur. Dünya Bankası'nın Economic and Social Impact Assessment of the Syrian Conflict başlıklı raporuna göre, Suriye krizi nedeniyle 2012-2014 yılları arasında Lübnan Gayrisafı Yurtiçi Hasılası büyümesi yıllık olarak %2,9 oranında düşmüştür. (World Bank, 2013)

Dünya Bankası'nın yayınladığı bir diğer rapora göre ise Suriye'ye komşu ülkeler arasında kriz nedeniyle kişi başına düşen gelirdeki en büyük düşüş %11'le Lübnan'da söz konusu olmuştur. (Ianchovichina ve Ivanic, 2016) Bu düşüşün en önemli gerekçesi, Lübnan'a gelen Suriyeliler olmuştur. Öte yandan Lübnan'daki söz konusu düşüş, toplumun tamamını etkilese de özellikle ücretli çalışanlar bundan daha olumsuz etkilenmiştir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi Beyrut yönetimi ülkesine gelen Suriyelilere yönelik kamp kurmama politikası uygulamıştır. Bundan dolayı Lübnan'daki Suriyeliler, gelir durumları ve yaşam kalitelerinin sürdürülebilirliğine göre evlerde, inşaatlarda ve depolarda yaşamaya başlamış ve bu durum da kaçınılmaz olarak söz konusu yerlerin sahiplerinin gelirlerinin artmasına neden olmuştur. Nitekim krizle beraber ülkeye gelen Suriyeliler nedeniyle ortalama kira oranlarında %40 oranında bir artış olmuştur. (Ianchovichina ve Ivanic, 2016)

Lübnanlıların krizden ekonomik anlamda olumsuz etkilenmeleri açısından Lübnan'daki yoksulların oranının üçte iki oranında artması ve işsizlik oranının iki kat artması gibi veriler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Lübnan'a gelen Suriyeliler

nedeniyle Lübnan'ın sağlık, eğitim ve altyapı hizmetleri ciddi bir şekilde kapasite üstü kullanıma maruz kalmış ve bu durumdan yerel halk oldukça olumsuz etkilenmiştir. (Lübnan Saha Çalışması, 2018)

Ülkedeki iş gücünün artması ve kriz öncesinde kullanılan ticaret yollarının krizden olumsuz etkilenmesi, Suriye krizinin Lübnan'a yönelik doğrudan ekonomik etkileri arasındadır. Bu doğrultuda Lübnan'a gelen Suriyeliler nedeniyle Lübnan'daki iş gücü %15'ten fazla artmıştır. Bu durum bir açıdan olumlu gibi düşünülebilirse de Lübnan'daki işsizlik oranını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Suriyeli işgücü, Lübnan piyasalarına girdikçe özellikle kalifiye olmayan Lübnanlı çalışanların aldıkları ücretlerde de düşüşler söz konusu olmuştur. Kriz nedeniyle Lübnan'ın bölge ülkeleriyle ticareti de nakliye maliyeti açısından olumsuz etkilenmiştir. Bu çerçevede Lübnan'ın Türkiye ile ticaretinde nakliye maliyetleri %16'dan fazla, Ürdün'le %11'den fazla, Irak'la %8'den fazla ve Suriye ile %13'ten fazla artmıştır. (Ianchovichina ve Ivanic, 2016)

Suriye krizi ve Lübnan'a yönelik göç dalgasının bölgede önemli ticari merkezlerden birisi olarak anılan Lübnan'a olumsuz etkilerinden birisi de ticari alanda olmuş ve önceki dönemlerle karşılaştırıldığında ticari faaliyetlerde %10 civarında bir düşüş olmuştur. Ülkedeki iletişim sektörü de krizden doğrudan etkilenmiş ve Dünya Bankası'na göre %14 düşüş olmuştur. (Ianchovichina ve Ivanic, 2016)

Dünya Bankası ve BM tahminlerine göre Suriye krizi nedeniyle Lübnan'ın ekonomik kaybı 7.5 milyar doların üzerinde olmuştur. (OCHA Relief, 2017) Bununla ilişkili olarak Suriye krizi nedeniyle yaşanan ve yaşanabilecek istikrarsızlık nedeniyle Lübnan'a yeni yabancı yatırımcıların gelmemesi veya mevcut yatırımlarını azaltma yoluna gitmeyi tercih etmesi, krizin Lübnan üzerindeki dolaylı ve potansiyel etkileri arasındadır. Aynı durum ülkenin hizmet sektörü açısından da geçerlidir. Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının %75'inden fazlası hizmet sektöründen oluşan Lübnan'da öne çıkan kalemler arasında bankacılık ve turizm gelmektedir. Ancak kriz nedeniyle ortaya çıkan mevcut ve potansiyel istikrarsızlık, bölge içi ve bölge dışından gelen turistleri ve bankacılık işlemlerini olumsuz etkilemiştir.

Sonuç olarak, Suriye krizinin Lübnan ekonomisi üzerinde çoğu olumsuz olmak üzere olumlu ve olumsuz çok yönlü etkileri olmuştur. Altyapının yetersiz kalması ve yeni yatırımlara ihtiyaç duyulması, işsizlik oranının artması, elektrik

tüketimi, eğitim ve ticaret yolları üzerindeki etkiler krizin doğrudan ekonomik etkileri arasında sayılabilir. Turizm, yabancı yatırımlar, tarım üretimi ve ticaret üzerindeki etkiler ise krizin dolaylı/potansiyel ekonomik etkileri arasında sayılabilir. Bununla beraber, söz konusu etkiler dikkate alınırken Lübnan siyasal ve ekonomik altyapısının Suriye krizinden önce de çok iyi durumda olmadığı ve kırılgan hali göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

“Suriye İç Savaşının Yayılma Etkisi: Türkiye ve Lübnan’ın Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı bu tezde temel olarak Suriye’deki çatışmaların tanımlanması Uluslararası İlişkiler perspektifiyle İç Savaş Teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi bu tezin iki temel varsayımı ve iki temel argümanı bulunmaktadır. Bunlar:

V.1 Varsayım: Suriye’de 2011 yılından sonra baş gösteren kriz bir iç savaştır.

V.2 Varsayım: İç savaşlar yayılma etkisi göstermektedir ve Suriye iç savaşı da Türkiye ve Lübnan’a olmak üzere yayılma etkisi göstermiştir.

V1 ve V2 bu alanda yapılmış olan çalışmalarda uzun süredir detaylı olarak işlenen ve üzerinde önemli bir itiraz bulunmayacak hale gelmiş varsayımlardır. Fakat bu tezin çalışma konusu olan ve karşılaştırmalı siyaset analiziyle incelenecek olan aşağıda belirtilen hipotezler tezin özgün hipotezleri olarak öne sürülmüştür. Bu çalışmanın temel hipotezleri şöyle sıralanabilir:

H.1. Suriye iç savaşı, yayılma etkisi çerçevesinde kendisine komşu ülkeler olan Türkiye ve Lübnan’da kitlesel göçün sonucu olarak güvenlik endişelerine neden olan toplumsal, ekonomik ve güvenlik sorunlarına neden olmuştur.

H2: Suriye iç savaşı Türkiye ve Lübnan üzerinde iç savaştan etkilenme genel çerçevesi bağlamında benzer etkiler yaratırken iki ülkenin özgün toplumsal dinamikleri, ekonomik özellikleri, devlet yapıları ve Suriye ile etkileşimlerinin boyutuna bağlı olarak farklı ölçeklerde etkilenmişlerdir. Bu nedenle Suriye iç savaşı Suriye ile farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bağları olan ülkelerde farklı boyutlarda hissedilmiştir.

Sonuç kısmında bu varsayımların çalışmada nasıl ele alındığı ve argümanların desteklenip desteklenemediği tartışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü tezin teorik arka planını açıklamak üzere planlanmış ve hazırlanmıştır. Bunun için önce iç savaşın ne olduğuna dair kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. İç savaşın ne olduğuna dair yapılan tanımlamalar, iç savaş parametreleri ve hangi örneklerin iç savaş olduğuna ilişkin tartışmalar ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra tezin asıl inceleme konusu olan iç savaşların yayılma özellikleri incelenerek parametreleri ortaya konulmuştur. Bu bölümde çalışmamızın orijinal bir katkı sağlama amacı bulunmamaktadır. Tersine

konuyla ilgili önceki çalışmalar dikkate alınarak çalışmamıza teorik arka plan oluşturulabilmesi ve V1'in sağlam bir temel üzerine inşa edilebilmesi için önceki çalışmalar kapsamlı olarak incelenmiştir. Ayrıca birinci bölümün ikinci kısmı V2'ye destek sağlamak amacıyla çalışılmıştır.

Birinci bölümdeki teorik açıklamalar ve literatürün incelenmesi V1 ve V2'yi temellendirdiği gibi H1 ve H2'nin tez boyunca çalışılabilmesine olanak tanımak üzerine hazırlanmıştır. Bu bağlamda iç savaşların yayılmasına ilişkin parametreler ve önceki örnekler aktararak çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerindeki incelemelerin alt yapısının oluşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın temel birinci varsayımı hatırlandığında;

“V.1 Varsayım: Suriye’de 2011 yılından sonra baş gösteren kriz bir iç savaştır.” olduğu görülecektir. Bu varsayımın doğru olduğunu göstermek için çalışmanın ikinci bölümünde Suriye İç Savaşı detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle Suriye’deki iç savaşın niteliği incelenmiş ve ana hatları tanımlanmıştır. Buna göre Suriye İç Savaşı’nın bir taraftan rejim değişikliği hedefi ile merkezi otoriteyi kontrol için yürütülen bir silahlı mücadele olduğu diğer yanyla merkezi otoriteyi kontrol dışında etnik köken temelli, ayrılıkçı çatışmaları kapsayan boyutları da bulunduğunu altı çizilmiştir. Suriye İç Savaşı’nın bu özelliklerinin ortaya konulabilmesi ve ortaya çıkış sürecinin incelenebilmesi için tezin ikinci bölümünde ülkenin iç savaş öncesi tarihi ele alınmıştır.

Bu bağlamda öncelikle, Suriye’de toplumsal muhalefetin ortaya çıkış süreci Suriye siyasi tarihi anlatılarak incelenmiştir. Suriye siyasi tarihine bakıldığında iç savaş öncesi dönemde muhalefetin ortaya çıkışı 5 ana döneme ayrılmıştır: Bu dönemler farklı muhalif örgütlerinin ortaya çıktığı 1945-1958; Suriye ile Mısır’ın birleşerek tüm muhalefet biçimlerinin yasaklandığı 1958-1961; muhalefetin yeniden canlandığı 1961-1963; Baas Partisi’nin iktidarı ele geçirerek diğer muhalifleri bastırdığı 1963-1970 ve Hafız Esad ve ailesinin Suriye’de tam hakim olduğu 1970-2011 olmak üzere kategorize edilmiştir.

Sonuç olarak Suriye’de iç savaşın çıkması öncesi siyasal yapının 1971 ve 1973 Anayasaları ile Suriye’de inşa edilen otoriter siyasi yapı üzerine inşa edildiği ortaya konulmuş; Mart 2011 tarihinde başlayan rejimi karşıtı muhalif halk hareketlerinin de bu temel üzerinde yükseldiği gösterilmiştir. Ayrıca yıllarca baskılanmış olsa da etnik ve dinsel ayrışımaların Suriye toplumunda ve siyasetinde öteden beri önemli bir fay hattı olduğu ve 20. Yüzyıl boyunca zaman zaman rejim

karşıtı veya reform yanlısı muhalif hareketler ortaya çıktığının altı çizilmiştir. Bütün bu siyasal geçmiş üzerine kurgulanmış olan Suriye Rejimi'nin 2011 yılında başlayan sivil halk hareketlerine karşı geçmişteki benzerlerine verdiği tepkiyi tekrarladığı aktarılacak ve bu tepkinin Suriye'deki krizin uzamasına, muhalif sivil hareketlerin silahlı direnişe dönüşmesine ve siyasi krizin bir iç savaşa evrilmesine neden olduğu anlatılmıştır. Sonrasında çatışma süreci incelenerek Suriye'deki iç savaşın niteliğine ilişkin detaylar ortaya konulmuştur. Buna göre Suriye İç Savaşı'na dahil olan aktörlere bakıldığında etnik, mezhepsel unsurlar içerdiği kadar merkezi hükümeti ele geçirmeye yönelen ve onlarca yıl öncesinde benzerleri bulunan grupların da olduğu görülmektedir.

Çalışmanın ikinci varsayımı hatırlanabileceği gibi

“V.2 Varsayım: İç savaşlar yayılma etkisi göstermektedir ve Suriye iç savaşı da Türkiye ve Lübnan'a olmak üzere yayılma etkisi göstermiştir.” şeklinde formüle edilmiştir. Buradan yola çıkarak Tezin üçüncü bölümü bu varsayımın incelenmesine ayrılmıştır.

Buna göre öncelikle Birinci Bölümde incelendiği üzere iç savaşlar yayılma etkisi göstermektedir. Üçüncü Bölüm'de görülebileceği gibi Suriye İç Savaşı'nın da Suriye sınırlarının ötesine uzanan önemli yayılma etkileri olmuştur. Suriye İç Savaşı'nın en öne çıkan ve görünür yayılma etkilerinden biri, devasa bir nüfus hareketliliğidir. Milyonlarca gerek ülkeleri içinde yer değiştirerek gerekse ülkelerinden kaçarak yakın tarihin en büyük mülteci krizlerinden birini yaratmıştır. Bu durum başta Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Irak olmak üzere komşu ülkeleri ve yüzbinlerce Suriyeli mülteciyi kabul eden Avrupa ülkelerini toplumsal, ekonomik ve siyasi açıdan etkilemiştir. Suriye İç Savaşı'nın diğer bir yayılma etkisi komşu ülkelerin istikrarsızlaşmasına neden olmasıdır. Suriye'deki çatışmanın komşu ülkelere sıçrayarak siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığa yol açtığı görülmüştür. Örneğin Lübnan, Suriyeli akını ve Lübnanlı grupların Suriye'deki çatışmaya dahil olması nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Buna ek olarak, IŞİD gibi aşırılık yanlısı grupların yükselişi Irak'ı da etkilemiş, 2014-2017 yılları arasında Irak Hükümeti kendi topraklarının yaklaşık üçte birinde denetimi yitirmiştir. PKK terör örgütü Suriye'deki krizden yararlanarak yeni bir örgütlenmeye gitmiş ve Türkiye'de 2015-2016 yılları arasında büyük bir isyan ve terör dalgası başlatmıştır.

İç Savaş'ın yayılmasıyla ilgili diğer bir etki aşırıcılığın yükselişi olmuştur. Çatışmanın yarattığı güç boşluğu, başta IŞİD ve El Kaide olmak üzere aşırılık

yanlısı grupların ortaya çıkmasına ve önemli genişlikte toprakları kontrol etmesine olanak sağlamıştır. Bu grupların faaliyetlerinin bölgesel ve hatta küresel güvenlik üzerinde etkileri olmuş, çeşitli ülke ve koalisyonların askeri müdahalelerine yol açmıştır. Çatışma, yabancı savaşçıların küresel göçünü tetikleyerek çeşitli ülkeler için güvenlik sorunları yaratmıştır. Bu durum sadece Orta Doğu'da değil, dünyanın diğer bölgelerinde de terörizm ve güvenlikle ilgili endişeleri artırmıştır, zira bu savaşçılar kendi ülkelerine dönmüş ya da başka bölgelerdeki çatışmalara dahil olmuştur. Diğer bir etki Ortadoğu'da vekalet savaşları ve bölgesel gerilimlerin yükselişidir.

Çatışmanın yayılma etkisinin diğer bir boyutu Suriye'nin bir vekalet savaşına ev sahipliği yapar hale gelmesidir. Suriye'deki çatışma kısa süre içinde çeşitli dış aktörlerin farklı grupları desteklemesiyle bir vekalet savaşına dönüşmüştür. İran ve Rusya gibi ülkeler Suriye hükümetini desteklerken, Türkiye, Körfez ve Batı ülkeleri muhalifleri desteklemiştir. Bu durum, söz konusu dış aktörler arasındaki gerilimin artmasına yol açarak daha geniş çaplı bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunmuştur.

Suriye İç Savaşı'nın komşu ülkelerin ve daha geniş bölgenin ekonomileri üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Ticaret yolları kesintiye uğramış ve ekonomik bağlar zayıflamıştır. Suriyeli akını, ev sahibi ülkelerdeki kaynakları ve hizmetleri zorlayarak ekonomilerini etkilemiştir.

Suriye İç Savaşı kültürel ve sosyal açılardan da yayılma etkisi göstermiştir. Suriye İç Savaşı'nın etnik ve mezhepsel boyutu, komşu ülkelerdeki benzer fay hatlarını tetiklemiştir. Irak'ta Şii hareketler güçlenirken Kuzey Afrika'dan Basra Körfezi'ne kadar silahlı militan radikal sefilikte de yükseliş meydana gelmiştir.

Tüm bu gelişmelerin incelendiği üçüncü bölümde V2'nin olgusal örnekleri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü sadece V2'nin ele alınması açısından önemli değildir. Bu kısımda H1 ve H2'nin tartışılması sağlanmıştır. Bu çerçevede hatırlatmak gerekirse

“H.1. Suriye iç savaşı, yayılma etkisi çerçevesinde kendisine komşu ülkeler olan Türkiye ve Lübnan'da kitlesel göçün sonucu olarak güvenlik endişelerine neden olan toplumsal, ekonomik ve güvenlik sorunlarına neden olmuştur.” şeklinde formüle edilmişti.

Bu çerçevede önce Türkiye'ye yönelik göç hareketleri ele alınmıştır. Göçün gelişim süreci 2011-2023 arasındaki veriler kullanılarak desteklenmiş ve temel dinamiklerin altı çizilmiştir. Daha sonra Suriye'deki çatışmaların Türkiye'nin güvenliğine etkileri incelenmiştir. Bu bölümde özellikle El Kaide, IŞİD ve PKK/PYD terör örgütleri gibi güvenlik sorunlarını değerlendirilmiştir. PKK/PYD'nin Türkiye'ye sadece bir terör tehdidi oluşturmadığını Suriye'nin parçalanmasına neden olacak şekilde örgütlenerek Türkiye'nin güvenliğine stratejik bir tehdit oluşturduğu ortaya konulmuştur. Bu örgütten farklı olarak IŞİD'in özellikle yabancı terörist yapılanmaları ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne yönelttiği tehdidin Türkiye'nin güvenlik algılamaları ve ulusal güvenliği üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

Son olarak Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ve maliyeti incelenmiştir.

H1'de ele alınan diğer bir örnek ülke Lübnan olduğundan Üçüncü Bölüm'de Lübnan örneği de ele alınmıştır. Buna göre Suriye İç Savaşı öncesi kendi yerel dinamikleri nedeniyle Lübnan'ın bir siyasi kriz içinde olduğu unutulmamalıdır. Lübnan'ın kendine özgü siyasi yapısı ve kriz öncesinde yaşadığı siyasi sorunlar, 1982'de Suriye'nin Lübnan'ı işgalinin neden olduğu iki ülke arasındaki özgün has ilişkile birleşince Suriye İç Savaşı'nın Lübnan üzerindeki etkilerinin karmaşıklaşması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a etkilerini göç, devlet yapısı, radikalleşme, ekonomik, toplumsal ve askeri kapasite şeklinde olmak üzere altı farklı başlıkta ele alınmıştır.

Bu çerçevede öncelikle göç sorunu incelenmiştir. Lübnan'da başgösteren göç sorunu sadece toplumsal yakınlık ve ekonomik krizden etkilenmemiştir. Lübnan hükümetlerinin Suriye Rejimi ile olan tarihsel bağlarının Lübnan'a göç eden Suriyelilerin kayıtlarına ilişkin bilgi güvenliğini riske atması olasılığı da bulunmaktadır. Kayıtlar konusunda yaşanan sorunlar çözümlere gerçekçi çözümler bulunmasını da engellemektedir. Ayrıca Lübnan hükümeti artan problemler nedeniyle Suriyelileri ülkelerine göndermeye çalışmış olsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Bu durum toplumsal gerginliğin artmasına neden olmaktadır.

Suriye İç Savaşı'nın Lübnan üzerindeki bir diğer etkisi yukarıda belirtildiği gibi toplumsal etkilerdir. Suriye krizinin Lübnan üzerindeki toplumsal etkilerini üç ana grupta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki Lübnan'a gelen Suriyeliler nedeniyle oluşan toplumsal etkiler, ikincisi Lübnan'daki başat grupların krize

angajmanıya oluşan ve radikalleşme eğilimiyle de yakından ilişkili olan toplumsal etkiler, üçüncüsü ise Suriye krizi ve yaşanan iç savaş nedeniyle Lübnan'daki diğerk etnik/mezhpsel gruplar üzerinde oluşan etkilerdir.

Üçüncü etki güvenlik ve askeri kapasite bağlamında ortaya çıkmıştır. Buna göre Suriye İç Savaşı'nın krizinin Lübnan'ın askeri kapasitesi ve güvenliğine etkisini üç farklı boyutta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki doğrudan Lübnan Ordusu ve iç güvenlik kuvvetleri ile ilgiliyken diğerk ikisi Lübnan Ordusunu ve askeri güvenliğini etkileyen dolaylı faktörler olup bunları Hizbullah'ın rolü ve Suriye krizi sonucunda ülkedeki radikal örgütlerin artan etkisi ile ilgilidir.

Suriye krizinin Lübnan'daki dördüncü etkisi radikalleşme bağlamında gerçeklemiştir. Radikalleşme etkisi, Lübnan'ın kendisine has yapısından kaynaklanmaktadır. Suriye krizi, özellikle Sünni kesimler açısından radikalleşmeye farklı bir boyut katmıştır. Lübnan'daki radikalleşme eğiliminin diğerk boyutu, ülkede yaşayan ve sayıları 100-120 bin olarak ifade edilen Nusayriler açısından söz konusu olmuştur. Radikalleşmenin son boyutu ise Lübnan'da Sünni ve şii kesimler haricindeki diğerk etnik ve mezhpsel grupların ya kendilerini koruma güdüsüyle bu kesimlerden birinin yanında olmayı tercih etmesi ya da her iki kesim arasında bir denge politikası gözetmesiyle ortaya çıkmıştır.

Suriye krizinin Lübnan üzerindeki beşinci etkisi devlet yapısı üzerinde görölmüştür. Suriye İç Savaşı Lübnan'ın krizden önce de var olan sorunlarının giderek büyümesine neden olmuştur. Lübnan'daki aktörlerin Suriye İç Savaşı'na yönelik tutumu devlet yapısını neredeyse işlevsiz hale getirmiştir. Lübnan'da 2013 yazında yapılması gereken meclis seçimleri iki kez ertelenerek 2017 yılına sarkmış, hükümet ise neredeyse bir yıl sonra kurulabilmiştir.

Suriye krizinin Lübnan'a yönelik son etkisi ise ekonomiktir. İç Savaşın Lübnan üzerindeki ekonomik etkilerini doğrudan ve dolaylı etkiler olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır. Suriye krizinin Lübnan ekonomisi üzerinde çoğru olumsuz olmak üzere olumlu ve olumsuz çok yönlü etkileri olmuştur. Altyapının yetersiz kalması ve yeni yatırımlara ihtiyaç duyulması, işsizlik oranının artması, elektrik tüketimi, eğitim ve ticaret yolları üzerindeki etkiler krizin doğrudan ekonomik etkileri arasında sayılabilir. Turizm, yabancı yatırımlar, tarım üretimi ve ticaret üzerindeki etkiler ise krizin dolaylı/potansiyel ekonomik etkileri arasında sayılmıştır.

Özetle yukarıdaki verilerden de görülebileceği gibi çalışmanın H1 argümanında ileri sürülen “Suriye iç savaşı, yayılma etkisi çerçevesinde kendisine komşu ülkeler olan Türkiye ve Lübnan’da kitlesel göçün sonucu olarak güvenlik endişelerine neden olan toplumsal, ekonomik ve güvenlik sorunlarına neden olmuştur.” ifadesinin detaylı bir biçimde ispatlandığına inanılmaktadır.

Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde kapsamlı olarak H2 argümanı tartışılmıştır. Buna göre “Suriye iç savaşı Türkiye ve Lübnan üzerinde iç savaştan etkilenme genel çerçevesi bağlamında benzer etkiler yaratırken iki ülkenin özgün toplumsal dinamikleri, ekonomik özellikleri, devlet yapıları ve Suriye ile etkileşimlerinin boyutuna bağlı olarak farklı ölçeklerde etkilenmişlerdir. Bu nedenle Suriye iç savaşı Suriye ile farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bağları olan ülkelerde farklı boyutlarda hissedilmiştir.” Çalışma boyunca görüldüğü gibi Türkiye ve Lübnan Suriye’deki iç savaştan doğrudan etkilenen iki komşu ülkedir. Bununla birlikte her iki ülke de kendi özgün dinamikleri çerçevesinde iç savaştan benzer konularda farklı ölçeklerde etkilenmiştir.

Türkiye, göç, terör ve sosyal yapı anlamında Lübnan gibi Suriye İç Savaşı’nın doğrudan etkilerini hissetmiştir. Fakat bu faktörde Lübnan’a göre daha fazla etkilenmiştir. Türkiye’ye gelen insan sayısı daha fazla olmuş, Suriye’de faaliyet gösteren terör örgütleri Türkiye’de daha çok eylem gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de bulunan toplam Suriyeli nüfusu tüm nüfusun %5’inden azına karşılık gelmektedir. Oysa Lübnan’da bu oran çok daha yüksektir. Lübnan ve Suriye’deki aileler arası akrabalık ilişkileri dikkat alındığında bu toplumsal etki bağlamında kısa vadede Lübnan toplumunun daha çok etkilendiği görülmektedir. Buna karşılık Suriye iç savaşının güvenlik güçlerinin kapasitesi, devlet yapısı ve ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde Lübnan’ın Türkiye’den daha çok etkilendiği anlaşılmaktadır.

Öncelikle Suriye İç Savaşı sürecinde Türkiye’de yaşanan siyasi krizlerin kökeni iç dinamiklerdir. Gezi Parkı olayları ve 15 Temmuz Darbe Girişimi’nin Suriye’deki iç savaşla ilişkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Lübnan’da seçimlerin yapılamaması, devlet başkanlığının belirlenememesi ve seçimlerin sürekli ertelenmesi gibi olaylar doğrudan Suriye’deki iç savaşın sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Suriye İç Savaş Türkiye’nin terörle mücadele çerçevesinde askeri gücünü artırmasını beraberinde getirmiştir. Başta İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) olmak üzere gelişmiş teknolojinin

Türkiye'nin envanterine girmesi ve Türkiye'nin terörle mücadele çerçevesinde Suriye'nin kuzeyinde operasyonlar yürütme kapasitesine erişmesine karşılık Lübnan ordusunda bir ilerleme görülmemiştir. Tersine Hizbullah'ın askeri kapasitesini artırması Lübnan ordusunun geri planda kalmasına neden olmuştur.

İki ülke arasında Suriye İç Savaşı'ndan etkilenme bağlamındaki en önemli fark ise ekonomik alanda görülmektedir. Lübnan 2019 yılından beri büyük bir ekonomik bunalımla karşı karşıyadır. İstihdam sorunları yaşayan ülkenin asıl problemi ekonominin içinde düşmüş olduğu olumsuzluklardan kurtulamamasıdır. Lübnan ekonomisi tarihsel olarak Suriye ekonomisine bağlı olduğundan Suriye İç Savaş'ından derinden etkilenmiştir. Buna karşılık Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye mali yük getirdiği açıktır. Fakat bu yük Lübnan'da olduğu gibi ülke ekonomisini iflasa sürüklememiştir. Yani iç savaş her iki ülke ekonomisini de olumsuz olarak etkilemiş olsa da Lübnan'ı içinden çıkamadığı bir finansal krize sürüklerken Türkiye'de büyük sorun oluşturmakla sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda H2'de belirtildiği gibi "...Suriye iç savaşı Suriye ile farklı ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bağları olan ülkelerde farklı boyutlarda hissedilmiştir."

Tüm bunların sonucu olarak 2011-23 yılları arasında Suriye'de gerçekleşen çatışmanın bir iç savaş olduğu; bu iç savaşın bölge ülkelerine farklı nedenlerle ve farklı ölçeklerde yayılma etkisi gösterdiği; Suriye İç Savaşı'nın yayılma etkilerinin yaygın ve çok yönlü olduğu; komşu ülkeleri etkilediği ve Orta Doğu'da genelinde etki bıraktığı söylenebilir. Bu nedenle Orta Doğu'daki siyasi, ekonomik ve güvenlik dinamiklerinin birbirine bağlı yapısı nedeniyle Suriye İç Savaşı'nın sonuçlarının Suriye sınırlarının çok ötesine uzandığı görülmektedir. Bununla birlikte bu etkiler Suriye'nin tüm komşularına eşit bir biçimde yansımamıştır. Çalışma boyunca görüldüğü gibi Türkiye ve Lübnan'ı birbirinden farklı biçim ve oranlarda etkilemiştir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

AFAD Web Sayfası. (2014). Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik. <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> adresinden erişildi.

AFAD Web Sayfası. (2017). Barınma Merkezlerinde Son Durum. [Veri dosyası]. <https://www.afad.gov.tr/barinma-merkezlerinde-son-durum> adresinden erişildi.

Akarsu, B. & Akarsu, B. (2019). Bilimsel araştırma tasarımı, nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları. 1. Baskı, İstanbul: Cinius Yayınları.

Akcinaroglu, S. (2012). Rebel Interdependencies and Civil War Outcomes. *The Journal of Conflict Resolution*, 56(5), 879-903.

Akcinaroglu, S., & Radziszewski, E. (2005). Expectations, rivalries, and civil war duration. *International Interactions*, 31(4), 349-374. Taylor & Francis Group.

Akşam. (2015). Türkiye, 16 bin yabancı teröristin girişini engelledi. [Veri dosyası]. <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiye-16-bin-yabanci-teroristin-girisini-engelledi/haber-431969> adresinden erişildi.

Alfoneh, A. (2016). Hezbollah Fatalities in the Syrian War. *The Washington Institute, Policywatch* 2566.

Al-Sayid, M. K. (1999). The Rise and Fall of the United Arab Republic. In M. C. Hudson (Ed.), *Middle East Dilemma: The Politics and Economics of Arab Integration*. London: I. B. Tauris Publishers.

Anadolu Ajansı. (2014). 45 bin Suriyeli Kürt Türkiye topraklarına girdi. [Veri dosyası]. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/45-bin-suriyeli-kurt-turkiye-topraklarina-girdi/118433> adresinden erişildi.

Anadolu Ajansı. (2015). Mülteciler iki ana giriş noktasında kaydediliyor. [Veri dosyası]. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/multeciler-iki-ana-giris-noktasinda-kaydediliyor/117963> adresinden erişildi.

Arriola, L. R. (2001). Bringing the Second Image Back In: An Application of IR Theory to the Study of Ethnic Conflict. Unpublished manuscript, (University of California).

Aydın, A. (2010). Where Do States Go? Strategy in Civil War Intervention. *Conflict Management and Peace Science*, 28(1), 47-66.

Bakke, K. M. (2013). Copying and learning from outsiders? Assessing diffusion from transnational insurgents in the Chechen wars. In J. T. Checkel (Ed.), *Transnational Dynamics of Civil War* (pp. 31–62). New York: Cambridge University Press.

Balch-Lindsay, D., & Enterline, A. J. (2000). Killing Time: The World Politics of Civil War Duration, 1820-1992. *International Studies Quarterly*, 44(4), 615–642.

Basedau, M., & Lay, J. (2009). Resource Curse or Rentier Peace? The Ambiguous Effects of Oil Wealth and Oil Dependence on Violent Conflict. *Journal of Peace Research*, 46(6), 757-776.

Bayer, R., & Rupert, M. C. (2004). Effects of Civil Wars on International Trade, 1950-92. *Journal of Peace Research*, 41(6), 699–713.

Beardsley, K. (2011). Peacekeeping and the Contagion of Armed Conflict. *The Journal of Politics*, 73(4), 1051–1064.

Besley, T., & Persson, T. (2010). State Capacity, Conflict, and Development. *Econometrica*, 78(1), 1–34.

- Bila, F. (2004). *Hangi PKK?: Satranç Tahtasında Yeni Hamleler*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Blattman, C., & Miguel, E. (2010). Civil War. *Journal of Economic Literature*, 48(1), 3-57.
- Blechman, B. M. (1995). The Intervention Dilemma. *Washington Quarterly*, 18(3), 63-73.
- Bosker, M., & de Ree, J. (2014). Ethnicity and the spread of civil war. *Journal of Development Economics*, 108(C), 206-221. Elsevier.
- Bou Nassif, H. (2015). 'Second-Class': The Grievances of Sunni Officers in the Syrian Armed Forces. *Journal of Strategic Studies*, 38(5), 631–632.
- Boulding, K. E. (1989). *Three Faces of Power*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bradley, M., & Parkinson, J. (2015). America's Marxist Allies Against ISIS. *Wall Street Journal*.
- Braithwaite, A. (2010). Resisting Infection: How State Capacity Conditions Conflict Contagion. *Journal of Peace Research*, 47(3), 311-319.
- Brown, Michael E. (1996). *International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Buhaug, H. (2006). Relative Capability and Rebel Objective in Civil War. *Journal of Peace Research*, 43(6), 691–708.
- Buhaug, H., & Gates, S. (2002). The Geography of Civil War. *Journal of Peace Research*, 39(4), 417–433.
- Buhaug, H., & Gleditsch, K. S. (2008). Contagion or Confusion? Why Conflicts Cluster in Space. *International Studies Quarterly*, 52(2), 215–233.
- Buhaug, H., Gates, S., & Lujala, P. (2009). Geography, Rebel Capability, and the Duration of Civil Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 53(4), 544-569.
- Byman, D. L., & Pollack, K. M. (2008). *Containing the Spillover from an Iraqi Civil War*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Carment, D., & James, P. (1995). Internal constraints and interstate ethnic conflict: Toward a crisis-based assessment of irredentism. *Journal of Conflict Resolution*, 39(3)
- Carment, D., James, P., & Taydas, Z. (2009). The Internationalization of Ethnic Conflict: State, Society, and Synthesis. *International Studies Review*, 11(1), 63–86.
- Carmignani, A., & Kler, P. (2017). The spillover of war in time and space: exploring some open issues. *Applied Economics*, 49(3), 273-288. Taylor & Francis Journals.
- Cederman, L.-E., Gleditsch, K. S., Salehyan, I., & Wucherpfennig, J. (2013). Transborder Ethnic Kin and Civil War. *International Organization*, 67(2), 389-410. Published by Cambridge University Press.
- Checkel, J. T. (Ed.). (2013). *Transnational Dynamics of Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christia, F. (2012). *Alliance Formation in Civil Wars*. New York: Cambridge University Press.
- Clausewitz, C. (1997). *On War* (J. J. Graham, Trans.). Wordsworth Editions.
- Clingendael. (2004). Major Findings Of The Research Project 'Causes of Conflict In The Third World'. Retrieved October 11, 2021, from <https://www.clingendael.org/publication/major-findings-research-project-causes-conflict-third-world>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563–595.

- Collier, P., & Sambanis, N. (2002). Understanding Civil War: A New Agenda. *Journal of Conflict Resolution*, 46(3), 3-12.
- Collier, P., Hoeffler, A., & Söderbom, M. (2004). On the Duration of Civil War. *Journal of Peace Research*, 41(3), 253-273.
- Conduit, D. (2016). The Syrian Muslim Brotherhood and the Spectacle of Hama. *Middle East Journal*, 70(2), 211-226.
- Corbetta, R. (2015). Between Indifference and Coercion: Third-Party Intervention Techniques in Ongoing Disputes. *Conflict Management and Peace Science*, 32(1), 3-27.
- Cunningham, D. E. (2006). Veto Players and Civil War Duration. *American Journal of Political Science*, 50(4), 875-892.
- Cunningham, D. E. (2010). Blocking resolution: How external states can prolong civil wars. *Journal of Peace Research*, 47(2), 115-127.
- Cunningham, D. E., Gleditsch, K. S., & Salehyan, I. (2009). It Takes Two: A Dyadic Analysis of Civil War Duration and Outcome. *The Journal of Conflict Resolution*, 53(4), 570-597.
- Davis, D. R., & Moore, W. H. (1997). Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behavior. *International Studies Quarterly*, 41(1), 171-184.
- de Soysa, I., & Fjelde, H. (2010). Is the hidden hand an iron fist? Capitalism and civil peace, 1970-2005. *Journal of Peace Research*, 47(3), 287-298.
- Demir, H. (2016). Türkiye IŞİD'e karşı doğal direncini kaybediyor. *Al Jazeera Türk*. [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-iside-karsi-dogal-direncini-kaybediyor> adresinden erişildi.
- DeRouen, K., & Sobek, D. (2004). The dynamics of civil war duration and outcome. *Journal of Peace Research*, 42(3), 303-320.
- DeRouen, K., Ferguson, M. J., Norton, S., Park, Y. H., Lea, J., and Streat Bartlett, A. (2010). Civil war peace agreement implementation and state capacity. *Journal of Peace Research*, 47(3):333-346.
- Devlin, J. F. (1976). *The Baath Party: A History From its Origins to 1966*. California: Hoover Institution Press.
- Dixon, J. (2009). What Causes Civil Wars? Integrating Quantitative Research Findings. *International Studies Review*, 11(4), 707-735.
- Dostal, J. M., Özdemir, Ö., & Imady, O. (2014). Post-Independence Syria and the Great Powers (1946-1958): How Western Power Politics Pushed The Country Toward Soviet Union. In *Understanding and Responding to Crisis, Resistance and Extremism*. İstanbul.
- Dowty, A., & Loescher, G. (1996). Refugee Flows as Grounds for International Action. *International Security*, 21(1), 43-71.
- Doyle, M. W., & Sambanis, N. (2000). International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis. *The American Political Science Review*, 94(4), 779-801.
- Draege, J. B. (2016). The Formation of Syrian Opposition Coalitions as Two-Level Games. *Middle East Journal*, 70(2), 189-210.
- Dunne, T., & Schmidt, B. (2011). *Realism*. J. Baylis, S. Smith , & P. Owens, *The Globalization of World Politics*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Ekmekci, P. E. (2017). Syrian Refugees, Health and Migration Legislation in Turkey. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19(6), 1434-1441.

Elkins, Z., & Simmons, B. (2005). On Waves, Clusters, and Diffusion: A Conceptual Framework. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 33-51.

Erkmen, S. (2016). IŞİD Türkiye’de neyi hedefliyor? Al Jazeera Türk. [Veri dosyası]. <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/isid-turkiyede-neyi-hedefliyor> adresinden erişildi.

Fearon, D. J. (2004). Why Do Some Civil Wars Last So Much Longer Than Others? *Journal of Peace Research*, 41(3), 1-43.

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *The American Political Science Review*, 97(1), 75–90.

Fearon, James D. & David D. Laitin (1996). “Explaining Interethnic Cooperation”, *American Political Science Review*, 90, No 4, ss. 715-735.

Fearon, James D. (2017). “Civil War & the Current International System,” *Dædalus* 146 (4)

Fjelde, H., & Nilsson, D. (2012). Rebels against Rebels: Explaining Violence between Rebel Groups. *Journal of Conflict Resolution*, 56(4), 604-628.

Ford, R. S. (2019). The Syrian Civil War: A New Stage, But is it the Final One? Middle East Institute. Policy Paper 2019-8

Forsberg, E. (2008). Polarization and Ethnic Conflict in a Widened Strategic Setting. *Journal of Peace Research*, 45(2), 283-300.

Forsberg, E. (2009). Neighbors at Risk : A Quantitative Study of Civil War Contagion (PhD dissertation).

Forsberg, E. (2014). Diffusion in the Study of Civil Wars: A Cautionary Tale. *International Studies Review*, 16(2), 188–198.

Forsberg, E. (2016). Transnational Dimensions of Civil War: Clustering, Contagion, and Connectedness. In T. David Mason and Sara McLaughlin Mitchell (Eds.), *What do We Know about Civil Wars?* Rowman & Littlefield Publishers.

Gade, K. E., Gabbay, M., Hafez, M. M., & Kelly, Z. (2019). Networks of Cooperation: Rebel Alliances in Fragmented Civil Wars. *Journal of Conflict Resolution*, 63(9), 2071-2097.

Gambill, G. C. (2004). The Kurdish Reawakening in Syria. *Middle East Intelligence Bulletin*, 6(4), 13. [Veri dosyası]. https://www.meforum.org/meib/articles/0404_s1.htm adresinden erişildi.

Garfinkle, A., Hof, F. C., Inozemtsev, V., Garfinkle, A., Ross, D., & Herbst, J. E. (2016). Russian Motives in Syria and the Implications for US Policy. Atlantic Council.

Gates, S. (2002). Empirically Assessing the Causes of Civil War. Paper presented at the International Studies Association Annual Conference, New Orleans.

Gates, S. (2002). Recruitment and Allegiance: The Micro foundations Of Rebellion. *Journal Of Conflict Resolution*, 46(1), 111-130.

Gebara, K. (2016). “The Syrian Crisis & its Implications on Lebanon.”

Gent, E. S. (2008). Going in When It Counts: Military Intervention and the Outcome of Civil Conflicts. *International Studies Quarterly*, 52(4), 713-735.

Ghaddbian, N. (2001). The New Asad: Dynamics of Continuity and Change in Syria. *Middle East Journal*, 55(4), 624–641.

Ghobarah, H. A., Huth, P., & Russett, B. (2003). Civil Wars Kill and Maim People-Long after the Shooting Stops. *The American Political Science Review*, 97(2), 189–202.

- Gleditsch, K. S. (2007). Transnational Dimensions of Civil War. *Journal of Peace Research*, 44(3), 293–309.
- Gleditsch, K. S., & Beardsley, K. (2004). Nosy Neighbors: Third-Party Actors in Central American Conflicts. *The Journal of Conflict Resolution*, 48(3), 379–402.
- Gleditsch, K. S., & Ruggeri, A. (2010). Political opportunity structures, democracy, and civil war. *Journal of Peace Research*, 47(3), 299–310.
- Gleditsch, K. S., Salehyan, I., & Schultz, K. (2008). Fighting at Home, Fighting Abroad: How Civil Wars Lead to International Disputes. *Journal of Conflict Resolution*, 52(4), 479–506.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Harbom, L., Höglbladh, S., & Wallensteen, P. (2006). Armed Conflict and Peace Agreements. *Journal of Peace Research*, 43(5), 617–631.
- Hashim, M. (2014). Iraq and Syria: Who are the foreign fighters?. BBC News. [Veri dosyası]. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29043331> adresinden erişildi.
- Hauge, W., & Ellingsen, T. (1998). Beyond Environmental Scarcity: Causal Pathways to Conflict. *Journal of Peace Research*, 35(3), 299–317.
- Hazen, J. (2013). *What Rebels Want*. Cornell University Press.
- Hegre, H. (2004). The Duration and Termination of Civil War. *Journal of Peace Research*, 41(3), 243–252.
- Hendrix, C. S. (2010). Measuring state capacity: Theoretical and empirical implications for the study of civil conflict. *Journal of Peace Research*, 47(3), 273–285.
- Herbst, J. (2000). *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hill, S., Rothchild, D., & Cameron, C. (1998). Tactical Information and the Diffusion of Peaceful Protests. In D. A. Lake & D. Rothchild (Eds.), *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation*. Princeton: Princeton University Press.
- Hinnebusch, R. A. (1995). The Political Economy of Economic Liberalization in Syria. *International Journal of Middle East Studies*, 27(3), 305–320.
- Hobbes, T. (2008). *Leviathan* (J. C. A. Gaskin, Ed.). Oxford University Press.
- Hoeffler, A. (2012). On the Causes of Civil War. In Garfinkel, R. M. & Skaperdas S. (Eds.), *The Oxford Handbook of the Economics of Peace and Conflict*, Oxford University Press, 1–34.
- Hopwood, D. (1988). *Syria 1945–1986: Politics and Society*. London: Unwin Hyman.
- Huntington, Samuel (1968) *Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hürriyet. (2016). Mültecilere 10 milyar dolar harcadık örneği yok. [Veri dosyası]. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/multecilere-10-milyar-dolar-harcadik-ornegi-yok-40102674> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2016b). İşte Emniyet’in selefi raporu: Türkiye tabanları 20 bine ulaştı, bu bir tehdit. [Veri dosyası] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-emniyetin-selefi-raporu-turkiye-tabanlari-20-bine-ulasti-bu-bir-tehdit-40094417> adresinden erişildi.
- Ianchovichina, E., & Ivanic, M. (2016). Economic Effects of the Syrian War and the Spread of the Islamic State on the Levant. *The World Economy*.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Web Sayfası. (2023). İstatistikler: Geçici Koruma. [Veri dosyası]. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.

Jenne, E. K., Saideman, S. M., & Lowe, W. (2007). Separatism as a Bargaining Posture: The Role of Leverage in Minority Radicalization. *Journal of Peace Research*, 44(5), 539–558.

Kadera, M. K. (1998). Transmission, Barriers, and Constraints: A Dynamic Model of the Spread of War. *The Journal of Conflict Resolution*, 42(3), 367–387.

Kaldor, Mary. (2007). *New and Old Wars*, Second Edition, California: Stanford University Press, 2007.

Kathman, D. J. (2010). Civil War Contagion and Neighboring Interventions. *International Studies Quarterly*, 54(4), 989-1012.

Kaufman, S. J. (2001). *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Cornell University Press.

Kaufman, S. J. (2006). Symbolic Politics or Rational Choice? Testing Theories of Extreme Ethnic Violence. *International Security*, 30(4), 45–86.

Kaylani, N. M. (1972). The Rise of the Syrian Bath, 1940-1958: Political Success, Party Failure. *International Journal of Middle East Studies*, 3(1), 3-23.

Keen, D. (2012). Greed and grievance in civil war. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 88(4), 757–777.

Khoury, P. J. (1987). *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. Princeton.

Kim, S. H. (1998). The Determinants of Internal Conflict in the Third World. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*.

Kuran, T. (1998). Ethnic Dissimilation and Its International Diffusion. In D. A. Lake & D. Rothchild (Eds.), *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear Diffusion, and Escalation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1–28.

Lacher, W. (2022). How does civil war begin? The role of escalatory processes. *Violence: An International Journal*, 3(2), 139-161.

Lacina, B. (2006). Explaining the Severity of Civil Wars. *Journal of Conflict Resolution*, 50(2), 276-289.

Lake, D. A., & Rothchild, D. (1998). Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict. In D. A. Lake & D. Rothchild (Eds.), *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation*. Princeton: Princeton University Press.

Lakitsch, M. (2017). The Sectarian Dimension of Political Legitimacy in Syria: The National Roots of Sectarian Violence in the Syrian war. *Sicherheit Und Frieden (S+F) / Security and Peace*, 35(2), 91–96.

Landis, J., & Pace, J. (2007). The Syrian Opposition. *The Washington Quarterly*, 30(1), 45-68.

Lefevre, R. (2013). *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. Oxford University Press.

Lemke, D., & Regan, P. (2004). Interventions as Influence. In P. Diehl (Ed.), *The Scourge of War*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Levi, M. (1988). *Of Rule and Revenue*. Berkeley: University of California Press.

- Lia, B. (2016). The Islamist Uprising in Syria, 1976–82: The History and Legacy of a Failed Revolt. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 43(4), 541–559.
- Lister. C. (2016). The Free Syrian Army: A decentralized insurgent brand. Brookings. Analysis Paper No:26
- Lister. C. (2016b). Profiling Jabhat al-Nusra. Analysis Paper No:24
- Lobmeyer, H. G. (1997). Suriye: Leviathan'ın Diyarı. In F. İbrahim & H. Wedel (Eds.), *Orta Doğu'da Sivil Toplumun Sorunları*. İletişim Yayınları.
- Lowe, R. (2006). *The Syrian Kurds: A People Discovered*. London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs) Publications.
- Lübnan Saha Çalışması. (2018). Lübnan'ın Beyrut ve Trablus şehirlerinde yürütülen ve Lübnanlı yetkililer, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgi ve değerlendirmeler.
- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the Principle of Population As It Affects the Future Improvement of Society*. London: J. Johnson in St Paul's Church-yard.
- Maoz, Z. (1996). *Domestic Sources of Global Change*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Mardam Bey, S. (1994). *Syria's Quest for Independence*. Ithaca Press.
- Maves, J., & Braithwaite, A. (2013). Autocratic Institutions and Civil Conflict Contagion. *Journal of Politics*, 75(2), 478-490.
- Mearsheimer, John J. ve Stephen Van Evera, (1995). When Peace Means War. *The New Republic*, 18 Aralık 1995, s. 16-21.
- Meier, P., Bond, D., & Bond, J. (2007). Environmental influences on pastoral conflict in the horn of Africa. *Political Geography*, 26(6), 716–735.
- Meier, V., Karlén, N., Pettersson, T., & Croicu, M. (2023). External Support in Armed Conflicts: Introducing the UCDP External Support Dataset (ESD), 1975–2017. *Journal of Peace Research*.
- Miguel, E., Satyanath, S., & Sergenti, E. (2004). Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach. *Journal of Political Economy*, 112(4), 725-753.
- Most, B. A., & Starr, H. (1990). Theoretical and Logical Issues in the Study of International Diffusion. *Journal of Theoretical Politics*, 2(4), 391-412.
- Mufti, M. (1996). *Sovereign Creations*. Cornell University Press.
- Murdoch, J. C., & Sandler, T. (2002). Economic Growth, Civil Wars, and Spatial Spillovers. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 91–110.
- Neumann, P. R. (2015). Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s.
- Nitzschke, H., & Studdard, K. (2005). The legacies of war economies: challenges and options for peacemaking and peacebuilding. *International Peacekeeping*, 12, 222-239.
- North, D. C., Summerhill, W., & Weingast, B. R. (1999). Order, Disorder and Economic Change: Latin America vs. North America. In B. Bueno de Mesquita & H. Root (Eds.), *Governing for Prosperity*. Yale University Press, 2000.
- OCHA Relief. (2017). Lebanon Crisis Response Plan 2015-2016. [Veri dosyası]. <https://reliefweb.int/report/lebanon/lebanon-crisis-response-plan-2015-2016> adresinden erişildi.
- Orhan, O. (2001). Küreselleşme Kışkacındaki Suriye'de Reform Hareketi. *Stratejik Analiz*, 13, Mayıs.

- Orhan, O. (2011). Suriye’de Sonun Başlangıcı: Yaptırım Dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi. Ortadoğu Analiz. Cilt:3 Sayı:34
- Orhan, O. (2011b). Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkisi. ORSAM Analiz No: 45. [Veri dosyası]. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-demokrasi-mi-ic-savas-mi-toplumsal-siyasal-yapi-degisim-senaryolari-ve-surecin-turkiye-ye-etkisi/> adresinden erişildi.
- Orhan, O. (2012). Suriye Türkiye’ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?). ORSAM. [Veri dosyası]. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-turkiye-ye-karsi-pkk-kozunu-oyuyor-mu/> adresinden erişildi.
- Orhan, O. (2015). Suriye’de Kürt Kuşağı Mümkün mü?. ORSAM Bakış No:28. [Veri dosyası]. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-kurt-kusagi-mumkun-mu/> adresinden erişildi.
- Orhan, O. (2016). Suriye Kürtleri: Güncel Siyasi/Askeri Durum ve Dış İlişkiler. ORSAM Bakış No:48. [Veri dosyası]. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-kurtleri-guncel-siyasi-askeri-durum-ve-dis-iliskiler/> adresinden erişildi.
- Ostby, G., & Urdal, H. (2014). Demographic Factors and Civil War. In Newman, E. & DeRouen, R. K. (Eds.), The Routledge Handbook of Civil Wars, Abingdon & New York: Routledge, 131–144.
- Özkoç, Ö. (2008). Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (s. 82). Mülkiyeliler Birliği Yayınları. Ankara.
- Özmelek, Ö. S. (2021). İç Savaşlar Açısından Yeni Savaşlar Tartışmasının Değerlendirilmesi. Savaşın Dönüşümü: Yeni Dinamikler Aktörler ve Araçlar, Erhan Büyükkakıncı, Editör, Adres Yayınları, Ankara, ss.101-168, 2021
- Özpınar, E., Başlıhoş, S., & Kulaksız, A. (2015). Göçün Ardından Suriye ile Ticari İlişkiler. TEPAV Değerlendirme Notu.
- Perthes, V. (1992). Syria’s Parliamentary Elections. Middle East Research and Information Project. No: 174. [Veri dosyası]. <https://merip.org/1992/01/syrias-parliamentary-elections/> adresinden erişildi.
- Pettersson, T., & Wallensteen, P. (2015). Armed Conflicts, 1946–2014. Journal of Peace Research, 52(4), 536-550.
- Phillips, B. J. (2015). Civil war, spillover and neighbors’ military spending. Conflict Management and Peace Science, 32(4), 425–442.
- Posen, Barry R. (2008). The security dilemma and ethnic conflict, Survival, 35:1, 27-47.
- Qureshi, M. S. (2013). Trade and thy neighbor’s war. Journal of Development Economics, 105, 178-195.
- Rabinovich, I. (1972). Syria Under The Ba`th, 1963–66; The Army Party Symbiosis. Jerusalem: Israel Universities Press.
- Rais, F. R. (2004). Syria Under Bashar Al Assad: A Profile of Power. Strategic Studies, 24(3), 144–168.
- Regan, M. P. (2002). Civil Wars and Foreign Powers: Outside Intervention in Intrastate Conflict, The University of Michigan Press.
- Regan, P. M. (1998). Choosing to Intervene: Outside Interventions in Internal Conflicts. The Journal of Politics, 60(3), 754–779.
- Regan, P. M. (2010). Interventions into Civil Wars: A Retrospective Survey with Prospective Ideas. Civil Wars, 12, 456-476.
- Rickard, C. (2016). Cooperation or Competition? External Support and Interrebel Dynamics. E-International Relations, 1-33.

- Roberts, D. (1987). *The Ba'th And The Creation Of Modern Syria*. London: Croom Helm.
- Roe, P. (1999). The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as a “Tragedy”? *Journal of Peace Research*, 36(2), 183–202.
- Ross, M. L. (2004). How Do Natural Resources Influence Civil War? Evidence from Thirteen Cases. *International Organization*, 58(1), 35–67.
- Sadowski, Y. (2002). The Evolution of Political Identity in Syria. In Shibley Telhami and Michael Barnett (Eds.) *Identity and Foreign Policy in the Middle East*. New York: Ithaca, and London: Cornell University Press.
- Saideman, S. M. (1997). Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability Versus Ethnic Ties. *International Organization*, 51(4), 721-753.
- Salehyan, I., & Gleditsch, K. S. (2006). Refugees and the Spread of Civil War. *International Organization*, 60(2), 335–366.
- Sambanis, N. (2001). Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?: A Theoretical and Empirical Inquiry (Part 1). *Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 259-282.
- Sambanis, N., & Hegre, H. (2006). Sensitivity Analysis of the Empirical Literature on Civil War Onset. *Journal of Conflict Resolution*, 50(4), 508-535.
- Sarı, Ö. S., (2014). *Internationalisation of Civil Wars Actors Political Violence and International order*. 4th Global International Studies, Frankfurt, Germany
- Seale, P. (1987). *The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958*. Yale University Press.
- Seale, P. (1988). *Asad of Syria: The Struggle For The Middle East*. London: I.B. Taurus.
- Siverson, M. R., & Starr, H. (1990). Opportunity, Willingness, and the Diffusion of War. *American Political Science Review*, 84(1), 47-67.
- Smyth, R., & Narayan, P. K. (2009). A Panel Data Analysis of the Military Expenditure—External Debt Nexus: Evidence from Six Middle Eastern Countries. *Journal of Peace Research*, 46(2), 235–250.
- Sobek, D. (2010). Masters of their domains: The role of state capacity in civil wars: Introduction. *Journal of Peace Research*, 47(3), 267–271.
- Sokullu, C. (2019). Savaş Türleri, Uluslararası İlişkiler Konseyi Güvenlik Yazıları Serisi No.22. [Veri dosyası]. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/SavasTurleri_EbruCananSokullu_v.1.pdf adresinden erişildi.
- Solingen, E. (2012). Of Dominoes and Firewalls: The Domestic, Regional, and Global Politics of International Diffusion. *International Studies Quarterly*, 56(4), 631–644.
- Sorensen, N. N., Kleist, N., Lucht, H., Holm, H., & Splidsboel, F. (2017). Recent EU Migration Policy Instruments. In *Europe and the Refugee Situation: Human Security Implications* (Pp. 15–21). Danish Institute for International Studies.
- Soufan Group. (2015). Foreign Fighters: An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. [Veri dosyası]. <http://www.jstor.org/stable/resrep10784> adresinden erişildi.
- Speier, Hans. (1941). The Effect of War on the Social Order. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 218, 87–96.
- Starr, H., & Most, B. A. (1983). Contagion and Border Effects on Contemporary African Conflict. *Comparative Political Studies*, 16(1), 92-117.

- Stedman, S. J., & Tanner, F. (Eds.). (2003). *Refugee Manipulation: War, Politics, and the Abuse of Human Suffering*. Brookings Institution Press.
- Stein, A., & Foley, M. (2016). *The YPG-PKK Connection*. Atlantic Council.
- Stent, A. (2016). Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention. *Foreign Affairs*, 95(1), 106–113.
- Strang, D. (1991). Adding Social Structure to Diffusion Models: An Event History Framework. *Sociological Methods & Research*, 19(3), 324–353.
- Taner, B. Ö. (2019). İç Savaş. Uluslararası İlişkiler Konseyi Güvenlik Yazıları Serisi No.12. [Veri dosyası]. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/IcSavas_BinnurOzkececiTaner_v.1.pdf adresinden erişildi.
- Tang, S. (2011). The security dilemma and ethnic conflict: toward a dynamic and integrative theory of ethnic conflict. *Review of International Studies*, 37(2), 511–536.
- Teson, F. R. (2016). The Case for Armed Intervention against the Islamic State of Iraq and Syria. *The Independent Review*, 21(2), 181–197.
- Ulutaş, U. (2016). The Syrian Political Opposition: What Went Wrong?. *Insight Turkey*. Vol:18 No:2. pp. 31-39.
- Theisen, M. O. (2008). Blood and Soil? Resource Scarcity and Internal Armed Conflict Revisited. *Journal of Peace Research*, 45(6), 801–818.
- Thies, C. G. (2010). Of rulers, rebels, and revenue: State capacity, civil war onset, and primary commodities. *Journal of Peace Research*, 47(3), 321–332.
- Thyne, C. (2006). ABC's, 123's, and the golden rule: The pacifying effect of education on civil war, 1980-1999. *International Studies Quarterly*, 50(4), 733–754.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. McGraw-Hill.
- Ton, R., Perlot, W., & Wurzer, H. (2016). *Overview Syrian peace talks*. Clingendael Institute.
- Türkiye Saha Çalışması. (2019). Türkiye'nin Ankara, İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa şehirlerinde yürütülen ve Türk yetkililer, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen bilgi ve değerlendirmeler.
- Tzu, Sun. (2010). *The Art of War*. Capstone Publishing.
- Van Dam, N. (1996). *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Baath Party*. London: I.B. Tauris.
- van Veen, E., Pellise, A. D. P., Ezzeddine, N., & Napolitano, P. (2021). Tracing the evolution of the Syrian civil war (2011-2020). In *Band-aids, not bullets: EU policies and interventions in the Syrian and Iraqi civil wars* (pp. 15–22). Clingendael Institute.
- Vasquez, A. J. (2012). *The War Puzzle Revisited*. Cambridge University Press.
- Walt, S. M. (1992). Revolution and War. *World Politics*, 44(3), 321–368.
- Ward, M. D., & Gleditsch, K. S. (2002). Location, Location, Location: An MCMC Approach to Modeling the Spatial Context of War and Peace. *Political Analysis*, 10(3), 244–260.
- Wazani, K. W. (2014). *The Socio-Economic Implications of Syrian Refugees on Jordan*. Isnaad Consulting & Konrad Adenauer Stiftung. [Veri dosyası]. <https://www.kas.de/en/single-title/-/content/the-socio-economic-implications-of-syrian-refugees-on-jordan> adresinden erişildi.
- Weber, M. (1919/1970). Politics as a Vocation. In H. H. Gerth & C. W. Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (pp. 77–128). London: Routledge.

Weiner, M. (1996). Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows. *International Security*, 21(1), 5-42.

Weiner, M., & Teitelbaum, M. S. (2001). *Political Demography, Demographic Engineering*. Berghahn Books.

Woodwell, D. (2004). Unwelcome Neighbors: Shared Ethnicity and International Conflict during the Cold War. *International Studies Quarterly*, 48(1), 197-223.

World Bank. (2013). Lebanon: Economic and Social Impact Assessment of the Syrian Conflict. [Veri dosyası]. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/925271468089385165/lebanon-economic-and-social-impact-assessment-of-the-syrian-conflict> adresinden erişildi.

Wright, Quincy. (1983). *A Study of War*. Chicago, Ill.: The University of Chicago.

Yalçinkaya, H. (2015). Yabancı Terörist Savaşçılara Karşı Uluslararası İşbirliği: Türkiye'nin Tecrübesi. ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi No:22. [Veri dosyası]. <https://www.orsam.org.tr/tr/yabanci-terorist-savascilara-karsi-uluslararası-isbirligi-türkiye-nin-tecrubesi/> adresinden erişildi.

Yalibnan. (2015). Hezbollah's Death Toll in Syrian Civil War Tops 1263. [Veri dosyası]. <https://yalibnan.com/2015/10/28/hezbollahs-death-toll-in-syrian-civil-war-tops-1263/> adresinden erişildi.

Young, W., Stebbins, D., Frederick, B., & Al-Shahery, O. (2014). Spillover from the Conflict in Syria: An Assessment of the Factors that Aid and Impede the Spread of Violence. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

Zelin, A. Y. (2013). Up to 11,000 foreign fighters in Syria; steep rise among Western Europeans. The Washington Institute for Near East Policy. [Veri dosyası]. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans#:~:text=Based%20on%20more%20than%201%2C500,in%20April%20to%201%2C900%20now> adresinden erişildi.

Zhukov, Y. M., & Stewart, B. M. (2013). Choosing Your Neighbors: Networks of Diffusion in International Relations. *International Studies Quarterly*, 57(2), 271-287.